

การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน

โดย

นางสาวชวนา ไขแก้ว

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน

โดย

นางสาวชวนา ไช้แก้ว

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

**A STUDY ON TRANS - PENINSULAR ROUTES ON THE UPPER COASTS OF
SOUTHERN THAILAND**

By

Miss Chauvana Khaikaew

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for the Degree

MASTER OF ARTS

Department of Archaeology

Graduate School

SILPAKORN UNIVERSITY

2011

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร อนุมัติให้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ การศึกษาเส้นทางข้าม
คาบสมุทรไทยตอนบน ” เสนอโดย นางสาวเชาวณา ไข่แก้ว เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปานใจ ธารทัศนวงศ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย
วันที่.....เดือน..... พ.ศ.....

อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(อาจารย์ ดร.อมรา ศรีสุชาติ)
...../...../.....

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ)
...../...../.....

50101303: สาขาวิชาโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์

คำสำคัญ: เส้นทางข้ามคาบสมุทร / พื้นที่ภาคใต้ตอนบน / สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ / สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์

เชาวณา ไช้แก้ว : การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน. อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ศ. เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ. 204 หน้า.

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากแหล่งสำรวจขุดค้นทางโบราณคดีทุกอำเภอของจังหวัดชุมพร ระนองและอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี นำมาใช้สร้างแผนที่และข้อสันนิษฐานการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร ระหว่างฝั่งตะวันตก(อันดามัน)ไปยังฝั่งตะวันออก(อ่าวไทย) ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 5-11จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ สิ้นสุดปีพุทธศักราช 2452 ผลการศึกษาข้อมูลจากแหล่งโบราณคดีบนพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษาจำนวน 70 แหล่ง ปรากฏว่า มีเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่ใช้ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่(ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5) จำนวน 3 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1.กระบรี-ทุ่งตะโก เส้นทางที่ 2.เมืองระนอง-ทุ่งตะโก เส้นทางที่ 3.กะเปอร์-ทุ่งตะโก / หลังสวน โดยเส้นทางที่ 3 ใช้ต่อเนื่องจนถึงสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (พุทธศตวรรษที่ 5-11) ในช่วงสมัยนี้ ได้ขยายเส้นทางจากแหล่งเมืองท่าที่กะเปอร์ ลงสู่แหล่งเมืองท่าที่ภูเขาทอง เส้นทางที่ 3 นี้ไม่ปรากฏการใช้ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย)(พุทธศตวรรษที่ 12-18)สมัยนครศรีธรรมราช(ปลายพุทธศตวรรษที่ 18-ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง(ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - พุทธศตวรรษที่ 22) สมัยอยุธยาตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ 23 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) แต่มาปรากฏใช้ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24 - 25) ซึ่งมีแหล่งทางฝั่งตะวันออกมากขึ้นกว่าสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ยังปรากฏการใช้เส้นทางเพิ่มขึ้น คือ เส้นทางกระบรี (ปากจั่น) - ปากน้ำชุมพร ซึ่งไม่พบการใช้เส้นทางนี้ในช่วงสมัยสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย),สมัยนครศรีธรรมราช,สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง,สมัยอยุธยาตอนปลาย ดังนั้นผลการศึกษาจึงคัดค้านสมมติฐานการวิจัยที่ว่ามีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน 4 เส้นทางและมีการใช้อย่างสืบเนื่องทุกเส้นทาง

ในการศึกษาได้พบว่า สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีเมืองท่าอยู่สองฝั่งทะเลคือแหล่งปากจั่นที่ฝั่งตะวันตก(อันดามัน) และแหล่งเขาสามแก้วที่ฝั่งตะวันออก(อ่าวไทย) และสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์มีชุมชนสองฝั่งทะเลคือชุมชนเมืองระนองและชุมชนเมืองหลังสวน ซึ่งอยู่ในตำแหน่งละติจูดที่ใกล้เคียงกัน แต่ยังไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรที่ยืนยันถึงการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรเชื่อมแหล่งสองฝั่งทะเลนี้ จึงน่าจะมีการศึกษาค้นคว้าหาแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรระหว่างเส้นทางเหล่านี้ต่อไป

ภาควิชาโบราณคดี

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ปีการศึกษา 2554

ลายมือชื่อนักศึกษา.....

ลายมือชื่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์.....

50101303 : MAJOR : HISTORICAL ARCHAEOLOGY

KEY WORD : TRANS-PENINSULAR ROUTE / UPPER COASTS OF SOUTHERN THAILAND /
EARLY HISTORICAL PERIOD / THONBURI AND RATTANAKOSIN PERIOD

CHAUVANA KHAICAEW : A STUDY ON TRANS - PENINSULAR ROUTES ON THE
UPPER COASTS OF SOUTHERN THAILAND. THESIS ADVISOR : PROF. EMERITUS. PHASOOK
INDRAWOOTH, Ph.D. 204 pp.

The thesis is designed with the objective of applying the analysis results of archaeological data and evidence from surveys and excavations at the sites in the area of all districts in Chumphon and Ranong provinces and Tha Chana district in Surat Thani Province to the creation of a site mapping model of the trans-peninsular routes on the upper coasts of Southern Thailand from the early historical period, ca. The 1st- 6th centuries CE, Through the Thonburi and Rattanakosin period, ca. 18th century to 1909 CE. These findings obtained. There are 70 sites found in the area that reveal the use of the three trans – peninsular routes in the prehistoric period, ca. 1000 BCE to the first century BCE; i.e., the first route : Kraburi – Thung Tako, the second route : Muang Ranong – Thung Tako and the third route : Kapur – Thung Tako / Lang Suan. Only the third route was used in the early historic period and the route extended from Kapur site down to Phu Khao Thong, the port site of the early historic period. There is no evidence to indicate the use of the third route in the periods of Srivijaya (ca.7th – 12th century CE), of Nakhon Si Thammarat (ca. mid 13th – late 14th century CE), of the early to mid-Ayutthaya period (ca.early 15th– late17th century CE), of the late Ayutthaya period (ca. early 17th– late 18th century CE), But the third route was used in the Thonburi and Rattanakosin period, ca. late 18th– 19th century CE. In the period there appears the settlement increasing at the eastern coast and a new trans - peninsular route was used ; i.e., the Kraburi (Pak Chan) - Pak Nam Chum Phon. No evidence of the use of the trans-peninsular route during the historical periods of Srivijaya, Nakorn Si Thammarat, the Early and Mid-Ayutthaya, and the Late Ayutthaya. Thus, the hypothesis that there are four trans-peninsular routes and had been used continuously from the early historic period to the Rattanakosin period is proved not to be correct.

In this study the researcher discovered the sites located at almost the same latitude of the early historic period, i.e, Pak Chan at the West coast and Khao Sam Kao at the East coast, and of the Thonburi and Rattanakosin period, i.e. Muang Ranong at the West coast and Muang Lang Suan at the East coast, But the trace of the site on the routes in between the sites of the two coast is not yet found. The search for the sites is recommended for further study.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์และความกรุณาจากศาสตราจารย์ เกียรติคุณ ดร.ผาสุข อินทราวุธ รองศาสตราจารย์มยุรี วีระประเสริฐ และอาจารย์ ดร.อมรา ศรีสุชาติ ผู้ซึ่งเสียสละเวลาคอยให้คำปรึกษา คำแนะนำและแนวคิดต่างๆ รวมถึงคอยตรวจสอบแก้ไข เพื่อให้วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สมบูรณ์ที่สุด ขอขอบพระคุณ อาจารย์ปวิวรรต ธรรมาปรีชากร ที่ช่วยเหลือเรื่องการวิเคราะห์เครื่องถ้วยจีน อาจารย์ประอร ศิลาพันธ์ ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว และผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว ที่ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลกลุ่มแหล่งโบราณคดีอำเภอสวี จังหวัดชุมพร รวมถึงคณาจารย์ในคณะทุกท่านที่คอยให้ความรู้และประสบการณ์หลายอย่างตลอดปีการศึกษาที่ผ่านมา

ขอขอบพระคุณหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้องในการเก็บข้อมูล ซึ่งสำเร็จได้โดยความอนุเคราะห์และร่วมมือในการดำเนินการจากบุคคลหลายฝ่าย ดังต่อไปนี้ คุณพงษ์ธันว์ ลำภาเงิน และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน แห่งสำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ และเจ้าหน้าที่ทุกท่าน แห่งสำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต ที่ให้ความอนุเคราะห์เรื่องการขุดค้นทางโบราณคดีที่ปากจั่นและกะเปอร์ เจ้าหน้าที่ทุกท่านจากพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไซยา, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช, พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ถลาง และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ สงขลา ที่คอยอำนวยความสะดวก และให้ความร่วมมือในการเก็บข้อมูลครั้งนี้

ขอขอบพระคุณ ลุง ป่า น้ำ อา ชาวบ้านปากจั่นและกะเปอร์ รวมถึงคณาจารย์โรงเรียนบ้านด่าน ที่คอยให้ความช่วยเหลือและดูแล เมื่อครั้งไปทำการขุดค้นทางโบราณคดี ขอบคุณเพื่อนๆ พี่ๆ น้องๆ ปริญญาโทและปริญญาเอกทุกคนที่ให้คำปรึกษา ให้กำลังใจและความรู้สึกระหว่างการทำวิทยานิพนธ์

สุดท้ายนี้ ขอกราบขอบพระคุณบุคคลสองท่าน คือ นายนอบและนางมาลี ไข่แก้ว บิดามารดา ผู้ให้กำเนิด ให้โอกาส ให้ความรัก ความอบอุ่น และให้กำลังใจแก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญแผนที่.....	ญ
สารบัญภาพ.....	ฎ
บทที่	
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
สมมติฐานของการวิจัย.....	3
ขอบเขตการวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย.....	3
ขั้นตอนการวิจัย.....	4
แหล่งข้อมูล.....	4
2 การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยที่ผ่านมา.....	5
3 หลักฐานเอกสารเกี่ยวกับคาบสมุทรไทยตอนบน	15
หลักฐานเอกสารต่างชาติ.....	15
หลักฐานเอกสารจีน.....	15
หลักฐานเอกสารอินเดีย	18
หลักฐานเอกสารอาหรับ.....	19
หลักฐานเอกสารมาเลเซีย	21
หลักฐานเอกสารตะวันตก	21
หลักฐานเอกสารไทย.....	22
ตำนานเจ้าแม่ทองร่อน (ตำนานเมืองสามแก้ว)	22
ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช	23
ตำนานเมืองรับร่อ (ตำนานอ้ายเต้ย).....	24
ตำนานเจ้าอ้ายพญาและเจ้าญีพญา (ตำนานเขาเจดีย์)	24
ตำนานพระธาตุสวิ.....	25
กฎหมายตราสามดวง.....	26
ตำนานพระแก้วโกมล.....	26

บทที่	หน้า
	ตำนานพระขยางค์ 27 พงศาวดารไทยรบพม่า (สมัยอยุธยาตอนปลาย) 27 พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช (ฉบับหลวงอนุสรสิทธิกรรม)..... 28 พงศาวดารไทยรบพม่า (สมัยรัตนโกสินทร์) 29 กรณีชุดคลองกระ เมื่อพ.ศ.2401 30 ตำนานเมืองระนอง..... 32 หนังสือชีวิตวิวัฒน์..... 33 จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส แหลมมลายู คราว ร.ศ.107,108,109,117,119 และ124 34 จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส หัวเมืองปักษ์ใต้ คราว ร.ศ.128..... 38 จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส แหลมมลายู คราว ร.ศ.128..... 40
4	การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากหลักฐานทางโบราณคดี..... 41 สภาพภูมิประเทศพื้นที่ภาคใต้ตอนบน 41 บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดทะเลอันดามัน 41 บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดอ่าวไทย 42 พื้นที่ภายในหรือกลางคาบสมุทร 42 รายละเอียดของแหล่งโบราณคดี (จำนวน 70 แหล่ง) 49 สรุปผลการศึกษาแหล่งโบราณคดี..... 128 ประเภทของแหล่งโบราณคดี 128 อายุสมัยของแหล่งโบราณคดี..... 129 ตารางสรุปผลการศึกษาแหล่งโบราณคดี..... 130
5	บทวิเคราะห์ 137 ผลการจำแนกแหล่งโบราณคดีตามยุคสมัย จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จาก การขุดค้นและสำรวจ 137 แหล่งโบราณคดีจากการขุดค้นทางโบราณคดี..... 137 แหล่งโบราณคดีจากการสำรวจ 137 การกระจายตัวของแหล่งโบราณคดี 138 การจำแนกแหล่งโบราณคดี..... 139 จำนวนและตำแหน่งของแหล่งโบราณคดี ที่พบตามช่วงสมัย 141

บทที่	หน้า
ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน	144
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่	144
สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์	145
สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย)	147
สมัยนครศรีธรรมราช	147
สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง	147
สมัยอยุธยาตอนปลาย	148
สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์	148
6 บทสรุป	150
แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ดำเนินการศึกษา จำนวน 70 แหล่ง	150
สันนิษฐานการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ดำเนินการศึกษา 3 ช่วงสมัย	151
ผลสรุปจากการวิเคราะห์เส้นทางข้ามคาบสมุทร	153
กรณีขัดแย้งที่พบจากการวิจัย	154
ข้อมูลใหม่ที่ได้จากการวิจัย	155
ข้อเสนอแนะที่ใช้ดำเนินการศึกษาต่อไป	157
บรรณานุกรม	158
ภาคผนวก	167
ประวัติผู้วิจัย	204

สารบัญแผนที่

แผนที่ที่		หน้า
1	แหล่งโบราณคดีทั้งหมด รวม 70 แหล่ง.....	168
2	แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่.....	169
3	แหล่งโบราณคดีสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์.....	170
4	แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย).....	171
5	แหล่งโบราณคดีสมัยนครศรีธรรมราช.....	172
6	แหล่งโบราณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง.....	173
7	แหล่งโบราณคดีสมัยอยุธยาตอนปลาย.....	174
8	แหล่งโบราณคดีสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์.....	175
9	เส้นทางข้ามคาบสมุทรสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่.....	176
10	เส้นทางข้ามคาบสมุทรสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์.....	177
11	เส้นทางข้ามคาบสมุทรสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์.....	178

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	ขวานหินขัด แหล่งโบราณคดีภูเขารับร่อ(เทพเจริญ).....	179
2	เศษภาชนะดินเผาพื้นเมือง เครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่น แหล่งโบราณคดีปากจั่น.....	180
3	ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีปากจั่น.....	181
4	ชิ้นส่วนและเครื่องมือเหล็ก แหล่งโบราณคดีปากจั่น.....	182
5	ตราประทับ แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว.....	183
6	เศษภาชนะดินเผานำเข้าจากจีน สมัยราชวงศ์ฮั่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว.....	183
7	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำสนุกสุขารมย์.....	184
8	ลูกหิน แหล่งโบราณคดีถ้ำสนุกสุขารมย์.....	184
9	โครงกระดูกมนุษย์ จำนวน 3 โครง ฟังพร้อมสิ่งของ แหล่งโบราณคดีเขาโกบ.....	185
10	เครื่องมือหินกะเทาะ และกลุ่มสะเก็ดหิน แหล่งโบราณคดีเขาโกบ.....	185
11	โครงกระดูกมนุษย์เต็มโครง แหล่งโบราณคดีเขาจุฬา.....	186
12	เครื่องมือหินกะเทาะ และกลุ่มสะเก็ดหิน แหล่งโบราณคดีเขาเครง.....	186
13	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่.....	187
14	ชิ้นส่วนพระพุทธรูป แหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่.....	187
15	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว (เขาวงศ์).....	188
16	ลูกปัดแก้ว และหิน(คาร์เนเลียน) แหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว (เขาวงศ์).....	188
17	เศษภาชนะดินเผา และชิ้นส่วนขามือ (สามขา) แหล่งโบราณคดีถ้ำฉานเรน.....	189
18	เครื่องมือหินกะเทาะ และสะเก็ดหิน แหล่งโบราณคดีถ้ำฉานเรน.....	189
19	พระพุทธรูปไสยาสน์ไม้ แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ(ตะโก).....	190
20	เศษภาชนะดินเผา (พื้นเมืองและเครื่องถ้วยจีน)แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ(ตะโก).....	190
21	เศษภาชนะดินเผา และภาชนะสีดำนั่น แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ(เขานางน้อย).....	191
22	เครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ(เขานางน้อย).....	191
23	โลหะ แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ(เขานางน้อย)	192
24	ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ(เขานางน้อย).....	192
25	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีเขาเสก (วัดเสกขาราม).....	193
26	เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี).....	193
27	พระพุทธรูป แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี)	193
28	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี).....	193
29	เนินโบราณสถานเขาวอ (วัดสุวรรณาราม).....	194
30	อาคารโบราณสถานเขากำแพง (วัดสุวรรณาราม)	194

ภาพที่		หน้า
31	เครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดีปึงหวาน	195
32	ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีปึงหวาน.....	195
33	ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีปึงหวาน	195
34	ลูกปัดทอง มีการตกแต่งลวดลาย แหล่งโบราณคดีวัดแหลมทราย	195
35	ขวานหินขัด แหล่งโบราณคดีบ้านในจูน	196
36	ชิ้นส่วนกลองมโหระทึก แหล่งโบราณคดีบ้านในหยาน.....	196
37	ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีบ้านในหยาน	196
38	ขวานหินขัด แหล่งโบราณคดีน้ำตกลากลอย	197
39	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีกะเปอร์(วัดปทุมธาราราม)	197
40	ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีกะเปอร์(วัดปทุมธาราราม)	198
41	ชิ้นส่วนเครื่องประดับ แหล่งโบราณคดีกะเปอร์(วัดปทุมธาราราม).....	198
42	ลูกปัดแก้ว แหล่งโบราณคดีเขากล้วย.....	199
43	เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบางกล้วยนอก.....	199
44	ลูกปัดแก้ว แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2.....	199
45	ลูกภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2.....	199
46	เศษภาชนะดินเผา (นำเข้า) แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง.....	200
47	ลูกปัดแก้ว หิน และทอง (เศษและก้อนแก้ว) แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง.....	201
48	เครื่องประดับอื่นๆและสัญลักษณ์มงคล แหล่ง โบราณคดีภูเขาทอง.....	202
49	ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่).....	203
50	เครื่องมือเหล็กและขี้แร่(ตะกรัน) แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่).....	203
51	ลูกปัดแก้วและหิน แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 1	203

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยมีหลักฐานการติดต่อกับดินแดนภายนอกทางทะเลมาตั้งแต่ต้นพุทธกาล ดังพบหลักฐานการนำเข้าวัตถุจากต่างแดน เช่นที่แหล่งโบราณคดีพังกา กัญจนบุรี (หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล 2539 : 3,72) แหล่งโบราณคดีคอนตาเพชร กัญจนบุรี (Glover 1996 : 57-94) แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด คลองท่อม กระบี่ (มยุรี วีระประเสริฐ 2529 : 3245-3248 ; ธารพงศ์ ศรีสุชาติ 2533 : 4-23) แหล่งเขาสามแก้ว ชุมพร (ธารพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 388-396 ; Amra Srisuchat 1996 : 245) แหล่งโบราณคดีทุ่งตึก เขมืองทอง เกาะคอเขา พังงา (Bronson 1996 : 181-200 ; บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ 2552 : 70-75) แหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ ไซยา สุราษฎร์ธานี (Bronson 1996 : 181-200) จึงทำให้มีการวิเคราะห์ว่า ประเทศไทยอาจเป็นส่วนหนึ่งของสุวรรณภูมิ ตามที่ปรากฏในเอกสารและวรรณกรรมโบราณ โดยเฉพาะเอกสารและวรรณกรรมต่างแดน เช่น อินเดียและลังกา (มหาภารตะ พระไตรปิฎก มหานิทเทศ ชาดก มหาวงศ์ ทิปวงศ์) จีน (ไท-ปิง-ยว-หลาน เหลียงซู) ตะวันตก (ภูมิศาสตร์ของปโตเลมี ประวัติศาสตร์ธรรมชาติของปโตเลมี) อาหรับ (หนึ่งพันหนึ่งราตรี)ฯ (ผาสุข อินทราวุธ 2548 : 13-25)

ด้วยพื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยมีลักษณะเป็นคาบสมุทร วางตัวในแนวเกือบเหนือ-ใต้ กันกลางระหว่างทะเลอันดามันแห่งมหาสมุทรอินเดีย และทะเลจีนใต้แห่งมหาสมุทรแปซิฟิก จึงส่งผลให้อุดมคติอันยาวนานบริเวณนี้เคยเป็นชุมทางหรือจุดปะทะที่สำคัญของเส้นทางการเดินเรือโบราณ หรืออาจเรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าโลก ที่เชื่อมโยงการค้าตั้งแต่ยุโรปตะวันตก อินเดีย เอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้และจีนเข้าด้วยกัน (Glover 1996 : 59) จากหลักฐานการนำเข้าวัตถุจากต่างแดนที่กล่าวมาข้างต้น พบในแหล่งโบราณคดีภาคใต้หลายแห่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งชายฝั่งทะเลตะวันตกและชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งสันนิษฐานได้ว่าแหล่งเหล่านี้อาจเป็นเมืองท่าโบราณ (ธารพงศ์ ศรีสุชาติ 2533 : 4-23)

นับจากพุทธศตวรรษที่ 5 เป็นต้นมา เมื่อมีการค้นพบวิถีลมมรสุม นักเดินเรือจึงเปลี่ยนวิธีการเดินเรือ จากการเดินเรือโดยเลียบชายฝั่งแบบเดิม มาเป็นการเดินเรือข้ามมหาสมุทร ทำให้ได้รับความสะดวกยิ่งขึ้น (Barraclough 1982 : 24) เนื่องจากสามารถวางแผนการเดินเรือ และแวะพักตามเมืองท่าต่างๆ ได้ตามฤดูกาลมรสุม จึงทำให้มีการเดินเรือติดต่อไปมาระหว่างทวีปมากขึ้น การค้าขายเพิ่มมากขึ้น เกิดเมืองท่าในเอเชียตะวันตก เอเชียตะวันออก และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น ในพื้นที่ภาคใต้ของไทย เมื่อพบว่าหลักฐานของเมืองท่าทั้งสองฝั่ง โดยชายฝั่งตะวันตก(อันดามัน) เช่นควนลูกปัด กระบี่ ภูเขาทอง ทุ่งตึก เกาะคอเขา ตะกั่วป่า ระนอง และชายฝั่งตะวันออกเช่น เขาสามแก้ว ชุมพร ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี แหลมโพธิ์ ไซยา สุราษฎร์ธานี ท่าเรือ-เมืองพระเวียง นครศรีธรรมราช ยะรัง

ปัตตานี ดังนั้นการเดินทางเรือจากตะวันตก(อินเดีย ตะวันออกกลาง)ไปตะวันออก (จีน)โดยการอ้อมแหลมมลายู ผ่านช่องแคบมะละกา จึงต้องใช้เวลามาก และยังต้องรอจังหวะลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (พักระหว่างเดือนตุลาคม-กุมภาพันธ์) หรือตะวันตกเฉียงใต้(พักระหว่างเดือนพฤษภาคม-ตุลาคม) และลมชายฝั่งตะวันตก (หรือลมตะเภา พักระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ – พฤษภาคม) เพื่อเดินทางต่อไป ทำให้เกิดแนวความคิดว่าแทนที่จะอ้อมแหลมมลายู ก็อาจใช้เส้นทางลัดเดินข้ามคาบสมุทรมลายูเพื่อย่นระยะเวลาการเดินทางก็ได้ (Tharapong Srisuchat 1996 : 219-222)

นอกจากนั้นยังมีแนวความคิดว่า การใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูเพื่อติดต่อกันระหว่างเมืองท่าสองฝั่งทะเล จะทำให้เกิดการขยายตัวของชุมชนในพื้นที่แผ่นดิน และเติบโตเป็นบ้านเมืองหรือรัฐเพื่อควบคุมเมืองท่า เช่น ศรีวิชัย ตามพรลิงค์ (พื้นที่สุราษฎร์ธานี นครศรีธรรมราช) รักษมฤติกา-ลังกาสุกะ (พื้นที่สงขลา เคาดาห์ ปัตตานี ยะลา) (Wheatley 1980 : 289 ; Tharapong Srisuchat 1996 : 219-222) อย่างไรก็ตามพื้นที่เหล่านี้อยู่ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่างและส่วนหนึ่งของประเทศมาเลเซีย ซึ่งมีการศึกษา และได้ข้อมูลรองรับเรื่องการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูอยู่บ้าง แต่ยังไม่ครอบคลุมถึงพื้นที่ภาคใต้ตอนบน

ในรอบ 5 ปีที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน มีการดำเนินงานทางโบราณคดีในพื้นที่ภาคใต้ตอนบน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจังหวัดระนองซึ่งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันตกและจังหวัดชุมพรซึ่งอยู่ทางฝั่งทะเลตะวันออก ปรากฏหลักฐานว่า มีชุมชนเข้าอยู่อาศัยตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยที่มีการติดต่อกำขายกับชุมชนภายนอกสืบเนื่องมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ทราบถึงวิธีการติดต่อของผู้คนในพื้นที่ภาคใต้ตอนบน ว่าใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูหรือไม่อย่างไร? และมีพัฒนาการของการใช้เส้นทางอย่างไร? สัมพันธ์กับพัฒนาการของชุมชนหรือบ้านเมืองที่ปรากฏบนเส้นทางหรือไม่ อย่างไร? เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบของปัญหาข้างต้น ผู้วิจัยจึงเห็นความสำคัญที่จะกำหนดดำเนินการวิจัยในหัวข้อ “การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรมลายูไทยตอนบน” โดยประมวลหลักฐานและวิเคราะห์จากการดำเนินงานทางโบราณคดีประกอบกับหลักฐานเอกสารและมุขปาฐะ (การสัมภาษณ์)

ความมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักฐานทางโบราณคดีที่พบในแหล่งโบราณคดีตามเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน
2. เพื่อศึกษาความเชื่อมโยงของแต่ละเส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่คาบสมุทรไทยตอนบน
3. เพื่อศึกษาการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในแต่ละช่วงสมัยตามเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน
4. เพื่อศึกษาเรื่องการตั้งถิ่นฐานของชุมชนบนคาบสมุทรไทย และให้ได้มาถึงข้อมูลเบื้องต้น

สมมติฐานของการวิจัย

ปรากฏการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน จำนวน 4 เส้นทาง โดยใช้เป็นเส้นทางเดินทางโบราณของคนในอดีตต่อเนื่องกัน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 จนถึงพุทธศักราช 2452 ดังนี้ เส้นทางที่1 ปากจั่น-ท่าตะเภา เส้นทางที่2 ละอุ่น-ตะโก เส้นทางที่3 ราชกรุค-หลังสวน เส้นทางที่4 กำพวน-ท่าชนะ

ขอบเขตของการวิจัย

- 1.พื้นที่: จังหวัดระนอง (อำเภอกระบุรี ละอุ่น เมืองระนอง กะเปอร์ และกิ่งอำเภอสุดสำราญ) จังหวัดชุมพร (อำเภอปะทิว ท่าแซะ เมืองชุมพร สวี หุ่นตะโก หลังสวน และละแม) จังหวัดสุราษฎร์ธานี (อำเภอท่าชนะ)
- 2.ระยะเวลา: พุทธศตวรรษที่ 5 ถึงพุทธศักราช 2452 การกำหนดจุดเริ่มต้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 เนื่องจากพบหลักฐานจากแหล่งโบราณคดีเมืองท่าทั้ง 2 ฝั่งทะเลเก่าแก่ที่สุดในพุทธศตวรรษนี้ การกำหนดจุดสิ้นสุดในพุทธศักราช 2452 เนื่องจากเป็นปีที่มีการเริ่มใช้เส้นทางหลวงในพื้นที่ทำการศึกษานี้ จึงมีผลต่อการเปลี่ยนวิธีการใช้เส้นทางแต่เดิมมาเป็นการใช้ถนน
- 3.ข้อมูล: จากเอกสาร จากการสำรวจและการขุดค้นทางโบราณคดี ทั้งที่มีผู้อื่นดำเนินการไว้แล้ว และที่ผู้วิจัยเข้าไปร่วมดำเนินการหรือดำเนินการเองจนถึงพุทธศักราช 2552

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงเรื่องราวการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างชุมชนทั้งสองฝั่งทะเลและชุมชนระหว่างเส้นทางข้ามคาบสมุทร ทั้ง 4 เส้นทางตามที่มีข้อสมมติฐาน
2. ทำให้ทราบถึงความสัมพันธ์และความเชื่อมโยง ระหว่างเส้นทางข้ามสมุทรไทยตอนบน
3. ทำให้ทราบถึงรูปแบบและพัฒนาการการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในแต่ละช่วงสมัยตามเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน
4. ทำให้ได้ข้อมูลเบื้องต้นสำหรับนำไปศึกษาค้นคว้าเรื่องชุมชนบนคาบสมุทรไทยในโอกาสต่อไป

ขั้นตอนการวิจัย

1. ขั้นรวบรวมข้อมูล

1.1 รวบรวมหลักฐานเอกสาร เช่น จารึก ตำนาน พงศาวดาร เอกสารวิชาการ แผนที่ แผนที่ และภาพถ่ายทางอากาศ ที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อการวิจัย

1.2 รวบรวมหลักฐานเอกสารจากการสำรวจและจากการขุดค้นทางโบราณคดีทุกแห่งในเขตพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษา

1.3 รวบรวมหลักฐานจากการสำรวจเส้นทางข้ามคาบสมุทรในเขตพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษา

2. ขั้นศึกษาข้อมูล

2.1 จัดกลุ่มหลักฐานโดยแบ่งออกตามความมุ่งหมายที่จะศึกษาในแต่ละด้าน

2.2 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานทางโบราณคดีจากการสำรวจ และจากการขุดค้นทางโบราณคดี

2.3 ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างหลักฐานทางโบราณคดีและหลักฐานเอกสาร

3. ขั้นวิเคราะห์ข้อมูล

3.1 นำหลักฐานที่ได้จัดกลุ่มแล้วมาทำการวิเคราะห์เพื่อกำหนดค่าอายุเบื้องต้นของแหล่งโบราณคดีโดยการเปรียบเทียบ(อาจมีการใช้ค่าอายุทางวิทยาศาสตร์ในการสนับสนุนข้อมูล)

3.2 นำแหล่งโบราณคดีที่ได้กำหนดอายุแล้ว มาวางตำแหน่งลงบนแผนที่

3.3 สันนิษฐานการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรจากแผนที่

3.4 สรุปเรื่องการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน

4. ขั้นเสนอผลงานการวิจัย: จัดทำเป็นรูปเล่มวิทยานิพนธ์

แหล่งข้อมูล

1. หอสมุดมหาวิทยาลัยศิลปากร
2. ห้องสมุดสำนักโบราณคดี
3. ห้องสมุดศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร
4. แหล่งข้อมูลสารสนเทศ World Wide Web
5. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติต่างๆ เช่น ชุมพร นครศรีธรรมราช ฯ
6. พิพิธภัณฑ์สถานเอกชนต่างๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดประเดิม วัดเทพเจริญ ฯ
7. โบราณวัตถุที่อยู่ในความครอบครองของเอกชน
8. แหล่งโบราณคดีต่างๆในพื้นที่ภาคใต้ตอนบน

บทที่ 2

การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยที่ผ่านมา

พ.ศ.2498 ดี.จี.อี ฮอลล์ (D.G.E. Hall) (Hall 1955 : 12-46, 2549 : 27) ได้เขียนหนังสือประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (A History of South-East Asia) ระบุถึงความสำคัญของการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรว่า เนื่องจากบรรดานักเดินเรือพยายามหลีกเลี่ยงการอ้อมแหลมมลายู เพราะมีโจรสลัดชุกชุม ไม่เพียงใช้ในระบะแรกที่อินเดียเริ่มเข้ามาเท่านั้น แต่ยังมีการใช้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยศรีวิชัย แม้การควบคุมช่องแคบมะละกาของศรีวิชัยจะทำให้การเดินเรือมีความปลอดภัยมากขึ้น แต่บางครั้งก็ไม่ได้ทำให้บรรดานักเรือพึงพอใจผ่านช่องแคบมะละกาสักเท่าไร แม้จะได้ผลประโยชน์ทางการค้าผ่านเมืองท่าตามทาง ก็อาจไม่คุ้มกับค่าเสียเวลาเดินเรืออ้อมแหลม ทางลัดทางบกที่นิยมใช้กันมากคือเส้นทางที่ผ่านบริเวณคอคอดของคาบสมุทร เช่น เส้นทางตะกั่วป่า (จังหวัดพังงา) –อ่าวบ้านดอน (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) และเส้นทางไทรบุรี (ประเทศมาเลเซีย) – จังหวัดสงขลา

พ.ศ.2504 พอล วีทลีย์ (Paul Wheatley) (Wheatley 1980 : Introduction 25- 27, 10-13) ได้เขียนหนังสือภูมิประวัติศาสตร์คาบสมุทรมลายู (The Golden Khersonese) จากการศึกษาวิเคราะห์ผลงานของปโตเลมี ประกอบกับเอกสารจีนโบราณที่แสดงโครงร่างของคาบสมุทรมาเลย์โบราณ เส้นทางเดินเรือของชาวจีนและชาวอาหรับ ทิศทางลมและตำแหน่งเมืองท่าสมัยต่างๆแล้วได้กำหนดตำแหน่งที่สันนิษฐานว่าเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยไว้ 7 แห่ง ตั้งแต่กาญจนบุรี-นราธิวาส ดังนี้ 1. เส้นทางด่านเจดีย์สามองค์ (The Three Pagodas and Three Cedris routes), 2. เส้นทางแม่น้ำตะนาวศรี (The Tenasserim River route) เริ่มจากเมืองมะริด เมืองตะนาวศรีไปออกทะเลอ่าวไทยที่อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, 3. เส้นทางคอคอดกระ (Kra Isthmas route) เริ่มจากปากแม่น้ำกระบือ หรือแม่น้ำปากจั่น บริเวณพรหมแดนไทย-พม่า ไปออกอ่าวไทยที่ปากน้ำชุมพร อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร, 4. เส้นทางแม่น้ำตะกั่วป่า (Takuapa River route) ในเขตอำเภอตะกั่วป่า-อำเภอกุระบุรี จังหวัดพังงา ผ่านช่องเขาสก ไปลงแม่น้ำ พุมดวงและแม่น้ำตาปี ไปออกอ่าวไทยที่อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี, 5. เส้นทางแม่น้ำตรัง (Trang river route) เริ่มจากปากแม่น้ำตรัง ข้ามช่องเขานครศรีธรรมราช ไปลงทะเลอ่าวไทยที่อ่าวปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช, 6. เส้นทางเคดาห์-ปัตตานี (Kedah-Patani route) หรือเส้นทางแม่น้ำไทรบุรี ต้นน้ำในเขตอำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา ไปลงแม่น้ำปัตตานีที่ปากน้ำปัตตานี, 7. เส้นทางเปรัก-ปัตตานี (Perak-Patani route) หรือเส้นทางแม่น้ำเปรัก ไหลไปลงแม่น้ำโก-ลก อำเภอดากใบ จังหวัดนราธิวาส และเสนอแนวคิดเพิ่มเติม เรื่องเส้นทางข้ามคาบสมุทรกับเมืองท่าชายฝั่งทะเลว่า บริเวณพื้นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมืองเท่านั้น ไม่จำเป็นต้องเป็นบริเวณที่มีเส้นทาง (น้ำภายในหรือทางเดินบก)

ข้ามคาบสมุทรเสมอไป การตั้งถิ่นฐานหรือสถานีการค้าของชุมชนโบราณ มักจะเลือกทำเลที่เหมาะสมต่อการเข้ามาของเรือเดินทะเล, ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ และภูมิประเทศที่เหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน ซึ่งสามารถใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรสายอื่นได้อีกหลายสาย ที่มีลำน้ำและทางเดินบกสะดวกต่อการคมนาคม (โดยไม่จำเป็นต้องมีเมืองท่าตั้งรับบริเวณปากน้ำ)

พ.ศ.2520 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2522: 100-117) (ภัณฑารักษ์กองพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรมศิลปากร) ได้ทำการสำรวจพื้นที่ในจังหวัดสุราษฎร์ธานี จังหวัดพังงาและสัมภะณณ์นายพื้นที่ เบ็ญจรัสชาบ้านสก อำเภอนม (เดิมอยู่ในเขตอำเภอกีร์รัฐนิคม) จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบว่ามีการใช้เส้นทางเดินบกข้ามเขาสกมายังอำเภอตะกั่วป่าหรือการใช้เส้นทางน้ำโดยล่องเรือตามแม่น้ำพุมดวงมายังอำเภอกีร์รัฐนิคมหรือบ้านดอนเป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทร เพื่อขนถ่ายสินค้าที่สำคัญระหว่างชุมชนโบราณตะกั่วป่ากับชุมชนโบราณฝั่งตะวันออกในสมัยรัตนโกสินทร์และน่าจะเก่าไปถึงสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ และได้เขียนบทความเรื่อง “เส้นทางเดินบกข้ามเขาสกแต่โบราณ” ลงในวารสารศิลปากร เมื่อปีพ.ศ.2522

พ.ศ.2521 เขียมยง ส.สุรกีจบรรหาร (2521: 105-112) ได้เขียนบทความเรื่อง “ทางข้ามคอคกัวกระ” ลงในวารสารเมืองโบราณ จากการสำรวจพื้นที่ตั้งแต่ทะเลอ่าวไทย บริเวณปากน้ำทุ่งคา จังหวัดชุมพร จนถึงบ้านปากจั่น จังหวัดระนอง ประกอบกับสัมภะณณ์ชาบ้าน พบว่ามีการใช้เส้นทางคอคคอคกระ เดินบกข้ามไปมาติดต่อกันทั้งสองฝั่ง และได้สันนิษฐานว่าชื่อสถานที่ที่ปรากฏในคัมภีร์มหานิทเทศ เอกสารอินเดียโบราณ ราวพุทธศตวรรษที่ 7-8 นั้น คือส่วนหนึ่งของเส้นทางคอคคอคกระนี้

พ.ศ.2524 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ (2524: 61-108) ได้เขียนบทความเรื่อง “เมืองท่าสำคัญบนแหลมมลายู” ลงในวารสารศิลปากร ได้กล่าวถึงสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองท่าสำคัญในเขตการปกครองหรืออิทธิพลของเมืองตามพรลิงค์บนแหลมมลายู จำนวน 4 แห่ง ได้แก่ เมืองตะกั่วป่าเก่า (จังหวัดพังงา), คลองท่อม (จังหวัดกระบี่), เมืองเจ้ทั้งพระ (จังหวัดสงขลา) –พัทลุง, เมืองเวียงสระ-พุนพิน (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) สรุปถึงลักษณะการตั้งเมืองของแหล่งชุมชนโบราณสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ได้ว่า ด้วยลักษณะทางภูมิประเทศที่เหมาะสม ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในพื้นที่ชายฝั่งตะวันออกหลายชุมชน และเติบโตสืบเนื่องมาถึงสมัยประวัติศาสตร์ ที่สามารถขยายตัวเป็นชุมชนนครรัฐ และด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ชายฝั่งตะวันตก ประกอบกับมีแนวชายฝั่งที่ติดกับมหาสมุทรอินเดีย จึงอยู่ในเส้นทางที่พ่อค้าอินเดีย ลังกา อาหรับเดินทางเข้ามาเพื่อแวะพักหาวัตถุดิบ จนกระทั่งตั้งสถานีการค้าเป็นเมืองท่าขนถ่ายสินค้าข้ามคาบสมุทรไปยังฝั่งตะวันออก แต่ด้วยสภาพภูมิประเทศชายฝั่งตะวันตก ไม่เหมาะแก่การขยายชุมชนเป็นชุมชนขนาดใหญ่ จึงสันนิษฐานว่าชุมชนที่เกิดทางฝั่งตะวันตกอาจเกิดจากการขยายตัวของชุมชนทางฝั่งตะวันออกมากกว่า นอกจากนี้ยังเสนอผลงานการสำรวจเส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 3 เส้นทาง คือ ตะกั่วป่า-บ้านดอน (หรือเส้นทางข้ามเขาสก), คลองสินปุน-แม่น้ำตาปี (หรืออ่าวบ้านดอน) และตรัง-นครศรีธรรมราช และทำการแบ่ง

ชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ภาคใต้ตามทำเลที่ตั้งเป็นกลุ่มเมือง 9 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเมืองชุมพร กลุ่มเมืองไชยา กลุ่มเมืองเวียงสระ กลุ่มเมืองกาญจนดิษฐ์ กลุ่มเมืองนครศรีธรรมราช กลุ่มเมืองพัทลุง กลุ่มเมืองปัตตานี กลุ่มเมืองตะกั่วป่า และกลุ่มเมืองตรัง

พ.ศ.2525 ศาสตราจารย์มานิต วัลลิโกดม (2530: 79-81) จากผลการปฏิบัติงานตั้งแต่ พ.ศ. 2504-2525 โดยเฉพาะจากบทความเรื่อง “สภาพของอาณาจักรต่างๆ ในภาคใต้ประเทศไทยก่อนศรีวิชัยมีอำนาจ” (ในรายงานการสัมมนาของกรมศิลปากร เมื่อพ.ศ.2525) ได้สันนิษฐานถึงเส้นทางน้ำและชื่อแม่น้ำ 3 สาย บนเกาะทองหรือคาบสมุทรทอง ที่ปรากฏในภูมิศาสตร์ปโตเลมี ตามตำแหน่งเส้นรุ้งเส้นแวงที่เซอร์ โรแลนด์ แบรดเดล (Sir Roland Braddell) เคยวิเคราะห์ไว้ ดังนี้ 1.แม่น้ำโครโนาส หมายถึง แม่น้ำตรัง, 2. แม่น้ำปะลันดา หมายถึง คลองมิน-คลองไธยก เป็นเส้นทางเชื่อมแม่น้ำตรังกับแม่น้ำตาปี, 3. แม่น้ำอัดดาบาส หมายถึง แม่น้ำตาปี ซึ่งการเชื่อมโยงของแม่น้ำ 3 สายนี้ เป็นเส้นทางหนึ่งที่เชื่อมโยงให้เรือเดินทะเลโบราณ สำญจรไปมาระหว่างปากอ่าวตรังในทะเลอันดามันกับปากอ่าวไทย นอกจากนี้ยังเสนอผลการสำรวจเส้นทางข้ามคาบสมุทรในเส้นทางที่เรียกว่า “เส้นทางสายตรัง-สุราษฎร์ธานี” หรือ “แม่น้ำตาปี-แม่น้ำตรัง” ไว้ในหนังสือทักษิณรัฐ ของกรมศิลปากร

พ.ศ.2523-2529 ธารพงศ์ ศรีสุชาติ (2529 : 1012-1014) ได้ทำการตรวจสอบงานสำรวจเส้นทางข้ามคาบสมุทรของประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์, เข็มมยง ส.สุรกิจบรรหาร และมานิต วัลลิโกดม จำนวน 5 เส้นทาง และทำการสำรวจเส้นทางข้ามคาบสมุทรเส้นทางใหม่ จำนวน 3 เส้นทาง รวม 8 เส้นทาง รวมถึงเขียนรายละเอียดการสำรวจและการศึกษา ไว้ในบทความเรื่อง “ชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้” ลงในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 3 เมื่อพ.ศ. 2529

1. เส้นทางเสียบชวน-ปากจั่น (กระบุรี-เขาสามแก้ว) สำรวจโดยเข็มมยง ส.สุรกิจบรรหาร พ.ศ.2515-2521 แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านเตรียมและนางย่อน (จังหวัดพังงา) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีเขาพระขยงค์ (จังหวัดระนอง) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีถ้ำมหาสนุก (จังหวัดชุมพร) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีชุมชนเขาสามแก้ว (จังหวัดชุมพร) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

2. เส้นทางแม่น้ำตะกั่วป่า-อ่าวบ้านดอน (พังงา-สุราษฎร์ธานี หรือเส้นทางข้ามเขาสก) สำรวจโดยประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ พ.ศ.2521-2522 แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านท่าหัน (จังหวัดพังงา) (เป็นแหล่งโบราณคดีในจุดเปลี่ยนเส้นทางน้ำมาเดินบกข้ามเขาสก) พบหลักฐานกำหนดอายุได้ระหว่างพศ.ที่ 17-19

3. เส้นทางคลองสินปุน-แม่น้ำตาปี (กระบี่-สุราษฎร์ธานี) สำรวจโดยประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ พ.ศ.2521-2522 แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลุ่มน้ำตาปี คือ แหล่งโบราณคดีควนศรี

(จังหวัดสุราษฎร์ธานี) และแหล่งโบราณคดีถ้ำพรรณรา (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ทั้งสองพบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

4. เส้นทางแม่น้ำตรัง-แม่น้ำตาปี (ตรัง-สุราษฎร์ธานี) ดำรงโดยมานิต วัลลิโกดม พ.ศ.2504-2525 แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลุ่มน้ำตาปี คือ แหล่งโบราณคดีควนศรี (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) และแหล่งโบราณคดีถ้ำพรรณรา (จังหวัดนครศรีธรรมราช) ทั้งสองเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์, สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

5. เส้นทางแม่น้ำตาปี (ตรัง-นครศรีธรรมราช) ดำรงโดยประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ พ.ศ.2521-2522 แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีเขาชุมทอง (จังหวัดนครศรีธรรมราช) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

6. เส้นทางปากลาว-อ่าวบ้านดอน (กระบี่-สุราษฎร์ธานี) ดำรงโดยธราพงศ์ ศรีสุชาติ พ.ศ. 2521-2528 ลักษณะการใช้เส้นทาง เป็นเส้นทางเดินบกและล่องเรือตามลำน้ำ เริ่มจากทะเลอันดามัน เข้าทางอ่าวพังงา บริเวณปากน้ำคลองมะรุ่ย (จังหวัดกระบี่) ต่อแดนกับอำเภอทับปุด (จังหวัดพังงา) ล่องเรือมาขึ้นบกที่ปากคลองลาว ต่อด้วยเส้นทางเดินบก ผ่านบ้านบางเจริญ (จังหวัดกระบี่) เข้าเขตอำเภอปลายพระยา ที่บ้านเขาค้อ – บ้านบางเต้าแม่ – บ้านบางหอย – บ้านนา - บ้านบางคราม (จังหวัดกระบี่) เข้าเขตอำเภอพนม (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) ที่บ้านในคริสต์ – บ้านเขี้ยวไพร ถึงปากคลองชะอุ่นล่องเรือตามน้ำเข้าสู่คลองสก ถึงบริเวณบ้านบางครก มีปากน้ำที่เชื่อมต่อระหว่างคลองแสงและคลองสกกลายเป็นแม่น้ำพุมดวง ล่องไปตามแม่น้ำพุมดวงผ่านอำเภอบ้านตาขุน อำเภอคีรีรัฐนิคม อำเภอพุนพิน และออกสู่ทะเลบริเวณปากคลองพุนพิน (อ่าวบ้านดอน) (จากปากลาวเดินเท้าถึงจุดล่องเรือที่ปากคลองชะอุ่นใช้เวลา 1 วัน และจากปากคลองชะอุ่นล่องเรือถึงปากคลองพุนพินใช้เวลา 1 วัน 1 คืน)

แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีช่องตลาด (จังหวัดพังงา) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีถ้ำเสื่อน้อย เขาลังดังและถ้ำกะโหลกผี (จังหวัดพังงา) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีเขาขนาบน้ำ, ถ้ำเสือและถ้ำสระ (จังหวัดกระบี่) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด (จังหวัดกระบี่) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีควนทอง หรือควนหินเหล็กไฟ (บ้านบางครก จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีถ้ำสิงขร (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีท่าผาก-น้ำรอบ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีพุนพิน (เขาศรีวิชัย) (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์

7. เส้นทางกำพวน-อ่าวบ้านดอน (ระนอง-สุราษฎร์ธานี) ดำรงโดยธราพงศ์ ศรีสุชาติ พ.ศ. 2521-2528 ลักษณะการใช้เส้นทาง เป็นเส้นทางเดินบกและล่องเรือตามลำน้ำ เริ่มจากทะเลอันดามัน ขึ้นบกที่ชายฝั่งทะเลบ้านกำพวน อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนองหรือทางตอนใต้ลงมาคืออ่าวเคย แล้วเดินบกไปที่บ้านกำพวน ไปทางคลองกำพวน ผ่านเขาพระหมี เป็นตะเข็บรอยต่อระหว่างจังหวัดพังงาและจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นเส้นทางเดินบก ไปถึงเหมืองโชน เหมืองน้ำเต้า ในเขตอำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์

ธานี ผ่านแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์และแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (แหล่งโบราณคดีหมื่นหาญ เมืองใหญ่ และแหล่งโบราณคดีปลายแสง บริเวณต้นน้ำคลองแสง อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี) จากปลายแสงล่องแพหรือเรือมาตามลำน้ำคลองแสง ผ่านแหล่งโบราณคดีก่อนประวัติศาสตร์ (แหล่งโบราณคดีถ้ำปากอม อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี) ผ่านเขื่อนเชี่ยวหลาน บ้านปากน้ำและบ้านบางครก ซึ่งมีคลองสกลไหลมารวมกับคลองแสงเป็นแม่น้ำพุมดวง ล่องเรือไปตามแม่น้ำพุมดวงผ่านอำเภอบ้านตาขุน อำเภอคีรีรัฐนิคม อำเภอพุนพิน และออกสู่ทะเลบริเวณปากคลองพุนพิน (อ่าวบ้านดอน)

แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคดีบ้านเตรียม (จังหวัดพังงา) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีหมื่นหาญ เมืองใหญ่ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีปลายแสง (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีถ้ำปากอม (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีควนทอง หรือควนหินเหล็กไฟ (บ้านบางครก จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีถ้ำสิงขร (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีท่าผาก-น้ำรอบ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีพุนพิน (เขาศรีวิชัย) (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์

8. เส้นทางนางย่อน-อ่าวบ้านดอน (พังงา-สุราษฎร์ธานี) สำรวจโดยธราพงศ์ ศรีสุชาติ พ.ศ. 2521-2528 ลักษณะการใช้เส้นทาง เป็นเส้นทางเดินบกและล่องเรือตามน้ำ เริ่มจากทะเลอันดามัน ขึ้นบกที่ชายฝั่งทะเลนางย่อนด้านเหนือของเกาะพระทอง หรือไปตามลำคลองนางย่อน ถึงบ้านนางย่อน อำเภอดูชะบุรี จังหวัดพังงา เดินบกผ่านเนินดินบริเวณที่เรียกว่า “บันไดสามชั้น” จากบันไดสามชั้นแยกทางเดินบกไปได้ 2 เส้นทางคือ ทางหนึ่งผ่านทับไทรควนชาลี คลองเอ๊ะ (คลองเอก) ควนต้นตอ จนถึงปลายคลองแสง ตำบลไกรสร อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ล่องมาตามคลองแสง อีกทางหนึ่งผ่านลานพ้อตาเขายาจ้องครอง ต้นน้ำของคลองหิ ตำบลไกรสร อำเภอบ้านตาขุน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ล่องมาตามคลองหิ ซึ่งไหลมารวมกับคลองแสง เป็นคลองแสง ไหลผ่านตำบลไกรสร ตำบลเขาพัง มารวมกับแม่น้ำพุมดวง ล่องเรือไปตามแม่น้ำพุมดวงผ่านอำเภอบ้านตาขุน อำเภอคีรีรัฐนิคม อำเภอพุนพิน และออกสู่ทะเลบริเวณปากคลองพุนพิน (อ่าวบ้านดอน) (ระยะทางเดินบกจากนางย่อน ถึงบริเวณต้นน้ำก่อนลงเรือล่องมาตามลำน้ำ ใช้เวลาประมาณ 8 ชั่วโมง จากตำบลไกรสร (คลองหิ) ล่องเรือ ไปตามลำน้ำพุมดวงต่อแม่น้ำตาปีออกสู่อ่าวบ้านดอน ใช้เวลา 1 วัน 1 คืน)

แหล่งโบราณคดีที่พบ ได้แก่ แหล่งโบราณคตินางย่อน (จังหวัดพังงา) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีปลายแสง (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีคลองหิ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีถ้ำสิงขร (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีท่าผาก-น้ำรอบ (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, แหล่งโบราณคดีพุนพิน (เขาศรีวิชัย) (จังหวัดสุราษฎร์ธานี) พบหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์

พ.ศ.2533-2534 ธารพงศ์ ศรีสุชาติ (Tharapong Srisuchat 2005 : 194-206) ได้ศึกษาเมืองท่าหรือชุมชนโบราณที่ปรากฏบนคาบสมุทรไทย โดยแบ่งเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเลตะวันตก(อันดามัน) จำนวน 7 แห่ง, ตะวันออก(อ่าวไทย) จำนวน 10 แห่ง, เมืองหรือชุมชนโบราณที่ปรากฏภายในเส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 14 แห่ง รวมถึงกำหนดอายุสมัย, ได้ทำการศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรเพิ่มเติมจำนวน 6 เส้นทาง รวมถึงเส้นทางที่เคยศึกษาไว้แล้ว จำนวน 4 เส้นทาง รวม 10 เส้นทาง โดยแบ่งตามอายุสมัยของแต่ละเส้นทาง ซึ่งกำหนดได้ 4 สมัย และได้เขียนรายละเอียดการสำรวจและศึกษา ไว้ในหนังสือเรื่อง “Ancient ports and Trans – Peninsular routes in upper Malay Peninsular” ลงในหนังสือ Proceeding of the seminar on Thailand-Malaysia : Malay Peninsula Archaeology Programme ของกรมศิลปากร เมื่อพ.ศ.2548

เมืองท่าหรือชุมชนโบราณที่ปรากฏบนชายฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) จำนวน 7 แห่ง ได้แก่ ภูเขาทอง กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง (พุทธศตวรรษที่ 6-7) เขาคอก พังงา อำเภอบางขัน จังหวัดพังงา (พุทธศตวรรษที่ 7-9) เขื่อนทอง เกาะคอเขา (ทุ่งตึก) อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดพังงา (พุทธศตวรรษที่ 14-15) ควนลูกปัด อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ (พุทธศตวรรษที่ 6-10) เขานาบน้ำ อำเภอเมืองกระบี่ จังหวัดกระบี่ (พุทธศตวรรษที่ 11-12, 17-18) เขาสาย อำเภอเมืองตรัง จังหวัดตรัง (พุทธศตวรรษที่ 12-14) กำแพง สุไหง มาส รัฐเคดาห์ มาเลเซีย (พุทธศตวรรษที่ 10-15)

เมืองท่าหรือชุมชนโบราณที่ปรากฏบนชายฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย) จำนวน 10 แห่ง ได้แก่ เขาสามแก้ว อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร (พุทธศตวรรษที่ 5-6) ท่าชนะ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 6-7, 12-13) แหลมโพธิ์ ไซยา อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 14-15) เขาศรีวิชัย อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 11-14) ควนพุนพิน อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 10-13) ดิซล อำเภอดิซล จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 12-17) ท่าเรือ (เกตุกาย-พังงา-หัว มีนา-เมืองพระเวียง) อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 6-18) วัดหรั่ง อำเภอหัวไทร จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 17-18) เมืองสทิงพระ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา (พุทธศตวรรษที่ 12-17) เมืองยะรัง อำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี (พุทธศตวรรษที่ 10-18)

เมืองหรือชุมชนโบราณที่ปรากฏภายในเส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 14 แห่ง ได้แก่ เขาพระนารายณ์ อำเภอกะปง จังหวัดพังงา (พุทธศตวรรษที่ 12-13) ถ้ำสิงขร อำเภอคีรีรัฐนิคม จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 11-12) ท่าผาก-น้ำรอบ อำเภอพุนพิน จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 5-6) เมืองเวียงสระ อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 11-16) ถ้ำคูหา อำเภอกาญจนดิษฐ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (พุทธศตวรรษที่ 12-17) ถ้ำพรรณรา อำเภอนางรอง จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 7-9) เขาคา อำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 12-14) วัดมเหยงค์ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 11-12) ชุมโลง อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 16-17) ทุ่งพันธุ อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 17-18) โมกลาน อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 12-16) เขาช่องคอย อำเภอ

ร้อนพินุลย์ จังหวัดนครศรีธรรมราช (พุทธศตวรรษที่ 11-12) วัดเขียนบางแก้ว อำเภอเมืองพัทลุง จังหวัดพัทลุง (พุทธศตวรรษที่ 17-18) เขาคูหาภิมุข-ท่าสาป อำเภอเมืองยะลา จังหวัดยะลา (พุทธศตวรรษที่ 12-17)

การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 10 เส้นทาง ได้แก่

1. เส้นทางสายคอคอดกระ พบชุมชนโบราณเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพร ตั้งอยู่ทางชายฝั่งตะวันออกของเส้นทาง

2. เส้นทางสายภูเขาทอง-ท่าชนะ พบชุมชนโบราณทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือชุมชนโบราณภูเขาทอง จังหวัดระนองและชุมชนโบราณท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

3. เส้นทางสายคลองท่อม-อ่าวบ้านดอน พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือชุมชนโบราณคลองท่อม(แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด) จังหวัดกระบี่, แหล่งเขานาบน้ำและชุมชนโบราณพุนพิน-เขาศรีวิชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี

4. เส้นทางสายคลองท่อม-ชุมชนท่าเรือ พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือชุมชนโบราณคลองท่อม(แหล่งโบราณคดีควนลูกปัด) จังหวัดกระบี่ และชุมชนโบราณท่าเรือ-เมืองพระเวียง จังหวัดนครศรีธรรมราช

5. เส้นทางสายเขาคอก-อ่าวบ้านดอน พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือชุมชนโบราณเขาคอก จังหวัดพังงาและชุมชนโบราณพุนพิน-เขาศรีวิชัย จังหวัดสุราษฎร์ธานี

6. เส้นทางสายเขาสาย-สทิงพระ พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือแหล่งโบราณคดีถ้ำเขาสาย จังหวัดตรังและชุมชนโบราณคาบสมุทรสทิงพระ จังหวัดสงขลา

7. เส้นทางสายไทรบุรี-ปัตตานี พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือแหล่งโบราณคดีเป็งกาลัยบูจิง รัฐเคดาห์ มาเลเซียและชุมชนโบราณยะรัง จังหวัดปัตตานี

8. เส้นทางสายตะกั่วป่า-อ่าวบ้านดอน พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือแหล่งโบราณคดีเหมืองทอง(ทุ่งตึก) ตำบลเกาะคอเขา จังหวัดพังงาและชุมชนโบราณไชยา-แหลมโพธิ์ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

9. เส้นทางสายเขานาบน้ำ-สิชล พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือแหล่งโบราณคดีเขานาบน้ำ จังหวัดกระบี่และชุมชนโบราณท่าศาลา-สิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช

10. เส้นทางสายเขานาบน้ำ-ชุมชนท่าเรือ พบแหล่งโบราณคดีทั้งสองฝั่งของเส้นทาง คือแหล่งโบราณคดีเขานาบน้ำ จังหวัดกระบี่และชุมชนโบราณท่าเรือ-เมืองพระเวียง จังหวัดนครศรีธรรมราช

การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 4 สมัย ได้แก่

1. ราวพุทธศตวรรษที่ 4-8 (1st c.BC - 3rd c.AD) เส้นทางที่กำหนดอยู่ในสมัยนี้ มี 4 เส้นทาง คือ เส้นทางสายคอคอดกระ, เส้นทางสายภูเขาทอง-ท่าชนะ, เส้นทางสายคลองท่อม-อ่าวบ้านดอน และเส้นทางสายคลองท่อม-ชุมชนท่าเรือ

2. ราวพุทธศตวรรษที่ 9-12 (4th - 7th c.AD) เส้นทางที่กำหนดอยู่ในสมัยนี้ มี 4 เส้นทาง คือ เส้นทางสายเขาคอก-อ่าวบ้านดอน, เส้นทางสายคลองท่อม-อ่าวบ้านดอน, เส้นทางสายเขาสาย-สทิงพระ และเส้นทางสายไทรบุรี-ปัตตานี

3. ราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 (9th-10th c.AD) เส้นทางที่กำหนดอยู่ในสมัยนี้ มี 1 เส้นทาง คือ เส้นทางสายตะกั่วป่า-อ่าวบ้านดอน

4. ราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 (11th-13th c.AD) เส้นทางที่กำหนดอยู่ในสมัยนี้ มี 2 เส้นทาง คือ เส้นทางสายเขาขนานน้ำ-ลิซล และเส้นทางสายเขาขนานน้ำ-ชุมชนท่าเรือ

พ.ศ.2536 ประเชต สุขปรากร (2536 : 37-50) ได้เสนอสารนิพนธ์ระดับปริญญาตรี หัวข้อ “เส้นทางข้ามคาบสมุทรไทรบุรี-ปัตตานี ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19” การศึกษาเริ่มจากใช้แหล่งโบราณคดีต้นและปลายเป็นที่ตั้ง กล่าวคือ ชุมชนโบราณยะรังและชุมชนโบราณบูจังวัลเลย์ จากหลักฐานพบว่าแหล่งโบราณคดีทั้งสองแห่งนี้มีความสัมพันธ์ เนื่องจากการติดต่อกันในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-15 โดยใช้เส้นทางลัดช่องเขาข้ามคาบสมุทร 3 เส้นทาง ดังนี้ 1. เส้นทางลัดช่องเขาบริเวณอำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา 2. เส้นทางลัดช่องเขาบริเวณอำเภอยะหา จังหวัดยะลา และ 3. เส้นทางลัดช่องเขาบริเวณอำเภอเบตง จังหวัดยะลา ทั้งสามเส้นทางปรากฏหลักฐานทางเอกสาร ไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 19 หลักฐานทางวัตถุสถานและโบราณคดี ไม่เก่าไปกว่าพุทธศตวรรษที่ 12 และพบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ปรากฏอยู่ในแหล่งโบราณคดีตามเส้นทางบางแห่ง จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าอาจมีการใช้เส้นทางเหล่านี้เดินทางไปมาหาสู่กัน โดยไม่มีเส้นพรมแดน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ดำเนินมาเรื่อยจนมาชัดเจนในสมัยพุทธศตวรรษที่ 13-15 จากนั้นบางเส้นทางก็เลิกใช้และบางเส้นทางยังคงมีการใช้ต่อเนื่องจนกระทั่งปัจจุบัน ในจำนวน 3 เส้นทาง เส้นทางสายแรกหรือเส้นทางลัดช่องเขาบริเวณอำเภอสะบ้าย้อย จังหวัดสงขลา มีสภาพเส้นทางเหมาะสมในการสัญจรมากที่สุด กล่าวคือ ส่วนมากเป็นพื้นที่ราบผ่านช่องเขา มากกว่าลัดเลาะตามไหล่เขาหรือขึ้น-ลงเขา เช่นเส้นทางสายอื่น

พ.ศ.2544 ปรีชา นุ่นสุข (2544 : 99-102) ได้เสนอวิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หัวข้อ “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช: พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19” ได้กล่าวถึงเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทย จำนวน 14 เส้นทาง ตั้งแต่จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ จนถึงจังหวัดปัตตานี โดยแบ่งเป็น 3 ตอนคือ ตอนบน ตอนกลางและตอนล่างของคาบสมุทรไทย ซึ่งพื้นที่ตอนกลางของคาบสมุทรไทย มีจำนวนเส้นทางข้ามคาบสมุทรมากที่สุดและทุกเส้นทางมีความสัมพันธ์กับนครศรีธรรมราชและสุราษฎร์ธานี (อ่าวบ้านดอน) ทั้ง 2 ชุมชนนี้ถือว่ามีความเจริญรุ่งเรืองมากในสมัยศรีวิชัย หรือราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 เส้นทางข้ามคาบสมุทรทั้ง 14 เส้นทาง มีดังนี้ 1.เส้นทางสายช่องสิงขร(ช่องสันพร้าว) ในบริเวณตำบลเกาะหลัก อำเภอเมือง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ 2.เส้นทางสายคอคอดกระ จากจังหวัดระนองไปชุมพร โดยแม่น้ำกระบุรี-คลองหลัก-

คลองชุมพร 3.เส้นทางสายราชกรุค จากจังหวัดระนองไปชุมพร โดยคลองราชกรุค-แม่น้ำหลังสวน 4. เส้นทางสายตะกั่วป่า จังหวัดพังงา-อ่าวบ้านดอน โดยแม่น้ำตะกั่วป่า-คลองสก-แม่น้ำพุมดวง 5.เส้นทางสายปากคลองลาว(ปากพนม) จังหวัดกระบี่-อ่าวบ้านดอน โดยคลองสก-คลองพนม-แม่น้ำพุมดวง 6. เส้นทางสายคลองปะกาไสย จังหวัดกระบี่-อ่าวบ้านดอน โดยคลองสินปุน-แม่น้ำพุมดวง 7.เส้นทางสายคลองท่อม จังหวัดกระบี่-อ่าวบ้านดอน โดยคลองท่อม-คลองสินปุน-แม่น้ำพุมดวง 8.เส้นทางสายปากน้ำกันตัง จังหวัดตรัง-อ่าวบ้านดอน โดยเดินบกผ่านช่องเขาต่างๆ-คลองสินปุน-แม่น้ำพุมดวง 9.เส้นทางสายตะกั่วป่า จังหวัดพังงา-นครศรีธรรมราช โดยแม่น้ำตะกั่วป่า-คลองสก-แม่น้ำตาปี 10.เส้นทางสายคลองปะกาไสย จังหวัดกระบี่-นครศรีธรรมราช โดยคลองสินปุน-แม่น้ำตาปี 11.เส้นทางสายคลองท่อม จังหวัดกระบี่-นครศรีธรรมราช โดยคลองท่อม-คลองสินปุน-แม่น้ำตาปี 12.เส้นทางสายปากน้ำกันตัง จังหวัดตรัง-นครศรีธรรมราช โดยเดินบกผ่านช่องเขาต่างๆ-แม่น้ำตาปี 13.เส้นทางสายไทรบุรี-สงขลา โดยแม่น้ำเบอร์มอก และ 14.เส้นทางสายไทรบุรี-ปัตตานี โดยแม่น้ำไทรบุรีหรือเคดาห์

เดือนมีนาคม พ.ศ.2552 บัญชา พงษ์พานิช (2552 : 224-228) ได้เขียนหนังสือรอยลูกปิด โดยกล่าวถึงเส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 2 เส้นทาง คือเส้นทางทุ่งตึก จังหวัดพังงา-อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานีและเส้นทางคลองท่อม จังหวัดกระบี่-อ่าวบ้านดอน จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไว้ในบทที่ 4 เรื่อง “ความสัมพันธ์เชิงการค้าข้ามทวีปบนดินแดนภาคใต้ตอนบนเมื่อสองพันกว่าปีที่แล้ว” โดยใช้หลักฐานเอกสาร และผลจากการวิเคราะห์และเปรียบเทียบลูกปิด, วัตถุขุดในการผลิตลูกปิด, เหรียญตรา, ตราประทับ และการพบร่องรอยไม้ตะเคียนโบราณที่ริมตลิ่งคลองท่อม จังหวัดกระบี่ ซึ่งได้รับการสนับสนุนโดยร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ (นักโบราณคดีระดับชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต) ว่าน่าจะเป็นไม้สำหรับการซ่อมสร้างเรือ หรือสินค้าส่งออกในสมัยโบราณ ซึ่งเป็นหลักฐานเกี่ยวกับการเดินเรือและการค้าขายในอดีต

นอกจากนี้ยังได้เสนอเส้นทางข้ามคาบสมุทรปากน้ำกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง-บ้านในหยาน (แม่น้ำพะโต๊ะหรือแม่น้ำหลังสวน) อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร จากการพบหลักฐานลูกปิด และชิ้นส่วนกลองมโหระทึก บนสันเขาสูงริมแม่น้ำพะโต๊ะหรือแม่น้ำหลังสวน บริเวณบ้านในหยานและบ้านปากเลข อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร เส้นทางนี้เริ่มจากแม่น้ำพะโต๊ะหรือแม่น้ำหลังสวน เข้าสู่น้ำในหยานและบ้านปากเลข อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร แล้วจึงขึ้นบกข้ามช่องเขาที่บริเวณบ้านปากทรง อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร หรือจุดอื่น เพื่อออกฝั่งอันดามันบริเวณปากน้ำกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนองได้ เส้นทางนี้ปัจจุบันได้สร้างถนนสายราชกรุค-หลังสวนขึ้น โดยเลียบเคียงเส้นทางเดิม

เดือนสิงหาคม พ.ศ.2552 ร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ (2552 : 143-147) (นักโบราณคดีระดับชำนาญการ สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต) ได้เขียนหนังสือ ทุ่งตึกจุดเชื่อมโยงสายไหมทางทะเล จากการศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรสายทุ่งตึก(ตะกั่วป่า)-อ่าวบ้านดอนอย่างละเอียด โดยใช้หลักฐานทั้ง

ทางด้านเอกสาร, จากการสำรวจเมื่อพ.ศ.2526-2527 โดยธราพงศ์ ศรีสุชาติ, การขุดค้นทางโบราณคดี เมื่อ พ.ศ.2546 และการสำรวจตลอดเส้นทาง โดยร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ ทำให้ทราบข้อมูลต่างๆดังนี้

เส้นทางข้ามคาบสมุทรสายทุ่งตึก(ตะกั่วป่า)-อ่าวบ้านดอน มีแหล่งโบราณคดีทุ่งตึก(เหมืองทอง)เป็นเมืองท่าฝั่งตะวันตก และแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์-ไชยาเป็นเมืองท่าฝั่งตะวันออก มีอายุการใช้งานราวพุทธศตวรรษที่ 13-16 หรือสมัยศรีวิชัยครั้งไชยาเป็นศูนย์กลางอำนาจ เส้นทางดังกล่าว เป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางสายไหมทางทะเล และเป็นเส้นทางขนถ่ายสินค้าข้ามคาบสมุทรมลายูตอนกลาง ที่มีการแลกเปลี่ยนสินค้าพื้นเมืองและฟุ่มเฟือย ระหว่างตะวันออกและตะวันตก นอกจากนี้ยังมีการรับอารยธรรมต่างชาติ โดยเฉพาะศาสนาฮินดู ดังที่พบหลักฐานตามแหล่งโบราณคดีตลอดเส้นทาง คือ เขาพระเห่นอ เขาพระนารายณ์(เขาเวียง) กวนพุนพินและเขาศรีวิชัย หลังพุทธศตวรรษที่16 ทั้งเส้นทางข้ามคาบสมุทรและเมืองท่า ต่างหมดความสำคัญลง (ด้วยเหตุผลหลายประการ) และกลับมามีการใช้งานใหม่อีกครั้งราวพุทธศตวรรษที่ 17 ในสมัยศรีวิชัยครั้งนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางอำนาจ ซึ่งเส้นทางและเมืองท่าต่างๆเหล่านี้ก็กลับเคลื่อนลงมาทางใต้ สู่จุดศูนย์กลางใหม่ที่ยิ่งใหญ่ คือ นครศรีธรรมราชนั่นเอง

บทที่ 3

หลักฐานเอกสารเกี่ยวกับคาบสมุทรไทยตอนบน

หลักฐานเอกสารต่างชาติ

เอกสารต่างชาติที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้ หมายถึง เอกสารที่เขียนขึ้นโดยชาวต่างชาติ (ทูต นักบวช พ่อค้า) ที่เคยเดินทางเข้ามาในพื้นที่คาบสมุทรไทยตอนบนเพื่อติดต่อ (เจริญสัมพันธไมตรี เผยแพร่ ศาสนา ค้าขาย) หรือเป็นการเขียนจากคำบอกเล่าของผู้ที่เคยเดินทางเข้ามา ในเอกสารดังกล่าวอาจปรากฏ ชื่อผู้เขียน วัตถุประสงค์ วันเวลา สถานที่และข้อมูลอื่นๆเช่น ชื่อ ตำแหน่งและรายละเอียดของเมืองต่างๆ ตามทางที่ผ่าน โดยใช้ภาษาดั้งเดิมของตน (ภาษาต่างชาติโบราณ) ผู้ที่นำหลักฐานประเภทนี้มาศึกษา จำเป็นต้องมีความรอบคอบและเชี่ยวชาญอย่างสูง เนื่องจากความแตกต่างกันระหว่างภาษาและยุคสมัย (ในการเขียนและการนำมาวิเคราะห์) จึงทำให้อาจมีการตีความที่คลาดเคลื่อนและผิดพลาดไปบ้าง โดยเฉพาะ(การออกเสียง)ชื่อและระบุตำแหน่ง (พิกัดทางภูมิศาสตร์) ของสถานที่ที่ปรากฏในเอกสาร การใช้เอกสารต่างชาติครั้งนี้ กำหนดโดยแบ่งตามภาษา (เชื้อชาติ) ที่ใช้ในเอกสาร ดังนี้

หลักฐานเอกสารจีน

1. พอล วีทลีย์ (Paul Wheatley) (Wheatley 1980 : 10) ได้ศึกษาบันทึกพระราชพงศาวดาร อันชวแห่งราชวงศ์ฮั่น เมื่อปี พ.ศ. 400-540 (พุทธศตวรรษที่ 5) ที่กล่าวถึงการเดินทางของราชทูตฮั่นจากจีน ไม่ได้อ้อมแหลมมาลาญไปอินเดีย แต่ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรโดยการเดินทางเข้าผ่านคอคอกระ ระว 10 วัน แล้วลงเรือเลียบชายฝั่งไปยังอินเดียใช้เวลา 2 เดือน

2. อมรา ศรีสุชาติ ได้ศึกษาเอกสารจีนที่ให้ข้อมูลในพุทธศตวรรษที่ 7-8 ที่กล่าวถึงประเทศ เตียนซุน (ต๋ั้นชวิน) และประเทศตูกุน (ชวีตูกุน) ดังนี้

2.1 เหลียงชว (จดหมายเหตุสมัยราชวงศ์เหลียง) แต่งโดยเหยาซือเหลียน (พุทธศักราช 1045-1100) โดยคัดลอกบางตอนจากบันทึกเหตุการณ์ของทูตจีนชื่อคางไท่และจู่ยง ที่เดินทางมาประเทศ สหุหนานในพุทธศตวรรษที่ 8 ดังนี้

พันมัน เป็นพระมหากษัตริย์ของประเทศสหุหนาน พระองค์ทรงมีพระราชปราชญ์ให้ ประชาชนจัดสร้างเรือใหญ่แล้วไปบุกรุกประเทศชวีตูกุน จิวจื่อ เตียนซุน และประเทศอื่นๆ กว่า 10 แห่ง ได้ขยายพื้นที่ของประเทศกว้างถึง 6 พันกว่าลี้...(Wheatley 1980 : 15 ; หวาง เหว่ย หมิน (Wang Wei Min), ผู้แปล 1992 : 85)...ห่างจากทางทิศใต้ของประเทศสหุหนานประมาณ 3 พันกว่าลี้ เป็นประเทศต๋ั้นซุน ซึ่งตั้งอยู่ในทะเลที่มีก้อนหินโผล่ขึ้นมา และต๋ั้นซุนมีเนื้อที่กว้างเป็นพันลี้

สำหรับตัวเมืองนั้นห่างจากทะเลประมาณสิบลิ มีกษัตริย์ 5 องค์ และเป็นประเทศราชบริวารของประเทศฝูหนาน..เนื่องจากดินขุ่นมีพื้นที่เป็นส่วนโค้งเว้ายื่นลงไปในทะเลกว่าพันลิและขยายลงไป ในอ่าวใหญ่ และเรือสำเภาเดินสมุทรไม่สามารถข้ามตัดผ่านไปตรงๆได้..(หวาง เหว่ย หมิน (Wang Wei Min), ผู้แปล 1992 : 100)..ณ ศูนย์กลางการค้าแห่งนี้เป็นจุดพบกันของตะวันออกและ ตะวันตกจึงมีผู้คนมาที่นี้มากมาย ก็เพราะว่ามีสินค้าที่มีค่าและหายาก (Wheatley 1980 : 16)

2.2 ทงเตียน แต่งโดยคู่อิว (พุทธศักราช 1262-1298) “...ในประเทศนี้ (ตั้นชว้น) มีการ ปลงศพด้วยนก...ผู้ที่ตายตามพิธีกรรมนี้ถือว่าเป็นผู้สูงส่งและไปเกิดในสวรรค์ แต่ถ้านกไม่จิกกินร่าง ก็ถือว่าผู้นั้น ไม่บริสุทธิ์ ต้องพึ่งพาการปลงศพด้วยไฟ..ถ้าเขาไม่ปรารถนาโคเข้ากองไฟขณะที่ยังมีชีวิตหรือไม่ อุทิศร่างให้นก เขาก็จะถูกหว่านว่าเป็นคนที่ประพฤติน่าไม่ดี...” (Wheatley 1980 : 18)

2.3 ไทผิงยีหลาน แต่งโดยลีผาง (พุทธศักราช 1520-1526) โดยรวบรวมเรื่องที่ปรากฏ ในเอกสารหนาน โจ อี้ วู จื่อ (บันทึกพวกคนต่างถิ่นในแคว้นแดนใต้) และเอกสารหวู่ จว้อ ไหว่ กั้ว ฉวน (เอกสารรัฐหวู่เกี่ยวกับมรดกวัฒนธรรมของต่างประเทศ) ในพุทธศตวรรษที่ 8 เอาไว้ดังนี้

ตั้นชุน อยู่ห่างจากฝูหนานกว่า 3 พันลิ เดิมทีเคยเป็นประเทศเอกราช พระราชาคนก่อน ของฝูหนานคือ ฟันมัน ผู้เก่งกล้า ได้เข้ายึดแล้วเอาเป็นเมืองขึ้น ปัจจุบันจึงตกอยู่ใต้อำนาจของ ฝูหนาน ประเทศตั้นชว้นอยู่ภายใต้อำนาจของฝูหนาน พระราชาของตั้นชว้นเรียกกันว่า “ขุน หลุน”.. มีฝอถู 1 คู่..มีพราหมณ์จาก เทียนจวู กว่าพันคน ประชาชนปฏิบัติตามหลักของพวก พราหมณ์เหล่านี้..เมื่อประชาชนเจ็บป่วย ก็จะอธิษฐานอุทิศตนด้วย“การปลงศพด้วยนก”..ผู้ที่ จะ ปลงศพด้วยไฟ ต้องกระโจนเข้ากองไฟเอง..ถ้านกที่เหลืจะเก็บใส่โถและประกอบพิธีฝังบำเพ็ญ กุศลเรื่อยไป..ประเทศนี้มีดอกหรือผลไม้ที่ใช้ทำเหล้า..ต้นฮว่อเซียง งอกงามในตั้นชุน มีลักษณะ คล้ายกับ ไตวเหลียง ใช้สำหรับการถนอมรักษาเสื้อผ้า (Wheatley 1980 : 16-18) เครื่องหอมกลิ่น กำมะถันและเจวียน มี เซียง ผลิตในประเทศตั้นชุน ซึ่งตั้งอยู่ทางใต้ของฝูหนานกว่า 3 พันลิ..เราไม่ รู้จักต้นเจวียน มี เซียง แต่เรารู้จัก(ผลผลิต)ที่เป็นเครื่องหอมจากตั้นชุน(Wheatley 1980 : 22)

2.4 ลู่จิงจู้ (หมายเหตุคำราชาน้ำ) แต่งโดยลีเต้าหยวน สมัยราชวงศ์เว่ยเหนือ (พุทธศักราช 708-763) และเหวินเซียนทงเช่า แต่งโดยหม่าตวนหลิน (พุทธศตวรรษที่18-ต้นพุทธศตวรรษ ที่ 19) ก็เป็นเอกสารจีนที่ให้ข้อมูลในพุทธศตวรรษที่7-8 เช่นเดียวกัน แม้ไม่ได้กล่าวถึงประเทศตั้นชุน (ตั้นชว้น) และประเทศตุนคุน (ชวีตุนคุน) แต่ปรากฏชื่อเมืองท่าจวี่ลี่ซึ่งเป็นเมืองท่าฝั่งตะวันตกของ ประเทศจวี่จื่อหรือจวี่จื่อ ซึ่งประเทศทั้งสามเกิดร่วมสมัยเดียวกัน (อมรา ศรีสุชาติ 2544 : 41)

อมรา ศรีสุชาติ (2544 : 10) ได้สรุปว่า ประเทศตั้นชุน เป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมผสมผสาน กันระหว่างศาสนาพุทธ ศาสนาฮินดู และคตินิยมแบบศาสนาโซโรอัสเตอร์ (พิธีกรรมปลงศพด้วยนก) ส่วนประเทศตุนคุน ไม่มีข้อความที่ระบุชัดเจนว่าประเทศนี้อยู่ฝั่งทะเลด้านใด มีเพียงข้อมูลว่า อยู่ในระยะห่างจากฝูหนานใกล้เคียงกับประเทศตั้นชุน เป็นประเทศที่มีกำมะถันหรือเครื่องหอม กลิ่นกำมะถัน และไม่ปรากฏข้อมูลในเอกสารจีนมากนัก อาจเป็นเพราะไม่อยู่ในทำเลที่เรือจีน จะมาถึงได้โดยตรง เพราะอาจอยู่ฝั่งทะเลตะวันตก จึงได้สันนิษฐานว่า ประเทศตั้นชุน หรือ ตั้นชว้นนี้

น่าจะอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันออกบริเวณเพชรบุรี - สุราษฎร์ธานี - ตอนบนนครศรีธรรมราช และประเทศคูนหรือชวติคุน น่าจะอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกบริเวณระนอง - พังงา ซึ่งทั้งสองเมืองเป็นประเทศเอกราชในช่วงพุทธศตวรรษที่ 7 ก่อนถูกโจมตีให้ยอมรับอำนาจของประเทศสุหนานในปลายพุทธศตวรรษที่ 8-11 และไม่ได้รับการกล่าวถึงอีกเลยในพุทธศตวรรษที่ 12

3. อมรา ศรีสุชาติ ได้ศึกษาเอกสารจีนที่ให้ข้อมูลในพุทธศตวรรษที่ 12-15 ที่กล่าวถึงการปรากฏชื่อเมืองใหม่คือ เกอเหลอ หรือ เกอถูเหลอ ดังนี้

3.1 ชินถังชู (พงศาวดารราชวงศ์ถังฉบับใหม่) เรียบเรียงโดย เจินตาน (พุทธศักราช 1328-1348)

หลังจากเดินทาง 5 วัน ก็จะมาถึงช่องแคบซึ่งพวกอานารยชนเรียกว่า จว้อ มีระยะทางจากเหนือถึงใต้ 100 ลี้...แล้วเมื่อพ้นออกมาจากช่องแคบ ในเวลาเดินทาง 3 วัน ก็จะถึงประเทศ เกอะ เกอะ เชิงจว้อ ซึ่งตั้งอยู่บนเกาะอีกเกาะหนึ่ง...พวกคนที่นี่ส่วนใหญ่เป็นโจรสลัดและโจคร้าย..ไปทางฝั่งเหนือของช่องแคบขึ้นไปอีก เป็นประเทศเกอเหลอ ทางตะวันตกของเกอเหลอ เป็นประเทศเกอถูเหลอ...ประเทศเกอ-เหลอ หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เกอเหลอผู้ชาเหลอ..กำแพงเมืองก่อด้วยหิน หอคอย พระราชวัง บ้านเรือนสร้างด้วยเส้นหญ้าฟาง...ไปทางตะวันออกเฉียงใต้ของ เกอเหลอ เป็นจิวโหลวมี...ทางใต้ของจิวโหลวมี ในระยะทาง 10 วัน เป็น ผอลี่ ไปทางตะวันออก 5 วัน เป็น ปู้ซู่ ไปทางตะวันตกเฉียงเหนือ 5 วัน เป็น เหวินตาน ขนบธรรมเนียมของประเทศเหล่านี้เหมือนกับของประเทศชวี่ถู่และตว้อเฮอะเหลอ (Wheatley 1980 : 55-57)

3.2 เหวินเซียนทงเช่า แต่งโดย หม่าตวนหลิน (พุทธศตวรรษที่ 18 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 19) “...ประเทศเกอเหลอเส่อเฟิน ตั้งอยู่ทางส่วนใต้ของทะเลใต้ (หนานไห่) ต่อแดนกับประเทศตว้อเฮอะเหลอ ประเทศนี้มีรพีพลในการศึกถึง 2 หมื่นคน ในปีที 5 แห่งรัชสมัย Hsien-ch'ing (พ.ศ.1205) พระราชา P'u-yueh-ch'ieh-mo ส่งราชทูตไปถวายเครื่องบรรณาการจักรพรรดิจีน...” (Wheatley 1980 : 57)

อมรา ศรีสุชาติ (2544 : 11) ได้สรุปว่า ประเทศเกอเหลอ หรือ เกอเหลอผู้ชาเหลอ เป็นประเทศบนคาบสมุทรมลายู อยู่ก่อนมาทางฝั่งตะวันตกหรือทะเลอันดามัน ชื่อประเทศเกอเหลอ พอล วิตลีย์ (1980 : 57-59) วิเคราะห์ว่าน่าจะเป็นชื่อเดียวกับประเทศเกอเหลอเส่อเฟิน ที่อ้างถึงในเอกสาร เหวินเซียนทงเช่า และอมรา ศรีสุชาติ (2544 : 41) ได้สันนิษฐานว่าอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ฝั่งตะวันตกบริเวณจังหวัดระนอง พังงา กระบี่ ตรังและสตูล โดยเฉพาะพื้นที่ในเขตจังหวัดระนอง พังงา กระบี่ ที่ปรากฏหลักฐานว่ามีความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-11 แล้ว ในพุทธศตวรรษที่ 12-13 ได้มีการย้ายเมืองทำขึ้นไปทางตอนเหนือ เรียกว่าเกอถูเหลอ และมีการนับถือศาสนาพุทธตามด้วยศาสนาฮินดู หลังจากนั้นก็ไม่ได้รับการกล่าวถึงในเอกสารจีนอีกเลย

เมื่อครั้งประเทศศรีวิชัยสถาปนาศูนย์อำนาจการปกครอง (ต้นพุทธศตวรรษที่ 14) ศาสนาและเศรษฐกิจขึ้นที่ภาคใต้ตอนบนและได้รวมเอาเมืองต่างๆที่เคยรุ่งเรืองในศตวรรษก่อนไว้ในอำนาจอยู่ในรูปของสมาพันธรัฐ ปรากฏหลักฐานในเอกสารอาหรับว่าประเทศเกอเหลอในสมัยหลังนี้ กลับเป็นที่รู้จักกันในชื่อประเทศ (เมืองท่า) กลาห์ และเมืองเกอถูเหลอ ก็เป็นที่รู้จักกันในชื่อ ควาคูลละห์ ซึ่งเป็น

เมืองท่าที่มีเหมืองแร่ดีบุก สืบต่อมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 18-19 คำว่า เกอหลอ / เกอ-กู่หลอ ในภาษาจีน น่าจะตรงกับภาษาอาหรับที่เรียกพื้นที่บริเวณนี้ว่า กาลา หรือ กลาห์ และน่าจะมาจากชื่อ กาลาคีรี ซึ่งปัจจุบัน ยังปรากฏชื่อเทือกเขาสันกาลาคีรี “กาลาคีรี” หรือ “กาลา” อาจมาจากชื่อพื้นที่ซึ่งในเอกสารโบราณของอินเดีย เรียกว่า “กาฬะ” หรือ “กาฬัม”

หลักฐานเอกสารอินเดีย

อมรา ศรีสุชาติ ได้ศึกษาเอกสารอินเดียที่ให้ข้อมูลในพุทธศตวรรษที่ 5-12 ที่กล่าวถึงเมืองลังกาโศกะ กฏหวิป กาฬัม และรักตมฤตติกา ดังนี้

1. คัมภีร์ชาดกมาลาฎีกา (วรรณกรรมภาษาบาลี) ที่ปรากฏในสุปรคชาดก “...การเดินทางจากกรุงก็จะไปสู่สุวรรณภูมิ...สปารคะ ได้กล่าวว่า เราเล่น(เรือ)ไกลออกมาจากเมืองท่าทั้งสองเมืองของสุวรรณภูมิ...” และชาดกมาลาฎีกา ที่ปรากฏในชาดกมาลาของอารยศูระ “...เมืองท่าสองเมืองของสุวรรณภูมิ คือ ลังกาโศกะและกฏหวิปะ...” (Skilling 1992 : 131)

2. ปัญฺุณิปปาถีย์ (วรรณกรรมภาษาทมิฬ) “...เพชร พลอยและทอง ซึ่งกำเนิดจากภูเขาทางเหนือ ไม้จันทน์หอมและอคิล (eaglewood) จากภูเขาทางตะวันตก ไข่มุกจากทะเลใต้ ปะการังจากทะเลตะวันตก ผลผลิตจากหุบเขาลุ่มน้ำคงคา และได้รับ กาเวรี อาหารจากลังกา และสินค้าจาก กาฬัม วัตถุสิบทั้งหมดนี้มีค่า ถูกนำมากองไว้ด้วยกันบนถนนกว้าง...” (Wheatley 1980 : 279)

3. กถาสัตตสาคร (วรรณกรรมภาษาสันสกฤต) “...จันทรสวามิน ลงเรือจากชลปุระไปยังเกาะใหญ่ของ (หมู่เกาะ) นาริเกละ (เกาะมะพร้าว) และแล่นก็ไปยังเกาะกฏาหะ...” (Penser 1924 : 223-224) “...พระราชานามคุณสาคร ผู้เป็นพระราชแห่งทวีปกฏาหะ ซึ่งเป็นแผ่นดินที่เต็มไปด้วยความสะดวกสบายทั้งปวง...” (Penser 1924 : 50-51)

4. จารึกพุทธคุปต์ จากบุกิตเมอเรียม รัฐเคอะห์ ประเทศมาเลเซีย (ภาษาสันสกฤต พุทธศตวรรษที่ 11-12) “... มหาวิกพุทธคุปต์ ผู้มีภูมิลำเนาอยู่ที่รักตมฤตติกา...เขาและนักเดินทางทั้งหลาย...ขอให้การเดินทางจงประสบความสำเร็จ...” (Miksic 1998 : 65)

อมรา ศรีสุชาติ (2544 : 9-10, 40) ได้สันนิษฐานว่าเมืองท่าจำนวน 2 เมืองของสุวรรณภูมิ คือ ลังกาโศกะและกฏหวิป ซึ่งเป็นเมืองท่าหรือแหล่งชุมชนรุ่นแรกที่เชื่อมโยงกับชุมชนทั้งสองฝั่งทะเลระหว่างชุมชนที่เกิดขึ้นบนพื้นที่ฝั่งตะวันตกของคาบสมุทรมาลายู (กฏหวิป) และฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรมาลายู (ลังกาโศกะ) ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 5 – 6 สนับสนุนแนวคิดเรื่องเส้นทางข้ามคาบสมุทร (trans - peninsular routes) นอกจากนี้ยังปรากฏชื่อเมืองดักโกละ (ตะโกละ) ซึ่งเป็นเมืองท่าสมัยเดียวกันในคัมภีร์มิลินทปัญหา (ภาษาสันสกฤต / ปรากฏ)

จากหลักฐานการวิเคราะห์โบราณวัตถุที่ได้จากแหล่งโบราณคดีเมืองท่าเขาสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร ชุมพร ซึ่งเป็นเมืองท่าทางฝั่งตะวันออก แหล่งควนลูกปัด ตำบลคลองท่อมใต้ อำเภอกลองท่อม กระบี่ ซึ่งเป็นเมืองท่าฝั่งอันดามัน (อมรา ศรีสุชาติ 2533 : 30-34) และแหล่งเกตุกาย อำเภอเมืองนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช (อมรา ศรีสุชาติ 2545 : 179-197) จึงได้สันนิษฐานว่าเมือง

ทำดังกล่าวมีสัมพันธการค้ากับจีน อินเดีย และเมดิเตอร์เรเนียน ที่สืบทอดวัฒนธรรมจากชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและภูมิภาคอื่น เช่น การทำโลหะกรรมสำริด (คือทำโลหะกรรมให้เป็นรูปพรรณประเภทเครื่องประดับ เช่น ลูกปัดทอง ดินบุก ตะกั่ว) ส่งเป็นสินค้าออกไปยังอินเดีย (อมรา ศรีสุชาติ 2544 : 9-10) มีการใช้ตัวอักษรและภาษาจากต่างแดน (พราหมี / สันสกฤต-ปรากฤต) เป็นสื่อทางการค้าและความเชื่อ (เครื่องราง) อีกด้วย จึงสันนิษฐานว่า เขาสามแก้ว คือ เมืองท่าลังกาโสะ และควนลูกปัด คือ เมืองท่ากภูทวิป (Amra Srisuchat 1996 : 237-274)

ราวพุทธศตวรรษที่ 8 ได้ปรากฏชื่อเมืองกาฬัม (ภาษาทมิฬ) หรือกาฬาม (ภาษาสันสกฤต) ซึ่งหมายถึงแผ่นดินสีคล้ำ จากการติดต่อค้าขายกับรัฐทมิฬของอินเดียได้ เซอร์ โรแลนด์ แบรดเดล (Sir Roland Braddell) (1936 : 22-23) ได้สันนิษฐานว่ากู่หรือกู่ระ คือ กาฬัม เมืองท่าแห่งนี้ต่อมา น่าจะพัฒนาไปเป็นที่ตั้งของเมืองราชธานี ที่ปรากฏชื่อราวพุทธศตวรรษที่ 9 ว่า รักษมฤตติกา ซึ่งหมายถึง แผ่นดินสีแดงหรือดินแดงซึ่งตรงกับชื่อภาษาจีนว่า ช้อกู่ จึงทำให้อมรา ศรีสุชาติ (2544 : 9-10) สันนิษฐานถึงเขตพื้นที่ของประเทศรักษมฤตติกา ในพุทธศตวรรษที่ 11-12 นี้ว่า เป็นดินแดนที่ครอบคลุมทั้งสองฝั่งทะเล ครอบคลุมเขตพรมแดนไทย-มาเลเซียปัจจุบัน โดยเขตเหนือสุดจดจังหวัดปัตตานี สงขลา พัทลุง แสดงให้เห็นว่าราวพุทธศตวรรษที่ 8 เป็นต้นมา อาณาเขตของกภูทวิป กาฬัม และรักษมฤตติกา ได้ถูกระบุว่ามีอาณาเขตอยู่ในพื้นที่ภาคใต้ตอนล่าง

หลักฐานเอกสารอาหรับ

1. อมรา ศรีสุชาติ ได้ศึกษาเอกสารอาหรับที่ให้ข้อมูลในพุทธศตวรรษที่ 17-18 ที่กล่าวถึงเมืองกลาห์ ดังนี้

1.1 อิดริส (ในบันทึกภูมิศาสตร์ พุทธศักราช 1697)

ใช้เวลา 5 วัน จากที่สุดท้ายนี้ (ลันจะบาลุส) ไปยังเกาะกลาห์ ซึ่งกว้างใหญ่มาก...กลาห์ เป็นที่อยู่ของพระราชคนหนึ่งที่เรียกกันว่า จาบัต อัล-อินดี มีเหมืองแร่ดินบุกที่มีแร่ดินบุกมาก เนื้อโลหะ (ดินบุก) บริสุทธิ์และเนื้อดีมาก แต่พวกพ่อค้าจะปนของปลอมเข้าไป หลังจากดินบุกถูกขุดมาจากเหมืองทองแล้ว ก่อนที่จะนำต่อไปยังที่อื่นต่อไป การแต่งกายของผู้คนพลเมืองจะเป็นแบบฟุตบอล (futah) เป็นแบบเดียวกันทั้งชายและหญิง เกาะนี้ยังผลิตหวายและมีการบูรที่พิเศษยิ่ง (Wheatley 1980 : 219)

1.2 คิววีนิ (พุทธศักราช 1746-1826) “...ภูเขาแห่งอัล-จาตุร อยู่ในดินแดนของ ควาควูลละห์ ในอัล - ซาบัจ ณ ที่นี้มีเหยี่ยวสีขาวซึ่งมีขนที่หัวสีแดง แล้วก็มีลิงสีขาวซึ่งมีหนวดคล้ายแพะ และยังมีลิงอีกชนิดที่มีท้องขาวและหลังดำ...” (Wheatley 1980 : 225)

1.3 อิบน์ ซา’อิด (พุทธศักราช 1751-1829) “...ที่มุมทางตะวันออกเฉียงใต้ (ของยะ) คือเมืองของกลาห์ เป็นที่รู้จักของนักเดินทางและเป็นที่รู้จักดีสำหรับ อัล-คลฮิ ดินบุก (Alkalai Tin) เมืองนี้ตั้งอยู่ที่ ลองจิจูด 154 องศา 12 ลิปดา...” (Wheatley 1980 : 220)

1.4 ยากูต (ในงานเรื่อง มุ’ซัม อัล-บิเอลดาน พุทธศักราช 1767)

เส้นศูนย์สูตรพาดตรงไปยังเกาะแห่งกลาห์..ดินแดนที่อยู่สุดแดนของอินเดีย...ที่นี่เป็นเมือง
ทำในมหาสมุทรอินเดีย อยู่ระหว่างโอมานกับจีน และตั้งอยู่บริเวณศูนย์สูตร...เกาะแห่งกลาห์ เป็น
ที่ซึ่งส่งออกไปฝั่ง อนุ'ล-อับบาส ซึ่งเป็นกวี กล่าวกับ ซาอีฟ อัล-คอเลาะห์ ว่าหล่อนให้ความหอม
ที่รุนแรงพอๆกับกลิ่นหอมระรวยที่ติดนิ้ว หรือพอๆกับไม้กฤษณาของกลาห์ (Wheatley 1980 :
219)

1.5 ยาคูต (ในงานเรื่อง มราซิด อัล-อิฎฎิลลา พุทธศักราช 1767) “...กลาห์เป็นเมืองปลาย
ขอบสุดของอินเดีย...” (Wheatley 1980 : 219)

1.6 ยาคูต (ในงานเรื่อง อัล มุขตริก พุทธศักราช 1767) “...อัล-ควัล อะห์ เป็นประเทศ
จุดเริ่มต้นของอินเดีย อยู่ขอบสุดของจีน...” (Wheatley 1980 : 219)

1.7 บุซุรกี (พุทธศักราช 1790)

ศรีบุชา ซึ่งตั้งอยู่ที่ไกลสุดของเกาะลามูรี ตั้งอยู่ห่างจากกลาห์เป็นระยะทาง 120 ชม (360
ชั่วโมง)...ผู้คนที่นี่อาศัยอยู่ในฟืนซูล ลามูรี กลาห์ ควาคุลละห์ ชันฟีน และส่วนอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียง
นี้เป็นพวกกินเนื้อคน (cannibals) แต่จะกินเฉพาะศัตรูเพื่อแก้แค้น ไม่ได้กินเพื่อความต้องการ
ทั่วไป พวกเขาจะสับเนื้อออกเป็นริ้วๆ ตากแห้งแล้วปรุงรส โดยกินกับไวน์...ข้าพเจ้าได้ถามมุห์
มัด บิ บาบิสฮาด เกี่ยวกับดิน เขาบอกว่า บนฝั่งของชันฟีน ในหุบเขาของลามูรีและในบริเวณควา
คูลละห์ มีลิงตัวสูงอาศัยอยู่ ไปมากันเป็นฝูง หัวหน้าจะสูงสุด บางทีก็ออกจากป่ามาเดินบนถนน
แล้วค่อยๆเข้าไปมีคนเดินผ่านไปมา จะไม่ยอมให้ผ่านไปจนกว่าจะทิ้งชิ้นเนื้อหรืออาหารอะไรซัก
อย่างไว้ให้มัน มุห์มัด บิ บาบิสฮาด กล่าวว่า กลาห์ที่ละจากเรือซึ่งเขาประจำอยู่นั้นได้เล่าว่า เขา
หลบลงเรือเล็กจากเรือเดินทะเลที่เขาสังกัดอยู่ ซึ่งจอดอยู่ตรงอ่าวเล็ก 2-3 ปรารังค์จากฝั่งของควา
คูลละห์ และช่วงเป็นการเดินทางที่ยากลำบากตลอด 60 ชั่วโมงหรือมากกว่านั้น ในช่วงเวลาที่
เขาเกือบเอาชีวิตไม่รอดนั้น เขาก็ไปถึงฝั่งของเกาะหนึ่งในหมู่เกาะออร์มานัน (อันดามัน) เขาพักอยู่
ที่นั่นระยะหนึ่งเพื่อให้ฟื้นตัวมีแรง พักแล้วก็หาน้ำจืดเป็นเสบียงและกินผลไม้เกาะกล้วย เขาไม่
เห็นใครเลย นอกจากชาวประมงกับเรือแจวหาปลาซึ่งพายเลาะอยู่ตามแมกไม้ เขาจึงลงเรือ แล้ว
แล่นเรือไปโดยไม่มีจุดหมาย โดยไม่รู้ว่าจะไปอีก 210 ชั่วโมง ก็มาถึงเกาะที่เรียกว่า บัดฟารกลาห์
เขาจึงหยุดที่นี่ จากที่นี่เขาก็สามารถเข้าถึงกลาห์ได้ (Wheatley 1980 : 218, 224-225)

1.8 อนุ'ล-ฟีดา (พุทธศักราช 1816-1874)

1.8.1 จากความูน (เขียนโดย อัล-มัส'อูดี ในปีพ.ศ.1583) และ (กิตาบ) อัล-อฎวาล
(วัล-อูรูด) (เขียนโดย อัล-ฟาริส ในพุทธศตวรรษที่ 15) กล่าวว่า “...เกาะแห่งกลาห์ ตั้งอยู่ที่ลองจิจูด 130
องศา ตะติจูด 8 องศา อยู่ในภูมิภาคแบบทางใต้ในทะเลอินเดีย เป็นเมืองท่าของทุกภูมิภาคระหว่าง
โอมานกับจีน ดินุกเป็นสินค้าออกของที่นี่ซึ่งทำให้ได้ชื่อว่าดินุกกลาห์นี้แหละ...” (Wheatley 1980 : 220)

1.8.2 มุฮัลบี ในผลงานของเขาคือ อชีชี กล่าวว่า “...เกาะแห่งกลาห์อยู่ในทะเล
อินเดีย เป็นเมืองที่รุ่งเรือง ที่มีพวกมุสลิม อินเดีย และเปอร์เซียอาศัยอยู่ มีเหมืองแร่ดินุกที่นี่ แล้วก็มีป่าไฟ
มาก และมีต้นการบูรด้วย อยู่ห่างจากเกาะทั้งหลายของมหาราช 20 มัจระ...” (Wheatley 1980 : 220)

อมรา ศรีสุชาติ (2544 : 13) ได้สันนิษฐานว่าเมืองกลาห์ อยู่บริเวณตะกั่วป่า - พังงา-ตรังหรือ รัฐเคดาห์ (ประเทศกัวลาลัมเปอร์) มีชื่อเรื่องแหล่งทรัพยากรดิบบุก ไม้หอม ที่เป็นสินค้าออกสำคัญ และมีมุสลิม เปอร์เซีย อินเดีย เข้ามาตั้งถิ่นฐาน

2. ธาราพงศ์ ศรีสุชาติ ได้ศึกษางานวิชาการของจี.อาร์.ทิบเบตส์ (G.R. Tibbettes) เรื่อง “The Malay Peninsula as known to the Arab geographers” ปี1956 และพอล วิทลีย์ (Paul Wheatley) เรื่อง “The Golden Khesonese” ปี1961 และเรื่อง “Impressions of the Malay Peninsular in Ancient time” ปี 1964 ผู้ศึกษาเอกสารอาหรับที่ให้ข้อมูลในพุทธศตวรรษที่ 14-17 ที่กล่าวถึงเมืองกลาห์ ดังนี้

2.1 จี.อาร์.ทิบเบตส์ ได้กล่าวถึงชื่อเมืองต่างๆ ตามการศึกษาเส้นทางการเดินเรือของอับนั มายิด และสุไลมาน อัล-มาหรี เช่น อูรง สาลาห์ ได้สันนิษฐานว่าหมายถึงจังหวัดพังงา, กลาห์ ได้สันนิษฐานว่าหมายถึงบริเวณจังหวัดระนองและจังหวัดพังงา, กากูลลาห์ ได้สันนิษฐานว่าหมายถึงบริเวณแนวเทือกเขาตะนาวศรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์, ทะเลกลาห์บาร์ ได้สันนิษฐานว่าหมายถึงทะเลอันดามัน, ทะเลฮาร์กันต์ ได้สันนิษฐานว่าหมายถึงอ่าวเบงกอล, ทะเลคาเครงได้สันนิษฐานว่าหมายถึงทะเลจีนใต้ เป็นต้น

2.2 พอล วิทลีย์ ได้กล่าวถึงชื่อเมืองกลาห์ ตามการศึกษาเอกสารอาหรับโบราณ ดังนี้ อักห์บาร์ อัล-ชิน วาล-ฮินด์ (พุทธศักราช 1394) กล่าวถึงชื่อ กลาห์-บาร์ อัล – ซาบัก, จดหมายเหตุของอาบู ซาอิด (พุทธศักราช 1459) กล่าวถึงชื่อ กลาห์ อัล – ซาบัก, จดหมายเหตุของอาบู ดุลาล (พุทธศักราช 1473) กล่าวถึงชื่อ กลาห์ จา จุลลาห์, จดหมายเหตุของมาซูลี (พุทธศักราช 1486) กล่าวถึงชื่อ อัล-ซาบัก กลาห์ กลาห์-บาร์, จดหมายเหตุของเอเดรีย (พุทธศักราช 1697) กล่าวถึงชื่อ กลาห์ กากูลลาห์ และธาราพงศ์ ศรีสุชาติ ได้สันนิษฐานว่าเมืองกลาห์ อยู่บริเวณระนอง, ตะกั่วป่า, พังงาและตรัง (อมรา ชันติสิทธิ์ และธาราพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 1007-1008, 1015-1016)

หลักฐานเอกสารมาเลเซีย

ธาราพงศ์ ศรีสุชาติ ได้ศึกษางานวิชาการของ พอล วิทลีย์ (Paul Wheatley) เรื่อง “The Golden Khesonese” ปี1961 และเรื่อง “Impressions of the Malay Peninsular in Ancient time” ปี 1964 ผู้ศึกษาเอกสารมาเลเซียและแผนที่คาบสมุทรมลายู ซึ่งเขียนตามจารึกตันจอร์ (Tanjore Inscription) ในสมัยราชันทรโจพะที่ 1 พุทธศักราช 1568 ปรากฏชื่อ มายิรุทิงกัม โดยสันนิษฐานว่าอยู่ใต้คอคอดกระ บริเวณจังหวัดระนอง-พังงา (อมรา ชันติสิทธิ์ และธาราพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 1015-1016)

หลักฐานเอกสารตะวันตก

ธาราพงศ์ ศรีสุชาติ ได้ตรวจสอบตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์ ปโตเลมี จากการศึกษางานพระสารสาสน์พลขันธ์ (เยรินี), เบอร์เคอร์โลด, เซอร์โรแลนด์ แบรดเดล, พอล วิทลีย์ และศาสตราจารย์ มานิต วัลลิโกดม วิเคราะห์ตำแหน่งเมืองชุมชนโบราณ เมืองบาลองก้า ที่ปรากฏตามพิกัดทางภูมิศาสตร์

และข้อมูลจากหลักฐานทางโบราณคดี ตามการคำนวณปรับเส้นรุ้งเส้นแวงของเขรินี ปรากฏอยู่บริเวณวัด บรรพตวารีในเขตอำเภอสวี จังหวัดชุมพร แต่ตามสถานที่ปัจจุบัน เขรินีสันนิษฐานและกำหนดเส้นรุ้งเส้นแวงว่าอยู่บริเวณวัดนาทุ่ง ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร ซึ่งเป็นพิกัดทางภูมิศาสตร์ที่ใกล้เคียงกับแหล่ง โบราณคดีเขาสามแก้ว หมู่ที่ 1 บ้านสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร (อมรา ชันดีสิทธิ์ และธรา พงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 1012-1013)

หลักฐานเอกสารไทย

เอกสารไทยที่ใช้ศึกษาในครั้งนี้ หมายถึง เอกสารที่เขียนขึ้นโดยชาวไทยเป็นภาษาไทย (โบราณหรือปัจจุบัน) ประกอบไปด้วยหลักฐานที่สามารถกำหนดอายุได้และไม่สามารถกำหนดอายุได้ หลักฐานที่ถูกเขียนหรือกล่าวขึ้นภายหลัง (จากตำราโบราณหรือคำบอกเล่า) เช่น คำานาน และหลักฐานที่ถูกเขียนขึ้น ณ ช่วงเวลานั้นจริงหรือใกล้เคียง (เอกสารทางประวัติศาสตร์จริง) เช่น กฎหมายตราสามดวง พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกการเดินทางหรือตรวจราชการ การศึกษาเอกสารไทยในครั้งนี้ กำหนดวิธีการศึกษาโดยเรียงลำดับตามอายุสมัย (เก่า-ใหม่) ของเนื้อเรื่องที่ปรากฏในเอกสาร ดังนี้

คำานานเจ้าแม่ทองร้อน (คำานานเมืองสามแก้ว)

คำานานเจ้าแม่ทองร้อน คือ คำานานท้องถิ่นที่แสดงสภาพภูมิศาสตร์ของเมืองสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ดังนี้

“สามแก้ว” เป็นชื่อภูเขาขนาดเล็กลูกหนึ่ง ในตำบลนาชะอัง อดีตบริเวณดังกล่าวเคยเป็นชุมชนหรือเมืองโบราณก่อนจะมีเมืองชุมพร ที่หน้าภูเขาคือเป็นอ่าวเรือเข้ามาจอดเทียบท่าได้ ตามคำานานเมืองสามแก้ว ได้กล่าวถึง “แม่ทองร้อน” หญิงงามลูกสาวเศรษฐีเมืองสามแก้วคนหนึ่ง ที่ถึงเวลาต้องออกรเรือน แต่กลับมีชายมาสู่ขอในวันและเวลาเดียวกันถึงสามคน คนแรกเป็นชายสามัญชน คนที่สองเป็นเศรษฐีที่นา มีบ้านและไร่นาอยู่ที่คลองห้วยฝาด (อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองชุมพรปัจจุบัน) และคนที่สามเป็นเศรษฐีชาวต่างชาติค้าเรือสำเภา “แม่ทองร้อน” ทดสอบความรักของชายทั้งสาม โดยถามว่า “ถ้าเธอตายลงตอนนี้ ทั้งสามคนจะทำอย่างไร” ชายสามัญชนตอบว่า เขาจะกระโดดเข้ากองไฟตายตาม ส่วนเศรษฐีทั้งสองตอบว่า เขาจะตกแต่งหีบศพแม่ทองร้อนด้วยเพชร พลอย ทองคำ และอัญมณีที่มีราคาแพง และสวยงามที่สุด “แม่ทองร้อน” จึงกลืนใจตาย ชายทั้งสามได้ทำตามตามที่ตนพูดไว้ (เศรษฐีคนหนึ่ง ได้นำเพชร นิล จินดาขึ้นที่ทำอยู่ตะเภา เพื่อนำมาตกแต่งหีบศพแม่ทองร้อน) หลังจากเสร็จพิธีเผาศพ เศรษฐีทั้งสองจึงเก็บกระดูกไปคนละสองชิ้น แล้วรีบนำไปให้พระฤาษีที่เขานาชะอัง เพื่อช่วยชุบชีวิตของแม่ทองร้อนขึ้นใหม่ แต่เพราะกระดูกของแม่ทองร้อนกับชายสามัญชนปะปนกันอยู่ พระฤาษีจึงชุบชีวิตชายสามัญชนขึ้นมาด้วย เศรษฐีทั้งสองโกรธมาก จึงได้ทูลขอพระฤาษีจนได้เปลี่ยนเป็นทางปรากฏอยู่บน “เขาหรวด” ครั้นแม่ทองร้อนฟื้นขึ้น ก็ยังไม่สามารถตัดสินใจเลือกใครได้ จึงบอกให้เศรษฐีทั้งสองไปรอตอยู่ที่ “บ้านหุรอ” เพื่อที่นางจะได้ตัดสินใจ แต่ท้ายสุดปรากฏว่าแม่ทองร้อนก็เลือกชายสามัญชน ทำให้

เศรษฐีทั้งสองเสียใจมาก พาเรือแล่นออกไปที่ทุ่งว้าวเล่นและเรือได้จมทะเลในที่สุด (ประพันธ์ เรื่อง
ณรงค์ 2552 : 170-171)

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช

1. กล่าวถึงการสร้างเมือง 12 นักยตร์ ว่าเมืองชุมพร ปีมะแม ถือตราแพะ และเมืองกระ ปีกุน ถือตราสุกร ดังนี้

จึงพญาศรีธรรมโศกราชตรีกันแล้ว ก็ให้สร้างเมืองขึ้น ๑๒ นักยตร์ ปีชวดเมืองสายถือตรา
หนู ๑ ญลเมืองตานีถือตราวัว 1 ขาลเมืองกะลันตันถือตราเสือ ๑ เกาะเมืองปะหังถือตรากระต่าย ๑
มะโรงเมืองไทรถือตรางูใหญ่ ๑ มะเส็งเมืองพัทลุงถือตรางูเล็ก ๑ มะเมียเมืองตรังถือตราม้า ๑
มะแมเมืองชุมพรถือตราแพะ ๑ วอกเมืองบันไทยสมอถือตราวานร ๑ ระกาเมืองสะอูเลาถือตราไก่
๑ จอเมืองตะกั่วถือตราสุนัข ๑ กุนเมืองกระถือตราสุกร ๑ เมือง ๑๒ นักยตร์หัวเมืองขึ้นแก่
เมืองนครศรีธรรมราชมหานคร แลพญาก็ก่อพระมหาธาตุสืบไปส ไช้हांลงทั่วทั้งเมืองคนตาย เจ้า
ไทยแลนักเทศบาคุณหนึ่งก็ตาย คนทั้งหลายก็ลงเรือนหนีไ้ร้าย จึงहांที่ตามลงเรือพญาๆแลลูก
เมีย แลคนที่พินาศพิราลัยกันหึ่งนาน (กรมศิลปากร 2510 : 51)

2. กล่าวถึงการสร้างเมืองชุมพร ดังนี้

เมื่อพระพนมวังแลนางสะเดียงทองแลศรีธรรมราชาออกมาสร้างเมืองนคร คอนพระนั้น
แลพระพนมวัง แลนางสะเดียงทองก็มาตั้งบ้านอยู่จ้งสระอยู่นอกเมืองคอนพระสร้างป่าเป็นนา
สร้างนาทุ่งเขน สร้างนาท่าทอง สร้างนาไชยคราม สร้างนากะนอม สร้างนาสะเพียง สร้างนา
ตระชน สร้างนากลอง แลให้นายรัก นายราช นายเขียวไปอยู่สร้างนาเมืองไชยา สามนี้ไ้ดาขุนศรี
พลแลนางอาม นายไอ นายพรหมสองนี้ไ้ดาขุนเทพไ้ไปสร้างเมืองชุมพร นายศรี นายไสสองนี้ไ้ดา
ขุนเทพอยู่สร้างนาบางสะพาน นายยอดอยู่สร้างนาเวียงสระ...และพระพนมวังแลนางสะเดียงทอง
มีลูก ๓ คนเจ้าศรีราชา ๑ เจ้าสนตา ๑ เจ้ากุมาร ๑ แลเจ้าศรีราชาเอนางสนหลานพระพนมวังเป็น
เมีย ขึ้นไปสร้างนาในเมืองสะอูเลา (กรมศิลปากร 2510 : 55)

3. กล่าวถึงเมืองชุมพรและเมืองกระ ดังนี้

พระพนมวัง นางสะเดียงทองแต่งแกลงไ้ไปเป็นเจ้าทุกเมืองอยู่น้อยหนึ่ง พระพนมวังตาย
...เจ้าศรีราชามาแต่เมืองสะอูเลาแต่งการศพพระพนมวังแล้วกลับ รับเอาธาตุขึ้นไ้ไปไว้ในตำบล ณ
เขาอัคริจัน แล้วก่อพระเจดีย์ไว้ เอาธาตุบรรจุไว้ไ้ในถ้ำนั้น แลไ้พันวังไ้ให้อยู่รักษาธาตุนั้น...แล้ว
เจ้าศรีราชากราบทูลพระกรุณาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า พระพนมวังตายแล้ว แลพระ
เจ้าอยู่หัวมีพระกรุณาปรานีพระพนมวัง พระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์มีพระกรุณาแก่เจ้าศรีราชา
ประทานไ้ชื่อเป็นพญาศรีธรรมโศกราช สุรินทราชาสุรวงศ์ธิบดี ศิริยุธิยเถียรอภัยพิริยปารกม
พาหุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมหานคร...พระเจ้าอยู่หัวมีพระราชทานไ้เงินแก่พระยาศรีธรรม
ราชโศกราชมหานครพันตำลึง...แลพระเจ้าอยู่หัวเร่งพญาศรีธรรมโศกราชให้ออกไปตั้งบ้านเมือง
ไ้แล้วเสร็จตั้งบ้านทุกตำบล แลประมวญผู้คนเข้าอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราชนั้น...พญาศรีธรรม
โศกราชไ้พันวังหมื่นดั่งบันดั่งบ้านอยู่จ้งสระรักษาธาตุ พระพนมวังอยู่ในถ้ำซึ่งก่อบรรจุธาตุ
นั้นแลณญาติกาทั้งปวงแลลูกหลานพระพนมวังนางสะเดียงทองไ้ พระยาไ้ไ้ให้อยู่นางสนตรา เจ้า

อินทราชกุมารก็แจกกัน ณ บ้านจรงสระ ให้อยู่ท่าทอง ให้อยู่ไชยคราม ให้อยู่กระหนอม ให้อยู่ตระชน ให้อยู่ตะออง ให้อยู่ทุ่งหลวง ให้อยู่ไชยา ให้อยู่ชุมพร ให้อยู่กระ ให้อยู่บางตะพาน ให้อยู่คูหาแลแต่งให้พญากียกช้างม้ารี้พลเข้าไปตั้งอยู่ในเมืองนครศรีธรรมราช แลพญาให้สร้างป่าเป็นนาแลทำอิฐแต่งพระเจ้าแลสถานอารามอันตรธานนั้นแล (กรมศิลปากร 2510 : 57-58)

ตำนานเมืองรับร่อ (ตำนานอ้ายเตย)

ตำนานเมืองรับร่อ คือ ตำนานพื้นบ้านเชื่อกันว่า โดยรอบภูเขารับร่อ (วัดเทพเจริญ ตำบลท่าข้าม อำเภอท่าแพ จังหวัดชุมพร) คือเมืองโบราณอุทุมพร ร่วมสมัยกับเมืองนครของพระศรีธรรมโศกราชผู้สร้างพระบรมธาตุนครศรีธรรมราช เมืองอุทุมพรมีฐานะเป็นเมืองท่ารักษาด่านทางข้ามคอคอดมลายู มีสำเภากินมาค้าขาย ได้รับอิทธิพลพระพุทธศาสนาจากนครศรีธรรมราช จึงได้สร้างพระพุทธรูปปูนปั้นองค์ใหญ่เรียกว่า “พระหลักเมืองหรือพ่อปู่หลักเมือง” ให้เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองประดิษฐานในถ้ำพระ เมื่อเสร็จจากการสร้างพระพุทธรูปหลักเมืองแล้ว มีทรัพย์สินเงินทองที่เหลือจากการสร้างพระพุทธรูป ก็นำไปฝังไว้ในถ้ำใกล้เคียง แล้วสร้างรูปพระพุทธรูปไสยาสน์ลงสีไว้ที่ผนังถ้ำ คุงปู่โสมเฝ้าทรัพย์ เรียกกันว่า “อ้ายเตย” ซึ่งแปลว่าพี่คนที่สาม และมีคำจารึกใต้ภาพอ้ายเตยว่า “อ้ายเตยๆ เอาลูกใส่เปล เอาดินคาโน น้ำมันสองขวดค่อยนวดค่อยไป ผู้ใดคิดได้ อยู่ได้อ้ายเตย” (อมรา ศรีสุชาติ 2534 : 47-48)

ตำนานเจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา (ตำนานเขาเจดีย์)

ตำนานเจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา คือ ตำนานการสร้างเขาเจดีย์ เป็นตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่าเจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา เป็นผู้สร้างเจดีย์บนยอดเขาในบริเวณที่ตั้งวัดเขาเจดีย์ ตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร เจ้าอ้ายและเจ้ายี่ เป็นเศรษฐีสองพี่น้อง ได้แล่นสำเภามาหาใหญ่บรรทุกสิ่งของเครื่องใช้มากมาย พร้อมเหล่าบริวารมาจอดเรือที่โลกยายแรม (บริเวณหน้าวัดสุวรรณารามในปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมเป็นทะเล) เพื่อหาหยอดเขาที่สวงามเพื่อสร้างเจดีย์ เมื่อพบหยอดเขา(บริเวณวัดเขาเจดีย์) จึงให้บ่าวไพร่นำธงขึ้นไปปักบนยอดเขา แล้วทำการก่อสร้างเจดีย์ขึ้น โดยใช้คนยื่นส่งก้อนอิฐที่สร้างเจดีย์ (ขนาด 33 x 16.5 x 7 เซนติเมตร และขนาด 10 x 5 x 2 นิ้ว) มือต่อมือจากที่จอดเรือถึงยอดเขา บางกะแสดเล่าว่า เจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา ซึ่งมีชีวิตอยู่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยา เป็นผู้สร้างวัดเขาเจดีย์ขึ้นโดยทั้งสองได้รวบรวมสิ่งของต่างๆ พร้อมด้วยบริวารลงเรือสำเภาเดินทางไปเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อสร้างพระบรมธาตุ แต่เมื่อมาถึงเมืองปะทิวได้ทราบว่าทางนครศรีธรรมราชได้สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้สำรวจหยอดเขาบริเวณเมืองปะทิว พบหยอดเขาหยอดหนึ่งที่สวงามมาก จึงสร้างเจดีย์ขึ้นบนยอดเขาในเมืองปะทิวแทน เขาภูนี้จึงได้ชื่อว่า เขาเจดีย์

ตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ได้กล่าวถึง สถานที่ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชแห่งนครศรีธรรมราชกับท้าวอุทองมาทำการแบ่งเขตแดนและทำไมตรีต่อกัน ว่าตั้งตรงแม่น้ำแห่งหนึ่ง มีข้อสันนิษฐานว่า บริเวณดังกล่าวอาจเป็นบริเวณตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพรในปัจจุบัน (บ้างว่าอยู่ในเขตอำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์) ซึ่งมีคลองบางสนเป็นเส้นทางน้ำขนาด

ใหญ่ที่เรือสำเภาสามารถแล่นเข้ามาได้ ในอดีตเคยมีผู้เล่าว่าพบวัดและโบราณสถานมากมาย แต่ไม่เป็นแบบถาวร เมื่อเมืองร้างก็เสื่อมสลายไปหมด นอกจากนี้บริเวณชายทะเลยังมีหมู่บ้าน (หรือบ้านหน้าทับในปัจจุบัน) ที่สามารถเดินทางไปค้าขายติดต่อระหว่างเมืองต่างๆในภาคได้มาช้านานแล้ว เช่น บ้านรับร่อ (“รับร่อ” สันนิษฐานว่าเป็นสถานที่ทัพท้าวศรีธรรมโศกราชมารอทัพท้าวอุทอง) บ้านท่าแซะและกระบุรี เป็นต้น และเมื่อคราวสร้างทางรถไฟ ก็ยังคงใช้เส้นทางน้ำคลองบางสน เพื่อลำเลียงรางรถไฟมาสู่สถานีรถไฟปะทิวอีกด้วย (สมพงษ์ พุฒิชนะ 2529 : 856-858)

ตำนานพระธาตุสรี

ตำนานพระธาตุสรี คือ ตำนานการสร้างพระบรมธาตุสรี เมื่อพ.ศ.1803 พระเจ้าศรีธรรมโศกราช จัดงานทำบุญฉลองพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช มิตรไปยังเมืองขึ้นทั้ง 12 เมืองนักราชให้มาร่วมทำบุญฉลอง ข่าวนี้นำไปจนถึงท้าวอุทอง และพระเจ้าไชยเสนผู้เป็นพระราชบิดาแห่งกรุงศรีอยุธยา จึงได้ยกกองทัพ อโยธยา มีพลยี่สิบแสนเจ็ดพันสามร้อยมาตั้งอยู่ที่บางตะพาน พระเจ้าศรีธรรมโศกราชก็จัดเอาพลเมืองได้ยี่สิบแสนเจ็ดพันสามร้อยเท่ากัน ยกไปตั้งทำกำเ (สงคราม) กันเป็นการใหญ่ ไพร่พลล้มตายเท่าๆกัน พระเจ้าศรีธรรมโศกราชรำลึกถึงเรื่องบาปในการทำสงครามฆ่าฟันกันตาย จึงขอเจรจาสงบศึกกับท้าว อุทอง ในที่สุดก็ได้ยุติสงบศึกกระทำสัตย์สาบานเป็นมิตรไมตรีต่อกัน... แล้วต่างองค์ต่างยกไพร่พลกลับเมือง พระเจ้าศรีธรรมโศกราช เสด็จยกทัพมาพักที่พลอยู่ที่วัดร้างแห่งหนึ่งในอำเภอสรี ซึ่งมีสิ่งก่อสร้างปรักหักพัง มีเศษอิฐ เศษกระเบื้องดินเผา กองทับถมอยู่เกลื่อนกลาด ในขณะที่เหล่าทหารกำลังจัดเตรียมที่พัก ก็มีกาฝูงหนึ่งจับอยู่บนกองอิฐพากันส่งเสียงร้อง และกระพือปีกเป็นที่หนวกหูรำคาญแก่บรรดาทหารทั้งหลาย ไกลไปประเดี๋ยวก็บินกลับมาอีก และปรากฏว่ากาฝูงนี้มีกาเผือกอยู่ตัวหนึ่ง เมื่อความทราบถึงพระเจ้าศรีธรรมโศกราช พระองค์จึงรับสั่งให้เรือเศษกองอิฐออก พบฐานเจดีย์ใหญ่ เมื่อขุดลึกลงไปได้พบผอบบรรจุสารีริกธาตุ จึงรับสั่งให้แม่ทัพนายกองไพร่พล ช่วยกันสร้างเจดีย์ขึ้นใหม่แทนที่เดิมแล้วจัดงานสมโภชเป็นการใหญ่ถึง 7 วัน 7 คืน (ยุทธ จิตะฐาน 2529 : 1290) และได้ก่อกองทรายขึ้นที่ทุ่งอยู่เหนือวัดขึ้นไปราว 10 กิโลเมตร ในเขตตำบลวัดใต้ซึ่งต่อมาเรียกกันว่า คลองฉลอง พวกไพร่พลที่พากันมาสร้างวัดและพระเจดีย์ตั้งกองอยู่ห่างจากวัดขึ้นไปทางเหนือประมาณ 8 กิโลเมตร ต่อมาได้เรียกกันว่า บ้านครน นับว่าได้นามมาจากคนที่เกณฑ์มานั่นเอง แล้วพระราชทานชื่อว่า พระบรมธาตุกาวิปัก คำว่ากาวิ ต่อมาเพี้ยนกลายเป็น สรี ในปัจจุบัน ก่อนที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชจะเสด็จยกทัพกลับ ทรงห่วงใยพระบรมธาตุ ด้วยไม่มีคนเฝ้าดูแลรักษา จึงสั่งเรียกบรรดาทหารในกองทัพ ซึ่งทุกคนกำลังนอนหลับสนิทยุ่ด้วยความอ่อนเพลียเหนื่อยมีทหารคนหนึ่งชื่อ “เมือง” ขานรับ พระองค์จึงมีรับสั่งว่า เธอจะสมัครอยู่เฝ้าพระบรมธาตุนี้ไหมนายเมืองรับอาสา พระองค์จึงสั่งให้นายทหารคัดศิระนายเมืองเช่นสรวงบุชา คัศิระไว้ในศาลเพียงตา ศาลนี้เรียกว่า “ศาลพระเสื้อเมือง” ให้เป็นผู้เฝ้าองค์พระบรมธาตุ ในปัจจุบันศาลนี้ยังมีอยู่ คนทั่วไปเคารพนับถือในฐานะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 47-49)

กฎหมายตราสามดวง

กฎหมายตราสามดวง คือ ประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ 1 เนื่องจากพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปฐมกษัตริย์แห่งบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระกฎหมายเก่า ที่มีมาแต่ครั้งโบราณ แล้วรวบรวมเป็นประมวลกฎหมายขึ้นเมื่อ จุลศักราช 1166 ตรงกับ พ.ศ. 2347 โปรดให้เรียกว่า “กฎหมายตราสามดวง” กฎหมายที่ใช้กันอยู่ในระยะแรกของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น ก็คือกฎหมายที่ใช้อยู่เมื่อครั้งกรุงศรีอยุธยา โดยอาศัยความจำ และการคัดลอกมาตามเอกสารที่หลงเหลืออยู่ กฎหมายตราสามดวงได้เป็นกฎหมายหลักของประเทศที่ใช้บังคับมาตั้งแต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจนถึงแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเวลานานถึง 103 ปี จนกระทั่งมีการปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลตามแบบประเทศมหาอำนาจยุโรป จึงได้เลิกใช้กฎหมายตราสามดวง

ในกฎหมายตราสามดวง ได้กล่าวถึงชื่อเมืองชุมพรเก่าสุด ว่าเป็นเมืองที่รัฐบาลกลางตั้งขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ.1998 ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พร้อมกับเมืองนครศรีธรรมราช ไชยา พัทลุง ในการก่อตั้งเมืองชุมพรครั้งนั้นได้โปรดเกล้าฯ ให้มีการทำทำเนียบข้าราชการเมืองชุมพรไว้ในกฎหมายตราสามดวง พระไอยการนาทหารหัวเมืองตอนหนึ่ง ดังนี้ “ออกญาเคาะงะทราธิบดี ศรีสุรตัวลุมหนัก พระชุมภอร เมืองตรี นา ๕๐๐๐ ขึ้นประแดงอินปญาซ้าย, ปลัด นา ๑๐๐๐, ยุกระบัด พลและมหาดไทย นาคล ๘๐๐, เมือง วัง คลัง นาและสัศดี นาคล ๖๐๐, เมืองขึ้น (เมืองตรี) นาคล ๘๐๐” (สงบ ส่งเมือง 2529 : 1558 ; ราชบัณฑิตยสถาน 2550 : 1148)

ตำนานพระแก้วโกรพ

ตำนานพระแก้วโกรพ คือตำนานท้องถิ่นเมืองกระบี่ ที่เกี่ยวกับการก่อตั้งเมืองครั้งสมัยอยุธยา โดยนายแก้ว ธนบัตร เชื้อสายเจ้าพระยานคร ได้อพยพจากนครศรีธรรมราช มาตั้งรกรากบริเวณบ้านนาน้อย และได้เป็นผู้นำหมู่บ้าน ต่อมานายแก้วจับเต่ากระที่วังกระ(ลำน้ำกระบี่)ได้ เป็นกระทองสวยงาม ไปมอบให้แก่เจ้าเมืองชุมพร เจ้าเมืองได้นำกระนี้ขึ้นถวายพระเจ้าแผ่นดินกรุงศรีฯ ด้วยความดีความชอบ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกฐานะเมืองที่นายแก้วปกครองอยู่ ให้เป็นเมืองจัตวาขึ้นตรงกับเมืองชุมพร และทรงโปรดเกล้าฯ ให้นายแก้ว ธนบัตร เป็นพระแก้วโกรพ ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองกระบี่คนแรก เมืองกระบี่มีอาณาเขตเหนือติดท่าชะแอะ ได้ติดเมืองระนอง ตะวันออกติดชุมพร ตะวันตกติดเมืองมลิวัน ครั้นพระแก้วโกรพเป็นเจ้าเมืองแล้วก็ได้ก่อคันดินล้อมรอบเป็นกำแพงล้อมรอบเมือง ซึ่งต่อมาเรียกบ้านค่าย (สถานีตำรวจจรดปากจั่นในปัจจุบัน) นายแก้วมีบุตรชายสองคน คือนายทองและเทพ (สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2529 : 32-35) ครั้งหนึ่ง นายแก้วได้ใช้เส้นทางคอคอดกระ โดยการเดินบกเลียบลำน้ำคลองจั่น และลงเรือล่องตามคลองรับร่อ เพื่อไปร่วมงานศพมารดาที่เมืองอุทุมพร สมัยนั้นตั้งอยู่ที่บ้านท่าข้ามติดกับคลองรับร่อ ครั้นนายแก้วทราบข่าวว่านายทองลูกชายคนโตเป็นผู้กับนางจัน ภรรยาน้อย จึงรีบนำไพร่พลเดินทางกลับมาทางเก่า เมื่อนายทองทราบข่าวการกลับมาของพ่อ จึงคิดปิศูฆาต วางอุบายสั่งไพร่พลขึ้นไปขุดร่องเป็นช่องยาวปิดทางไว้ หวังบิดาผ่านมาก็จะตกเหวตาย เมื่อบิดา

กับพวกมาเห็นก่อนจึงพากันหลีกลงทางน้ำสายหนึ่งเสียก่อน (เยี่ยมขง ศ.สุรกิจบรรหาร 2521: 90-100) เมื่อมาถึงเมืองกระ พระแก้วโกรพจึงนำนายทองไปขึ้นหาหยั่งทำทรมานที่ถ้ำเขาแหลมเนียงจนตายในถ้ำนั้น ภายหลังเรียกว่า ถ้ำพระขยางค์ ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายเทพเป็นพระศรีสมบัติ รับตำแหน่งสืบต่อจากพระแก้วโกรพ (สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2529 : 32-35)

ตำนานพระขยางค์

ตำนานพระขยางค์ เป็นหนึ่งในตำนานท้องถิ่นเมืองกระบุรี ที่บอกสภาพภูมิประเทศสืบเนื่องหรือขยายความต่อจากตำนานพระแก้วโกรพ เมื่อพระแก้วโกรพ ทราบเรื่องนายทองคิดทำปิตุฆาตแล้ว จึงนำมาทรมานในรูปแบบต่างๆที่เขาพระขยางค์แห่งนี้ เริ่มจากนายแก้วส่งนายทองลูกชายไปเรียนวิชาที่เมืองนครศรีธรรมราช เมื่อสำเร็จมาแล้วจะได้เป็นเจ้าเมืองสืบแทนตน ระหว่างนั้น นายแก้วได้เมียอีกคนชื่อนางจัน เมื่อนายทองเรียนวิชาจนกลับมาบ้าน เกิดชอบพอกับนางจันเมียน้อยของพ่อ พ่อโกรธจึงให้คนจับลูกจะไปฆ่า แต่ลูกมีวิชาอยู่ยงคงกระพันจึงฆ่าไม่ตาย พ่อจึงให้จับมัดกับไม้ 3 ท่อน ซึ่งปักโคนทแยงเป็นขาหยั่ง มัดติดไว้แล้วเอาไปไว้ในถ้ำที่เขาแหลมเนียง หวังจะให้หอดอาหารตาย ถ้านี้จึงได้ชื่อว่า "ถ้ำขาหยั่ง" ต่อมาออกเสียงเพี้ยนเป็นขยาง นางน้อยผู้เป็นแม่มีความสงสารลูกแอบล่อลึงอาหารใส่เรือพายมาตามลำคลองให้ลูก คลองนั้นจึงชื่อว่า "คลองล่อลึง" ...คนเฝ้าถ้ำก็เกรงเจ้านายไม่ยอมให้นางได้พบลูก..เมื่อไม่ได้พบหน้าลูกเมื่อยังมีชีวิต ด้วยความรักของแม่ ถึงแม่ไม่ได้เห็นลูกตอนเป็น ก็ยังห่วงใยขอรับศพลูกกลับก็ยังดี นางจึงทำโลงทองมาหวังจะให้ใส่ศพลูกชาย แต่คนเฝ้าไม่ยอม นางจึงต้องทิ้งโลงไว้ที่เกาะแห่งหนึ่ง ภายหลังได้ชื่อว่า "เกาะโลงทอง" ซึ่งอยู่ปากคลองเขมาด้านฝั่งพม่า นางน้อยเสียใจมากพายเรือไปแหวะที่บ้านตะเกาทรุด และเสียชีวิตที่นั่น ชาวบ้านจึงเรียกชื่อคลองว่า"แม่นางน้อย" ต่อมาเพี้ยนเป็นแม่น้าน้อย ส่วนนางจัน ชู้รักของลูกชาย นายแก้วจับใส่แพลอยออกจากคลอง เรียกว่าคลองจัน ลอยไปถึงแม่น้ำกระบุรีเรียกว่า "แม่น้ำปากจัน" ไปติดชายหาด มีคนช่วยไถ้นำไปไว้ที่เกาะคณทิ นางจันป่วยตายในเวลาต่อมา (ปากน้ำระนองปัจจุบัน) ชาวเรือนำเอาศพไปไว้บนเกาะแห่งหนึ่ง จึงได้ชื่อว่า "เกาะผี" ฝ่ายอาจารย์นายทองที่นครศรีธรรมราชเมื่อได้ทราบข่าวของลูกศิษย์ จึงรีบเร่งนำว่านยาชนิดต่างๆ เพื่อมาให้ลูกศิษย์ประทังชีวิต แต่เมื่อมาถึงกลับทราบว่านายทองได้ตายไปแล้ว จึงเกิดความเสียใจและได้ไปรยว่านเหล่านั้นไว้บนเขาเหนือถ้ำแล้วเดินทางกลับเมืองนครศรีธรรมราช ปัจจุบันยังพบว่ายาจำนวนมากบนเขาพระขยางค์ ส่วนนายแก้ว (พระแก้วโกรพ) เมื่อจัดการลงโทษบุตรและภรรยาสาวไปแล้ว ทราบว่านางน้อยภรรยาของท่านได้เสียชีวิตไปด้วย จึงเกิดความกัลลัคลุ้มและเศร้าใจ รวมถึงชราภาพมากแล้ว จึงได้ลาออกจากหน้าที่ราชการตำแหน่งเจ้าเมืองกระบุรี โดยมีนายเทพ บุตรชายคนที่ 2 เป็นพระศรีสมบัติดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองกระบุรีในเวลาต่อมา (จำแลง วรรณศิริ 2529 : 1277 -1279)

พงสาวดารไทยรบพม่า (สมัยอยุธยาตอนปลาย)

พม่ากรีธาทัพเข้าตีเมืองชุมพร เมื่อ พ.ศ.2307 ในสมัยพระเจ้าเอกทัศน์ ก่อนเสียกรุงศรีอยุธยาเพียง 3 ปี โดยมีมังฆะหะนระธา เป็นแม่ทัพ ความว่า

ครั้น ณ เดือน ๓ ปีวอกกศก พระเจ้าอังวะให้มังฆะหะนระธา ๑ มกราโบ ๑ มังยีเจสุ ๑ สดุด
กามนี ๑ แยกดย ๑ ยกกองทัพเข้ามาตีเมืองทวาย เมืองตนาวศรี บอกข้าราชการเข้ามากราบทูลว่า
พม่ายกมาตีเมืองทวาย แลหุยตองจาเจ้าเมืองทวายนั้นก็หนีเข้ามา ณ เมืองตนาวศรี ครั้นพม่าตี
เมืองมฤท เมืองตนาวแตกแล้ว หุยตองจาหนีเข้ามาเมืองชุมพร พม่าก็ยกติดตามเข้ามาเผาเมือง
ชุมพรเสียแล้วยกไปเมืองทวาย แลหุยตองจานั้นทรงพระกรุณาส่งไปไว้ ณ เมืองชนบุรีย แต่กรม
หมื่นเทพพิพิธนั้นส่งไปเมืองจันทบุรี แล้วดำรัสให้พระพิเรนเทพเป็นแม่ทัพ ออกไปตั้งอยู่การจ
บุรีย ครั้ง ณ เดือน ๗ มังฆะหะนระธาให้แยงตะยุกกลับขึ้นไปแจ้งราชการ ณ กรุงอังวะ แล้วจึง
ปรึกษากันว่า เรามาตีเมืองทวายได้ บัดนี้หาจะมีผู้ใดจะต้านต่อฝีมือท้าวทหารเราไม่ ควรเราจะ
ยกเข้าไปชิงเอาซึ่งเศวตฉัตร ณ กรุงเทพมหานคร เป็นความชอบถวายพระเจ้าอังวะเห็นจะได้
โดยสะดวก (กรมศิลปากร, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี 2542 ก :
311)

พงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราช (ฉบับหลวงอนุสรณ์สิทธิกรรม หรือ บัว ณ นคร)

พงสาวดารเมืองนครศรีธรรมราชฉบับนี้ เป็นเหตุการณ์หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยา

1. กล่าวถึงเมืองต่างๆในภาคใต้ตอนบน ที่อยู่ในชุมชนเจ้านครศรีธรรมราช ดังนี้

เมื่อครั้งกรุงเก่า ในแผ่นดินเจ้าฟ้ากรมขุนอนุรักษมนตรีเสวยราชสมบัติ พระยาราชสภาว
มาเป็นพระยาศรีธรรมโศกราช เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช โปรดให้หลวงนายสิทธิไชยเว
มหาดเล็ก มาเป็นพระปลัดเมืองนครฯ ภายหลังพระยานครศรีธรรมราชถูกอุทธรณ์ ต้องกลับเข้า
ไปกรุงเทพฯ ถอดจากเจ้าเมือง เวลากรุงเก่าเสียแก่พม่านั้น หามีเจ้าเมืองไม่ มีแต่พระปลัดเป็น
ผู้รักษาราชการเมือง จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้านคร ยกกองทัพไปตีเมืองชุมพร เมืองปทิว ไชยา หลัง
สวน กระ ระนอง ตะกั่วป่า พังงา ปลิศ สตูล ภูเก็ต รวมทั้งเมืองตรัง กระบี่ กาญจนดิษฐ์ มา
ขึ้นเจ้านคร เจ้านครตั้งเป็นชุมชน ๑ ไม่ขึ้นต่อกรุงเทพฯ (กรมศิลปากร 2510 : 64)

2. กล่าวถึงเจ้าเมืองธนบุรี ยกทัพมาตีเมืองชุมพร ดังนี้

เมื่อปีฉลู เอกศก จุลศักราช 1131 เจ้าเมืองธนบุรีมีอำนาจจึงแต่งให้พระยาจักรี (แขก) ๑
พระยายมราช ๑ พระยาศรีพิพัฒน์ ๑ พระยาเพชรบุรี ๑ ยกกองทัพมาตีชุมชนเจ้านครศรีธรรมราช
แม่ทัพทั้งปวงต่างก็ยกไปแล้ว ภายหลังทรงเห็นว่ากองทัพที่ยกไปอ่อนแอ พระเจ้ากรุงธนบุรี
จึงยกกองทัพหลวงหนุนออกมาตี เมืองชุมพร ไชยา แดกเป็นลำดับ เจ้านครให้อุปราชตั้งค่ายสู้ที่
ท่าหมาก ๑ ค่าย คลองปากนคร ๑ ค่าย คลองศาลาสี่หน้า (คือปากพญา) ๑ ค่าย กองทัพกรุงธนที่
ยกมาตีแตก หลวงสงขลา (วิเชียร) พาเจ้านครกับครอบครัวอพยพหนีไปอยู่เมืองตานี พระเจ้ากรุง
ธนบุรีก็ยกกองทัพเข้าเมืองนครศรีธรรมราช ดำรัสให้พระยาจักรี พระยาพิไชยราชา ยกกองทัพเรือ
ติดตามเจ้านครไป (กรมศิลปากร 2510 : 64-65)

3. กล่าวถึงเหตุการณ์ที่พม่ายกทัพเข้ามาตีเมืองชุมพรครั้งสงครามเก้าทัพ ในสมัยสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (พ.ศ.2329) ดังนี้

เมื่อฝ่ายพม่ายกทัพเรือมาทางเมืองมฤทในเดือนอ้าย แ่งห่วนแมงยีเป็นแม่ทัพใหญ่ แต่งให้
ยี่ห่วนเป็นแม่ทัพ ยกทัพเรือไปทางทะเลเมืองถลาง แล้วให้นมโย-คูนรัดเป็นทัพหน้า ตัวแ่งห่วน

แมงยีเป็นแม่ทัพ ยกมาตีเมืองชุมพร เมืองไชยา เจ้าเมืองทั้งสองเห็นว่าพม่ายกมามากไม่สามารถจะสู้รบได้ จึงเทครัวเข้าป่าทั้งเมืองเสีย พม่าก็เอาไฟเผาบ้านเมืองเสียทั้งสองเมือง แล้วยกมาตีเมืองนครศรีธรรมราช...ขณะนั้นเจ้าพระยานครพัฒน์ ได้ข่าวว่าเมืองชุมพร ไชยาเสียแก่พม่าแล้ว จึงแต่งให้กรมการคุมพลพันเศษมาตั้งขัดตาทัพพม่าอยู่ที่ท่าต่อแดนเมืองไชยา ครั้นพม่ายกไปยังไม่ได้รับพม่าคิดอุบายให้คนชาวเมืองไชยาไปร้องบอกหลวงชาวเมืองว่า กรุงบางกอกเสียแก่พม่าแล้ว อย่าคิดสู้รบเลย กรมการนำความไปแจ้งแก่เจ้าพระยานครพัฒน์ฯ สำคัญว่าจริง เพราะมิได้เห็นทัพกรุงออกไปช่วย ด้วยในเวลานั้นกรุงเทพฯ ยังรบติดพันกับพม่าทางเมืองกาญจนบุรีอยู่ จึงยังมีได้ยกไปช่วย เจ้าพระยานครพัฒน์จึงทั้งเมืองเสีย พาครอบครัวหนีไปอยู่ที่นอกเขา ตำบลจันดี ปลายคลองคูคั่วณ แขวงอำเภอลำปาง ที่ซึ่งเจ้าพระยานครพัฒน์ไปตั้งทัพอาศัยอยู่ เรียกว่า ทัพเจ้าพระยา ยังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้ พม่าได้เมืองนครศรีธรรมราชก็เข้าตั้งอยู่ในเมือง ให้รวบรวมรีพล กองทัพจะยกไปตีเมืองพัทลุง เมืองสงขลาต่อไป...ฝ่ายข้างเมืองพัทลุง เจ้าเมืองกรมการได้แจ้งว่าเมืองชุมพร สงขลา นครศรีธรรมราช เสียแก่ข้าศึกแล้ว จึงปรึกษากันคิดจะยกครอบครัวหนี ยังมีพระสงฆ์องค์ ๑ ชื่อมหาช่วย เป็นเจ้าอธิการวัดแขวงเมืองพัทลุง สำแดงวิชาเวทมนต์ลงเลขยันต์ กะตุค ประเจียดมงคลให้แก่กรมการ และชาวเมืองทั้งปวง คนเหล่านั้นก็ถือนั่นเอาสิ่งนั้นเป็นเครื่องป้องกันศัตรู พวให้ใจกล้าขึ้นถึงอาจสู้รบด้วยพม่าได้ กรมการจึงจัดพลได้พันเศษ แล้วเชิญท่านอาจารย์มหาช่วยขึ้นคานหาม (นัยหนึ่งว่าขี่ช้างม้าในกองทัพด้วย) ยกออกมาคอยรบทัพพม่าอยู่กลางทางห่างเมืองพัทลุง พระมหาช่วยมีปืน 2 กระบอก ยัดเดินส่งให้ศิษย์เดินยิงมาหน้าช้างพม่า ข้าศึกดูเป็นกองทัพใหญ่ยกมา ก็แตกหนีไป...ครั้นเมืองกรมพระราชวังบวรฯ เสด็จยกกองทัพเรือมาถึงเมืองชุมพร ตั้งค่ายหลวงประทับอยู่ในเมือง จึงมีพระบันฑูรคำรัสสั่งให้พระยาขลาโหมราชเสนา พระยาจำแสนยากร กองหน้ายกทัพบกลงออกไปตั้งอยู่ ณ เมืองไชยาเป็นหลายค่าย...ฝ่ายกองทัพพม่า แจ้งว่าทัพกรุงยกออกไป แม่ทัพจึงให้เนมโยคุงนรัดกองหน้ายกกองทัพมารับทัพกรุง แก่งห่วนแมงยีก็ยกทัพหนุนมา พอทัพหน้าพม่ายกมาปะทะทัพไทยที่เมืองไชยา ยังไม่ทันจะตั้งค่ายไทยก็ยกทัพเข้าล้อมไว้รอบ ชูดสนามเพลาระบกันกลางแปลงแต่เช้าจนค่ำ พอฝนตกหาใหญ่ลงมาพม่าจึงแหกออกจากที่ล้อมไปได้ พลทหารไทยไล่ติดตามพม่าไปเวลากลางคืน พม่ามิได้หยุดรอบ แตกกระจัดพลัดพรายไปทีเดียว ฝ่ายแม่ทัพพม่ารู้ว่ากองหน้าแตกมิได้มารบ เลยบากทางหนีไปข้างตะวันตก (กรมศิลปากร 2510 : 68-70)

พงศาวดารไทยรบพม่า (สมัยรัตนโกสินทร์)

1. ครั้งสงครามเก้าทัพ เมื่อ พ.ศ.2328 ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีแก่งห่วนแมงยีเป็นแม่ทัพ

แก่งห่วนแมงยีแม่ทัพใหญ่จึงให้เนมโยคุงนรัดเป็นนายทัพหน้า กับนายทัพนายกองทั้งปวง ถือพล ๒,๕๐๐ ยกทัพบุกมาทางเมืองกระ เมืองระนอง เข้าตีเมืองชุมพร...แลทัพหน้ายกเข้ามาถึงเมืองชุมพร เจ้าเมืองกรมการมิโพร่พลสำหรับเมืองนั้นน้อย เห็นจะต่อรบมิได้ ก็อพยพพาครอบครัวหนีเข้าป่า ทัพพม่าก็เผาเมืองชุมพรเสีย แล้วกองหน้าก็ยกถ่วงออกไปตีเมืองไชยา แม่ทัพตั้งค่ายอยู่เมืองชุมพร (อรรถพร ทรัพย์พลอย, บรรณาธิการ 2552 : 92)

2. ครึ่งศีกกลาง เมื่อพ.ศ.2352 ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีคุณเรียงสารกะขอเป็นแม่ทัพ นำทัพบกยกมาตีเมืองมะลิวัน เมืองระนอง เมืองกระ แล้วยกเข้าทางปากจั่นตีเมืองชุมพร “...ให้คุณเรียงสาละกะขอคุมพลสามพันไปขึ้นที่เมืองระนองเมืองตระตีเมืองชุมพร พระยาเคางะธราบดีผู้รักษาเมืองชุมพร บอกเข้ามา ณ กรุงเทพมหานครว่าอ้ายพม่าซึ่งตั้งอยู่ที่ปากจั่น ยกเข้ามาตีเมืองชุมพร เมื่อ ณ วันเสาร์ เดือนสิบสอง ขึ้นสิบสองค่ำ” (เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) 2504 : 11)

คอคอดกระ กรณีขุดคลองกระ เมื่อพ.ศ.2401 (รัชกาลที่ 4)

คอคอดกระ คือ ส่วนแคบที่สุดของประเทศอยู่ที่ตำบลห้วยยาง อำเภอทับสะแก จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ แต่เส้นทางทางตัดจากทะเลอันดามัน – อ่าวไทยที่สั้นที่สุด คือเส้นทางที่เรียกว่าคอคอดกระ คือส่วนที่แคบที่สุดของคาบสมุทรมาเลย์และอยู่ในเขตพื้นที่ประเทศไทย เริ่มต้นจากปากคลองสวะอันเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำปากจั่นทางฝั่งทะเลอันดามัน ในหมู่ที่ 7 ตำบลมะรุ อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง ตัดตรงไปยังอ่าวไทยที่บ้านแสงแดด อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร มีระยะทางเพียง 50 กิโลเมตร ด้วยเหตุที่เป็นคอคอดของคาบสมุทรที่ตั้งขวางการเดินเรือของชาวโลกและเป็นเส้นทางสั้นที่สุดระหว่างมหาสมุทรอินเดียมาอ่าวไทย เส้นทาง “คอคอดกระ” จึงทำให้นานาชาติเกิดความสนใจที่จะขุดคอคอดนั้นให้เป็นเส้นทางเดินเรือของนานาชาติมาแต่โบราณกาล แต่เพิ่งจะปรากฏหลักฐานอย่างจริงจังเมื่อราวรัตนโกสินทร์ตอนต้น (น้อม อุปรมัย 2529 : 483-485)

กรณีขุดคลองกระหรือขุดคอคอดกระ เริ่มตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 พ.ศ.2401 อังกฤษส่งทูตมาเจรจาขอพระบรมราชานุญาตขุดคอคอดกระเพื่อใช้เป็นเส้นทางเดินเรือค้าขายระหว่างประเทศ (International Sea Way) โดยไม่ต้องอ้อมแหลมมาเลย์ (ในขณะนั้น อังกฤษเริ่มยึดหัวเมืองชายฝั่งทะเลพม่าได้หลายเมืองแล้ว) รัชกาลที่ 4 ทรงอนุมัติ แต่ขณะนั้นรัฐบาลอังกฤษยังไม่มีเงินทุนเพียงพอ จึงทำได้เพียงสำรวจแนวทาง เริ่มจากปากคลองสวะลำน้ำสายหนึ่งแยกจากแม่น้ำกระบุรี บริเวณบ้านดอนสวะไหลทวนลำน้ำจนถึงสันเขาหินลุ เส้นแบ่งเขตจังหวัดชุมพร-ระนอง เดินบกข้ามสันอานม้า ซึ่งสูงประมาณ 220 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง แล้วต่อแนวคลองชุมพร ขนานมากับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 4 ผ่านบ้านแสงแดด อำเภอเมือง จังหวัดชุมพร ตัดออกสู่ทะเลที่อ่าวชุมพร รวมความยาวประมาณ 50 กิโลเมตร เมื่อไม่สามารถขุดคลองได้ อังกฤษจึงขอพระราชทานอนุญาตเปลี่ยนเป็นสร้างทางรถไฟแทนตามแนวทางที่สำรวจไว้ (ภายใต้ชื่อบริษัทสยามเรลเวย์ กัมปะนี) ซึ่งกินพื้นที่กว้าง 8 กิโลเมตรตลอดเส้นทาง โดยจะสำรวจขุดแร่ไปด้วยเพื่อชดเชยการก่อสร้าง ฝ่ายไทยตกลง แต่วางแผนไขว่คว้าหลายประการเกี่ยวกับผลประโยชน์และอธิปไตยของชาติ ฝ่ายอังกฤษยอมรับไม่ได้ จึงล้มเลิกโครงการนี้ไป และเมื่อ พ.ศ.2406 อังกฤษได้ส่งช่างผู้เชี่ยวชาญด้านการขุดคลองมาสำรวจแนวทางอย่างละเอียดอีกครั้ง ผลปรากฏว่าไม่สามารถขุดได้เพราะต้องขุดผ่านสันเขาที่สูงชัน (น้อม อุปรมัย 2542 : 2012-2016)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2411 รัฐบาลสยามได้ลงนามอนุสัญญาให้แม่น้ำกระบุรี เป็นเส้นเขตแดนระหว่างสยามกับพม่าของอังกฤษ ในปีเดียวกันมีบริษัทเอกชนของฝรั่งเศสเสนอขอขุดคลองคอคอดกระ แต่ไม่มีหลักฐานการรับรองจากรัฐบาลฝรั่งเศส สยามเกรงจะเกิดกรณีพิพาทกับอังกฤษ จึงปฏิเสธ พ.ศ.2415 รัฐบาลอังกฤษได้ส่งตัวแทน เข้ามาขออนุญาตสำรวจพื้นที่ตั้งแต่ปากน้ำชุมพร ถึงอำเภอกระบุรี สรุปผลว่า “การขุดคลองตัดข้ามคอคอดกระไม่เป็นที่ทำอะไรไม่ได้เสียเลย”

พ.ศ. 2452 รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งตัวแทน ชื่อ มองซิเออร์ เดอ เลสเสปซ์ (ผู้ขุดคลองสุเอซและปานามา) เข้ามาขออนุญาตสำรวจพื้นที่ เป็นเวลา 3 เดือน (ซึ่งมี มองซิเออร์ตูร์นารด์ เป็นหัวหน้าทีมสำรวจ) ผลปรากฏว่า สามารถขุดคลองกระได้ จึงส่ง มองซิเออร์ ฟรังซัวส์ เดอรัลองค์ มาเจรจาขอพระบรมราชานุญาตขุดคลองกระทันทีที่สำรวจเสร็จ สยามเกรงจะเกิดกรณีพิพาทกับอังกฤษ เพราะต้องล้ำเข้าไปในดินแดนพม่า(มะลิวัน)อันอยู่ในอำนาจของอังกฤษด้วยจึงปฏิเสธ (น้อม อุปรมัย 2529 : 483-485)

ในสมัยรัชกาลที่ 8 พ.ศ.2477 หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในสิงคโปร์ ได้ลงข่าวว่าชาวญี่ปุ่นได้รับอนุญาตให้ขุดคลองคอคอดกระแล้ว แต่รัฐบาลสยามได้แถลงข่าวปฏิเสธพ.ศ.2488 หนังสือพิมพ์ฉบับหนึ่งในฝรั่งเศส ได้ลงข่าวว่ารัฐบาลไทยได้ยินยอมให้ขุดคลองคอคอดกระ รัฐบาลฝรั่งเศสได้ส่งทูตเจรจากับไทยเพื่อเจรจา แต่รัฐบาลไทยได้ให้การปฏิเสธ ซึ่งสร้างความกังวลใจแก่อังกฤษมาก (น้อม อุปรมัย 2542 : 2012-2016)

พ.ศ.2489 ได้ทำข้อตกลงสมบูรณแบบ (หนังสือสัญญา “สมบูรณแบบ” 1 มกราคม พ.ศ. 2489 เป็นวันประกาศยุติสงคราม ไทยประกาศสงครามกับอังกฤษในสงครามโลกครั้งที่ 2 เมื่อเที่ยงวันที่ 24 มกราคม พ.ศ.2485) ในฐานะผู้ชนะ ได้กระทำการกับผู้แพ้สงคราม รวม 24 ข้อ ในข้อ 7 ระบุว่า “รัฐบาลไทยรับว่าจะไม่ตัดคลองข้ามเขตไทยเชื่อมมหาสมุทรอินเดียกับอ่าวไทย โดยรัฐบาลแห่งสหราชอาณาจักรมิได้เห็นพ้องด้วยก่อน” (น้อม อุปรมัย 2529 : 483-485)

ในสมัยรัชกาลที่ 9 พ.ศ.2504 รัฐบาลอังกฤษ ได้ยกเลิกข้อตกลงสมบูรณแบบ รัฐบาลไทยจึงสามารถดำเนินการต่างๆได้ ในปีเดียวกัน บริษัทแหลมทองพัฒนา จำกัด ได้ยื่นข้อเสนอแก่รัฐบาลเรื่องการขุดคลองกระและท่าเรือ คณะรัฐมนตรีเห็นชอบ

พ.ศ.2507 สภาความมั่นคงแห่งชาติ คัดค้านโครงการดังกล่าว เนื่องจากจะเกิดผลกระทบต่อความมั่นคงของชาติ ปัญหาด้านงบประมาณและสภาพภูมิประเทศที่เป็นอุปสรรคในการดำเนินการ ข้างขาดความจำเป็น

พ.ศ.2514 ประเทศมาเลเซียและอินโดนีเซีย อ้างสิทธิ์ช่องแคบมะละกา เป็นอาณาเขตของประเทศทั้งสอง และมีการเก็บค่าธรรมเนียมผ่านทาง ประเทศต่างๆจึงสนับสนุนให้มีการขุดคลองกระ แม้จะต้องเสียค่าผ่านทางเหมือนกันแต่มีระยะทางสั้นกว่า รัฐบาลไทยเห็นด้วย แต่อาจไม่ใช่แนวทางที่อังกฤษสำรวจไว้ เพราะจะมีผลกระทบต่อรัฐบาลพม่า จึงมีผู้เสนอแนวอ่าวพังงา-สุราษฎร์ธานี และสตูล-สงขลา ภายได้ชื่อ “คลองกระ” เดิม ซึ่งการตัดคลองนี้ต้องทำควบคู่ไปกับการสร้างท่าเรือน้ำลึกด้วย แต่ยังไม่มีการดำเนินการใดๆ จนกระทั่งปัจจุบัน แม้ในบางแห่งจะมีการสร้างท่าเรือน้ำลึกไว้รองรับแล้ว แต่นโยบายการขุดคลองกระหรือคลองตัดข้ามคาบสมุทรก็ยังไม่เป็นรูปธรรมแต่อย่างใด หากแต่ชาวประมงได้ใช้วิธีการ

ขนย้ายเรือโดยบรรทุกบนรถสาลี่ ข้ามไปมาระหว่างอ่าวชุมพรและกระบี่ (ทับหลี)โดยไม่รื้อการตัดคลองของรัฐบาล (น้อม อุปรมัย 2542 : 2012-2016)

ตำนานเมืองระนอง

1. (ตอนที่ 1) ตำนานในโบราณสมัย ในพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ว่า

ในบรรดาหัวเมืองทางแหลมมลายูที่ตั้งแต่โบราณ เมืองชุมพรประหลาดพิศกับเพื่ออยู่อย่างหนึ่งที่ไม่มีความเหมือนเมืองไชยา เมืองนครศรีธรรมราช เมืองพัทลุง เมืองสงขลา เมืองปัตตานี และเมืองถลาง เมืองตะกั่วทุ่ง ทางฝ่ายตะวันตก ล้วนมีโบราณวัตถุปรากฏอยู่ รู้ได้ว่าเป็นเมืองมาแต่โบราณ แต่ส่วนเมืองชุมพร ข้าพเจ้าผู้แต่งหนังสือนี้ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) ได้ให้ค้นหานักแล้ว ยังมีได้พบโบราณวัตถุเป็นสำคัญบางที่จะเป็นด้วยเหตุ ๒ อย่าง คือมีที่ทำนาไม่พอคนมากอย่าง ๑ และอยู่ตรงคอแหลมมลายูมักเป็นสมรภูมิรบพุ่งกันตรงนั้น จึงไม่สร้างบ้านเมืองอย่าง ๑ แต่ก็ต้องรักษามาเป็นเมืองด่าน เมืองชุมพรจึงได้มีศักดิ์เป็นหัวเมืองชั้นตรีมีอาณาเขตถึงทะเลทั้ง ๒ ฝ่ายมาแต่โบราณ เมืองขึ้นของเมืองชุมพรทางฝ่ายตะวันออกมี ๔ เมือง ลำดับแต่เหนือลงไปได้ คือ เมืองปะทิว ๑ เมืองท่าแซะ ๑ อยู่ข้างเหนือตัวเมืองชุมพร เมืองตะโก ๑ เมืองหลังสวน ๑ อยู่ข้างใต้ทางฝั่งตะวันตกมี ๓ คือ เมืองตระ ๑ เมืองมลิวัน (เดิมนี้อยู่ในแดนอังกฤษ) เมืองระนอง ๑ (กรมศิลปากร, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี 2542 ข : 3-7)

2. (ตอนที่ 1) ตราตั้งจีน (คอซู้เจียง) เป็นหลวงรัตนเศรษฐี ในหนังสือเจ้าพระยาอัครมหาเสนาธิบดีอภัยพิรปราการมหาสมุทรพระกระลาโหม มาถึงพระยาเพชรกำแพงสงคราม พระยาชุมพรและกรมการเมืองชุมพร เมืองตระ เมืองระนอง ณ วันอังคารเดือน 3 ขึ้น 5 ค่ำ จุลศักราช 1206 ปีมะโรง นักษัตรจตุศก (พ.ศ. 2387 สมัยรัชกาลที่ 3) ความว่า

ด้วยจีนเจียงเข้าไป ณ กรุงเทพพระมหานคร ทำเรื่องราวให้กราบบังคมทูล พระกรุณาว่า อากรดิบูกเมืองตระ หลวงจำเริญวานิชทำอยู่ที่ระนอง ทุ่งคา บางวัน สระส้มแป้น ๔ ตำบล เป็นอากรปีละ ๔๐ ภราจีนเจียงเห็นว่าที่เกิดแม่แร่ดิบูกยังมีอยู่มาก จะขอชักชวน ไทย จีน แยก มาทำเหมืองใหญ่ เหมืองแร่ ชุร่อนแม่แร่ขึ้นที่ปลายคลองปากจั่นตำบลหนึ่ง ระนองตำบลหนึ่ง ทุ่งคาตำบลหนึ่ง พอนั้งตำบลหนึ่ง บางวันตำบลหนึ่ง สระส้มแป้นตำบลหนึ่ง กะเปอร์ ฟากแม่น้ำ แขวงระนองตำบลหนึ่ง รางครูดตำบลหนึ่ง ตำบลบางพระ ตำบลหนึ่ง แขวงเมืองตะโกที่หาดทรายขาว ปลายคลองตะโกหนึ่ง เข้ากัน ๑๐ ตำบล โรงกรวงเดิมตั้งอยู่ที่เมืองระนองแล้ว จะขอตั้งโรงกรวงขึ้นใหม่อีกที่บางพระตำบลหนึ่ง ปลายคลองปากจั่นโรงหนึ่ง รางครูดโรงหนึ่ง กะเปอร์โรงหนึ่ง หาดทรายขาว(ตะโก)โรงหนึ่ง แต่ปีมะเส็งสัปตศก (กรมศิลปากร, คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี 2542 ข : 3-7)

หนังสือชีวิตวัน

หนังสือชีวิตวัน เทียวที่ต่างๆ ภาคที่ 7 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช ทรงนิพนธ์ เมื่อพ.ศ.2427 ในสมัยรัชกาลที่ 5

1. ทรงนิพนธ์ถึงสถานที่ต่างๆ ในเมืองหลังสวน เช่น ลำน้ำหลังสวน, บ้านบางกา, เขาเงิน (เขาเอ็น) ดังนี้

เรือสุริยมณฑล ทอดสมอปากอ่าวเมืองหลังสวนทิศใต้ น้ำลึกประมาณ ๑๐ ศอก แลเห็นหาดทรายเป็นแหลมออกมาประมาณ ๒๐ เส้น เป็นปากน้ำหลังสวนเข้าไปทางทิศตะวันตก แลเห็นเขาใกล้ลำน้ำหลายลูก...ถึงสะพานบ้านผู้ว่าราชการเมือง ขึ้นไปอีกครึ่งเลี้ยวข้างฝั่งเหนือ มีบ้านเรือนเป็นโรงเตาหลอมดินบุก ขึ้นไปอีกสองเลี้ยวฝั่งข้างใต้ถึงถ้ำเขาเอ็นเป็นถ้ำชะวากเข้าไป ต้องเดินเลี้ยวซ้ายเข้าไปประมาณ ๑ เส้น ในถ้ำนั้นเวียงสูงประมาณ ๔-๕ เส้น กว้างประมาณ ๕ วา ๒ ศอก ในถ้ำนั้นมีฐานปูนมีพระพุทธรูปหน้าตัก ๑-๒ ศอก ที่ริมเชิงเขามีเรือนอยู่ ๓ หลังและมีกระท่อมเหมือนประทุนเรือ อย่างนี้เห็นมีชุมแพะจะทุกวัด ที่จะเป็นที่จิ้งกรม ต่อขึ้นไปจากเขาเอ็นนี้ มีลำน้ำปลายไปถึงเขาแดนเมืองระนอง..คลองบางกา ซึ่งเป็นหมู่บ้านเล็กๆ จนถึงบ้านบางอีโร เข้าคลองบางลำพูถึงวัดขันเงิน เข้าคลองบางขันเงิน (บ้านผู้ว่าราชการในสมัยนั้น) ต่อไปถึงเขาเอ็น มีถ้ำชะวากเข้าไปต่อจากเขาเอ็นนี้ มีลำน้ำปลายไปถึงเขาแดนติดต่อกับเมืองระนอง ลำน้ำสูงขึ้นไปที่ทุกที่เป็นลำธารน้ำไหลมาจากเขา มีเขาริมน้ำและแก่งเป็นจำนวนมาก ระยะเดินไปถึงปลายน้ำประมาณ ๓ วัน หนึ่ง ลำน้ำเมืองหลังสวนนี้ ตั้งแต่พื้นปากอ่าวเข้ามาแล้วลำน้ำกว้างบ้างแคบบ้างที่กว้างประมาณ ๒ เส้น น้ำจืดสนิท ระยะทางจากปากอ่าวมาถึงหมู่บ้านบางอีโร ทวนน้ำประมาณ ๒ ชั่วโมง จากบางอีโร ถึงวัดขันเงิน ประมาณชั่วโมงครึ่ง (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยา ภาณุพันธุวงศ์วรเดช 2510 : 123-133)

2. ทรงนิพนธ์ถึงการขนส่งและการค้าขายกับโลกภายนอก เมื่อ 100 กว่าปีมาแล้วนั้น ส่วนใหญ่จะเป็นการค้าขายโดยทางเรือ และจะเป็นเรือใบ อาจเริ่มมีการใช้เรือที่มีเครื่องยนต์แต่ยังไม่แพร่หลาย ดังนี้

ภาษีอากรมีตามธรรมเนียม มีเหมืองดินบุก ๔ ตำบล ต่อแดนเมืองระนอง เรือคอนวอนเมนต์ไม่มี มีแต่เรือค้าขายของพระหลังสวนเองเป็นเรือสกุลเนอเสาคีร์ มักจะต้องไปบรรทุกข้างเมืองชุมพร เมืองย่างกุ้ง และในกรุงเทพฯ ออกไปจำหน่ายขายที่เมืองหลังสวน เพราะข้าวพื้นเมืองมีไม่พอ และพระหลังสวนมีเรือกลไฟเล็กอีกลำหนึ่ง ยาวประมาณ ๖ วา เรือใช้สอยนั้นเป็นเรือมาดลำป็นกลาย กำลังแคบเปลี่ยนน้ำ มีแก่งเสาโปรง ๒-๓ ลำ เป็นของสำหรับขึ้นเมืองระนอง ถ้าไม่เป็นเรือเล็กก็ขึ้นไม่ได้ เรือราษฎรค้าขายในเมืองหลังสวนเป็นเรือจันอย่างใหญ่ ๓ ลำ เป็นเรือเสาเรือใบเล็กๆ สำหรับบรรทุก ได้ หวาย น้ำมันยาง ทุเรียน หมาก ประมาณ ปีละ ๕๐-๖๐ ลำ พระหลังสวนมีช้างอยู่สำหรับเมืองประมาณ ๑๑-๑๒ ช้าง(เชือก) มีรถม้าหลังหนึ่ง รถญี่ปุ่นคันลาก ๕-๖ หลัง บ้านเมืองมีโค,กระบือบริบูรณ์ (สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช 2510 : 123-133)

จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ.107 (พ.ศ. 2431), ร.ศ. 108 (พ.ศ.2432), ร.ศ. 109 (พ.ศ.2433), ร.ศ. 117 (พ.ศ.2441), ร.ศ. 119 (พ.ศ.2443), ร.ศ. 124 (พ.ศ.2448)

ร.ศ.107 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ ณ วันอังคาร เดือน 9 ขึ้น 4 ค่ำ ปีชวด เสด็จไปถึงเมืองชุมพรเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน 9 แรม 8 ค่ำ เวลาเช้า 4 โมงครึ่ง “...หยุดเรือพระที่นั่งทอดสมอที่เมืองชุมพร...” และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันจันทร์ เดือน 10 ขึ้น 12 ค่ำ ปีชวดสัมฤทธิ์ศก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2467 : 1-16)

ร.ศ.108 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 11 กรกฎาคม เวลาเช้า 4 โมงเศษ เสด็จไปถึงเมืองชุมพรเมื่อวันที่ 13 กรกฎาคม เวลาบ่าย 4 โมง เสด็จทอดพระเนตรตามเกาะต่างๆเลียบชายฝั่งชุมพร และเสด็จไปถึงเมืองหลังสวน เมื่อวันที่ 9-10 สิงหาคม ในครั้งที่พระจรัญราชโกศกร คอซิมเด็ก ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองหลังสวน และเสด็จเมืองชุมพรในขากลับเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2467 : 18-59)

วันที่ ๙ เวลาเช้า ๒ โมง ทอดสมอที่หน้าเมืองหลังสวน...เวลาเที่ยง ๒๕ นาทีเสด็จลงเรือพระที่นั่งกรรเชียง...ล่องขึ้นเหนือไปตามปากช่องลำน้ำ ได้สักพักฝนก็ตกไม่หยุดตลอดสองชั่วโมงกับ ๒๕ นาทีจนถึงบางยี่ไร...บ่าย ๓ โมง ๔๕ นาที ถึงพลับพลาบางขันเงิน..เวลาเย็นเสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลาไปตามทางถนน ซึ่งเขาคัดตั้งแต่บางยี่ไรขึ้นมาจนถึงบ้านประมาณ ๖๕ เส้น ทางกว้าง ๘ วา ไรยทรายเม็ดใหญ่ ปลายถนนเป็นบ้านหลังสวน..เสด็จกลับมาพลับพลาเวลาพลบ ค่ำ น้ำขึ้นไปสองวันถึงพะโต๊ะปากทรง ซึ่งเป็นที่ทำแร่ดินบุก เป็นทำขึ้นที่จะเคียวเข้าไปเมืองระนอง ทางคันทันหนึ่งถึงปลายน้ำตกจากเขา... ลูกค้าที่ส่งของไปขายทางเมืองระนอง มีทุเรียนกวน เป็นต้น ขากลับรับค้าผ้าของต่างประเทศเข้ามาจากเมืองระนองก็มีมาก...วันที่ ๑๐ เวลาเช้าเสด็จพระราชดำเนินไปที่สวนพระยาจรัญ อยู่ใต้บ้านนาลงมาน้อยหนึ่ง ปลูกมะพร้าว หมาก พลุ กาแฟ มังคุด มะไฟ เงาะ และต้นผลไม้เมืองจีนต่าง ๆ ทั้งกานพลู จันทเทศ ทุเรียน ลงสาด นับเป็นพืชสวน เวลาบ่ายลงเรือขึ้นไปตามลำน้ำ น้ำเชี่ยวหนักขึ้นไปทุกที แม่น้ำคุดค่อย ๆ สูงขึ้นไป มีที่น้ำเชี่ยว โดยมาก น้ำอับมีน้อย แลเห็นน้ำสูงในระยะใกล้ ๆ เรือไฟทอนิครอฟต์ ลากขึ้นไปสองชั่วโมงกับ ๔๕ นาที ถึงหน้าถ้ำเขาเงิน เป็นถ้ำเสมอพื้นตลิ่ง แต่ศิลาหน้าผาชันสูงใหญ่ดูงามดี มีสามถ้ำด้วยกัน ถ้ำกลางตอนหน้าไม่ลึกกว้างใหญ่ ปากถ้ำเปิดสว่างมีพระพุทธรูปใหญ่บ้าง ย่อมบ้าง ปิดทองใหม่ ๆ ๖ องค์ พระศิลาพม่าของพระยาระนองและพระยาหลังสวนมาตั้งไว้สององค์ ได้โปรดจารึกอักษรพระนาม จ.ป.ร. ไว้กับศักราชที่เสด็จประพาสตามที่เคยจารึกไว้ตามผนังถ้ำ แลโปรดเกล้าฯให้สร้างพระเจดีย์ซึ่งกำลังทำค้างอยู่ที่ชะง่อนศิลาหน้าถ้ำองค์หนึ่ง อีกสองถ้ำอยู่บนไหล่เขา สูงขึ้นไปถ้ำหนึ่ง.. ขาล่อง ๕๐ นาทีเท่านั้นก็ถึงพลับพลา..พระราชดำเนินตั้งแต่พลับพลาจนถึงคาน้ำครึ่งชั่วโมง แล้วเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่ง..วันที่ ๑๑ สิงหาคม เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เรือพระที่นั่งทอดท่าอ่าวเมืองชุมพร เวลาบ่าย ๔ โมงเศษ เสด็จลงเรือพระที่นั่ง ๑๒ กรรเชียง..เข้าไปในอ่าวแม่น้ำเมืองชุมพร..ประพาสลำน้ำคลองบางยางไปจนถึงบ้านท่ายางแล้วกลับเรือพระที่นั่งเวลาทุ่มเศษ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2467 : 53-58)

วันที่ ๑๘ เวลาเช้ารุ่งแล้วถึงปากน้ำเมืองชุมพร...ครั้นเวลาบ่าย ๒ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่ง ๑๒ กระเชงไปพลับพลาประทับแรมที่หมู่บ้านท่าตะเภาเหนือ เมืองชุมพร...เสด็จขึ้นประทับพลับพลา เวลาบ่าย ๕ โมงเศษ...วันที่ ๑๙ เวลาค่ำเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสหมู่บ้านท่าตะเภาที่เป็นตลาดเมืองชุมพร แลทรงพระดำเนินไปตามทางที่เป็นตลาดไม่รู้คริกครื้นสนุกสนาน...วันที่ ๒๐ เวลาเช้ารุ่งแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จออกแล้วเสด็จทรงม้าพระที่นั่งพร้อมด้วยกระบวนนาตามเสด็จพระราชดำเนินเป็นกระบวนม้า ออกจากพลับพลาที่ประทับแรมท่าตะเภาไปตามทางที่ตัดแต่งใหม่ ทางนี้เป็นทางที่ขนส่งสินค้าไปมาในระหว่างเมืองชุมพรกับเมืองกระบุรีมาตามระยะทางเป็นทุ่งนาบ้างเป็นป่าบ้าง ต้องข้ามคลองชุมพรที่ทบทวนไปมาหลายครั้ง มาระยะทาง ๒๘๐ เส้นถึงบ้านลำสนุกแขวงเมืองชุมพร...๓๐๐ เส้น เป็นที่สุดหมู่บ้านที่ราษฎรชาวเมืองชุมพรไปตั้งท่ามาหาหิน ต่อนั้นเป็นเชิงเขาบันทัดเป็นดงป่าดิบโปร่งๆ...ทางระยะนี้ขึ้นสูงลงต่ำบ่อยๆ ต้องข้ามห้วยคลึงสูงสองแห่ง คือห้วยพริงกับห้วยแพะ ทางตอนย่านบกลาวร้องให้ ซึ่งเป็นย่านยาวแลเป็นที่แจ้งอยู่ข้างจะร้อนจัด แผ่นดินสูงตอนี้เพียง ๑๕๐ ฟิต ระยะทางแต่บ้านลำสนุก ๑๖๒ เส้นถึงตำบลบกแพะ...ต่อจากบกแพะทางมีต้นไม้ทึบกว่าที่ล่งมาแล้ว...หนทางข้ามเทือกเขาบันทัดต้องขึ้นสูงๆลงๆบ่อยขึ้นกว่าแต่ก่อน เป็นทางไปตามไหล่เขา แต่เขาเหล่านี้เป็นดินแดงมากกว่าเป็นศิลา..ระยะนี้ต้องข้ามคลองชุมพรสองแห่ง คือ ท่าชะและหาดพม่าตาย หนทางตอนนี้แลเห็นเขารอบทุกด้าน บ่าย ๔ โมงเศษเสด็จถึงพลับพลาประทับแรมตำบลท่าไม้ลายแขวงเมืองชุมพร..ซึ่งตั้งพลับพลาอยู่กลางดงมีเขาทั้งสองข้าง และอยู่ริมคลองชุมพร..วันที่ ๒๑ เวลา ๑ โมงเศษ เสด็จพระราชดำเนินจากพลับพลาประทับแรม ผู้ว่าราชการเมืองกระบุรี(พระอภัยมณีคหิสิรักษา)มารับเสด็จ ตามทางต้องขึ้นสูงต่ำมากขึ้นกว่าวานนี้ ต้นไม้ก็ทึบมากขึ้น ทำซึ่งขึ้นห้วยก็ยิ่งสูงขึ้นมากขึ้น ข้ามลำคลองชุมพรสองแห่ง คือ ย่านเสือเต้นและบกลาง แล้วข้ามหาดประไปขึ้นท่าศาลาเป็นพรหมแดนเมืองชุมพรกับเมืองกระบุรี...ในที่นี้มีบ้านเรือนคนมาทำไร่อยู่หลายเรือน เวลาเช้า ๕ โมง เสด็จจากพลับพลาท่าศาลา...ทางระยะนี้ไปในช่องเขาที่แคบหน่อยหนึ่งแล้วออกที่กว้าง แลเห็นเขาเป็นวงรอบสลับซับซ้อนกัน พื้นดินสูงๆต่ำๆ ในกลางที่ว่างนี้ เป็นที่สันปันน้ำเรียกว่าคร่อนน้ำแบ่ง ลำธารข้างหนึ่งน้ำไหลไปลงทะเลอ่าวเบ็งคอลทางคลองบางกะลี้ ฤาปากกลี เมืองกระ ในที่นี้มีศิลาลอยแท่งใหญ่ผุดขึ้นอยู่ข้างทางก้อนหนึ่ง โปรดให้จารึกอักษรพระนาม จ.ป.ร. แลศักราช ๑๐๕ ไว้ ทางต่อมาอีกสัก ๖๐ ฤา ๗๐ เส้น ถึงปากช่องหินซองเป็นทางแคบมากไปนระหว่างเขาติดต่อกันเหมือนกำแพงกันทั้งสองข้าง...หินซองนี้มีน้ำตกแห่งหนึ่ง เรียกว่าน้ำถ้ำพันน้ำถ้ำไปหน่อยหนึ่ง หนทางต้องขึ้นลงรำไปจนถึงห้วยกยจึงได้พ้นหินซอง...ไปหน่อยหนึ่งก็ถึง

บกอินทนิลเป็นที่ประทับร้อน...บ่าย ๓ โมงครึ่ง จึงเสด็จพระราชดำเนินต่อ ตอนแรกมีขึ้นสูงลงต่ำมาก ต่อไปข้างหลังเป็นทางราบตอนยาวๆ แลข้างหลังมีเขาสูงที่สุด แล้วมีเขาต่ำๆ ซ้อนลงมาเป็นชั้นๆ...ถึงตำบลช้างกลิ้ง เป็นทางแคบเลียบไปตามไหล่เขาที่ชัน แลเห็นพื้นลำธารข้างล่างถูกประมณเส้นหนึ่ง ตั้งแต่เขาช้างกลิ้งแล้วไปต้องข้ามน้ำอีก จนเข้าทางโทรเลข เป็นทางกว้างใหญ่ไปจนถึงคลองกะลี้ถ่านลิกมีตะพานข้าม มีโรงโปลิศเมืองกระตั้งอยู่ที่นี้...รวมระยะทางสถลมารค ๒ วัน ๑๐๑๕ เส้น เวลาบ่าย ๔ โมงเศษถึงพลับพลาเมืองกระบุรี ผู้ว่าราชการเมืองระนอง (พระยารัตนเศรษฐี) มาคอยรับเสด็จอยู่ที่นี้...วันที่ ๒๒ เวลาเช้า ๔ โมง เสด็จลงเรือกรรเชียงเรือไฟลาก่องลงมาตามลำน้ำปากจั่น...มาอีก ๑ ชั่วโมงถึงตำบลน้ำจืด ซึ่งตั้งที่ว่าการเมืองกระบุรีแห่งใหม่...เสด็จขึ้นเยี่ยมเขียนราษฎรตามสมควรแล้วเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่งล่องลงมาประมาณ ๕๐ นาที ถึงปากคลองพระขยางอยู่ฝั่งเมืองกระ ต่อไปอีกหน่อยหนึ่งถึงปากคลองลำเลียง..ระยะทางมาจากที่น้ำจืด ๒ ชั่วโมงถึงเรือพระที่นั่งอุบลบุรพทิศ ซึ่งขึ้นไปคอยรับเสด็จอยู่ที่ตรงปากคลองขเหมาฝ่ายเมืองมลิวัน...วันที่ ๒๓ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ ออกเรือพระที่นั่งจากปากคลองขเหมา ครู่หนึ่งถึงเกาะขวาง แล้วถึงท่าครอบ แล้วถึงคลองล่อน เวลาเช้า ๔ โมงตรงถึงปากน้ำเมืองระนอง...เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งแล้ว ทรงรถพระที่นั่งไปตามหนทาง...เสด็จขึ้นประทับที่พลับพลาบนเนินเขา ที่พลับพลานี้ทำงดงามนัก การตกแต่งประดับประดาแลเครื่องใช้สอยพริกพร้อมบริบูรณ์ มีโรงเรียนที่פקเจ้านายข้าราชการแลโรงทหารหลายหลัง...วันที่ ๒๔ เวลาเช้า เสด็จทรงรถพระที่นั่งไปทอดพระเนตรตลาดเก่า ที่สุดถนนถึงบ้านเก่าของพระยารัตนเศรษฐี ตั้งอยู่ที่หาดใกล้ฝั่งคลอง ดันคลองนั้นเป็นที่ทำเหมืองแร่ดีบุก น้ำล้างดินทรายลงมาทับถมคลองตัน สายน้ำซึมเข้าไปในบ้านขึ้นไปหมด จึงต้องย้ายไปตั้งบ้านใหม่ เสด็จทอดพระเนตรบ้านเก่าทั่วแล้ว เสด็จไปทอดพระเนตร บ่อน้ำร้อนระยะทาง ๗๐ เส้น มีบ่อสองบ่อน้ำตกกรีนๆออกมาจากศิลานั่น เป็นลำธารสำหรับชักน้ำมาทำเหมืองดีบุก แล้วเสด็จกลับที่ประทับแรม..วันที่ ๒๕ เวลาเช้า เสด็จออกทรงปลูกต้นมะขามที่หน้าท้องพระโรงสองต้น เพื่อเป็นที่รฤาที่ได้เสด็จมาประทับในที่นี้ และเสด็จทอดพระเนตรบ้านพระยารัตนเศรษฐีที่อยู่ในบัดนี้ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสสวนของพระยารัตนเศรษฐี มีต้นจันทน์เทศ แกลาแฟ ส้มโอ มะพร้าว ลูก แลไทรพริกไทย ประทับอยู่จนเวลากลางวันเสด็จกลับ...วันที่ ๒๖ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จทอดพระเนตรหองซุข ที่ฝั่งศพพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจียง)...เป็นสวนพระยารัตนเศรษฐีทั้งสองฟาก ปลูกหมาก มะพร้าว มะม่วงเป็นระยะ...ที่หน้าที่พักศพปลูกต้นไม้ดอกต่างๆ มีป้ายศิลาจารึกเรื่องชาติประวัติของพระยาดำรงสุจริต แลมีรูปสัตว์ แลตุ๊กตาศิลาสองสามคู่ แล้วก่อเขื่อนบุศิลาเป็นชั้นๆ ขึ้นไป ๓ ชั้นจึงถึงลานที่ฝั่งศพ...ทอดพระเนตรเสร็จแล้วเสด็จไปเหมืองดีบุก โรงดำดีบุก เวลาเช้า ๕ โมงเศษเสด็จกลับมาลงเรือพระที่นั่งอุบลบุรพทิศ ทอดพระเนตรเกาะพลูจีด...เวลาตี ๑๑ ออกเรือพระที่นั่ง เสด็จกลับฝั่สั่นแขวงเมืองระนอง เข้าแขวงเมืองตะกั่วป่า (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 3-15)

ร.ศ.117 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ 23 มิถุนายน เสด็จประพาสเมืองหลังสวนและชุมพร เมื่อวันที่ 7-10 กรกฎาคม (จากลับ) ในครั้งที่พระจรรุญราชโกภากร คอซิมเด็ก ดำรงตำแหน่งเจ้าเมืองหลัง

สวน และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อ 13 กรกฎาคม ร.ศ.117 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 57-77 ; พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2471 : 1-23)

วันที่ ๗ กรกฎาคม เวลาทุ่มครึ่ง ตรงปากน้ำเมืองหลังสวนเรือพระที่นั่งทอดหางเพราะมีดนัก...วันที่ ๘ เวลารุ่งเช้า ออกเรือพระที่นั่งไปเกาะลังกาจิวแขวงเมืองชุมพร เสด็จทอดพระเนตรวังนกภายในถ้ำ..ครั้นเวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จลงเรือพระที่นั่งตีกรรเชียงมาเข้าปากน้ำ แล้วเรือกลไฟเล็กจงมาตามลำแม่น้ำถึงตำบลบางยี่ไร เรือพระที่นั่งประทับท่าเสด็จพระราชดำเนินขึ้นทางช้างพระที่นั่ง มาตามบกระยะทางประมาณ ๕๐ เส้น ถึงบ้านท่านพระยาจรัญราชโกศการ ตำบลบางขันเงิน ซึ่งจัดเป็นที่ประทับแรม...วันที่ ๙ เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกทรงช้างพระที่นั่ง ออกจากที่ประทับแรมไปตามทาง สองข้างทางมีแต่สวนแลไร่ตลอดไประยะทาง ๑๐๐ เส้นเศษถึงเขาเงิน บางคนก็เรียกเขาเอ็น ประทับช้างพระที่นั่งเสด็จทรงลงพระดำเนินไป นมัสการพระเจดีย์ซึ่งอยู่ริมน้ำตรงหน้าถ้ำ พระเจดีย์นี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสคราวก่อนแล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในถ้ำ มีพระสงฆ์สวดชยันโตรับเสด็จ คือ พระครูเจ้าคณะแลพระสงฆ์ที่อยู่ในเขานี้ ทรงนมัสการพระพุทธรูปในถ้ำ แลทรงจารึกศิลารัตนโกสินทร์ศก ๑๑๗ ที่อักษรพระนามซึ่งจารึกไว้เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสในรัตนโกสินทร์ศก ๑๐๘ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับลงเรือพระที่นั่งล่องลงตามลำน้ำ ถึงที่ประทับแรมเวลาบ่ายห้าเศษเสด็จขึ้น(เรือ)..วันที่ ๑๐ เวลาเช้า ๔ โมง ทรงเรือพระที่นั่งเสด็จออกจากเมืองหลังสวน ระยะทาง ๒ ชั่วโมงเศษถึงปากน้ำเมืองชุมพรทอดเรือพระที่นั่ง..เสด็จเยี่ยมประชาชนที่บ้านปากน้ำเมืองชุมพร..เสด็จกลับมาถึงเรือพระที่นั่งเวลาทุ่มเศษ..เวลา ๓ ยามออกเรือพระที่นั่ง (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 73-75 ; พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2471 : 17-21)

ร.ศ.119 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ 18 พฤษภาคม เสด็จผ่านเมืองชุมพรและหลังสวน เมื่อวันที่ 20-21 พฤษภาคม เสด็จประพาสเมืองนครศรีธรรมราช เมืองกลันตัน ขากลับแวะเมืองสาบบุรี เมืองตานี เมืองสงขลา เกาะพัง แล้วคัดมาศริมหาราช และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อ 2 มิถุนายน ร.ศ.119 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 78-93 ; พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2471 : 29-48)

ร.ศ.124 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ 21 มิถุนายน เสด็จประพาสเมืองชุมพร เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อ 12 มิถุนายน ร.ศ.124 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 94-108)

วันที่ ๒๓ เวลาเช้าโมงครึ่ง ถึงเกาะลังกาจิวแขวงเมืองชุมพร ทอดเรือพระที่นั่งที่หน้าเกาะ...เวลาเช้า ๓ โมงเสด็จประพาสบนเกาะ เสด็จประพาสที่ถ้ำร้างนกเป่น ครั้งที่ ๑...เวลาบ่ายสองโมงครึ่งเรือพระที่นั่งออกเคียวกลับมาทอดที่ปากน้ำเมืองชุมพรบ่าย ๔ โมงเศษ..เสด็จประพาสเมืองชุมพร...เสด็จกลับเรือพระที่นั่งเวลาทุ่มเศษเรือออกจากปากน้ำเมืองชุมพร (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 95)

จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ คราวร.ศ.128 (พ.ศ.2452)

สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเสด็จประพาสภาคใต้สองครั้ง ครั้งแรก ระหว่างวันที่ 8 เมษายน – 31 พฤษภาคม ร.ศ.128 ครั้งยังดำรงตำแหน่งในฐานะพระบรมโอรสาธิราช มกุฎราชกุมาร และอีกครั้งพ.ศ.2460 ในครั้งแรกได้พระราชนิพนธ์จดหมายรายวัน ใช้พระนามแฝงว่า “นายแก้ว” รวมทั้งหมด 12 ฉบับ ซึ่งสามฉบับแรกกล่าวถึงการเสด็จประพาสเมืองระนองและชุมพร ระหว่างวันที่ 8 เมษายน-19 เมษายน ร.ศ.128 จากนั้นพระองค์ทรงมีรับสั่งให้สร้างถนนสายชุมพร-กระบรี โดยทำการสำรวจเส้นทางและเริ่มแก้ไขเส้นทางเก่ารวมทั้งตัดถนนจากถ้ำสนุกมาจนถึงตัวเมืองชุมพรเพื่อการคมนาคมที่สะดวกสบายแก่ชาวชุมพร-ระนอง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 1-51)

ฉบับที่ 1 (เขียนวันที่ 12 เมษายน ร.ศ.128, ที่เมืองชุมพร)

วันที่ ๘ เมษายน เวลาบ่าย ๒ โมง ๑๕ นาฬิกาเรือมหาจักรีทอดสมอที่ในอ่าวชุมพร ห่างจาก ปากน้ำประมาณ ๕๐ หรือ ๖๐ เส้น ทำพระยามหิบาลลงมาเฝ้าในเรือ เชิญเสด็จไปประพาสเกาะลังกาจิว เสด็จลงเรือไชยาออกไปที่เกาะนั้น ทางประมาณ ๕๐๐ เส้น...เมื่อไปถึงเกาะนั้นจวนพลบเสียแล้วว่าจะได้เข้าถึงถ้ำรังนกก็พอมืด...วันที่ ๑๐ เมษายน เวลาเช้าราว ๕ โมงเสด็จลงเรือกรรเชียงพ่วงเรือยนต์ออกจากเรือพระที่นั่งมหาจักรีไปที่ปากน้ำ..ได้เสด็จขึ้นที่ท่าโรงภาษีปากน้ำ แล้วทรงทอดพระเนตรตลาดจนตลอด แล้วจึงเสด็จลงเรือเล่นขึ้นตามลำน้ำ จนถึงที่ว่าการเมืองชุมพร ขึ้นประทับที่จวนเจ้าเมือง...วันที่ ๑๑-๑๒ เมษายน เป็นวันพักอยู่เฉยๆ ไม่ได้เสด็จไหน (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 1-16)

ฉบับที่ 2 (เขียนวันที่ 13 เมษายน ร.ศ.128, ที่ท่าไม้ลาย แขวงเมืองชุมพร)

วันที่ ๑๓ เวลาเช้า ๔ โมงครึ่งกระบวนเสด็จออกจากที่ประทับ เสด็จโดยกระบวนช้างเดินไปตามถนนตลาด...พอพ้นถนนตลาด(ชุมพร)แล้ว ข้ามลำน้ำ ทางเดินแต่บัดนี้ต่อไปก็เป็นถนนเดียนดีกว้าง 3 วา ผมทราบว่าเจ้าคุณเทศา (ครั้งดำรงตำแหน่งเทศาภิบาลมณฑลชุมพร (คอซิมก๊อง) ต่อมาดำรงตำแหน่งจางวางกำกับราชการเมืองระนอง)ท่านตั้งใจจะใช้เป็นทางเกวียนเดินถึงมณฑลภูเก็ตต่อไป...ทางในตอนต้นๆนี้ ราบๆผ่านไปโน่นบ้าง ในทุ่งบ้าง แต่มีบ้านคนรายๆตลอดจนราวบ่าย ๑ โมงถึงที่ประทับร้อนด่าบลท่าเสียบขยวน..ตั้งแต่ข้ามลำน้ำเสียบขยวนนี้แล้ว ทางที่เดินก็เป็นที่สูงๆลงๆเรื่อย เพราะเขาในเขตเขา..เวลาย่ำค่ำถึงที่ประทับท่าไม้ลาย ทางจากท่าเสียบขยวน ๓๒๓ เส้น (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 17-31)

(เขียนวันที่ 14 เมษายน ร.ศ.128, ที่ปากจั่น แขวงอำเภอกระบรี)

วันที่ ๑๔ เวลาเช้า ๕ โมงกระบวนช้างได้ออกเดินทางจากท่าไม้ลาย...ทางที่เดินก็เป็นที่สูงๆลงๆมาก ไต่ไปตามเขาบ้าง ลงห้วยบ้าง สองข้างทางเป็นป่า...เมื่อจวนจะถึงคลองท่าสารถนนตัดข้ามเขา ตัดลงไปในแล่งแน่นหนาดีนัก...เวลาราวเที่ยงถึงคลองท่าสาร ซึ่งเป็นที่ปันแดนเมืองชุมพรกับเมืองระนอง พอข้ามคลองก็เข้าในเขตอำเภอกระบรี...เจ้าคุณรัชฎา (พระยารัชฎานุประดิษฐ เทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต) รับเสด็จและนำเสด็จ...อีกไม่ช้าก็ถึงที่แบ่งน้ำแหลมมลายู คือเป็นสันเขา ที่ตรงนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงจารึกพระบรมนามาภิไธยไว้ เมื่อ ร.ศ.๑๐๕

เดินทางจนบ่ายโมงกว่าจึงถึงที่ประทับร้อนด้ามลบกอินทนิล...เวลาบ่าย ๑ โมงเศษ กระบวนออกเดินจากบกอินทนิล...แต่ทางเดินตั้งแต่บกอินทนิลมาไม่มีใครมีอะไรแปลก มีแต่เขากับป้ายืนพื้นเรื่อยมา จนเวลาบ่ายเกือบ ๕ โมงจึงพบหมู่บ้านหนองจิก...เดินต่อมาอีกหน่อยหนึ่งก็ถึงคลองปากจั่น ข้ามคลองนี้เข้าในเขตบ้านปากจั่น มีประตูป่า...โรงพักตำรวจภูธรและที่ว่าการกำนัน (เจ้าคุณรัชฎาเป็นผู้ริเริ่มจัดให้มีขึ้นในมณฑลภูเก็ต)...ผ่านหมู่บ้านปากจั่น...เดินตัดทุ่งนา...เวลาบ่าย ๕ โมงเศษถึงที่ประทับแรมริมลำน้ำปากจั่น...รวมระยะทางทั้งสิ้นแต่ทำไม้ลามาถึงปากจั่นนี้ ก็ราว ๔๓๐ เส้นเท่านั้น (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 17-31)

(เขียนวันที่ 15 เมษายน ร.ศ.128, บนเรือกลาง จอดหน้าเมืองระนอง)

วันที่ ๑๕ เวลาบ่ายเศษ เสด็จลงเรือดำรงรัฐ ล่องลงมาตามลำน้ำ...ได้ประมาณ ๒ ชั่วโมงครึ่ง ถึงบ้านน้ำจืดใหญ่ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอกระบรี เสด็จขึ้นบกที่นี่...เสด็จจากท่าน้ำทรงรถลาก...ทางเสด็จไปตามถนนชื่อสุขสาคร ไปจนถึงที่ว่าการอำเภอขึ้นประทับบนที่ว่าการใหม่ ซึ่งกำลังสร้างยังไม่แล้ว...จนเวลาบ่าย ๑ โมงครึ่ง เสด็จจากที่ว่าการอำเภอนั้น เสด็จทอดพระเนตรหมู่บ้านและตลาด...เสด็จเรือดำรงรัฐ เรือออกเวลาบ่าย ๑ โมง ๔๕ นาที บ่าย ๕ โมง ๒๐ นาทีถึงเขมาใหญ่ เรือกลางจอดคอยอยู่ที่นั่น เสด็จขึ้นเรือกลาง...ล่องลงมาตามลำน้ำ จนเวลา ๒ ทุ่ม ๕ นาทีถึงหน้าเมืองระนอง...คืนวันนี้ประทับแรมในเรือกลางต่อพรุ่งนี้เช้าจึงเสด็จขึ้นเมืองระนอง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 17-31)

ฉบับที่ 3 (เขียนวันที่ 17 เมษายน ร.ศ.128, พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ระนอง)

วันที่ ๑๖ เวลาเช้า ผมได้มีโอกาสมองดูภูมิที่ทั้งสองฝั่งแม่น้ำ ตรงนี้เป็นเขาทั้งสองฟาก...ทางตะวันตกเป็นเขตแดนเมืองมริด ตรงที่เรือจอดออกไปวิกตอเรียปอยนต์กับเกาะวิกตอเรีย ซึ่งไทยเราเรียกว่าเกาะสอง เป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอมลิวัน...ทางฝ่ายตะวันออกที่เป็นของกรุงสยาม ก็มีเกาะอยู่ตรงนั้น ๒ เกาะ คือเกาะผีกับเกาะคนที...ที่เกาะคนทีมีตลาดตั้งอยู่ริมน้ำ...ฝั่งตรงข้ามเกาะคนที มีโรงพักตำรวจภูธร...เวลาเช้า ๑ โมงเศษ จึงเสด็จวงเรือกระเชียงจากเรือกลาง...ผ่านตลาดเกาะคนที...ประมาณ ๒๐ นาทีถึงท่า...ข้าราชการได้รับเสด็จอยู่ที่นี้ มีท่านพระยาดำรงสุจริต (จางวางกำกับราชการเมืองระนอง) กับท่านพระยารัตนเศรษฐี (ผู้ว่าราชการเมืองระนอง) เป็นประธาน เสด็จโดยกระบวนรถจากที่ท่าขึ้นมาพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ระยะทางประมาณ ๘๐ เส้น (ภายใน ๒๐ ปีนี้หาดทรายได้งอกออกไปจากท่าเดิมหลายสิบเส้น)...พระที่นั่งรัตนรังสรรค์นี้ตั้งอยู่บนยอดเขาอยู่ข้างจะชันมาก มีต้นไม้ล้อมรอบทุกด้าน เพราะฉะนั้นเป็นที่น่าสบายอย่างยิ่ง ตัวพระที่นั่งเรือนตึก ๒ ชั้น รูปยาวไปตามรูปยอดเขา ลมพัดเย็นสบายดีนัก...วันที่ ๑๗ ก่อนเวลาเสวยกลางวัน ได้เสด็จไปทอดพระเนตรพุน้ำร้อน ทางไปจากวังประมาณครึ่งชั่วโมง ถนนกว้างแลเรียบร้อยโรยศิลาแน่นดี...พุน้ำร้อนนั้นอยู่ริมลำธาร เป็นบ่อน้ำร้อนพุขึ้นมาจากพื้นเลยแล้วตกลงไปในลำธาร...เวลาบ่ายทรงรถเสด็จประพาสตามในเมือง และทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ เสด็จที่ว่าการเมือง ตามธรรมดาใช้ชั้นล่างพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ครั้งเตรียมจัดพระที่นั่งเป็นที่ประทับ จึงย้ายลงไปตั้งทำการอยู่ในศาลาชั่วคราว...เสด็จตามถนนตลาด..ผ่านตลาดพม่า..เรือนจำ..ศาลเมือง ที่สนามกลางเมือง...โรงถลุงแร่ดีบุก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 32-51)

(เขียนวันที่ 19 เมษายน ร.ศ.128, พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ระนอง)

วันที่ ๑๘ เวลาบ่าย ๕ โมง ได้ทรงรถเสด็จไปเยี่ยมเจ้าคุณดำรง(สุจริต)ที่บ้านที่อยู่ในบัดนี้ บ้านนี้กว้างขวางมีเรือนอยู่ในนั้นหลายหลัง ที่ตึกใหญ่ซึ่งเป็นเรือนเดิมท่านพระยารัตนเศรษฐี เดียวนี้อยู่ ส่วนเจ้าคุณดำรงอยู่ที่เรือนใหม่ข้างตึกใหญ่ เป็นตึกเครื่องไม้ใช้ไม้ระกำ มีห้องหับซุกซิกมาก ที่บ้านนี้เมื่อเจ้าคุณระนองเฝ้าบิดาเจ้าคุณดำรงมาตั้งอยู่ มีอยู่ด้วยกัน ๑๑ หลังคาเรือนเท่านั้น และอยู่ในกลางป่า เมื่อผมมา ๒๐ ปีล่วงมาแล้ว ผมก็ยังได้เห็นป่าอยู่ติดกับกำแพงบ้าน มาบัดนี้บ้านนี้กลายเป็นเข้ามาอยู่ในกลางเมือง...เสด็จกลับที่ประทับ...วันที่ ๑๙ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษทรงรถเสด็จออกไปที่ห้องซุ้ยที่ฝั่งศพท่านพระยาดำรงสุจริต ที่เรียกกันว่าเจ้าคุณเฒ่า ทางจากพระที่นั่งประมาณ ๘๐ เส้น ถนนดีตลอดทาง...ห้องซุ้ยนั้นตั้งอยู่ที่บนไหล่เขา...หน้าห้องซุ้ยมีแผ่นศิลาจารึกชาติประวัติของท่านผู้ตาย...ท่านพระยาดำรงสุจริต(จางวางกำกับราชการเมืองระนอง) พระยารัษฎานุประดิษฐ์(ข้าหลวงเทศาภิบาลผู้สำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต บุตรคนที่ ๖ ท่านเจ้าคุณเฒ่า) และบุตรหลานท่านผู้ตายได้คุกเข่าลงถวายคำนับอย่างจีน..จากกลับจากห้องซุ้ยได้แวะทอดพระเนตร โรงจำหน่ายยาฝิ่นของรัฐบาล...เสด็จกลับที่ประทับ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 32-51)

จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. 128 (พ.ศ.2452)

ร.ศ.128 เสด็จออกจากกรุงเทพฯ เมื่อ 21 พฤษภาคม เสด็จผ่านเมืองชุมพร เมื่อวันที่ 22 พฤษภาคม เสด็จไปเมืองหลังสวนและตะโก เมื่อวันที่ 26-27 พฤษภาคม และเสด็จกลับถึงกรุงเทพฯ เมื่อ 6 มิถุนายน ร.ศ.128 (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 109-115)

วันที่ ๒๒ พฤษภาคม เวลาบ่าย ๑ โมง ๔๕ นาฬิกาถึงอ่าวเมืองชุมพร ทอดสมอเรือพระที่นั่งที่ปากน้ำเมืองชุมพร ผู้สำเร็จราชการมณฑลชุมพรและผู้ว่าราชการเมืองชุมพร ลงมาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทในเรือพระที่นั่ง เวลา ๒ ยามออกเรือพระที่นั่งตั้งเข็มทางทิศใต้เบี่ยงไปข้างตะวันออก...วันที่ ๒๖ พฤษภาคม เวลาบ่าย ออกเรือพระที่นั่งข้ามไปทอดสมอเรือที่ปากน้ำเมืองหลังสวน...เสด็จลงเรือพระที่นั่งกระเชี่ยง ล่องตามลำน้ำหลังสวน เสด็จขึ้นที่ท่าบางยี่โร ทรงพระดำเนินไปทอดพระเนตรที่ว่าการเมืองหลังสวน...แลไปเสวยกลางวันที่บ้านพระยาจรรยาภะโกศกร ดำบลบ้านขันเงิน...เวลาบ่าย ๔ โมงเสด็จขึ้นท่าที่ตลาดปากน้ำ...แลเวลาบ่ายเสด็จกลับลงเรือพระที่นั่งประทับแรม...วันที่ ๒๗ พฤษภาคม เวลาเช้า ๒ โมง ออกเรือพระที่นั่ง ถึงอ่าวตะโกเวลาเช้า ๑ โมง ๔๕ นาฬิกา เสด็จลงเรือพระที่นั่งกระเชี่ยงเรือมอเตอรืจูงประพาสคลองตะโก แลทอดพระเนตรด้านภายในที่ปากน้ำ ราษฎรมาคอยรับเสด็จ แล้วเสด็จกลับมาถึงเรือพระที่นั่งเวลาบ่าย ๒ โมง ออกเรือพระที่นั่งเลียบฝั่งไปทางทิศเหนือ ไปเกาะหลักหน้าเมืองปราณบุรี (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 110 -111)

บทที่ 4

การศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรจากหลักฐานโบราณคดี

สภาพภูมิประเทศพื้นที่ภาคใต้ตอนบน

ภูมิประเทศภาคใต้ตอนบน ในเขตพื้นที่จังหวัดชุมพร จังหวัดระนองและอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ระหว่างตำแหน่งละติจูดที่ $11^{\circ}00'$ ถึง $9^{\circ}15'$ มีลักษณะเป็นคาบสมุทรยาวและแคบ ขนาบด้วยทะเลสองด้าน ทางฝั่งตะวันออกติดอ่าวไทย ทางฝั่งตะวันตกติดทะเลอันดามัน เนื่องจากพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกตอนบนระหว่างตำแหน่งละติจูดที่ $11^{\circ}00'$ ถึง $10^{\circ}00'$ ติดเขตแดนสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า จึงทำให้พื้นที่ดังกล่าวมีสภาพปิดไม่ติดทะเลทะเลอันดามัน แต่มีทางน้ำขนาดใหญ่ คือ แม่น้ำกระบูนรีไหลลึกเข้าไปในแผ่นดินแบ่งเขตแดนระหว่างสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่ากับประเทศไทย จากปากน้ำบริเวณอำเภอเมืองระนอง จนถึงอำเภอกระบูนรี เป็นระยะทาง 53 กิโลเมตร ส่วนพื้นที่ทางฝั่งตะวันตกตอนล่างระหว่างตำแหน่งละติจูดที่ $10^{\circ}00'$ ถึง $9^{\circ}15'$ และฝั่งตะวันออกทั้งหมดมีสภาพเปิดติดทะเลอันดามันและอ่าวไทยตลอดแนวทั้งสองด้าน

จากลักษณะโครงสร้างและการเปลี่ยนแปลงของภูมิประเทศ สามารถแบ่งสภาพภูมิประเทศภาคใต้ตอนบนได้เป็น 3 ลักษณะ คือ บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดทะเลอันดามัน บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดอ่าวไทย และพื้นที่ภายในหรือกลางคาบสมุทร

บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกติดทะเลอันดามัน

ภูมิประเทศด้านนี้เกิดจากแผ่นดินยุบตัวลงไป ชายฝั่งทะเลจมตัว เช่น บริเวณปากแม่น้ำกระบูนรี จังหวัดระนอง ที่มีลักษณะเป็นรูปตัววีลึกเข้าไปในแผ่นดิน ชายฝั่งทะเลขรุขระ เว้าๆ แหว่งๆ มีอ่าวและเกาะมากมาย บริเวณชายฝั่งทะเลบางแห่งมีสภาพเป็นป่าชายเลนกินพื้นที่หลายกิโลเมตร เริ่มจากตำแหน่งละติจูดที่ $10^{\circ}32'$ (บริเวณปากคลองจั่น) ประกอบไปด้วย ปากคลองลำเลียง ปากคลองละอุ่น เกาะขวาง เกาะโชน เกาะเสียด เกาะยาว แหลมเสียดะกวอด เกาะสระระนีย์ ปากคลองด่าน เกาะคนที ปากคลองระนอง เกาะหม้อ ปากคลองเกาะกำ เกาะเหลา เกาะกำ เกาะหลาม เกาะตาครุฑ เกาะสินไทย ปากคลองหงาว ปากคลองบางนาง เกาะทรายดำ เกาะคัน เกาะลูกปลาย เกาะช้าง เกาะทะเล เกาะไฟไหม้ เกาะพะยาม เกาะตาวิ้ว เกาะขาม อ่าวยายกิม อ่าวสน อ่าวอ่าง ปากคลองลานอน เกาะสน เกาะหนู อ่าวเคย อ่าวบางเบน เกาะเปียนน้ำน้อย เกาะเปียนน้ำใหญ่ เกาะเทา แหลมนาว ปากคลองนาคา เกาะทับนอ เกาะค้างคาว เกาะกำใหญ่ เกาะกำนุ้ย อ่าวเขาควาย เกาะล้าน ปากคลองกล้วย แหลมกล้วย เกาะกำนุ้ย ปากคลองกำพวน แหลมหินทุ่ง

บริเวณพื้นที่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันออกติดอ่าวไทย

ภูมิประเทศด้านนี้เกิดจากพื้นดินยกตัวสูงขึ้น ลักษณะฝั่งทะเลราบเรียบ มีบริเวณเขตนํ้าตื้น กว้างขวาง การยกตัวของพื้นที่ดังกล่าวทำให้มีที่ราบแคบๆ ตั้งแต่บริเวณจังหวัดชุมพร จนถึงอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีหาดสวยงามหลายแห่ง เริ่มจากตำแหน่งละติจูดที่ 11°00' ประกอบไปด้วย แหลมช่องพระ เกาะพระ อ่าวปะทิว เกาะเวียง เกาะไข่ แหลมแท่น อ่าวบางสน อ่าวสะพลี แหลมสะพลี อ่าวทุ่งวัวแล่น แหลมโพธิ์เบะ เกาะจร๊ะเข้ แหลมทุ่งทราย อ่าวพนังตัก แหลมคอกวาง เกาะง่ามใหญ่ เกาะง่ามน้อย อ่าวปากหาด ปากน้ำชุมพร เกาะมัดโพน เกาะเสม็ด เกาะสาก เกาะมะพร้าว เกาะมาตรา เกาะหลักแรด อ่าวทุ่งขามใหญ่ เกาะอีแรด เกาะสะวะ เกาะกา อ่าวทุ่งคา อ่าวสวี เกาะทองหลาง เกาะลังกาจิว เกาะบาตร เกาะเกลบ อ่าวค้อ เกาะยุง เกาะหนู เกาะกุลา อ่าวคราม เกาะแมว เกาะกระ แหลมประจําเพียง เกาะมัดหวายน้อย เกาะมัดหวายใหญ่ เกาะทองแก้ว หาดทรายรี เกาะสูบ แหลมมู อ่าวม่วง เกาะรังห้า เกาะคางเสือ เกาะมะพร้าว เกาะยอ เกาะมุกด์ เกาะรางบรรทัด ปากน้ำตะโก อ่าวท้องครก เกาะคราม เกาะพิทักษ์ แหลมท้องทราย อ่าวท้องโหว่ อ่าวบางน้ำจืด ปากน้ำหลังสวน แหลมจุมภฏพรอง แหลมทองดินสอ ปากน้ำละแม ปากน้ำท่ากระจ่าย แหลมทองหลาง แหลมซุย เกาะแหลมซุย อ่าวกุ่มทุ่ง

พื้นที่ภายในหรือกลางคาบสมุทร

โดยส่วนใหญ่แล้วเป็นภูเขาหรือเทือกเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อนกัน และวางตัวเป็นแกนกลางคาบสมุทรและต่อกันจนถึงสุดเขตแดนไทย จึงทำให้สภาพพื้นที่ภาคใต้มีความลาดเอียงลงสู่ทะเลทั้งสองฝั่ง เทือกเขาที่สำคัญของภาคใต้ตอนบน ได้แก่ ตอนปลายทิวเขาตะนาวศรี และทิวเขาภูเก็ต

1. ตอนปลายทิวเขาตะนาวศรี

ระหว่างตำแหน่งละติจูดที่ 11°00' ถึง 10°49' ทิวเขาจะผ่านตำบลสลูย์, รับร่อ อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร ยาว 46 กิโลเมตร และระหว่างตำแหน่งละติจูดที่ 10°49' ถึง 10°30' ทิวเขาจะเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอกระบุรี จังหวัดระนองกับอำเภอท่าแซะ, เมืองชุมพร จังหวัดชุมพร จนจดแนวถนนเพชรเกษม ประมาณหลักกิโลเมตรที่ 34 (ตอนชุมพร – ปากจั่น) ยาว 50 กิโลเมตร ทางน้ำด้านทิศเหนือและตะวันตกของทิวเขาจะไหลเข้าเขตสาธารณรัฐแห่งสหภาพพม่า ไหลลงสู่แม่น้ำกระบุรีและไหลลงทะเลอันดามัน ทางน้ำด้านทิศตะวันออกของทิวเขาจะไหลลงอ่าวไทย

1.1 ภูเขาที่ปรากฏบนตอนปลายของทิวเขาตะนาวศรี

- เขาลาด เขาใหญ่คลองกระโดน เขาช่องกระพริบ เขาพระเจ้า เขานางสระ เขานาคราช เขาตาดี เขาหินเลื่อม เขาหินเป็ด เขากระดุก เขาสองพี่น้อง เขาพลู และเขาใหญ่คลองกระโจม ตำบลเขาไชยราช เขาน้ำเกร็ม เขาเจดีย์ ตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

- เขาบางเกด เขาบางพืด เขาทรายอ่อน เขาชมพู เขาหินโล่ เขาพริก เขาหินดาต เขากนทา เขาบางมุด เขาแดน เขาขามู เขาแดง เขาปลายคลองสะตุง อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

- เขาปลายคลองทรายอ่อน เขาแคน เขาเกรียบ เขาเลื้อยเดิน เขาตาล เขาไผ่ เขาโปรงแดง เขาจอมแหลม และเขาพระ (หรือเขาทะเลเชิยะ ถ้ำรับร่อ, ถ้ำอ้ายเตย, ถ้ำเพชรและถ้ำไทร) ตำบลท่าข้าม อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร

- เขาวัดถ้ำ (ถ้ำไกรลาส, ถ้ำสุวรรณ) ตำบลหาดพันไกรและเนินสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

1.2 เส้นทางน้ำที่เกิดจากตอนปลายทิวเขาตะนาวศรีไหลลงทะเลตะวันออก (อ่าวไทย)

- คลองท่าแซะ ขอดน้ำเกิดระหว่างเขาลาดกับเขากระทะครอบ ในอำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ไหลไปทางทิศใต้รวมกับคลองรับร่อและแม่น้ำท่าตะเภา ที่ตำบลนากระตาม อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร

- คลองบางทะลาย ต้นน้ำเกิดจากเขาลาด ไปรวมกับคลองท่าแซะ บริเวณบ้านพัฒนา ตำบลเขาไชยราช อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

- คลองพละ ต้นน้ำเกิดจากเขาใหญ่คลองกระโจม ไปรวมกับคลองบางทะลาย บริเวณบ้านพละ ตำบลเขาไชยราช อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

- คลองห้วยดินเป็ด ต้นน้ำจากเขาดินเป็ด ไปรวมกับคลองพละและคลองบางทะลาย บริเวณบ้านพละ ตำบลเขาไชยราช อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

- คลองห้วยหลุด ต้นน้ำจากเขาน้ำเกริม ไปรวมกับคลองบางสน บริเวณบ้านบางสน ตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

- คลองบางสน ต้นน้ำเกิดจากคลองห้วยหลุด ไหลลงสู่อ่าวไทยที่อ่าวบางสน ตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร

- คลองรับร่อ ขอดน้ำเกิดระหว่างเขาแคนกับเขาขามู ไหลลงไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านตำบลรับร่อ อำเภอท่าแซะ ไปรวมกับคลองท่าแซะและแม่น้ำท่าตะเภา ในตำบลนากระตาม อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร

- คลองทะเลเชิยะ ต้นน้ำเกิดจากเขาโปรงแดง ไปรวมกับคลองรับร่อที่บ้านทุ่งน้ำผุด ตำบลท่าข้าม อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร

- แม่น้ำท่าตะเภา(ชุมพร) ขอดน้ำเกิดจากคลองท่าแซะและคลองรับร่อไหลมารวมกันในเขตอำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร ไหลลงไปทางทิศใต้เมื่อถึงอำเภอเมืองชุมพร จึงหักไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ไปลงทะเลในอ่าวไทยที่ปากน้ำชุมพร ตั้งแต่ที่ตั้งอำเภอเมืองชุมพรลงไปจนออกทะเล มักเรียกกันว่าแม่น้ำชุมพร

1.3 เส้นทางน้ำที่เกิดจากตอนปลายทิวเขาตะนาวศรีไหลลงทะเลตะวันตก (อันดามัน)

- คลองหันกระเดียง ขอดน้ำเกิดจาก เขาขันโบนในสาธารณรัฐสหภาพพม่า ไหลลงมาทางทิศใต้ ไปรวมกับคลองกระเนยทางฝั่งขวา

- คลองกระเนย เป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐสหภาพพม่าตลอดสาย ยอดน้ำเกิดระหว่างเขาแดงกับเขาปลายคลองสะตุง ไหลลงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ร่วมกับคลองหันกระเดียงทางฝั่งซ้าย

- แม่น้ำกระบุรี(ปากจั่น) เป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างประเทศไทยและสาธารณรัฐสหภาพพม่าตลอดสาย ยอดน้ำเกิดจากคลองหันกระเดียงและคลองกระเนย ไหลมารวมกันในเขตอำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง ไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ตลอดไป ผ่านอำเภอกระบุรี อำเภอละอุ่น ไปลงทะเลอันดามันที่ปากน้ำกระบุรี ในเขตอำเภอเมืองระนอง ตอนปากน้ำเป็นชวากทะเล กว้าง 4.5 กิโลเมตร แม่น้ำนี้ตอนต้นน้ำรับน้ำจากทิวเขาตะนาวศรี ตอนกลางและปลายรับน้ำจากทิวเขาภูเก็ต

- คลองปากจั่น ยอดน้ำเกิดจากเขาปลายคลองทรายอ่อน ระหว่างอำเภอท่าแซะกับอำเภอกระบุรี ไหลลงไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไปลงแม่น้ำกระบุรีฝั่งซ้ายที่บ้านปากจั่น ในตำบลปากจั่น อำเภอกระบุรี ระนอง ตอนยอดหรือตอนบนของเส้นทางน้ำ เรียกว่า คลองจั่น และตอนปลายของเส้นทางน้ำ เรียกว่า คลองปากจั่น

- คลองหลัก ยอดน้ำเกิดจากเขาแดนในตำบลปร. ไหลลงมาทางทิศตะวันตกเฉียงใต้มารวมคลองปากจั่น ที่ตำบลปากจั่น อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

2. ทิวเขาภูเก็ต

ระหว่างตำแหน่งละติจูดที่ 10°30' ถึง 9°15' เป็นทิวเขาต่อจากทิวเขาตะนาวศรีบริเวณเชิงเขาหินลุ เริ่มจากประมาณหลักกิโลเมตรที่ 34 ถนนเพชรเกษม (ตอนชุมพร – ปากจั่น) วางตัวเป็นแกนกลางคาบสมุทรยาวเหยียดไปทางทิศใต้ เป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างอำเภอกระบุรี อำเภอละอุ่น อำเภอเมืองระนอง อำเภอกะเปอร์ และกิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระนอง กับอำเภอสวี อำเภอหลังสวน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร และอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ยาวประมาณ 230 กิโลเมตร ทางน้ำด้านทิศตะวันออกของทิวเขาจะไหลลงอ่าวไทย ส่วนทางน้ำด้านทิศตะวันตกของทิวเขาจะไหลลงแม่น้ำกระบุรีและทะเลอันดามัน

2.1 ภูเขาที่ปรากฏบนทิวเขาภูเก็ต

- เขาหินลุ เขาแพะมะ เขาชัน เขาผักแว่น เขาตาเถร เขา(ขา)นาง เขาน้ำลอดน้อย เขาปลายห้วยหินโพรง เขาแดน เขาปลายคลองดินแดน ภูเขาระหว่างอำเภอกระบุรี จังหวัดระนองและอำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

- เขามองท้าย เขาบางนา เขาพระขยงค์ เขาหินกอง เขาแดนลำเลียง ตำบลลำเลียง อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

- เขาชียะ เขาท้ายค้าง(ถ้าสนุกสุขารมย์) เขาช่องแรด ตำบลบ้านนา เขาหอยโข่ง ตำบลขุนกระทิง เขาหลัก(ถ้าพระ) เขางาม เขานาพร้าว(ถ้าเขาขุนกระทิง) และเกาะมัดโพน(อยู่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของห่างจากปากน้ำชุมพร 900 เมตร)ตำบลตากแดด อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร

- เขาหลัก(ถ้ำสิงห์) เขายาว และเขาตาทอง ตำบลวิสัยใต้ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร กลุ่มเขาทะเล (เป็นกลุ่มเขาหินปูน ทอดตัวยาวไปทางเหนือ-ใต้ 8 กิโลเมตร กว้าง 600 เมตร) ได้แก่ เขาทะเล (ยอดเขาทะเลเป็นช่องกว้าง มีคลองส่วลอดใต้เขา) เขาน้ำลอด เขาโกบ เขาแครง เขาจุฬา ตำบลเขาทะเล เขาคุรัม เขาไฟไหม้ เขาช่องอ้อ เขาน้ำลอดน้อย ตำบลทุ่งระยะ เขาค่าย เขาตาทอง เขาคานขงโค เขาปลายห้วยดินสอ เขาช้างเล่น เขาแม่แดน เขาฉานเรน ตำบลเขาค่าย กลุ่มเขานี้อยู่ระหว่างอำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง และอำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- เขาจำเริญ เขากลอง เขานมสาว เขาไม้แก้ว(ถ้ำเสือ, ถ้ำนัดไค, ถ้ำประกายเพชร) เขห้วยเสียด เขาวังตะเคียน ตำบลบางพระเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง

- เขากรด ตำบลช่องไม้แก้ว เขห้วยคล้า เขาวังปลา เขาลก เขาน้ำซับ ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร

- เขานินช้าง เขาระฆังทอง ตำบลบางนอน เขานิเวศน์คีรี ตำบลเขานิเวศน์ เขาจอมแหลม เขาน้ำร้อน เขพ้อตาเขาสอง ตำบลหาดส้มแป้น เขบางรีน เข้าง ตำบลบางรีน เขพ้อตาโขงโดง ตำบลราชกรูด อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง

- เขาไก่แจ้ เขานินแจ้ เขามหาหอน เขาแบก เขาหวห้วยไฟ เขามหาหอน เขาตาจีนจอด เขสำนักจวง เขห้วยกลุ่ม อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

- เขาเงิน เขาทอง(ถ้ำภูเขาทอง) ตำบลขันเงิน เขาเสก ตำบลวังตะกอก เขาน้ำคำ เขานายเขเกรียบ เขาลุม ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

- เขาปลายคลองกลาง เขานมสาว ภูเขาระหว่างอำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนองและอำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

- เขายายหม่อน เขาไฟ เขาลังกาตึก ภูเขาระหว่างอำเภอกะเปอร์, กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนองและอำเภอละแม จังหวัดชุมพร, อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

- เขานาคา เขากล้วย ตำบลนาคา เขบ้านนา เขานาพรุใหญ่ เขาพระหมี่ ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง

- เขาชะมด เขาพลู ตำบลสวนแดง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร

- เขาประสงค์ อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.2 เส้นทางน้ำที่เกิดจากทิวเขาภูเกิดไหลลงทะเลตะวันออก (อ่าวไทย)

- คลองชุมพร ขอน้ำเกิดระหว่าง เขา(ขา)นางกับเขานาตาเถร ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตอำเภอสวีกับอำเภอเมืองชุมพร ไหลไปทางทิศเหนือ ไปทางทิศตะวันออกและใต้ของถนนเพชรเกษม อำเภอเมืองชุมพร จนถึงทางรถไฟสายใต้แล้วหักลงไปทางทิศใต้ ออกทะเลในอ่าวไทยที่อ่าวทุ่งคา

- คลองพลึงและคลองเสียบญวน ขอน้ำเกิดจากเขาชัน ตำบลบ้านนา ไปรวมกับคลองชุมพร บริเวณบ้านเสียบญวน ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองชุมพร

- คลองวิสัย ขอน้ำเกิดจากเขาชัน ตำบลวิสัยเหนือ ไปรวมกับคลองสวีเฒ่าก่อนออกอ่าวไทยที่ปากอ่าวสวี ตำบลวิสัยใต้ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- คลองสวีเต่า ยอดน้ำเกิดจากเขาช่องอ้อ ไหลไปทางทิศตะวันออก ผ่านตำบลนาโพธิ์ แล้ววกไปทางตะวันออกเฉียงเหนือผ่าน ตำบลปากแพรก ไปออกทะเลที่อ่าวสวี ตำบลวิสัยใต้ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- คลองน้ำลอดน้อย ยอดน้ำเกิดจากเขาฝักแว่น อำเภอกระบุรี ระนอง ไหลรวมคลองสวีที่บ้านหน้าถ้ำ ตำบลเขาทะลุ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- คลองสวี ยอดน้ำเกิดจากเขาแม่แดน ไหลไปทางทิศเหนือแล้ววกไปทางตะวันออก เข้าเขตอำเภอสวี ผ่านตำบลเขาทะลุ นาสัก พุงระยะ สวี นาโพธิ์ ปากแพรก และท่าหิน ไปออกทะเลที่อ่าวสวี ตำบลวิสัยใต้ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- คลองโตน ยอดน้ำเกิดจากเขาปลายห้วยดินสอ ไหลไปทางตะวันออกรวมคลองสวีที่บ้านปากโตน ตำบลนาสัก อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- ห้วยหินดำ ห้วยช้างเล่น และห้วยน้ำแดง ยอดน้ำเกิดจากเขาแม่แดน ไหลโอบล้อมเขาช้างเล่น ก่อนไปรวมกับคลองสวีที่บ้านทุ่งคาโตนด ตำบลเขาค่าย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- คลองตะโก ยอดน้ำเกิดระหว่างเขาแม่แดนและเขาวังตะเคียน ผ่านบ้านเขาวงกรด ตำบลช่องไม้แก้ว ลำน้ำแยกเป็นสองสาย คือ ขึ้นเหนือเป็นห้วยลึก ไหลไปรวมคลองเขาปิป และลงใต้เป็นคลองปากน้ำตะโก ไหลลงอ่าวไทยที่ปากน้ำตะโก ตำบลปากตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร

- คลองเพรา ยอดน้ำเกิดระหว่างเขาแม่แดนและเขาวังตะเคียน และคลองโชน ยอดน้ำเกิดจากเขาวังปลา ไหลไปทางตะวันออกรวมคลองปากน้ำตะโกที่บ้านท่า ตำบลปากตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร

- ห้วยดินสอ ยอดน้ำเกิดระหว่างเขาแม่แดนและเขาวังตะเคียน ไหลรวมคลองเพราที่บ้านสามแยกจำปา ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร

- คลองละมุด ยอดน้ำเกิดจากเขาน้ำซับ ไหลขึ้นทิศเหนือไปบรรจบกับคลองท่าทอง ยอดน้ำเกิดจากเขาลก ที่บ้านพานนาง และไหลขึ้นเหนือไปบรรจบกับห้วยคล้า ที่ปลายเขาห้วยคล้า และไหลรวมกับคลองปากน้ำตะโก ที่ตำบลปากตะโก ก่อนออกทะเลที่ปากตะโก จังหวัดชุมพร

- แม่น้ำหลังสวน ยอดน้ำเกิดจากเขานมสาว ในตำบลปากทรง ไหลไปทางทิศเหนือผ่านอำเภอพะโต๊ะ ไปทิศตะวันออกผ่านตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ เข้าเขตอำเภอหลังสวน ผ่านตำบลวังตะกอก หาดยาย ท่ามะปลา แหลมทราย พ้อแดงและบางมะพร้าว จึงหักไปทางทิศตะวันออกลงทะเลอ่าวไทยที่ปากน้ำหลังสวน

- คลองขนาน และคลองซัง ยอดน้ำเกิดจากเขาลุม ในตำบลบ้านควน ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือรวมกันที่บ้านคลองด่าน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

- คลองหนองน้ำขาว เกิดจากคลองขนานและคลองซังไหลรวมกัน ไหลไปทิศเหนือรวมคลองบางกา ที่บ้านยางตอ และไหลรวมแม่น้ำหลังสวนที่บ้านแหลมน้ำ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร

- ห้วยพ้อแดง ขอดน้ำเกิดจากเขาทอง ไหลไปทางตะวันตกเฉียงใต้ และคลองกก ขอดน้ำเกิดจากเขาเหวหัวไฟ ไหลไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ มารวมกับคลองหนองน้ำขาว ที่บ้านคลองราง อำเภอลำสนธิ จังหวัดลพบุรี

- คลองปึงหวาน ขอดน้ำเกิดจากเขาแม่แคน ไหลลงมาทางใต้ และคลองปึงเฮา ขอดน้ำเกิดระหว่างเขาหมาฮอนกับเขาลุ่ม ไหลขึ้นไปทางเหนือ รวมกับแม่น้ำลำสนธิที่บ้านปึงหวาน ตำบลปึงหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดลพบุรี

- คลองปากเลข ขอดน้ำเกิดจากเขานมสาว ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ รวมกับแม่น้ำลำสนธิที่บ้านปากเลข ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดลพบุรี

- คลองปากทรง ขอดน้ำเกิดระหว่างเขาพ่อตาโง้งโคง ในตำบลราชครู เมืองระนอง กับเขานมสาว ตำบลพะโต๊ะ ไหลไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ และคลองเสาะ ขอดน้ำเกิดจากเขาไฟ ในอำเภอพะโต๊ะ ไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และรวมกับแม่น้ำลำสนธิที่บ้านในหยาน ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดลพบุรี

- คลองควด ขอดน้ำเกิดจากเขาชะมด ไปขึ้นไปทางเหนือรวมกับคลองละแม ที่บ้านเขาชะมด ตำบลสวนแตง อำเภอละแม จังหวัดลพบุรี

- คลองละแม ขอดน้ำเกิดจากเขาหัวยกลุ่ม อำเภอพะโต๊ะ ไหลไปทางตะวันตก ลงทะเลอ่าวไทยที่ปากน้ำละแม ตำบลสวนแตง อำเภอละแม จังหวัดลพบุรี

- คลองสระ ขอดน้ำเกิดจากเขาขามหมอน ที่บ้านคลองสง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี ไหลขึ้นเหนือไปรวมกับคลองเสาะบริเวณเขาไฟ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดลพบุรี

- คลองท่าชนะ ขอดน้ำเกิดจากเขาปลายคลองกลาง ไหลลงมาทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านบ้านคลองพา เรียกคลองพา ผ่านบ้านคลองกระจาย เรียก คลองท่ากระจาย ไหลลงทะเลอ่าวไทยที่ปากน้ำท่ากระจาย อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

- คลองท่าม่วง ขอดน้ำเกิดจากเขาหลังคาคี๊ก ไหลลงทะเลอ่าวไทยที่ปากน้ำบ้านท่าม่วง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี

2.3 เส้นทางน้ำที่เกิดจากทิวเขาภูเก็ตไหลลงทะเลตะวันตก (อันดามัน)

- คลองแพรกคาค ขอดน้ำเกิดจากเขาผักแว่น อำเภอกระบุรี ไหลไปทางตะวันตก รวมกับคลองลำเลียงที่บ้านลำเลียงนอก ตำบลลำเลียง อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

- คลองลำเลียง ขอดน้ำเกิดระหว่างเขาแคนลำเลียงและเขาผักแว่น อำเภอกระบุรี ไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไปลงแม่น้ำกระบุรี ที่ปากคลองลำเลียง ตำบลลำเลียง อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง

- คลองละอุ่น เกิดจากเขานมสาว ตำบลบางพระเหนือ ที่ชายเขตตะวันออกเฉียงใต้ของอำเภอละอุ่น ไหลไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ผ่านตำบลบางพระใต้ ละอุ่นใต้ ละอุ่นเหนือ และบางแก้ว อำเภอละอุ่น ไปลงแม่น้ำกระบุรี ที่ตำบลทรายแดง อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง

- ห้วยหอย ห้วยสะท้อน ห้วยเขาลง และคลองหินจึง ล้วนมีขื่อน้ำเกิดจากเขาห้วยเสียด ไหลโอบล้อมเขาไม้แก้ว แล้วไหลขึ้นเหนือไปรวมกับคลองสวี ที่บ้านในหุบ ตำบลเขาค่าย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร

- คลองบางนอน ขื่อน้ำเกิดจากเขาหินช้าง ไหลลงทางทิศใต้ ผ่านตำบลเขานิเวศน์ ไหลรวมคลองด่านที่บ้านด่าน ไปไหลรวมแม่น้ำกระบุรีที่ปากคลองด่าน ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองจังหวัดระนอง

- คลองหาดส้มแป้น เกิดจากเขานมสาว ในตำบลหาดส้มแป้น ไหลไปทางทิศตะวันตก ผ่านตำบลเขานิเวศน์ ไหลรวมคลองระนอง ที่บ้านด่าน ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองระนอง

- คลองระนอง เป็นคลองขนาดเล็กสั้น ไหลรวมแม่น้ำกระบุรีที่ปากคลองระนอง มีสันดอนที่ปากน้ำ ตำบลปากน้ำ อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง และลงใต้เพื่อออกทะเลอันดามัน

- คลองลาดสาว ขื่อน้ำเกิดจากเขาสัง ไหลขึ้นเหนือไปลงคลองระนอง ที่ตำบลบางริน อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง

- คลองราชครู คลองนกงาง และคลองลาวนอน เป็นขนาดเล็กสั้น ขื่อน้ำเกิดจากเขาพ่อตาโขงโดง ในตำบลราชครู (โดยเฉพาะคลองนกงาง เกิดจากน้ำตกกลากอยบนเขาพ่อตาโขงโดง) ไหลลงทะเลอันดามันที่อ่าวยายกิม อ่าวสนและอ่าวอ่าง (ตามลำดับ) ในตำบลราชครู อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง

- คลองบางปรู ขื่อน้ำเกิดจากเขาพ่อตาโขงโดง ตำบลกะเปอร์ ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ไหลไปลงคลองกะเปอร์ ที่บ้านบางปรูใต้ (บริเวณวัดปทุมธารามราม) ตำบลกะเปอร์ อำเภอกระเปอร์ จังหวัดระนอง

- คลองกะเปอร์ ขื่อน้ำเกิดจากเขาชายหม่อน ในตำบลบ้านา ผ่านตำบลเขี้ยวเหลียง ตำบลกะเปอร์ ไหลผ่านอ่าวกะเปอร์ และออกทะเลที่อ่าวบางเบน บริเวณเกาะเปียงน้ำน้อย อำเภอกระเปอร์ จังหวัดระนอง

- คลองยายหม่อน ขื่อน้ำเกิดจากเขาชายหม่อน ในตำบลเขี้ยวเหลียง อำเภอกระเปอร์ ไหลขึ้นเหนือลงคลองปากทรงที่บ้านปากทรง ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร

- คลองห้วยเสียด ขื่อน้ำเกิดจากเขาชายหม่อน ในตำบลเขี้ยวเหลียง ไหลไปทางทิศใต้ แล้ววกไปทิศตะวันตก ลงคลองกะเปอร์ที่บ้านห้วยเสียด ตำบลกะเปอร์ อำเภอกระเปอร์ จังหวัดระนอง

- คลองนาคา ขื่อน้ำเกิดจากเขานาคา ในตำบลนาคา ไหลไปทางเหนือ ออกทะเลอันดามันที่ปากคลองนาคา ระหว่างเกาะเปียงน้ำใหญ่กับแหลมนาว กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง

- คลองกล้วยและคลองนาพรุใหญ่ ขื่อน้ำเกิดจากเขานาพรุใหญ่ ในตำบลกำพวน ไหลรวมกันก่อนออกทะเลอันดามันที่ปากคลองกล้วยหรือแหลมกล้วย กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง

- คลองกำพวน ขื่อน้ำเกิดจากเขาพระหมี ในตำบลกำพวน ไหลออกทะเลอันดามันที่ปากคลองกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง

รายละเอียดของแหล่งโบราณคดี

ลำดับที่ 1 แหล่งโบราณคดีถ้ำดินเป็ด

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำดินเป็ดอยู่บนเขาดินเป็ด ในหมู่ที่ 3 บ้านพระ ตำบลเขาไชยราช อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร เขาดินเป็ดเป็นภูเขาหินปูนลูกโดดขนาดเล็กรูปวงรีมีความยาวตามแนวเหนือ-ใต้ประมาณ 300 เมตร และตามแนวตะวันออก-ตะวันตกประมาณ 150 เมตร ซึ่งพื้นที่โดยรอบภูเขาเป็นป่าโปร่งและสวน มีเขาหินปูนลูกโดดห่างออกไปทางทิศเหนือ ได้แก่ เขาหินเลื่อมและเขาตาดิ ประมาณ 1,200 เมตร และ 2,300 เมตร ตามลำดับ และทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ คือ เขากระดุกห่างประมาณ 1 กิโลเมตร ห่างออกไปทางทิศตะวันออกประมาณ 3 กิโลเมตร มีแนวเทือกเขาขนาดใหญ่วางตัวตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ – ตะวันตกเฉียงใต้ ได้แก่ เขานาคราช เขาสองพี่น้อง แหล่งน้ำบริเวณใกล้เคียงกับเขาดินเป็ดนี้มีห้วยดินเป็ดทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างไปประมาณ 100 เมตร และคลองพละทางทิศตะวันออก ห่างไปประมาณ 500 เมตร

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำดินเป็ดไว้ในหนังสือก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล ระบุว่าแหล่งโบราณคดีถ้ำดินเป็ดอยู่ทางทิศตะวันออกของเขาดินเป็ด ปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ขนาดถ้ำกว้างประมาณ 6 เมตร ลึกประมาณ 30 เมตร ภายในถ้ำมีคูหาใหญ่เล็กแยกออกไปอีกหลายคูหา พื้นถ้ำเป็นดินที่ถูกขุดลอกออกไปประมาณ 1 เมตร เพื่อใช้พื้นที่ประกอบกิจกรรมสงฆ์เมื่อประมาณ 10 ปีที่แล้ว

หลักฐานที่พบ

จากการขุดลอกหน้าดินเพื่อปรับระดับพื้นที่ภายในถ้ำครั้งนั้น ทำให้พบหลักฐานทางโบราณคดี ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบเผาด้วยอุณหภูมิต่ำ ขึ้นรูปด้วยมือ พบทั้งส่วนปาก ลำตัวและฐาน จำนวน 145 ชิ้น และเศษกระดูกสัตว์จำนวนมาก

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากหลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผาและกระดูกสัตว์ จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่า ถ้ำดินเป็ดคงเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ มีอายุก่อนพุทธศตวรรษที่ 5 (สุวิทย์ ชัยมงคล และคณะ 2534 : 22)

ลำดับที่ 2 แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาพลู (ปะทิว)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาพลูอยู่บนเขาพลู(ภายในพื้นที่วัดถ้ำเขาพลู) ในหมู่ที่ 3 บ้านหน้าถ้ำเขาพลู ตำบลชุมโค อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร เขาพลูเป็นภูเขาหินปูนลูกโดดขนาดเล็กรูปวงรีวางตัวตามแนวตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันตกเฉียงใต้มีความยาวประมาณ 300 เมตร แหล่งน้ำใกล้เคียงคือคลองห้วย

หลุมที่ไหลผ่านด้านทิศตะวันตกและคลองบางสนที่ไหลผ่านด้านทิศตะวันออก และไหลออกสู่อ่าวไทยที่อ่าวบางสน ภายในถ้ำเขาพลูมีขนาดกว้างxยาว(ลึก) ประมาณ 10x20 เมตร ด้านหน้าและในถ้ำมีการปรับปรุงพื้นที่เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมทางสงฆ์

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขาพลูไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขาพลูอีกครั้งในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยและบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยองค์นี้ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าพระหลักเมือง ครองจีวรห่มเฉียง ชายสังฆาฏิยาวจรดพระนาภี ประทับนั่งขัดสมาธิราบบนฐานชุกชีทรงสูงก่อด้วยปูน ตอนบนทำเป็นรูปดอกบัวกลุ่ม ด้านหน้ามีผ้าทิพย์ห้อยยาวลงมา ลวดลายเครื่องประดับต่างๆทำด้วยไม้ โดยใช้ไม้แปะติดกับปูนแล้วลงรักปิดทองทับทั้งหมด มีหน้าตักกว้างประมาณ 80 เซนติเมตร และสูงประมาณ 120 เซนติเมตร

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากลักษณะพุทธศิลป์ขององค์พระพุทธรูป สันนิษฐานว่าเป็นแบบศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 24-25 และบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ก็เคยใช้เข้าร่วมพิธีสำคัญต่างๆ เช่น พิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 46-47; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 3 แหล่งโบราณคดีวัดเขาเจดีย์

ภูมิที่ตั้ง

วัดเขาเจดีย์หรือเขาเจดีย์ เป็นภูเขาหินปูนลูกโดดขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลตำบลบางสน หมู่ที่ 7 อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร ซึ่งห่างจากที่ว่าการอำเภอปะทิวและวัดสุวรรณคีรีลงมาทางใต้ประมาณ 0.5 และ 1.0 กิโลเมตรตามลำดับ มีคลองบางสนไหลผ่านทางทิศตะวันออกของเขาเจดีย์และวัดสุวรรณคีรี ก่อนออกสู่ทะเลอ่าวไทยที่อ่าวบางสน บริเวณบ้านหน้าทับ ซึ่งเป็นหมู่บ้านริมทะเลที่ห่างจากเขาเจดีย์ลงมาทางใต้ประมาณ 4-5 กิโลเมตร บริเวณที่มีการสร้างเจดีย์คือบริเวณยอดเขาที่มีลักษณะเป็นลานเรียบ

จากคำบอกเล่าเกี่ยวกับประวัติการสร้างวัดเขาเจดีย์ที่กล่าวว่าอาจมีการสร้างตั้งแต่สมัยเมืองนครศรีธรรมราช หรือสมัยอยุธยาตอนต้นนั้น มีหลายกระแส เช่น จากตำนานการสร้างเขาเจดีย์ เป็นตำนานเล่าสืบต่อกันมาว่าเจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา เป็นผู้สร้างเจดีย์บนยอดเขาในบริเวณที่ตั้งวัดเขาเจดีย์ ตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร เจ้าอ้าย เจ้ายี่ เป็นเศรษฐีสองพี่น้อง ได้เล่นสำเภาขนาดใหญ่บรรทุกสิ่งของเครื่องใช้มากมาย พร้อมเหล่าบริวารมาจอดเรือที่โคกยายแรม (บริเวณหน้าวัดสุวรรณาราม

ในปัจจุบัน ซึ่งแต่เดิมเป็นทะเล) เพื่อหายอดเขาที่สวยงามเพื่อสร้างเจดีย์ เมื่อพบยอดเขา(บริเวณวัดเขาเจดีย์) จึงให้บ่าวไพร่นำธงขึ้นไปปักบนยอดเขา แล้วทำการก่อสร้างเจดีย์ขึ้น โดยใช้คนยื่นส่งก้อนอิฐที่สร้างเจดีย์ (ขนาด 33 x 16.5 x 7 เซนติเมตร และขนาด 10 x 5 x 2 นิ้ว) มือต่อมือจากที่จอดเรือถึงยอดเขา บางกะแสดเล่าว่า เจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา ซึ่งมีชีวิตอยู่สมัยต้นกรุงศรีอยุธยา เป็นผู้สร้างวัดเขาเจดีย์ขึ้น โดยทั้งสองได้รวบรวมสิ่งของต่าง ๆ พร้อมด้วยบริวารลงเรือสำเภาเดินทางไปเมืองนครศรีธรรมราช เพื่อสร้างพระบรมธาตุ แต่เมื่อมาถึงเมืองปะทิวได้ทราบข่าวว่าทางนครศรีธรรมราชได้สร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงได้สำรวจยอดเขา บริเวณเมืองปะทิว พบยอดเขายอดหนึ่งที่สวยงามมาก จึงสร้างเจดีย์ขึ้นบนยอดเขาในเมืองปะทิวแทน เขาภูนี้จึงได้ชื่อว่า เขาเจดีย์

จากตำนานพระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ได้กล่าวถึง สถานที่ที่พระเจ้าศรีธรรมโศกราชแห่งนครศรีธรรมราชกับท้าวอุทองมาทำการแบ่งเขตแดนและทำไมตรีต่อกัน ว่าตั้งตรงแม่น้ำแห่งหนึ่ง มีข้อสันนิษฐานว่า บริเวณดังกล่าวอาจเป็นบริเวณตำบลบางสน อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพรในปัจจุบัน (บ้างว่าอยู่ในเขตอำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์) ซึ่งมีคลองบางสนเป็นเส้นทางนำขนาดใหญ่ที่เรือสำเภาสามารถแล่นเข้ามาได้ ในอดีตเคยมีผู้เล่าว่าพบวัดและโบราณสถานมากมาย แต่ไม่เป็นแบบถาวร เมื่อเมืองร้างก็เสื่อมสลายไปหมด นอกจากนี้บริเวณชายทะเลยังมีหมู่บ้าน (หรือบ้านหน้าทับในปัจจุบัน) ที่สามารถเดินทางไปค้าขายติดต่อระหว่างเมืองต่างๆในภาคใต้มาช้านานแล้ว เช่น บ้านรับร่อ (“รับร่อ” สันนิษฐานว่าเป็นสถานที่ที่ท้าวศรีธรรมโศกราชมารอทัพท้าวอุทอง) บ้านท่าแซะและกระบุรี เป็นต้น และเมื่อคราวสร้างทางรถไฟ ก็ยังคงใช้เส้นทางน้ำคลองบางสน เพื่อลำเลียงรางรถไฟมาสู่สถานีรถไฟปะทิวอีกด้วย (สมพงษ์ พุฒิชนะ 2529 : 856-858)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดเขาเจดีย์ และบริเวณโดยรอบ ไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด ได้ข้อมูลว่าประมาณ พ.ศ. 2427 ได้มีการสร้างที่ว่าการอำเภอปะทิว ทับบริเวณเนินดินที่ชาวบ้านเรียกว่า ดอนตาเถร ในครั้งนั้นมีผู้พบเศษกระเบื้องถ้วยชามจานโอ่งไหจำนวนมาก รวมถึงหินแกะสลักรูปดอกไม้ และประมาณพ.ศ. 2506 นายสุนทร ไม่ทราบนามสกุล ได้ขุดพบเครื่องถ้วยสมัยหมีง บริเวณ ดอนยายชี (ติดทางรถไฟ) ซึ่งอยู่ห่างจากเขาเจดีย์ประมาณ 1 กิโลเมตร มีลักษณะเป็นโคกดินสูงราว 1 เมตร กว้างยาวด้านละประมาณ 40 เมตร ขอบคันดินใช้หินก้อนดินพังทุกด้าน ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับดอนตาเถรก่อนถูกปรับพื้นที่เป็นที่ว่าการอำเภอปะทิว (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 47 ; สมพงษ์ พุฒิชนะ 2529 : 856-858)

พ.ศ.2529 สมพงษ์ พุฒิชนะ ได้เขียนเรื่อง ตำนานเจ้าอ้ายพญาและเจ้ายี่พญา ซึ่งเป็นตำนานการสร้างวัดเขาเจดีย์ ไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 2 โดยการรวบรวมหลักฐานจากการสัมภาษณ์ ได้ข้อมูลว่ามีผู้เคยพบสมอเรือและโซ่เรือใหญ่ พร้อมกับกระดูกงูเรือใหญ่ ที่บริเวณตลาดเก่า (สะพานหินเหล็กไฟ) ตำบลบางสน อำเภอปะทิว (สมพงษ์ พุฒิชนะ 2529 : 856-858)

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดเขาเจดีย์ไว้ในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

พ.ศ.2538 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนและระวางแนวเขต ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 112 ตอนที่ 39 ง. วันที่ 6 ตุลาคม 2538 ในอาณาเขตพื้นที่ 50 ไร่ 2 งาน 27 ตารางวา

พ.ศ.2539 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์วัดเขาเจ็ดย หลักฐานที่พบ

เจดีย์บนยอดเขา มีลักษณะเป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสกว้างยาวด้านละประมาณ 9 เมตร ฐานยกสูง 3 ชั้น ยอดมุมไม้สิบสองมีกำแพงแก้วล้อมรอบฐานด้านใน กำแพงแก้วเป็นเจดีย์ให้เดินทักษิณาวัตร มีบันไดทางขึ้นทางเดียวอยู่ทางด้านทิศตะวันออกและด้านทิศตะวันตก มีซุ้มมุขประดิษฐานพระพุทธรูปหินทรายสีแดง ปางมารวิชัย เหนือซุ้มมุขเป็นบัวคว่ำบัวหงายรองรับองค์ระฆังกลมทางด้านทิศเหนือขององค์เจดีย์ ยังปรากฏร่องรอยซากฐานอุโบสถขนาดย่อมเศษกระเบื้องมุงหลังคาและกระเบื้องเชิงชายเป็นรูปเทพพนม กระจัดกระจายอยู่ทั่วไป สภาพก่อนการบูรณะ ซ้ำรุดทรุดโทรมมาก ส่วนยอดเจดีย์หักและเอียงจากแนวตั้งไปทางทิศเหนือประมาณ 15 องศา ปัจจุบันได้รับการบูรณะแล้ว การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากรูปแบบสถาปัตยกรรมก่อนการบูรณะและกระเบื้องเชิงชายที่พบ มีลักษณะเป็นศิลปกรรมสมัยปลายกรุงศรีอยุธยา-รัตนโกสินทร์ มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 23 – 25 (ประชุมร่วมเพ่งพันธุ์ 2517 : 45-46 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากตำนานและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ แสดงให้เห็นว่าเมื่อสมัยที่มีการสร้างเจดีย์ บริเวณดังกล่าวของอำเภอปะทิว คงจะเป็นเมืองอยู่แล้ว ซึ่งเป็นเมืองทางผ่านในการเดินทางและการค้าขายมาก่อน และครั้งที่มีการสร้างเจดีย์ อาจมีการใช้พื้นที่บริเวณคอนคาเถรและคอนยายชี เป็นสถานที่ประทับของเจ้าอ้ายและเจ้ายี่ขณะสร้างเจดีย์ (สมพงษ์ พุฒิชนะ 2529 : 856-858)

ลำดับที่ 4 แหล่งโบราณคดีภูเขารับร่อ (วัดเทพเจริญ, ถ้ำรับร่อ, ถ้ำอ้ายเตย, ถ้ำไอ้เต)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีภูเขารับร่อ ตั้งอยู่ในเขตวัดเทพเจริญ หมู่ที่ 4 ตำบลท่าข้าม อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร ภูเขารับร่อ เป็นภูเขาหินปูนวางตัวแนวเกือบเหนือ-ใต้ ขนาดความยาวประมาณ 5 กิโลเมตร และกว้างประมาณ 2.25 กิโลเมตร จุดสูงสุดอยู่ทางตอนใต้ของภูเขา สูงประมาณ 481 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ภูเขารับร่อนี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เขาพระ หรือ เขาทะเลเชิยะ ตามชื่อคลองทะเลเชิยะที่ไหลผ่านทางทิศใต้ของภูเขาแล้วไปรวมกับคลองรับร่อ (ไหลผ่านทางทิศใต้ของภูเขาเช่นกัน) และไหลไปบรรจบกับคลองท่าแซะที่บ้านปากแพรก ภูเขารับร่อ ประกอบด้วยถ้ำสำคัญ คือ ถ้ำรับร่อ (ถ้ำพระ, ถ้ำทะเลเชิยะ) ถ้ำอ้ายเตย ถ้ำเพชร และถ้ำไทร ถ้ำรับร่อและถ้ำอ้ายเตย อยู่ห่างกันประมาณ 50 เมตร มีบันไดทางขึ้นเชื่อมต่อกัน ถ้ำรับร่อเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปต่างๆ ถ้ำอ้ายเตย มีหินงอกหินย้อย ที่ผนังทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีภาพเขียนสีเป็นภาพพระพุทธรูปปางไสยาสน์ ส่วนวัดเทพเจริญอยู่บริเวณพื้นราบทิศตะวันตกเฉียงใต้ของภูเขารับร่อ ปัจจุบันถ้ำรับร่อได้ถูกปรับปรุงให้เป็นสถานที่

ท่องเที่ยว สถานที่วิปัสสนากรรมฐาน และมีพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น พิพิธภัณฑ์แห่งนี้ ณ ปัจจุบันได้มีการสร้างอาคารหลังใหม่ไว้รองรับ เนื่องจากมีโบราณวัตถุเพิ่มมากขึ้น

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2479 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนและระวางแนวเขต ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ตอนที่ 34 หน้า 1526 วันที่ 27 กันยายน 2479 ในอาณาเขตพื้นที่ 50 ไร่ 2 งาน 27 ตารางวา

พ.ศ.2534 อมรา ศรีสุชาติ กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้รายงานการสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยประวัติศาสตร์ และได้เขียนลงหนังสือ “ศิลปะถ้ำสมัยประวัติศาสตร์ : ภาคกลาง ภาคใต้” แหล่งโบราณคดีภูเขารับร่อนนี้ มีความสัมพันธ์กับตำนานเมืองรับร่อหรือตำนานอ้ายเต้ย ซึ่งเชื่อกันว่า โดยรอบภูเขารับร่อแห่งนี้ คือเมืองโบราณอุทุมพร ร่วมสมัยกับเมืองนครของพระศรีธรรมมาโศกราช ในสมัยอยุธยาตอนต้น

พ.ศ.2552 เชวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการเก็บข้อมูลในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดเทพเจริญ และสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ประจำพิพิธภัณฑ์ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบรายงานการศึกษาเรื่อง “เส้นทางข้ามคาบสมุทรคอคอดกระ” ในวิชาสัมมนาในประเทศไทย ได้ข้อมูลว่าโบราณวัตถุในพิพิธภัณฑ์ส่วนมากเป็นของบริจาคจากชาวบ้านทั้งที่พบในบริเวณวัดเทพเจริญ พบภายในถ้ำรับร่อและพบบริเวณชุมชนโดยรอบ โดยเฉพาะได้จากแหล่งเรือจมในสมัยอยุธยา และส่วนมากเป็นเครื่องถ้วยจีน

หลักฐานที่พบ

1.เครื่องมือเครื่องใช้ ได้แก่ เครื่องมือประเภทขวานหิน (เมื่อปีพ.ศ.2552 พบขวานหินขัดจำนวน 6 ชิ้น ในพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นวัดเทพเจริญ ซึ่งมีเพียง 1 ชิ้น (ดูภาพที่ 1) ที่เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑ์ระบุว่าพบบนถ้ำรับร่อ นอกนั้นไม่ทราบที่มา), เศษภาชนะดินเผา, หินดุน, เครื่องถ้วยจีน

2.พระพุทธรูป ได้แก่

2.1 พระพุทธรูปปูนปั้นองค์ใหญ่ (หรือพ่อปู่หลักเมือง) หน้าตักกว้างประมาณ 3 เมตร สูง 4 เมตร ประดิษฐานเป็นพระประธานอยู่กลางถ้ำรับร่อ

2.2 พระพุทธรูปปูนปั้นทรงเครื่อง ปางมารวิชัยขนาดใหญ่ จำนวน 3 องค์ หน้าตักกว้างประมาณ 140,200 และ 4.80 เซนติเมตร ตามลำดับ ประดิษฐานบริเวณหน้าถ้ำรับร่อ

2.3 พระพุทธรูปแกะสลักไม้(จันทร์), ปูนปั้นและสำริด ประมาณ 100 องค์ มีทั้งปางพระพุทธรูปไสยาสน์และปางมารวิชัย ประดิษฐานอยู่ภายในถ้ำรับร่อ

3.ภาพเขียนสีพระพุทธรูปปางไสยาสน์องค์ใหญ่ ความยาวประมาณ 4.80 เมตรและกว้างประมาณ 2 เมตร ประดิษฐานอยู่ภายในถ้ำอ้ายเต้ย อยู่เหนือพื้นถ้ำประมาณ 40 เซนติเมตร มีลักษณะหันพระเศียรไปยังทิศตะวันตกเฉียงใต้ หันพระพักตร์ไปยังทิศตะวันออก ตัดเส้นสีแดงดำเป็นโครงร่างโดยรอบ ลงสีเป็นบางส่วน พระเศียรและเกตุลงสีดำ พระกรและพระพักตร์ลงสีขาว พระวรกายครองผ้าสีจิว (ส้มอมเหลือง) ไม่แสดงรายละเอียดของพระเนตร พระนาสิกและพระโอษฐ์ พระพักตร์รูปค่อนข้างเหลี่ยม พระอุษณิณูสูงคอด้วยเปลวซึ่งลงสีขาวตัดเส้นดำ ส่วนปลายพระบาทไม่ชัดเจน

4. รอยพระพุทธรูปหินทรายจำลอง ขนาดความยาวประมาณ 1 เมตร เมื่อปีพ.ศ. 2534 พบประดิษฐานที่ศาลาบริเวณเชิงเขา ปัจจุบัน (พ.ศ.2552) ย้ายมาประดิษฐานอยู่ภายในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทองถิ่นวัดเทพเจริญ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

การพบเครื่องมือประเภทขวานหินและเศษภาชนะดินเผาตามถ้ำต่างๆบนภูเขารับร้อสันนิษฐานได้ว่าพื้นที่นี้ต้องมีมนุษย์อาศัยอยู่ไม่ต่ำกว่า 2,000 ปีมาแล้ว ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ มีอายุก่อนพุทธศตวรรษที่ 5

จากพระพุทธรูปที่พบไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูปพ้อปู่หลักเมือง, พระพุทธรูปปูนปั้นทรงเครื่องจำนวน 3 องค์, พระพุทธรูปแกะสลักไม้, ปูนปั้นและสำริด กว่า 100 องค์นั้น ล้วนมีลักษณะพุทธศิลป์แบบอยุธยา ราวพุทธศตวรรษที่ 22 นอกจากนี้พระพุทธรูปแกะสลักไม้บางองค์ ยังได้รับอิทธิพลทั้งจากศิลปะท้องถิ่นภาคใต้และภาคกลางปะปนกัน และบางองค์ยังมีการเลียนแบบศิลปะสุโขทัย

ภาพเขียนสีพระพุทธรูปปางไสยาสน์ เป็นภาพเขียนสีสมัยประวัติศาสตร์

รอยพระพุทธรูปหินทราย สลักวดลายคล้ายสัญลักษณ์แห่งราชวงศ์ปทุมวงศ์ สมัยพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราชแห่งนครศรีธรรมราช คาดว่าเป็นลักษณะศิลปกรรมแบบอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-22 (อมรา ศรีสุชาติ 2534 : 47-49)

แหล่งโบราณคดีเขารับร้อ พบหลักฐานการใช้พื้นที่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ อยุธยา ราวก่อนพุทธศตวรรษที่ 5 ในลักษณะชุมชนชาวถ้ำขนาดเล็ก และปรากฏหลักฐานอีกครั้งสมัยประวัติศาสตร์ มีการใช้พื้นที่เป็นศาสนสถาน จากการพบพระพุทธรูปในสมัยอยุธยา ก็คาดว่าน่าจะมีการใช้พื้นที่เป็นพุทธสถาน ตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20-22 รวมถึงการพบรอยพระพุทธรูปและเครื่องถ้วยจีนจากแหล่งเรือจม ก็อาจยืนยันถึงการใช้พื้นที่ในสมัยนี้ได้

ลำดับที่ 5 แหล่งโบราณคดีวัดถ้ำหาดพันไกร (ถ้ำไกรลาส, ถ้ำสุวรรณ)

ภูมิที่ตั้ง

วัดถ้ำหาดพันไกรหรือเขาหาดพันไกร ตั้งอยู่ที่หมู่ 3 บ้านเหนือ ตำบลหาดพันไกร อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร โดยมีคลองท่าตะเภาไหลผ่านทางทิศตะวันออก บนเขาหาดพันไกรมีถ้ำไกรลาสและถ้ำสุวรรณ ภายในถ้ำประดิษฐานพระพุทธรูปและหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนหนึ่ง

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้รายงานการสำรวจวัดถ้ำหาดพันไกรไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือ รวม 7 จังหวัด

พ.ศ.2541 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้รายงานการสำรวจวัดถ้ำหาดพันไกรไว้ในเอกสารเรื่องโบราณสถานจังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นเอกสารประกอบการอบรมทบทวนอาสาสมัครท้องถิ่นในการดูแลรักษามรดกทางศิลปวัฒนธรรม

หลักฐานที่พบ

1. พระพุทธรูปไสยาสน์ ยาวประมาณ 12 เมตร (ภายในถ้ำ)
2. พระศิลา ประดิษฐานเรียงรายเป็นพระอันดับ จำนวน 7 องค์ (ภายในถ้ำ)
3. พระพุทธรูปจำลอง (ภายในถ้ำ)
4. จารึกสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (บริเวณหน้าถ้ำ) เกี่ยวกับเมื่อคราวแห่พระพุทธรูปขึ้น ไปไว้ในถ้ำเป็นเวลา 145 ปีมาแล้ว ดังนี้

สพมัสศพุทธศักราชลองแล้วได้ ๒๓๖๕ ปีจอ อภิศก เดือนเจ็ด ขึ้นสิบหาค่า วันจัน ทา ราชาประคूर จันสอน วัดโบด ทายางไดอาราดทะนาพรพุทบาท ที่วัดบวงยาเจ้า ขึ้นมาไว้ใน วัดสุวรรณคูลา เขาแก้วศิริไหร ลาดหาดพันไกร ทาราจาประคูนเปนตน เปนประธานกับ สานุสิต ภูมิซื่อ พระสมิเลอิน สะมือน สะमितอง นายบานพวง ค่ายายชิตองคำ ตาคำผู (อ่าน ไม่ออก) ตาคองหมินทาน ตาจันตลอดคูนเปนซัง (อ่าน ไม่ออก) ชีพรามีได้แห่หอม ลอมพระ พุทธะมาศ ขึ้นมาใดแดครั้ง พรประทิว (อ่าน ไม่ออก) เปนพะยา ชุมพอน ขอไห (อ่าน ไม่ออก) สำเหรดแก่พระเพดเทียน ไนยอะคดทะกาน โนนเทิด (อ่าน ไม่ออก) ปัดใจโยโหตุ (อ่าน ไม่ออก) พรามีทอง แก้วผูเขียน (อ่าน ไม่ออก) ประเสิด (อ่าน ไม่ออก) นะปัดใจโยโหตุ (สุนิสานันตง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากรูปแบบศิลปกรรมทั้งพระพุทธรูปและพระพุทธรูปจำลอง (รวมถึงหลักฐานจารึก) ส่วนอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ ประมาณพ.ศ.2396 ซึ่งตรงกับสมัยรัชกาลที่ 3 (ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 43-44 ; สุนิสานันตง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 6 แหล่งโบราณคดีวัดวิหารคงคาราม

ภูมิที่ตั้ง

วัดวิหารคงคาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านนามอญ ตำบลบางลึก อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร โดยมีคลองท่าตะเภาไหลผ่านด้านเหนือของวัด

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูล โบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

พ.ศ.2535 กรมศิลปากร ได้ดำเนินการบูรณปฏิสังขรณ์

หลักฐานที่พบ

1. เติชัย 1 องค์
2. พระพุทธรูป (พระพุทธรูปปางมารวิชัยภายในพระอุโบสถเดิม จำนวน 5 องค์, พระพุทธรูปประธาน สูง 2.20 เมตร หน้าตักกว้าง 1.60 เมตร, พระพุทธรูป สูง 1.60 เมตร หน้าตักกว้าง 1.00 เมตร จำนวน 2 องค์)

3. ชิ้นส่วนหินทรายมีลวดลาย

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากหลักฐานโบราณสถานและโบราณวัตถุ สันนิษฐานว่า วัดวิหารคงคาราม น่าจะมีตั้งแต่ สมัยกรุงศรีอยุธยา-รัตนโกสินทร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 20-25 (สุริยา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 7 แหล่งโบราณคดีปากจั่น

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีปากจั่น ตั้งอยู่ที่บ้านปากจั่น ตำบลปากจั่น อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง มีลักษณะเป็นที่ราบ มีแม่น้ำไหลผ่าน 2 สาย คือ คลองหลัก และคลองจั่น ส่วนทางด้านทิศตะวันตกติดกับ คลองกระบุรี จึงทำให้สามารถเดินทางไป-มาออกสู่ทะเลอันดามัน ได้อย่างสะดวก ปัจจุบันมีการปรับพื้นที่ เพื่อใช้ประโยชน์ในบางจุด ชุมชนโบราณแห่งนี้กระจายตัวอยู่ทั้งสองด้านของถนนเพชรเกษม ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 537-538 และอยู่ในบริเวณที่ทางรถไฟเก่าของทหารญี่ปุ่นสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ตัดผ่าน ทางรถไฟนี้ยังคงเหลือสภาพค่อนข้างสมบูรณ์ในบางจุดเช่นกัน

การดำเนินงานทางโบราณคดี

เดือนสิงหาคม ปีพ.ศ.2550 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต กรมศิลปากร กระทรวงวัฒนธรรม นำทีมโดยร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ ได้ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีแห่งนี้ ในบริเวณหมู่ที่ 3,4,7,10 และ 11 พบโบราณวัตถุสำคัญได้แก่ ลูกปัดแก้วสีเขียวหลากหลายสี เช่น สีเหลือง เขียว แดง ฟ้า และทองเป็นต้น ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต เศษภาชนะดินเผา ทั้งเนื้อดิน เนื้อแกร่งและเครื่องถ้วยจีนรุ่นหลัง กระจายอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริเวณหมู่ที่ 11 ซึ่งในบริเวณดังกล่าวยังพบแนวคันดินที่ถมเพื่อสร้างทางรถไฟ สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 อีกด้วย

จากการพบหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนโบราณในบริเวณนี้ และมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกสืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์(ประมาณพุทธศตวรรษที่ 8) ซึ่งอาจมีฐานะเป็นเมืองท่าการค้าทางฝั่งตะวันตก ที่สามารถเชื่อมต่อเมืองท่าการค้าทางฝั่งตะวันออก เช่นแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว อำเภอเมือง จังหวัดชุมพรได้ เนื่องจากการพบหลักฐานที่ร่วมสมัยกัน ตั้งอยู่บนเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่สั้นที่สุด และมีเส้นทางน้ำที่สามารถออกสู่ทะเลทั้งสองฝั่งได้

วันที่ 25-28 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2552 เชาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจและสัมภาษณ์คุณระวี ภูทอง อดีตนายกอบต.ปากจั่น รวมถึงชาวบ้านบริเวณตำบลปากจั่น และพื้นที่ใกล้เคียง ได้ข้อมูลว่า...ในอดีตเคยมีท่าเรือในบริเวณหลังสถานีตำรวจตำบลปากจั่น โดยใช้คลองหลักเป็นเส้นทางเดินเรือจากแม่น้ำกระบุรี เข้าสู่บ้านปากจั่น...(ระวี ภูทอง 2552) จากการสำรวจพื้นที่พบทางน้ำจริง แต่มีลักษณะที่เหือดแห้งมานาน จึงไม่สามารถสรุปได้ว่า เป็นทางน้ำใหญ่ถึงขนาดมีเรือเข้ามาจอดได้หรือไม่ หากข้อมูลนี้เป็นความจริงก็อาจเป็นหลักฐานที่สนับสนุนเรื่องเมืองท่าการค้าทางฝั่งตะวันตกได้

จากข้อมูลเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีปากจั่นนี้ มีความสัมพันธ์กับตำนานพื้นบ้านสองเรื่อง คือ ตำนานพระแก้วโกมลและตำนานพระขยางค์ ซึ่งเชื่อกันว่าบริเวณบ้านปากจั่นนี้ คือเมืองกระโบราณ

สมัยพระแก้วโกรพตั้งเมือง (ก่อนย้ายลงไปตำบลด่านน้ำจืด สมัยพระอภัยมณีศรัทธา) ครั้นพระแก้วโกรพเป็นเจ้าเมืองแล้วก็ได้ก่อคันดินล้อมรอบเป็นกำแพงล้อมรอบเมือง ซึ่งต่อมาเรียกบ้านค่าย (สถานีตำรวจภูธรตำบลปากจั่นในปัจจุบัน) ตามพงศาวดารไทยรบพม่า เมื่อพ.ศ.2329 ในรัชสมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ระบุว่าบ้านปากจั่นแต่เดิมชื่อบ้านประจัน เป็นเมืองหน้าด่านยามสู้รบกับพม่า เมืองประจันมีกำแพงและคูเมืองที่แข็งแรง (สุทธีวงศ์ พงศ์ไพบูลย์ 2529 : 32-35, 2542 : 84-90) จากการสัมภาษณ์...มีกำแพงเมืองและคูเมืองดังกล่าวอยู่จริง ในอดีตเป็นกำแพงเมืองสามด้านล้อมรอบสถานีตำรวจภูธรตำบลปากจั่น ภายหลังเมื่อมีการสร้างสถานีตำรวจภูธรตำบลปากจั่นขึ้น จึงทำลายกำแพงเมืองโบราณลง และสร้างรั้วขึ้นมาแทน...(ระวี ภูทอง 2552) จากการสำรวจพื้นที่พบคูน้ำคันดิน ซึ่งห่างจากสถานีตำรวจไปทางทิศตะวันออกราว 10 กิโลเมตร คูน้ำนี้เชื่อมต่อระหว่างคลองจั่นและคลองหลัก ซึ่งอาจใช้เป็นพรมแดนธรรมชาติ ในการป้องกันข้าศึกได้

ระหว่างวันที่ 9 มิถุนายน-15 กรกฎาคม 2553 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี ภายใต้ชื่อโครงการ การขุดค้นทางโบราณคดี แหล่งโบราณคดีปากจั่น ตำบลปากจั่น อำเภอกะบุรี จังหวัดระนอง พื้นที่ดำเนินการขุดค้น จะอยู่ในบริเวณหมู่ที่ 11 ซึ่งเป็นพื้นที่ติดถนนเพชรเกษม ทำการขุดค้นเป็นจำนวน 2 หลุม หลุมขุดค้นที่ 1 ขนาดหลุมขุดค้น 3 x 3 เมตร สภาพเดิมเป็นโรงสีข้าวเก่า แต่ปัจจุบันถูกรื้อถอนเหลือเพียงซากปรักหักพัง ติดกันเป็นบริเวณที่อยู่อาศัย มีบางส่วนถูกปรับเป็นลานกว้าง และหลุมขุดค้นที่ 2 ขนาดหลุมขุดค้น 1.5 x 1.5 เมตร เป็นแนวทางรถไฟโบราณ ซึ่งมีสภาพเป็นคันดินสูงจากพื้นเดิมประมาณ 1 เมตรและกว้างประมาณ 1 เมตร เป็นแนวทอดยาวเข้าไปในป่าทางใต้ ซึ่งเห็นแนวได้ชัดเพียงบางจุด สองข้างแนวคันดิน เป็นพื้นที่ว่างมีวัชพืชปกคลุม เนื่องจากในปัจจุบันไม่มีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว

หลักฐานที่พบ

- 1.หลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผา ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาพื้นเมือง เนื้อดินหยาบและมีขนาดใหญ่, เศษภาชนะดินเผานำเข้า ได้แก่ เครื่องถ้วยจีน(เครื่องเคลือบ) และเครื่องถ้วยญี่ปุ่น (ดูภาพที่ 2)
- 2.หลักฐานประเภทลูกปัด ได้แก่ ลูกปัดแก้ว แบบอินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific) ก้อนแก้ว และเศษแก้วหลากสี, ลูกปัดหิน ได้แก่ หินคาร์เนเลียน หินอเมทิส หินโอนิก หยก และเศษหินกึ่งมีค่า, ลูกปัดทอง (ทรงรี, ขนาดเล็กมาก) และเศษทอง (ดูภาพที่ 3)
- 3.หลักฐานประเภทโลหะ ได้แก่ เครื่องมือเหล็ก เช่น ตะปู (รถไฟ) (ดูภาพที่ 4) และตะกรัน
- 4.หลักฐานอื่นๆ ได้แก่ ถ่าน และเมล็ดพืช

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

การพบเศษภาชนะดินเผาพื้นเมือง แสดงให้เห็นว่ามีการตั้งถิ่นฐานหรือชุมชนขึ้นภายในบริเวณนี้มาตั้งแต่อดีตจริง

การพบหลักฐานประเภทลูกปัด แสดงให้เห็นว่า มีการตั้งถิ่นฐานหรือใช้พื้นที่ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ราวพุทธศตวรรษที่ 8) และมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก

การพบหลักฐานประเภทโลหะ โดยเฉพาะตะปูลงไฟโบราณในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 และการพบตะกรันจำนวนมากพร้อมกับเครื่องมือเหล็ก ก็อาจกล่าวได้ว่ามีใช้พื้นที่บริเวณนี้ในการถลุงเหล็กหรือประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับเหล็กด้วย

การพบหลักฐานประเภทเครื่องถ้วยจีนหรือเครื่องเคลือบ สามารถกำหนดอายุได้แน่ชัด จำนวน 1 สมัย คือ ราวต้นถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 (ปลายสมัยราชวงศ์ซิง – สมัยสาธารณรัฐ ประชาธิปไตยประชาชนจีน-รัชกาลที่ 8) ซึ่งพบทั้งเครื่องถ้วยนำเข้าจากจีนและญี่ปุ่น

จากข้อมูลการขุดค้นครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าแหล่งโบราณคดีบ้านปากจั่นแห่งนี้มีหลักฐานการเข้ามาใช้พื้นที่ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ภาคใต้ และพบหลักฐานอีกครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยเฉพาะในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ภาคใต้ พบหลักฐานว่ามีการติดต่อค้าขายกันระหว่างดินแดนตะวันตกอย่างอินเดียกับดินแดนตะวันออกอย่างจีน ซึ่งมีดินแดนคาบสมุทรภาคใต้ของไทยตั้งอยู่บนทางผ่านของเส้นทางการค้านี้ด้วย และจากหลักฐานที่พบทำให้สันนิษฐานได้ว่า ชุมชนปากจั่น น่าจะเป็นชุมชนหนึ่งที่ตั้งอยู่บนเส้นทางการค้านี้เช่นกัน ซึ่งอาจเป็นจุดแวะพักการเดินทางของเหล่าพ่อค้า ที่เข้ามาโดยอาศัยแม่น้ำกระบุรีทางฝั่งอันดามัน เพื่อจะเดินทางไปค้าขายต่อยังชุมชนอื่นๆ เช่นเมืองท่าเขาสามแก้ว ทางฝั่งอ่าวไทย เป็นต้น (เชาวณา ไช้แก้ว 2553 : 48-58, 100-102)

ลำดับที่ 8 แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้วหรือชุมชนโบราณเขาสามแก้ว

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้วตั้งอยู่ที่ หมู่ 1 บ้านสามแก้ว ตำบลนาชะอัง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ประกอบไปด้วยเนินเขา หินกรวดปนเนินดิน ชื่อ “เขาสามแก้ว” จำนวน 4 เนิน (ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถานีโทรทัศน์ช่อง 5 ชุมพร ของกรมประชาสัมพันธ์) ที่ระดับความสูงเฉลี่ย 20-30 เมตรจากระดับน้ำทะเล เรียงสลับกับพื้นที่ราบระหว่างเนินเขาทั้ง 4 รวมอาณาเขตทั้งสิ้น 3 ตารางกิโลเมตร มีคลองท่าตะเภา (เกิดจากคลองท่าชะ และคลองรับร่อ ซึ่งมีต้นน้ำจากทิวเขาตะนาวศรี) เป็นเส้นทางน้ำสายสำคัญ ไหลผ่านทางทิศตะวันตกของแหล่งโบราณคดีแล้วไหลไปลงทะเลอ่าวไทยที่บ้านปากน้ำ (ตรงข้ามเกาะมัดโพน) กลายเป็นแม่น้ำชุมพร ในเขตอำเภอเมืองชุมพร

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร อดีตหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้รายงานการสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ คือภาพจิตรกรรมฝาผนังร่วมสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.2468-2473) ในพระอุโบสถวัดสามแก้ว และได้เขียนลงหนังสือ “โบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือ รวม 7 จังหวัด”

พ.ศ.2517-2520 ปรีวาท ทรศนสฤษฎ์ หัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราชสมัยนั้น ได้รายงานการสำรวจพบโบราณวัตถุจากเนินเขาสามแก้วซึ่งนำมาเก็บรักษาไว้ในวัดสามแก้ว

พ.ศ.2521 คณะสำรวจขึ้นทะเบียนโบราณสถานในเขตภาคใต้ กรมศิลปากร ได้รายงานถึงการสำรวจและศึกษาโบราณวัตถุที่ชาวท้องถิ่นขุดได้จากเนินเขาสามแก้ว ได้แก่ ลูกปัด วัตถุสำริด

พ.ศ.2524 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้รายงานถึงการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว ซึ่งชาวท้องถิ่นกำลังขุดหาโบราณวัตถุเพื่อประโยชน์ในทางการค้า

เดือนสิงหาคม-กันยายน พ.ศ.2524 อมรา ชันดีสิทธิ์ นักโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ดำเนินการขุดค้นแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว บริเวณเนินเขาสามแก้ว 3 เนิน คือ เนินเขาที่ 1,2,3 และพื้นที่ราบระหว่างเนินเขาที่ 2และ3 (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 388-389)

พ.ศ.2548-2552 ศูนย์วิจัยทางวิทยาศาสตร์แห่งชาติฝรั่งเศส(Centre National de la Recherche Scientifique : CNRS), สำนักฝรั่งเศสแห่งปลายบูรพทิศ (École française d'Extrême-Orient : EFEO), สำนักวิจัยทางธรณีวิทยาและแร่ธาตุ ประเทศฝรั่งเศส (Bureau des Recherches Géologiques et Minières : BRGM) และมหาวิทยาลัยศิลปากร (Silpakorn University : Bangkok) นำทีมโดย Dr Bérénice Bellina-Pryce (นักวิจัยแห่งศูนย์วิจัยทางวิทยาศาสตร์แห่งชาติฝรั่งเศส) และประอร ศิลพานธุ์(อาจารย์ประจำภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร) ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดี ภายใต้ชื่อโครงการวิจัยเขาสามแก้ว (Khao Sam Kaeo Archaeological Mission) (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 257-293) ซึ่งเขาวงมา ไข่แก้ว (ผู้วิจัย)ได้เข้าร่วมขุดค้นเมื่อปีพ.ศ.2552 ขณะนี้ (พ.ศ. 2555) กำลังอยู่ในระหว่างการวิเคราะห์หลักฐานที่ได้จากการขุดค้น การขุดค้นครั้งนี้ได้ดำเนินการขุดค้นทางโบราณคดีเต็มพื้นที่ กล่าวคือ เนินเขาสามแก้ว1-4 และพื้นที่ราบระหว่างเนินเขาหรือหุบเขา1-3 (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 267)

หลักฐานที่พบ

- 1.เครื่องมือเครื่องใช้หิน ได้แก่ ขวานหินขัด หินลับ ครกหรือแท่นหินบด
- 2.เครื่องปั้นดินเผา ได้แก่ ภาชนะดินเผาเนื้อดิน และส่วนประกอบของภาชนะ เช่น จุก ฝา ภาชนะ พวยกา ทุภาชนะ ด้ามถ่วงแห แว ลูกปัดและหุ่นจำลองดินเผาขนาดเล็ก เศษเครื่องถ้วยจีน
- 3.เครื่องมือเครื่องใช้สำริด ได้แก่ กลองมโหระทึก หุ่นจำลองรูปคน สัตว์และสิ่งของ ชิ้นส่วนเครื่องมือและภาชนะสำริด ชิ้นส่วนกลองมโหระทึก ชิ้นส่วนกระจกสำริด หัวธนูสำริด ขวานสำริด รูป “swallowtail”
- 4.เครื่องมือเครื่องใช้เหล็ก ได้แก่ อาวุธ (เช่น หัวธนู) และเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น หอกใบข้าว ขวานเหล็ก ภาชนะคล้ายรูปกระทะ เครื่องมือเหล็กปลายแหลมคล้ายเข็ม จี้แร่ ชิ้นส่วนเบ้าหลอมโลหะ
- 5.เครื่องประดับทำด้วยวัสดุต่างๆ ได้แก่ แหวนทอง แผ่นทองและลูกปัดทอง ลูกปัดแก้ว และลูกปัดแร่ประกอบหินตระกูลควอตซ์ เช่น คาร์เนเลียน อะเกต โอนิกซ์ กำไลคาร์เนเลียน กำไลสำริด
6. วัตถุขี้ผึ้งต่างๆ ได้แก่ เศษแร่ประกอบหินที่ใช้ทำลูกปัด/กำไล เศษแก้วหลอม ก้อนแก้วหลอม ชิ้นส่วนเตาหลอม(แก้ว)
- 7.ตราประทับ
8. เศษพืช เช่นข้าว ประเภทข้าวฟ่าง ใบเตย(จาก) เกี๊ยบลาน้ำลิกชิ้นเล็ก
- 9.กำแพงดิน และเขื่อนหรือคูน้ำ จำนวน 17 แห่ง กระจายตัวทั่วแหล่ง

10. โครงกระดูก 'ได้แก่' โกศบรรจุกระดูก และโครงกระดูก ฟังพร้อมเครื่องประดับ

11. ถ่าน

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

หุ่นจำลองดินเผาขนาดเล็ก พบจากการสำรวจและขุดค้น 'ได้แก่' หุ่นจำลองดินเผารูปคนที่ไม่มีการแต่งกาย รูปอวัยวะเพศชายหญิงขนาดเล็ก ส่วน รูปสัตว์และใบไม้ หลักฐานประเภทนี้ แสดงให้เห็นถึงคติความเชื่อของผู้คนในชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น ความเชื่อในเรื่องความอุดมสมบูรณ์ เรื่องการเกษตรกรรมและความตาย

แท่งหินบดสลักรูปสัญลักษณ์และธรรมจักรแบบตัดทอน พบจากการสำรวจ เป็นแท่งหินบดรูปแท่งเหลี่ยม ครึ่งบนของด้านใช้งาน แกะเซาะร่องลายเส้นเป็นรูปสัญลักษณ์ ซึ่งนายปฏิพัฒน์ พุ่มพงษ์ แพทย์ นักโบราณคดี กองโบราณคดีกรมศิลปากร วินิจฉัยว่าเป็นรูปตัดทอนส่วนของสัญลักษณ์ของพระพุทธรูปซึ่งน่าจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 6-10

กลองมโหระทึก พบจากการสำรวจ และพบชิ้นส่วนกลองจากการขุดค้นตามลักษณะรูปทรงและลวดลาย คล้ายคลึงกับกลองมโหระทึกซึ่งพบในแหล่งอื่นๆ ที่กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 1-7

เครื่องประดับที่ทำด้วยหินกึ่งมีค่า พบจากการสำรวจและการขุดค้น 'ได้แก่' ลูกปัดฝังเส้นสีหรือ Etched bead ซึ่งเคยพบในแหล่งโบราณคดีของอินเดียและมีหลักฐานว่าชุมชนโบราณของอินเดียผลิตลูกปัดชนิดนี้เป็นสินค้าส่งออก เป็นรูปแบบของลูกปัดที่อาจกำหนดอายุตามลูกปัดต้นแบบที่ขุดค้นได้ในอินเดียตั้งแต่พุทธศักราช 43-243

ลูกปัดคาร์เนเลียนรูปแท่งปริซึมสี่เหลี่ยมผืนผ้า ด้านหนึ่งมีอักษรพราหมี ภาษาสันสกฤต พบจากการสำรวจ ซึ่งก่อแก้ว วีระประจักษ์ นักภาษาโบราณแห่งหอพระสมุดวชิรญาณ กรมศิลปากร อ่านได้ความว่า "อจิโร" แปลว่า "แข็งแรง, ไม่อ่อนแอ" และกำหนดว่าเป็นรูปแบบตัวอักษรที่เริ่มใช้ในพุทธศตวรรษที่ 4 และคงเดช ประพัฒน์ทอง นักโบราณคดี กองโบราณคดี กรมศิลปากร เพิ่มเติมว่ารูปแบบตัวอักษรพราหมี ภาษาสันสกฤตเช่นเดียวกันนี้คงใช้สืบเนื่องในบางภูมิภาคของอินเดียมาถึงพุทธศตวรรษที่ 10-11

ลูกปัดทรงท่อน พบจากการสำรวจและขุดค้น เป็นลูกปัดอีกรูปแบบหนึ่งที่เป็นแบบฉบับของลูกปัดที่มีจุดกำเนิดในอินเดียจากแหล่งขุดค้นในอินเดียที่กำหนดอายุได้แน่นอนคือที่แหล่งโบราณคดีวิรมปีตตะนัม ในปอนดิเชรี (พบลูกปัดทรงท่อน) มีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 6 (ธราพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 395)

ตราประทับหินสีเขียว รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบจารึก 1 ด้าน พบจากการสำรวจ เป็นจารึกอักษรพราหมี พุทธศตวรรษที่ 5-6 อ่าน แปลและกำหนดอายุโดย Peter Skilling (École française d'Extrême-Orient) และ Oskar von Hinüber (Freiburg University) อ่านว่า "Kapanasa" แปลว่า เป็นสมบัติของคุณ Kapan (ชื่อนบุคคล) (ดูภาพที่ 5 (ก))

ตราประทับหินสีเขียว รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบจารึก 2 ด้าน พบจากการสำรวจ เป็นจารึก

อักษรพราหมี พุทธศตวรรษที่ 5-6 อ่าน แปลและกำหนดอายุโดย R. Salomon (Washington University) อ่านว่า “isidata” ซึ่งเป็นชื่อชาวอินเดียที่พบเห็นบ่อยๆ (ภาพที่ 5 (ข))

ตราประทับหินสีแดง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบจารึก 3 ด้าน พบจากการสำรวจ ประทับตรารูปสัตว์ 1 ด้าน ยังไม่มีการอ่านและแปล จากตราประทับรูปสัตว์ คาดว่าน่าจะเกี่ยวกับพระเจ้า (ภาพที่ 5 (ค))

หินทรงกลม 2 สี พบจากการสำรวจ มีจารึกอักษรพราหมี พุทธศตวรรษที่ 5-6 อ่านและแปล โดย Professor Iravatham (epigraphist of the State Department of Archaeology, Tamil Nadu) อ่านว่า ‘ma-Tha-ha’ ซึ่ง ‘MaTTha’ อาจเป็นชื่อบุคคลที่แปลว่า “บริสุทธ์” ส่วน “-ha” ยังไม่ได้รับการยืนยันถึงความหมาย (ภาพที่ 5 (ง)) (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 281-282)

เศษภาชนะดินเผาสมัยราชวงศ์ฮั่นตะวันตก พบจากการขุดค้นและสำรวจบนเนินเขา 3-4 เมื่อปีพ.ศ.2550 มีอายุราวพ.ศ.337-551 ซึ่งสัมพันธ์กับการพบหลักฐานประเภทชิ้นส่วนกระจกสำริด, หัวธนูสำริดและขวานสำริด รูป “swallowtail” แต่ยังไม่พบหลักฐานการผลิตเครื่องปั้นดินเผา (ภาพที่ 6) (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 278-279)

กำแพงดิน พบจากการขุดค้น มีลักษณะเป็นแนวดินที่มนุษย์สร้างขึ้น มีลักษณะคล้ายกำแพงวางตัวแนวยาว ตามเนินเขาหรือที่ราบเชิงเขาที่มีความลาดชันต่ำ โดยเฉพาะเนินเขาที่ 3 พบกำแพงดินล้อมเกือบรอบเนินเขาฝั่งตะวันออก กำแพงดินที่พบมี 2 ลักษณะคือ กำแพงดินคู ที่มีคูน้ำกั้นกลางและกำแพงดินเดี่ยว บางแห่งพบชั้นดินก่อนการสร้างกำแพง ลักษณะการก่อสร้าง ด้านล่างเป็นเนินดินถมอัดทำเป็นฐาน และด้านบนทำด้วยไม้ที่หาได้ตามป่าในท้องถิ่น(เนินเขาสามแก้ว) แต่เน่าเปื่อยและสูญหายไปแล้ว เมื่อเปรียบเทียบลักษณะการก่อสร้างพบว่าคล้ายกับแหล่งโบราณคดีที่อินเดีย เช่นแหล่งโบราณคดี Nagarjunakonda ในรัฐ Andhra Pradesh, แหล่งโบราณคดี Sisupalgarh ในรัฐ Orissa และแหล่งโบราณคดี Rajgir ในรัฐ Bihar (ซึ่งแหล่งโบราณคดี Rajgir กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 1) จากผล calibrated radiocarbon-dating (C-14) จำนวน 5 ตัวอย่าง พบว่ากำแพงดินเหล่านี้ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 2-4

เขื่อนหรือคูน้ำ พบจากการสำรวจพบ มีลักษณะเป็นร่องน้ำวางตัวขวางระหว่างเนินเขาหรือหุบเขา ในบริเวณหุบเขาที่ 3,1 และได้ทำการขุดค้นร่องน้ำในฝั่งตะวันออกของหุบเขาที่ 1 พบว่าเป็นคูน้ำที่ใช้ในระบบการจัดการทรัพยากรน้ำของชุมชน เช่น การเก็บกักน้ำไว้ทำนา แต่ยังไม่สามารถสรุปผลหรือกำหนดอายุสมัยได้ (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 268-277)

ชิ้นส่วนโลหะ รวมถึงเตาและเบ้าหลอม แสดงให้เห็นถึงพื้นที่อุตสาหกรรม จากการขุดค้นพบพื้นที่ผลิตลูกปัดแก้วและหิน บริเวณเนินเขาที่ 2 ซึ่งเป็นที่ราบติดแม่น้ำท่าตะเภา พบเศษวัตถุดิบและเตาหลอม และพบพื้นที่ผลิตโลหะ บริเวณฝั่งตะวันตกของเนินเขาที่ 3และเนินเขาที่ 4 ซึ่งเป็นที่ราบติดแม่น้ำท่าตะเภา พบเศษวัตถุดิบ จีแร่และชิ้นส่วนเบ้าหลอมโลหะ จากผล calibrated radiocarbon-dating (C-14) จำนวน 2 ตัวอย่าง พบว่าจีแร่และชิ้นส่วนเบ้าหลอมโลหะเหล่านี้ มีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 2-4 (ไม่พบพื้นที่ผลิตเครื่องปั้นดินเผา) พื้นที่อุตสาหกรรมเหล่านี้ จะอยู่นอกชุมชน(นอกกำแพงดิน) เพื่อป้องกันอันตรายจากการผลิต(Bellina and Praon Silapanth 2008 : 277-279)

โครงการกระดูก แสดงให้เห็นถึงพื้นที่ประกอบพิธีกรรมฝังศพ จากการขุดค้นบริเวณหุบเขาที่ 3 พบโกศบรรจุกระดูกที่ถูกเผาแล้ว จำนวน 2 โครง เป็นโครงการกระดูกเด็กอายุ 11-15 ปีและ 0-2 ปี จากผล C-14 กำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 2-4 และบริเวณฝั่งตะวันตกของเนินเขาที่ 2 พบโครงการกระดูกพร้อม(ประดับ)กำไลแก้วและเครื่องประดับหิน นอกจากนี้ภายในหลุมยังพบเศษภาชนะดินเผาและขวานหิน 2 ชิ้น (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 279)

จากตัวอย่างถ่าน จำนวน 18 ตัวอย่าง ที่นำไปวิเคราะห์เพื่อหาอายุทางวิทยาศาสตร์ ด้วยวิธี calibrated radiocarbon-dating (C-14) ซึ่งส่วนใหญ่จะได้ค่าอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 2-4 ยกเว้นตัวอย่างถ่านที่ได้จากเขื่อนหรือคูน้ำบริเวณหุบเขาที่ 1 และตัวอย่างที่ได้จากพื้นที่ประกอบพิธีกรรมฝังศพ (ในกรณีหลังนี้ ได้ค่าอายุประมาณ 3000-4000 ปีมาแล้ว) (Bellina and Praon Silapanth 2008 : 280)

แหล่งโบราณคดี (ชุมชนโบราณ) เขาสามแก้ว เป็นชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ที่ได้รับอิทธิพลอารยธรรมของชุมชนสมัยประวัติศาสตร์จากภายนอก ซึ่งน่าจะได้แก่ อินเดีย จีน ประเทศในเอเชียอาคเนย์ (เวียดนาม) โดยเป็นชุมชนของชนพื้นเมืองเดิมในท้องถิ่นที่สืบทอดวัฒนธรรมของชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลาย และมีวัฒนธรรมเจริญอยู่ในช่วงใดช่วงหนึ่งระหว่างพุทธศตวรรษที่ 5-10 ค่าอายุจากผล C-14 และหลักฐานต่างๆ พบว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้มีอายุเริ่มต้นตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 2 โดยชุมชนโบราณเขาสามแก้วอาจอยู่ในลักษณะของแหล่งที่อยู่อาศัยและสถานการค้า ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ที่มีการจัดแบบแผนการตั้งถิ่นฐานของชุมชนเมือง เช่น มีการสร้างกำแพงดิน เป็นรั้วรอบชุมชน ซึ่งอาจมีชุมชนขนาดเล็กหลายๆชุมชนในพื้นที่เดียวกัน กำแพงดินเหล่านี้มีลักษณะการก่อสร้างคล้ายกับกำแพงดินที่พบตามแหล่งโบราณคดีสมัยเดียวกันที่อินเดียหลายแหล่ง เช่น แหล่งโบราณคดี Sisupalgarh ในรัฐ Orissa ส่วนแหล่งโบราณคดีที่มีการสร้างกำแพงดินโดยรอบเขาสามแก้วหรือในอาณาบริเวณใกล้เคียง เช่น Mekong delta site (Oc Eo), Pyu site (Burma), Dvaravati moated sites และ Nakhon Pathom (central plains of Thailand) กลับมีลักษณะที่แตกต่างกันด้วยทั้งขนาดพื้นที่และลักษณะการก่อสร้าง

มีการสร้างคูน้ำหรือทางระบายน้ำ จากเนินเขาสูงสู่ทะเล เพื่อลดผลกระทบจากอุทกภัย นอกจากนี้ยังมีทางน้ำธรรมชาติรวมถึงแม่น้ำสายใหญ่อย่างท่าตะเกา ที่สามารถลดผลกระทบจากอุทกภัยได้เช่นกัน จึงกล่าวได้ว่าชุมชนนี้ล้อมรอบไปด้วยกำแพงดิน ซึ่งจัดเป็นป้อมปราการที่มนุษย์สร้างขึ้น และเส้นทางน้ำ ซึ่งจัดเป็นป้อมปราการทางธรรมชาติ

มีการจัดแบ่งเขตอุตสาหกรรมไว้นอกเขตชุมชนเพื่อหลีกเลี่ยงอันตราย บนพื้นที่ราบติดทางน้ำ เพื่อสะดวกต่อการใช้น้ำในการอุปโภคบริโภค เช่น แหล่งอุตสาหกรรมเหล็ก, แหล่งอุตสาหกรรมแก้วและหิน โดยเฉพาะอุตสาหกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องในการผลิตลูกปัดและเครื่องประดับ เพื่อเป็นสินค้าออกอุตสาหกรรมเหล่านี้ นอกจากจะแสดงให้เห็นถึงการจัดระบบระเบียบที่ซับซ้อนภายในชุมชนแล้ว ยังแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ที่ชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์น้อยแหล่งจะพบ

มีการติดต่อและแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภคกับชุมชนต่างแดน และชุมชนบนภาคพื้นสมุทร ด้วยลักษณะทางกายภาพของชุมชนโบราณเขาสามแก้วที่มีสภาพเป็นเกาะ ล้อมรอบไปด้วยทางน้ำ

โดยรอบระยะ 20 กิโลเมตรไม่พบชุมชนร่วมสมัย จึงจำเป็นต้องมีการติดต่อกับชุมชนอื่นเพื่อแลกเปลี่ยน วัตถุศิลป ทรัพยากรแร่ธาตุ ผลผลิตทางการเกษตรและของป่า โดยเฉพาะต้องมีการติดต่อกับแหล่ง โบราณคดีหรือชุมชนร่วมสมัยอย่างเช่นภูเขาทอง โดยใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมั่นคง

ลำดับที่ 9 แหล่งโบราณคดีวัดวังไผ่

ภูมิที่ตั้ง

วัดวังไผ่ ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านวังไผ่ ตำบลวังไผ่ อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร โดยมีคลอง ชุมพรไหลผ่านด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ และคลองท่าตะเภาไหลผ่านด้านทิศตะวันตก

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจไว้ในแบบสำรวจข้อมูล โบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

1. พระอุโบสถเก่าแก่ หลังนี้สร้างมาช้านานมีลวดลายเขียนหน้าบันทั้งด้านหน้า ด้านหลัง และรอบป้านลม
2. พระประธานภายในพระอุโบสถ
3. พระพุทธรูปจำลอง

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

ตามประวัติ มีประกาศตั้งวัดวังไผ่เมื่อ พ.ศ.2262 และได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ.2294 ในสมัยอยุธยาตอนปลาย (สุนิสา มั่งคั่ง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า ; วัดวังไผ่ 2555)

ลำดับที่ 10 วัดเขาปูน(สุวรรณคีรี)

ภูมิที่ตั้ง

วัดเขาปูน ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านเขาปูน ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร โดยมี คลองชุมพรไหลผ่านด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจไว้ในแบบสำรวจข้อมูล โบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

บ่อน้ำ ที่ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่ใช้ทำนํ้ามนต์ในพิธีต่างๆ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

บ่อน้ำนี้มีการใช้งานในสมัยรัตนโกสินทร์ (สุนิสา มั่งคั่ง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 11 แหล่งโบราณคดีวัดบ้านนา

ภูมิที่ตั้ง

วัดบ้านนา ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่ม หมู่ที่ 1 บ้านนา ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร โดยมีคลองชุมพรไหลผ่านด้านทิศเหนือ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

พระพุทธรูปภายในพระอุโบสถ (เดิม) จำนวน 3 องค์ เป็นพระพุทธรูปประธานปางมารวิชัย สูง 2.10 เมตร หน้าตักกว้าง 1.90 เมตร จำนวน 1 องค์และสูง 1.90 เมตร หน้าตักกว้าง 1.30 เมตร จำนวน 2 องค์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากประวัติวัดบ้านนาสร้างประมาณปีพ.ศ.2353 (รัชกาลที่ 1) ปัจจุบันได้สร้างอาคารหลังใหม่ครอบทับอุโบสถเดิมแต่ยังคงเห็นร่องรอยเสาอุโบสถเดิมอยู่ (สุริยา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 12 แหล่งโบราณคดีวัดชุมพรรังสรรค์

ภูมิที่ตั้ง

วัดชุมพรรังสรรค์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านท่าตะเภาเหนือ ตำบลนาทุ่ง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร อยู่ห่างจากศาลากลางจังหวัดชุมพรไปทางทิศตะวันตกประมาณ 1 กิโลเมตรเศษ บริเวณกึ่งน้ำท่าตะเภา วัดชุมพรรังสรรค์เป็นพระอารามหลวง เดิมชื่อว่าวัดราชคฤห์ดาวคะนอง หรือวัดท่าตะเภาเหนือ สร้างเมื่อ พ.ศ.2363 โดยพระยากำแหงสงคราม(ซ้อย)ในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย สาเหตุที่สร้างบริเวณกึ่งน้ำท่าตะเภา(หลังวัดชุมพรรังสรรค์ในปัจจุบัน) เพราะเป็นบริเวณที่พระยากำแหงสงคราม(ซ้อย) ยกทัพกลับจากตีทัพพม่าแตกเป็นเวลาย่ำรุ่งพอดี ต่อมาเมื่อปีพ.ศ.2484 สมัยปลัดเปี่ยม จนทสโร เป็นเจ้าอาวาส ตรงกับสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 วัดท่าตะเภาเหนือเสียหายอย่างหนักจากการทิ้งระเบิด เหลือเพียงพระประธานในพระอุโบสถ หรือหลวงพ่อรอดสงครามเพียงองค์เดียว เมื่อสงครามสงบพระปลัดเปี่ยม จนทสโร เจ้าอาวาสก็กลับสู่วัดและได้ปฏิสังขรณ์อุโบสถขึ้นใหม่ในที่ดินเดิม และต่อมาในปี พ.ศ.2500 ได้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดชุมพรรังสรรค์ อันเป็นวัดประจำอำเภอเมืองชุมพร มีความหมายว่าวัดนี้ชาวชุมพรเป็นผู้สร้าง

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2529 สมพงษ์ นาควิเชียร ได้ทำการสำรวจวัดชุมพรรังสรรค์ และเขียนรายงานการสำรวจไว้ในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ เล่ม 3 ของสถาบันทักษิณคดีศึกษา

หลักฐานที่พบ

- 1.เจดีย์รายด้านทิศเหนือของวัด ซึ่งบูรณะขึ้นใหม่เมื่อหลังสงครามโลกครั้งที่ 2
- 2.พระประธานในพระอุโบสถ (หลวงพ่อรอดสงคราม)
- 3.อาวุธและเสื้อผ้าของพระเพชรกำแหงสงคราม สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 2)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

แหล่งโบราณสถานวัดชุมพรรังสรรค์ สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2 พ.ศ. 2363 (สมพงษ์ นาควิเชียร 2529 : 1043-1045 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 13 แหล่งโบราณคดีวัดพระขวาง

ภูมิที่ตั้ง

วัดพระขวาง ตั้งอยู่ที่หมู่ 6 ตำบลขุนกระโทก อำเภอมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ห่างจากวัด ประเดิมประมาณ 1 กิโลเมตร โดยมีแม่น้ำชุมพรไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกของวัด

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดพระขวางไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด

หลักฐานที่พบ

พระพุทธรูปปูนปั้นขัดสมาธิราบ ปางมารวิชัย หรือหลวงพ่อดาวพระขวาง หน้าตักกว้าง 145 เซนติเมตร ขมวดพระเกศาเรียบ อุษณิษะนูนสูง เกตุมาลาเป็นทรงกรวยแหลม ประดิษฐานอยู่ในพระวิหารโถงวัดพระขวาง จากประวัติเล่าว่าพระพุทธรูปองค์นี้ลอยตามลำน้ำชุมพรมาหยุดที่บริเวณหน้าวัด

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากการวิเคราะห์รูปแบบประติมานวิทยาของหลวงพ่อดาวพระขวางน่าจะสร้างขึ้นในสมัยอยุธยา ซึ่งมีลักษณะพุทธศิลป์ เป็นศิลปะท้องถิ่นสมัยอยุธยา วัดพระขวางเป็นวัดเก่าแก่ของเมืองชุมพรร่วมสมัยกับวัดประเดิม จากการสันนิษฐานว่าเมืองชุมพรสมัยแรก เริ่มในสมัยอยุธยานั้น จึงสอดคล้องกับการพบพระพุทธรูปที่วัดพระขวาง ตั้งอยู่บริเวณริมคลองชุมพร ซึ่งมีวัดพระขวางและวัดประเดิมตั้งอยู่ริมชายฝั่งทั้งสอง จึงแสดงให้เห็นถึงความหนาแน่นของการตั้งชุมชน (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 42-43 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 14 แหล่งโบราณคดีศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร.

ภูมิที่ตั้ง

ศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. ประดิษฐานอยู่บริเวณรอยต่อระหว่างจังหวัดชุมพรและจังหวัดระนอง ตรงหลักกิโลเมตรที่ 525 ตรงข้ามโรงเรียนบ้าน จ.ป.ร.

พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้และแหลมมลายู ได้เสด็จพระราชดำเนินจากเมืองชุมพรมาประทับ ณ เมืองกระ

และเมืองระนอง ระหว่างเสด็จพระราชดำเนินผ่านตำบลปากจั่น ถึงลำห้วยเล็กๆทอดพระเนตรพบหินก้อนใหญ่ ขนาดหินมีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร จึงให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสรรพสิทธิประสงค์ เขียน จ.ป.ร. อย่างอัฐ และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ เขียน ๑๐๕ มอบเครื่องมือให้ผู้ช่วยเมืองไชยาเป็นผู้สลัก (กรมศิลปากร, คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย เหตุ 2544 : 94) ดังในพระราชนิพนธ์ ไว้ในจดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ความว่า

ทางระยะนี้ไปในช่องเขาที่แคบหน่อยหนึ่งแล้วออกที่กว้าง แลเห็นเขาเป็น วงรอบ สลับซับซ้อนกัน พื้นดินสูงๆต่ำๆ ในกลางที่ว่างนี้ เป็นที่สันปันน้ำเรียกว่า ธร่อนน้ำแบ่ง ลำธารข้างหนึ่งน้ำไหลไปลงทะเลอ่าวเบ็งคอลทางคลองบางกะลี้ ฤาปากฉลิกเมืองกระ ในที่นี้มี ศิลาลอยแท่งใหญ่จมดินอยู่ข้างทางก้อนหนึ่ง โปรดให้จารึกอักษรพระนาม จ.ป.ร. แลศักราช ๑๐๕ ไว้ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 8)

พ.ศ.2502 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และในเวลาต่อมาสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จมายัง จังหวัดระนอง และได้ทรงจารึกพระปรมาภิไธยย่อ ภ.ป.ร., ส.ก. และ ส.ช. ด้วยเช่นกัน ปัจจุบันจึงพบหินสลักพระปรมาภิไธยย่อ จำนวน 3 ก้อน (กรมศิลปากร, คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมาย เหตุ 2544 : 94)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2496 พลตรีหาญ อุคมสรยุทธ อดีตอธิบดีกรมทางหลวง ครั้งมาตรวจงานการก่อสร้างเส้นทางสายชุมพร-ระนอง ได้ดำเนินการให้นายอมร นุชนิยม นายช่างกำกับแขวงการทางชุมพร ควบคุมการก่อสร้างอาคารครอบหินจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. ไว้ รวมถึงปรับภูมิทัศน์โดยรอบ ตามรายละเอียดที่ท่านอธิบดีพลตรีหาญได้บันทึกไว้ในหนังสือที่ระลึกครบรอบ 60 ปี กรมทางหลวง เมื่อวันที่ 1 เมษายน 2515 (วิเชียร มีแก้ว ม.ป.ป. : 11)

พ.ศ.2551 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ตได้ดำเนินการสำรวจ เพื่อตรวจสอบความเรียบร้อย

หลักฐานที่พบ

ศิลาขนาดใหญ่ ที่มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 2 เมตร และมีจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. ภ.ป.ร. ส.ก. และส.ช.

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

เป็นโบราณสถานที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ สมัยรัชกาลที่ 5 พ.ศ.2433 (กรมศิลปากร 2555)

ลำดับที่ 15 แหล่งโบราณคดีวัดสุทธาวาสธาราม (วัดประเดิม,เมืองชุมพรเก่า)

ภูมิที่ตั้ง

วัดประเดิม ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 บ้านวัดประเดิม ตำบลตากแดด อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ส่วนพื้นที่เมืองชุมพรเก่าเชื่อว่าเป็นบริเวณพื้นที่โดยรอบวัดประเดิม ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มมีน้ำท่วมบ่อยครั้ง

มีแม่น้ำท่าตะเภาไหลผ่านทางทิศเหนือ แม่น้ำชุมพรไหลผ่านทางทิศตะวันตก จึงทำให้เกิดชุมชนขึ้นทั้งริมสองชายฝั่งแม่น้ำชุมพร

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2479 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 53 ตอนที่ 34 หน้า 1526 วันที่ 27 กันยายน พ.ศ. 2479

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดประเดิมไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด

พ.ศ.2537 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้ทำการสำรวจบริเวณเมืองชุมพรเก่าทางตอนใต้ของวัดประเดิม ไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร เมื่อปีพ.ศ.2542

หลักฐานที่พบ

1.พระปรารักษ์วัดประเดิม มีลักษณะพังทลายเหลือเพียงส่วนฐานตั้งอยู่บนพื้นเรียบ (ไม่ได้ยกพื้นสูง) โดยรอบองค์พระปรารักษ์ไม่มีสิ่งก่อสร้างใดๆ มีการขุดพบผอบทองคำบรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ปัจจุบันทางวัดได้บูรณะพระปรารักษ์องค์ใหม่

2.เจดีย์รายวัดประเดิม พบเจดีย์ก่อด้วยอิฐฉาบปูนขนาดเล็ก ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยม จำนวน 1 องค์ มีผู้เล่าว่าเดิมเจดีย์รายรอบวัดมีหลายองค์ แต่ปัจจุบันเหลืออยู่องค์เดียว

3.อาคารโรงเรียนปริยัติธรรม เป็นสถาปัตยกรรมท้องถิ่นสร้างขึ้นในระหว่างพ.ศ.2473-2480 เป็นอาคารไม้แบบเรือนปั้นหยา ยอดจั่วชายคาตกแต่งด้วยไม้ฉลุและไม้กลึงลวดลายแบบพื้นเมือง

4.แนวอิฐ แนวกำแพงและซากโบราณสถาน บริเวณเมืองชุมพรเก่า

5.หนองน้ำ หรือสระน้ำบริเวณเมืองชุมพรเก่า ชาวบ้านเรียกว่าหนองอิฐ จากคำบอกเล่าในอดีตได้มีผู้นำดินจากหนองน้ำนี้มาทำเป็นอิฐใช้ในการก่อสร้างศาสนสถาน

6.ประติมากรรมหินทราย ได้แก่

6.1 ใบเสมาหินทราย และเศียรพระพุทธรูปหินทราย (จำนวน 10 กว่าเศียร) พบภายในโบสถ์วัดประเดิม ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวัดประเดิม

6.2 พระพุทธรูปหินทราย (หรือพระข่อย) มีลักษณะคล้ายแท่งหินทรายที่ถูกฝังในดิน เหลือเพียงส่วนเศียรที่พื้นดินขึ้นมา พบบริเวณเมืองชุมพรเก่า

6.3 แท่งหินทรายบนแท่นบูชาในศาลเสื้อเมืองหรือวัดเสื้อเมือง

7.ประติมากรรมปูนปั้น ได้แก่ เศียรพระพุทธรูปปูนปั้น (จำนวน 10 กว่าเศียร) พบภายในโบสถ์วัดประเดิม ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวัดประเดิม

8.ชิ้นส่วนสำริด ได้แก่ ชิ้นส่วนพระหัตถ์พระพุทธรูปสำริด ซึ่งพบบริเวณฐานชุกชีที่ประดิษฐานพระพุทธรูปภายในโบสถ์วัดประเดิม ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่นวัดประเดิม

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

พระปรารักษ์และเจดีย์รายขนาดเล็ก เชื่อกันว่าแต่เดิมมีลักษณะศิลปะแบบศรีวิชัย แต่ก็ไม่มีหลักฐานชัดเจน ปัจจุบันได้รับการบูรณะใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ จึงไม่สามารถกำหนดอายุสมัยได้

อาคารโรงเรียนปริยัติธรรม สร้างขึ้นพ.ศ.2473-2480

แนวอิฐ แนวกำแพง ซากโบราณสถาน และหนองน้ำ(หนองอิฐ) คาดว่าเป็นโบราณสถาน และศาสนสถาน(วัดป่า) ในสมัยอยุธยา ร่วมสมัยกับวัดเสือเมืองและวัดประเดิม แต่วัดป่าและวัดเสือเมือง ถูกทิ้งร้างไป

โบราณวัตถุประเภทประติมากรรมหินทราย, ปูนปั้นและชิ้นส่วนสำริดที่ทางวัดเก็บรักษาไว้ ส่วนใหญ่เป็นศิลปะสมัยอยุธยา

วัดประเดิม เป็นวัดเก่าแก่ของเมืองชุมพร ร่วมสมัยกับวัดพระขวาง วัดเสือเมืองและวัดป่าบริเวณโดยรอบเป็นเมืองชุมพรเก่า มีลักษณะเป็นชุมชนหนาแน่นทั้งสองฝั่งคลอง และมีการสร้างศาสนสถานกระจายอยู่ในเขตเมืองหลายแห่ง จากหลักฐานที่พบสามารถกำหนดอายุแน่ชัดที่สุดในสมัยอยุธยา และพบหลักฐานการใช้พื้นที่อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ยกเว้นวัดเสือเมืองและวัดป่า ที่ปัจจุบันพบเพียงซากโบราณสถานและแนวอิฐโบราณ ที่นับวันจะเลือนหายไป (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517: 39-40 ; วิสันธิ โพรสุทธ 2542 : 81-85 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 16 แหล่งโบราณคดีถ้ำสนุกสุขารมย์

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำสนุกสุขารมย์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 5 บ้านถ้ำ ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีอยู่บนเขาท้ายด่าง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของภูเขาหินปูนทางทิศตะวันตกของชุมพร ยอดสูงสุดของเขาย้ายด่างมีความสูงประมาณ 300 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ส่วนยอดเขาที่อยู่ใกล้กับถ้ำสนุกสุขารมย์สูง 163 เมตร เขาย้ายด่างนี้อยู่ในกลุ่มเทือกเขาซึ่งต่อเนื่องกันในแนวตะวันออกเฉียงเหนือ-ตะวันตกเฉียงใต้ แต่แบ่งชื่อเรียกเป็นหลายชื่อตามบริเวณ ได้แก่ เขาเขียะ ทางทิศตะวันตก เขาช่องแรกทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ ส่วนพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศตะวันออกของเขาย้ายด่างเป็นป่าโปร่ง ทุ่งนาและสวน แหล่งน้ำบริเวณใกล้เคียงมีคลองชุมพร ทางทิศเหนือห่างประมาณ 700 เมตร และคลองเสียบญวน ทางทิศตะวันออกห่างประมาณ 700 เมตรเช่นกัน คลองชุมพรและคลองเสียบญวนจะไหลบรรจบกันที่บริเวณบ้านเสียบญวน และไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยที่อ่าวทุ่งคา

ลักษณะถ้ำสนุกสุขารมย์เป็นถ้ำขนาดใหญ่ ประกอบด้วย 2 คูหา ภายในมีทางเดินทะลุถึงกัน คูหาแรกปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ กว้างประมาณ 16 เมตร ลึกประมาณ 18 เมตร อีกคูหาหนึ่งปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ กว้างประมาณ 14 เมตรและลึกประมาณ 20 เมตร ในปัจจุบันถ้ำสนุกสุขารมย์มีการปรับพื้นที่ใช้สำหรับนั่งวิปัสสนากรรมฐาน พื้นถ้ำของคูหาทั้ง 2 ถูกโบกด้วยปูนซีเมนต์ ผนังถ้ำบางส่วนมีการเขียนภาพพุทธประวัติ นอกจากนี้มีพระพุทธรูปปูนปั้นประดิษฐานอยู่ประมาณ 20 องค์ บริเวณปากถ้ำด้านนอกของคูหาแรกมีการขุดลอกหน้าดินออกไปประมาณ ครึ่งเมตร ทำให้พบโบราณวัตถุกระจายอยู่ในบริเวณนี้

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ได้รายงานการสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เศษภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ฯ และได้เขียนลงหนังสือ “ก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล”

วันที่ 25-28 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2552 เชาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจ เพื่อนำข้อมูลมาประกอบรายงานการศึกษาเรื่อง “เส้นทางข้ามคาบสมุทรคอคอดกระ” ในวิชาสัมมนาในประเทศไทย โดยการอนุเคราะห์ข้อมูลจากท่านพระครูไพโรจน์พัฒนกิจ ผู้รวบรวมโบราณวัตถุที่พบในถ้ำและบริเวณถ้ำ ท่านได้กล่าวถึงชาวบ้านที่พบขวานหินขัดบริเวณถ้ำแต่ได้สูญหายไป (พระครูไพโรจน์พัฒนกิจ 2552) และโบราณวัตถุบางส่วนที่ท่านได้เก็บรักษาไว้

หลักฐานที่พบ

1. เศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ ได้แก่

1.1 เศษภาชนะดินเผาสีน้ำตาลเทา มีทั้งแบบผิวเรียบและตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ พบบริเวณปากถ้ำ

1.2 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินสีส้มเหลือง มีทั้งแบบผิวเรียบและตกแต่งด้วยลายกดประทับ จำนวน 3 ชิ้น เป็นลำตัวเต็มใบ 1 ชิ้น มีรอยแตกบริเวณฐาน 1 รอย เป็นรอยแตกจากการกระแทก (ดูภาพที่ 7 (ก)) เป็นฝา 1 ชิ้น (ดูภาพที่ 7 (ข)) และลำตัวไม่เต็มใบ 1 ชิ้น มีการตกแต่งด้วยการกดประทับ (ดูภาพที่ 7 (ค)) (เก็บรักษาที่กุฏิท่านพระครูไพโรจน์พัฒนกิจ)

2. พระพุทธรูปปูนปั้น (จำนวนประมาณ 20 องค์) ประดิษฐานภายในถ้ำ

3. ภาพเขียนสีพุทธประวัติที่ผนังถ้ำ

4. หินแกะสลักรูปยักษ์

5. พระพุทธรูปจำลองดินเผา

7. ลูกหิน ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 6 เซนติเมตร จำนวน 2 ลูก เป็นลูกหินผิวเรียบ จำนวน 1 ลูก และลูกหินผิวขรุขระจำนวน 1 ลูก ท่านพระครูฯ ระบุว่าตนเองพบลูกหิน 2 ลูกนี้ภายในถ้ำเมื่อประมาณ 30-40 ปีที่แล้ว (ดูภาพที่ 8)

8. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์จำนวนหลายชิ้นบริเวณถ้ำ มีทั้งขนาดใหญ่และเล็ก มีบางชิ้นที่ชาวบ้านนำมามอบให้

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากเศษภาชนะดินที่พบมี 2 ประเภท ประเภทแรกเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบสีเข้ม บางชิ้นมีการตกแต่งลายเชือกทาบ เป็นหลักฐานเครื่องใช้ของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 20) ประเภทที่สองเป็นเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบสีส้มเหลือง จากการสันนิษฐานของศาสตราจารย์ดร.ผาสุก อินทราวุธ ว่าไม่น่าจะเก่าไปกว่าสมัยอยุธยา

จากหลักฐานที่พบภายในถ้ำ อาทิ พระพุทธรูปปูนปั้น, ภาพเขียนสีพุทธประวัติ, หินแกะสลักรูปยักษ์ และพระพุทธรูปบาทจำลองดินเผา ท่านพระครูระบุว่าเป็นโบราณวัตถุที่เกิดขึ้นในภายหลังหรือสมัยรัตนโกสินทร์ ราวพุทธศตวรรษที่ 25

จากหลักฐานชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ ... น่าจะเป็นกระดูกสัตว์จากการประกอบอาหารของกองทหารญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ.2484) เมื่อครั้งมาหลบพักอยู่ที่ถ้ำสนุกสุขารมย์แห่งนี้... (พระครูไพโรจน์พัฒนกิจ 2552)

แหล่งโบราณคดีถ้ำสนุกสุขารมย์ พบหลักฐานการใช้พื้นที่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ ในลักษณะชุมชนชาวถ้ำขนาดเล็ก ต่อมาเมื่อเข้าสู่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ ชุมชนเมืองท่าริมชายฝั่งเกิดขึ้น ชุมชนนี้จึงลดฐานะเป็นเพียงแค่สถานที่หนึ่งบนเส้นทางเดินบกข้ามคาบสมุทรคอคอดกระเท่านั้น และไม่ปรากฏหลักฐานที่ชัดเจน ในการใช้พื้นที่ต่อเนื่องและเกี่ยวข้องกับเส้นทางแต่อย่างใด ต่อมาในสมัยรัตนโกสินทร์ปรากฏหลักฐานการใช้พื้นที่อีกครั้งรวมถึงลักษณะภูมิประเทศที่เหมาะสม จึงทำให้ในระยะเวลาหนึ่ง อาจเคยเป็นสถานที่พักระหว่างทางของกองทหารญี่ปุ่นในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ครั้งสร้างทางรถไฟสายชุมพร-ละอุ่น (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 20 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 17 แหล่งโบราณคดีวัดท่ายางกลาง (พิชัยาราม)

ภูมิที่ตั้ง

วัดท่ายางกลางหรือวัดพิชัยาราม ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 บ้านท่ายาง ตำบลท่ายาง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร เป็นที่ราบชายฝั่งทะเล อยู่ห่างจากอ่าวไทยประมาณ 2 กิโลเมตร และมีแม่น้ำท่าตะเภาและไหลผ่านด้านทิศตะวันตก

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

สิ่งก่อสร้างในวัดเหล่านี้ ปัจจุบันใหม่เกือบทั้งหมด ยกเว้น พระอุโบสถ ที่มีเสมาหินทรายสีแดงโดยรอบพระอุโบสถ ประคูด้านหน้าพระอุโบสถจำนวน 2 คู่ เป็นไม้จำหลัก คู่หนึ่งเป็นรูปเสี้ยววงหรือยักษ์ มีสิงโตจีนและคนแคระอยู่ข้างใต้ อีกคู่หนึ่งเป็นลายก้านขด ออกลายเป็นรูปหน้าคน และพุ่มข้าวบิณฑ์ ภายในประดิษฐานพระประธาน และเจดีย์ 2 องค์

การกำหนดอายุและความจากหลักฐานที่พบ

วัดท่ายางหรือบริเวณบ้านท่ายาง เป็นชุมชนเก่าแก่หรือเมืองเก่าชุมพรที่ย้ายมาจากวัดประเดิม คาดว่าอยู่ใน สมัยอยุธยาเช่นกัน ชุมชนบ้านท่ายาง มีวัดเก่าแก่อีก 3 วัด คือ วัดท่ายางเหนือ วัดท่ายางกลาง(วัดพิชัยาราม) และวัดท่ายางใต้(วัดคงคาราม) กำหนดอายุในสมัยอยุธยา, สมัยรัตนโกสินทร์ (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 18 แหล่งโบราณคดีวัดถ้ำเขาขุนกระทิง(ถ้ำเขานาพร้าว)

ภูมิที่ตั้ง

ถ้ำเขาขุนกระทิง(หรือถ้ำพระ) อยู่บนเขาขุนกระทิง(หรือเขานาพร้าว) หมู่ 8 ตำบลขุนกระทิง อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ซึ่งเป็นภูเขาหินปูนลูกโดดรูปร่างคล้ายวงรี อยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของจังหวัดชุมพร มีความยาวตามแนวทิศเหนือ - ทิศใต้ ประมาณ 1 กิโลเมตร และมีความกว้างตามแนวทิศตะวันออก-ทิศตะวันตกประมาณ 450 เมตร ยอดสูงสุดอยู่ทางตอนใต้ของภูเขาสูงประมาณ 148 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ถ้ำเขาขุนกระทิงมีขนาดประมาณ 6.20 x 11.60 เมตร อยู่สูงจากระดับพื้นประมาณ 10-15 เมตร หันปากถ้ำไปทางทิศตะวันออก เมื่อมีถนนสายเอเชียตัดผ่านหน้าเขา จึงได้ตั้งเป็นสำนักสงฆ์ ต่อมาได้จดทะเบียนตั้งเป็นวัดถ้ำเขาขุนกระทิงเมื่อปี พ.ศ. 2522 และได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อวันที่ 2 เมษายน 2530

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ได้รายงานการสำรวจวัดถ้ำเขาขุนกระทิง(เขานาพร้าว) ไว้ในหนังสือ “ก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล”

พ.ศ.2540 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขาขุนกระทิง พบหลักฐานทางโบราณคดีทั้งสมัยประวัติศาสตร์และก่อนประวัติศาสตร์

พ.ศ.2541 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ประมาณ 12 ไร่ 3 งาน 9 ตารางวา ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนที่ 83ง.วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2541 (กรมศิลปากร 2555)

หลักฐานที่พบ

1.พระพุทธรูปไสยาสน์ดินดิบลงรักปิดทอง ประดิษฐานภายในถ้ำ จากพระบาทถึงพระเศียรยาวประมาณ 4.60 เมตร หันพระเศียรไปทางทิศใต้ หันพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออก (หน้าถ้ำ) พระหัตถ์ขวาวางหนุนพระเศียร มีแท่นทำเป็นหมอนรองรับ ครองจีวรห่มเฉียง

2.รอยพระพุทธรูป ประดิษฐานภายในถ้ำ เป็นแผ่นหินปูนขนาด 1.32 x 8.30 เมตร หนา 80 เซนติเมตร ประดิษฐานอยู่บนแท่นหินจากปากถ้ำประมาณ 15 เมตร รอยพระพุทธรูปสลักนูนต่ำด้านนอกเป็นขอบของพระพุทธรูป ตรงกลางฝ่าพระบาทเป็นรูปธรรมจักรมีกงล้อ 7 ล้อ ล้อมรอบด้วยช่องสี่เหลี่ยมขนาดเล็ก 42 ช่อง ส่วนบนเป็นรอยนิ้วพระบาท 5 นิ้ว

3.พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัย ประดิษฐานภายในถ้ำ จำนวน 13 องค์

4.ภาพเขียนสี อยู่บริเวณแนวเพิงผาหินก่อนถึงปากถ้ำ เป็นภาพลายเส้นสีแดงบนผนังหิน มีลายเส้นตรง หยักและวงกลม ส่วนใหญ่ของภาพลายเส้นเขียนต่อกันหรือเป็นส่วนของภาพเดียวกัน และมีบางส่วนของภาพถูกหินปูนเคลือบทับ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

พระพุทธรูปไสยาสน์ดินดิบ น่าจะเป็นศิลปกรรมสมัยอยุธยา

พระพุทธรูปปูนปั้นปางมารวิชัยและรอยพระพุทธรูป น่าจะมีอายุในสมัยหลังต่อมา
ภาพเขียนสีที่พบตามแนวเพิงผาหิน คูโดยรวมคล้ายภาพเรือใบและน่าจะเป็นภาพเขียนสี
สมัยก่อนประวัติศาสตร์ (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 19 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)
บริเวณเพิงผาและถ้ำเขาขุนกระโทก อาจเคยเป็นที่พำนักชั่วคราวมาตั้งแต่สมัยก่อน
ประวัติศาสตร์ และในสมัยอยุธยาจึงได้ใช้พื้นที่เป็นศาสนสถาน

ลำดับที่ 19 แหล่งโบราณคดีมาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน

ภูมิที่ตั้ง

เกาะมัดโพน อยู่ในพื้นที่หมู่ 2 บ้านปากน้ำชุมพร ตำบลปากน้ำชุมพร อำเภอเมืองชุมพร
จังหวัดชุมพร เป็นเกาะขนาดเล็กอยู่ห่างจากชายฝั่งตรงปากน้ำชุมพรประมาณ 500 เมตร มีแนวสันทราย
เป็นทางยาวจากบริเวณชายฝั่งไปถึงตัวเกาะ ตัวเกาะวางตัวในแนวทิศเหนือ-ใต้ ขนาดกว้างประมาณ 100
เมตร ยาวประมาณ 350 เมตร บนเกาะมียอดเขาเล็กสูงประมาณ 10-15 เมตร เป็นที่ประดิษฐานองค์มาลิก
เจดีย์ เป็นที่สักการะของชาวพื้นเมือง ปัจจุบันอยู่ในที่ใช้สอยของกองทัพเรือ (บนยอดเขามีประภาคาร)
การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีมาลิกเจดีย์ไว้ใน
หนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูล
โบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

พ.ศ.2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้ทำการ
บูรณะ

พ.ศ.2541 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนพิเศษที่
83 ง. วันที่ 21 กันยายน 2541

หลักฐานที่พบ

มาลิกเจดีย์ เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมขนาด 3.70 x 3.85 เมตร สูงราว 9.60 เมตร ฐานชั้นล่างเป็น
ฐานบัว ท้องไม้สูง เจาะเป็นช่องสี่เหลี่ยม ด้านละ 2 ช่อง คงใช้เป็นที่บรรจุอัฐิ ฐานชั้นบนเป็นฐานสิงห์ย่อ
มุมไม้สิบสอง รับกับองค์ระฆังสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบสองเช่นกัน ตกแต่งแต่ละชั้นด้วยลวดลายปูนปั้น
ที่บัวคอเสื้อเหนือขึ้นไปเป็นบัวถลารูปแปดเหลี่ยม และบัวหงายแปดเหลี่ยมรองรับบัวกลุ่มเถา 3 ชั้น
รับกับปลียอด กึ่งกลางปลียอดคาดด้วยลูกแก้ว ฐานบนสุดทำเป็นเม็ดน้ำค้าง

การกำหนดอายุและความจากหลักฐาน

ไม่ทราบประวัติความเป็นมาที่แน่นอน แต่จากรูปแบบสถาปัตยกรรมเป็นเจดีย์สมัย
รัตนโกสินทร์ตอนต้นราวรัชกาลที่ 3-4 เดิมน่าจะสร้างขึ้นเพื่อบรรจุอัฐิ กำหนดอายุในสมัยรัตนโกสินทร์
(พุทธศตวรรษที่ 25 หรือประมาณ 170-130 ปีมาแล้ว) (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 41 ; สุนิสา มั่นคง
2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 20 แหล่งโบราณคดีวัดถ้ำสิงห์

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีวัดถ้ำสิงห์ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านถ้ำสิงห์ ตำบลถ้ำสิงห์ อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นถ้ำและเพิงผาวางตัวอยู่ตอนเหนือของเขาลัก หนึ่งในกลุ่มภูเขาหินปูนหลายลูกในบริเวณนี้ มีคลองเสียบญวนไหลผ่านด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือและคลองวิสัยไหลผ่านด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขาลัก

การดำเนินงานทางโบราณคดี

จากการสำรวจ, สัมภาษณ์ร่องเจ้าอาวาสวัดถ้ำสิงห์โดยเจ้าหน้าที่กรมศิลปากร (ไม่ทราบปี)

หลักฐานที่พบ

- 1.ประเภทเครื่องมือหิน เช่น ขวานหินขัดชนิดไม่มีบา จักรหิน
- 2.ประเภทเครื่องมือเหล็ก เช่น ใบมีดหรือใบหอก
- 3.เศษภาชนะดินเผา ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่พิพิธภัณฑวัดถ้ำสิงห์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐาน พบโบราณวัตถุที่เป็นเครื่องมือเครื่องใช้ของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จึงสันนิษฐานได้ว่าแหล่งโบราณคดีวัดถ้ำสิงห์น่าจะเคยเป็นที่พักอาศัยของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ (กรมศิลปากร 2555)

ลำดับที่ 21 แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ (บ้านนา)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ ตั้งอยู่ที่ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร ถ้ำพระเป็นถ้ำบนภูเขาหินปูนรูปร่างคล้ายสามเหลี่ยม ความยาวตามแนวเหนือ – ใต้ ประมาณ 1 กิโลเมตร ความกว้างตามแนวตะวันออก – ตะวันตก ประมาณ 600 เมตร ภูเขาภูเขานี้มียอดสูงสุดอยู่ทางตอนใต้ สูงประมาณ 245 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่โดยรอบภูเขาเป็นป่าโปร่ง และมีภูเขาหินปูนอยู่รายรอบ ได้แก่ ด้านทิศเหนือ มีเขาหอยโข่ง อยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร ด้านทิศตะวันออกและทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีเขางาม อยู่ห่างออกไปประมาณ 300 เมตร ด้านทิศตะวันตกและใต้ มีภูเขาหินปูนอีกหลายลูกในรัศมีไม่เกิน 1 กิโลเมตร แหล่งน้ำที่อยู่ใกล้เคียง มีห้วยเสียบญวน ที่ไหลผ่านทางทิศตะวันตกของเขาลัก อยู่ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร โดยมีภูเขาหินปูนลูกอื่นคันอยู่ และคลองวิสัย ที่ไหลผ่านทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเขาลัก อยู่ห่างประมาณ 1.5 กิโลเมตร

แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของเขาลัก ซึ่งเป็นถ้ำขนาดใหญ่ประกอบด้วย 2 คูหา ปากถ้ำหันไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ กว้างประมาณ 5 เมตร ลึกประมาณ 30 เมตร ทั้ง 2 คูหาอยู่ต่อเนื่องกัน และมีช่องแยกเล็กเข้าไปหลายแห่ง พื้นถ้ำมีร่องรอยการขุดรบกวนหลายแห่ง ในปัจจุบันมีการเทปูนบนพื้นถ้ำเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูป และปรับเป็นถ้ำที่ใช้สำหรับนั่งวิปัสสนากรรมฐาน

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ เจ้าหน้าที่กรมศิลปากร ได้รายงานการสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เช่น เศษภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ฯ และหลักฐานสมัยประวัติศาสตร์ เช่น พระพุทธรูป และได้เขียนลงหนังสือ “ก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล”

หลักฐานที่พบ

1.เครื่องมือเครื่องใช้ ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบและมีเม็ดทรายปน ที่มีความหนาตั้งแต่ 0.5-0.6 เซนติเมตร ประกอบด้วยเศษภาชนะดินเผาตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ จำนวน 3 ชิ้น และเศษภาชนะดินเผาผิวเรียบ จำนวน 1 ชิ้น

2.พระพุทธรูป ได้แก่ พระพุทธรูปปางไสยาสน์ขนาดใหญ่ จำนวน 1 องค์ และพระพุทธรูปขนาดเล็กหลายองค์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

การพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบที่มีการตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ สันนิษฐานได้ว่าบริเวณถ้ำพระ เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยชั่วคราวของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ และจากการพบพระพุทธรูปต่างๆ ภายในถ้ำพระ จึงสันนิษฐานว่ามีการเข้ามาใช้พื้นที่อีกครั้งในสมัยประวัติศาสตร์ ในลักษณะเป็นพุทธสถาน (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 21 ; สุนิสา มั่งคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 22 แหล่งโบราณคดีเขาพระขยงค์

ภูมิที่ตั้ง

เขาพระขยงค์อยู่ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 5 บ้านลำเลียง ตำบลลำเลียง อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง ภูเขาพระขยงค์เป็นภูเขาหินปูนลูกโดด ลูกเดียวในบริเวณนี้ มีความยาวตามแนวเหนือ – ใต้ ประมาณ 500 เมตร และความกว้างตามแนวตะวันออก – ตะวันตกประมาณ 300 เมตร ยอดสูงสุดอยู่บริเวณตอนกลางของภูเขาสูงประมาณ 97 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง ทางทิศเหนือทิศตะวันออก และทิศตะวันออกเฉียงใต้ของภูเขาในรัศมี 1-3 กิโลเมตร เป็นเทือกเขาอันสลับซับซ้อนต่อเนื่องไปจนถึงชายฝั่งทะเลด้านทิศตะวันออกบริเวณจังหวัดชุมพร เทือกเขาบริเวณใกล้เคียงกับภูเขาพระขยงค์นี้ได้แก่ เขามองท้าย เขาบางนา เขาหินกอง พื้นที่โดยรอบเขาพระขยงค์นี้เป็นป่าชายเลนเป็นป่าจาก และป่าโกงกางเป็นส่วนใหญ่ โดยเส้นทางก่อนเข้าสู่ภูเขานี้เป็นการสร้างด้วยการถมดินทับป่าชายเลน ทางทิศเหนือและทิศใต้ของภูเขานี้มีคลองพระขยงค์ซึ่งแยกออกเป็น 2 สายขนานอยู่ในรัศมี 50-200 เมตร ส่วนทางทิศใต้ห่างออกตัวภูเขาประมาณ 600 เมตร มีคลองขนาดใหญ่อีกเส้นหนึ่งไหลผ่านคือคลองลำเนียง ซึ่งทั้งคลองพระขยงค์และคลองลำเนียงนี้ต่อเชื่อมกับแม่น้ำกระบุรีพรมแดนประเทศไทยและสหภาพเมียนมาร์ ซึ่งห่างออกไปทางทิศตะวันตกของภูเขาประมาณ 1.5 กิโลเมตร

แหล่งโบราณคดีเขาพระขยงค์ เป็นเพิงผาอยู่ทางทิศตะวันออกของภูเขาพระขยงค์ก่อนถึงถ้ำพระขยงค์ประมาณ 50 เมตร ซึ่งเป็นถ้ำขนาดใหญ่สวยงาม ถ้ำนี้จัดแหล่งท่องเที่ยวแห่งหนึ่งของจังหวัด

ระนอง บริเวณถ้ำสำรวจไม่พบโบราณวัตถุแต่อย่างใด บริเวณเพิงผาที่สำรวจพบโบราณวัตถุมีพื้นที่อาศัยได้เพิงผาประมาณ 253 ตารางเมตร คือมีความยาวตามแนวเหนือ – ใต้ ประมาณ 23 เมตร และกว้างตามแนวตะวันออก ตะวันตกประมาณ 11 เมตร ความสูงของเพิงผาประมาณ 3-7 เมตร ลักษณะพื้นที่ได้เพิงผามีความลาดเอียงจากทิศใต้ลงสู่ทิศเหนือ มีร่องรอยการขุดเอาดินไปใช้ และมีการถมดินบางส่วน

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำพระขยางค์ไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด เขาพระขยางค์มีความสัมพันธ์กับตำนานพื้นบ้าน คือ ตำนานเมืองกระ หรือตำนานพระแก้วโกรพ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเจ้าเมืองกระบุรีคนแรก ในสมัยอยุธยาตอนปลาย พระแก้วโกรพ มีลูกชาย 2 คน หนึ่งในนั้นคิดทำปิฎกชาติ จึงถูกลงโทษและทรมานจนตายที่เขาพระขยางค์นี้ จากการสำรวจ นอกจากพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบแล้ว ชาวบ้านในบริเวณนั้น ยังเคยพบขวานหินขัด ภาพเขียนสีบนผนังถ้ำ และโครงกระดูกภายในถ้ำอีกด้วย

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำพระขยางค์ ไว้ในหนังสือก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล จากการสำรวจพบเพียงเศษภาชนะดินเผาบริเวณเพิงผา

หลักฐานที่พบ

เศษภาชนะดินเผาจำนวน 27 ชิ้น น้ำหนักรวม 195 กรัม เนื้อค่อนข้างหยาบมาก มีเม็ดกรวดปนค่อนข้างมาก และหยาบน้อยมีเม็ดกรวดปนอยู่ในบริเวณพอสสมควร ซึ่งทำให้เกิดการผุกร่อนได้ง่าย เพราะเนื้อไม่ประสานตัวกันดี มีรูพรุนมาก บางชิ้นเหลือแต่เนื้อในผิวกร่อนออกหมดลักษณะการเผาเผาไม่สุกตลอด ส่วนใหญ่จะสุกเฉพาะผิวนอก การขึ้นรูปเป็นการขึ้นรูปด้วยมือ มี 5 ชิ้น ที่เนื้อค่อนข้างดีและเผาดีกว่าเล็กน้อย เศษภาชนะดินเผาที่พบที่จำแนกออกได้มีอยู่ 2 ส่วนคือ ส่วนปาก มีการตกแต่งแบบเรียบทุกชิ้น และส่วนลำตัว มีการตกแต่งทั้งแบบเรียบ แบบลายเชือกทาบและแบบเคลือบน้ำดินสีแดง

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

เขาพระขยางค์เป็นโบราณสถานที่สำคัญและรู้จักกันดีมาแต่โบราณ ท้องที่เมืองกระบุรีมีทำเลหรือภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม จากหลักฐานที่พบ เช่น ภาชนะดินเผาลายเชือกทาบ และจากที่ชาวบ้านเคยพบขวานหินขัด สามารถบอกได้ว่าพื้นที่แห่งนี้มีคนเข้ามาอยู่อาศัยตั้งแต่เมื่อ 2,000-3,000 ปีมาแล้ว หรือมีการเข้ามาตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 65-67; สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 39-40)

ลำดับที่ 23 แหล่งโบราณคดีวัดดอนสะท้อน

ภูมิที่ตั้ง

วัดดอนสะท้อน ตั้งอยู่หมู่ที่ 6 บ้านโนไร่ ตำบลปากแพรก อำเภอสวี จังหวัดชุมพร บนพื้นที่ราบห่างจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยประมาณ 2 กิโลเมตร มีคลองสวีไหลผ่านด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของวัด

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ. 2495 ได้รับการประกาศเขตวิสุงคามสีมา ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 69 ตอนที่ 52 หน้า 993 ลงวันที่ 26 สิงหาคม พ.ศ.2495 กำหนดเขต ประมาณ 13 ไร่ 3 งาน 49 ตารางวา (กรมศิลปากร 2555)

กรกฎาคม พ.ศ.2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจและสัมภาษณ์เจ้าอาวาสวัดคอนสะทอน

หลักฐานที่พบ

1. ภูมิหลวงพ่อทอง พุทธสาวณ โณ ตัวอาคารชั้นล่างก่ออิฐถือปูน เสาก่ออิฐถือปูนเป็นแบบย่อมุขสิบสอง มีลวดบัวหัวเสารับปูนปั้นบัวแปดกลีบ ราวทรงลวดบัวบน-ล่างลูกมะหวดปูนขนาด 4 นิ้ว เสาถูกรงข่อมุมไม้สิบสองมหัวเม็ดกลม ลักษณะฝังลายกลีบบัว ช่องวงกบประตู ช่องวงกบหน้าต่างส่วนบนโค้งครึ่งวงกลม บานประตู วงกบหน้าต่างเป็นแผ่นไม้ฉลุลาย พื้นชั้นล่างเป็นซีเมนต์ขัดมัน บันไดทางขึ้นบนชั้นบนก่ออิฐฉาบปูน ตัวอาคารชั้นบนเป็นไม้ทั้งหมด พื้นไม้กระดาน 7 x 8 นิ้ว ฝาไม้ตีซ้อนเกล็ด แนวนอน ระเบียงด้านหน้ามีลูกกรงไม้กลึงโดยรอบ ประตูหน้าต่างลูกฟักไม้ ประกอบลวดบัวช่องลมโดยรอบอาคารทั้งหมดเป็นแผ่นไม้ฉลุลาย หัวเสาระเบียงด้านหน้าล่อนคู่ ซึ่งเดิมมุงด้วยกระเบื้องดินเผา

2. วิหาร พื้นซีเมนต์ขัดมันฐานอาคารก่ออิฐฉาบปูนไม่มีบัวฐาน มีเส้นลวดประดับบัวหัวเสา ราวลูกกรงลวดบัวลูกมะหวดแบน เสารางลูกกรงมีหัวเม็ด หลังคาทรงไทย โครงสร้างไม้เนื้อแข็ง มุงด้วยกระเบื้องลอนคู่ ประดับด้วยข้อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ห้วนาค สันหลังคาชุดล่างประดับใบระกา และปูนปั้นรูปครุฑ ฟ้าใบระกาไม้ ฟ้าเพดานช่องงไม้ 1 x 8 นิ้ว

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

วัดคอนสะทอนเป็นวัดโบราณมาแต่เดิม เมื่อปีพ.ศ.2466 ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่และบูรณะวิหาร ในสมัยหลวงพ่อทอง พุทธสาวณ โณ เป็นเจ้าอาวาส เมื่อปีพ.ศ.2482 ได้มีการสร้างอุโบสถหลังใหม่ในตำแหน่งของอุโบสถหลังเดิม ปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงเพียงกระเบื้องหลังคาภูมิพ่อทอง พุทธสาวณ โณเท่านั้น (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 24 แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุสวิ

ภูมิที่ตั้ง

วัดพระธาตุสวิ ตั้งอยู่หมู่ที่ 1 บ้านวัดสวิ ตำบลสวิ อำเภอสวิ จังหวัดชุมพร บนพื้นที่ราบฝั่งตะวันตกของถนนเพชรเกษม(41) ห่างจากถนนเพชรเกษม(41) ประมาณ 500 เมตร มีคลองสวิไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของแหล่ง แหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุสวิ มีความสัมพันธ์กับตำนานพระธาตุสวิ ซึ่งเป็นตำนานประวัติการสร้างพระบรมธาตุแห่งนี้ ว่าสร้างขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 โดยพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช ครั้งเสด็จกลับจากการเจรจาสงบศึกกับท้าวอุทอง ระหว่างทางได้มาประทับแรม ณ วัดร้างแห่งหนึ่งในอำเภอสวิ ปรากฏกาฬหนึ่งกระพือปีกเสียงดังเกาะอยู่บนเหล่ากองอิฐที่ทับถมในบริเวณที่ประทับ ความทราบถึงพระเจ้าศรีธรรมโสกราช พระองค์ได้รับสั่งให้เรือเสวกองอิฐออก จึง

พบฐานเจดีย์ใหญ่และผอบบรรจุสารีริกธาตุ จึงมีรับสั่งให้สร้างเจดีย์ขึ้นใหม่แทนที่เดิม แล้วพระราชทานชื่อว่า พระบรมธาตุกาวิ๊ปก ต่อมาคำว่า กาวิ๊ ได้เพี้ยนเป็น สวิ จนถึงปัจจุบัน

การดำเนินทางโบราณคดี

พ.ศ.2459 (สมัยรัชกาลที่ 6) ได้บูรณะครั้งใหญ่ เนื่องจากองค์พระบรมธาตุพังลงมา จึงได้สร้างสวมองค์เดิมไว้

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดพระธาตุส่วไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 47-49)

พ.ศ.2538-2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้ทำการบูรณะและออกแบบอาคารศาลพระเสื้อเมืองใหม่ทั้งหมด

กรกฎาคม พ.ศ.2541 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจเพิ่มเติม

พ.ศ.2544 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 118 ตอนพิเศษที่ 127 วันที่ 21 ธันวาคม 2544 ขนาดประมาณ 1 ไร่ 1 งาน 30 ตารางวา (กรมศิลปากร 2555)

หลักฐานที่พบ

1.พระบรมธาตุส่ว เป็นเจดีย์สี่เหลี่ยมจัตุรัส กว้างด้านละ 8.50 เมตร แต่ละด้านประดับด้วยเสาหลอก 6 ต้น เจาะซุ้มตกแต่งด้วยปูนปั้นรูปช้างโผล่ศีรษะและขาหน้าค้ำเจดีย์อยู่ด้านละ 3 ซุ้ม ยกเว้นด้านทิศใต้มีบันไดทางขึ้นจึงมีรูปช้างเพียง 2 ซุ้ม สลับกับรูปยักษ์ปูนปั้นถือกระบอง ที่มุมฐานเจดีย์ทั้งสี่ด้านมีเจดีย์จำลอง ลักษณะเลียนแบบองค์พระธาตุประดับอยู่ทั้งสี่มุม ฐานชั้นบนเป็นฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัสล้อมรอบฐานชั้นล่าง แต่ละด้านตกแต่งด้วยเสาหลอกด้านละ 6 ต้น ภายในเจาะซุ้มซึ่งประดิษฐานพระพุทธรูปปางสมาธิด้านละ 5 องค์ ที่มุมทั้งสี่ด้านประดับเจดีย์จำลอง ถัดขึ้นไปเป็นมาลัยลูกแก้วและองค์ระฆังทรงกลม เหนือองค์ระฆังเป็นเสาหอน ก้านฉัตร บัวเถา ปล้องไฉนทำเป็นบัวถลาซ้อนกัน 7 ชั้น บนสุดเป็นปลียอดและเม็ดน้ำค้าง

2.ศาลพระเสื้อเมือง เดิมเป็นอาคารไม้ก่อเป็นโรงเรือนปิดทึบ ขาดความสวยงามต่อมากรมศิลปากรร่วมกับวัดพระธาตุส่ว ได้บูรณะออกแบบอาคารใหม่ทั้งหมด เนื่องจากอาคารของเดิมโครงสร้างหลังคาถูกปลวกและแมลงกัดทำลายจนหมดสภาพการใช้งาน กระเบื้องหลังคารั่วแตกร้าวโดยทั่วไป ผนังก่ออิฐฉาบขาวชำรุด ฝาผนังอาคารถูกปลวกและแมลงกัดจนหมดสภาพการใช้งาน พื้นทรุดตัวแตกร้าวทั้งหมด กรมศิลปากรจึงออกแบบอาคารศาลพระเสื้อเมืองใหม่เพื่อให้สภาพภูมิสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับพระธาตุส่ว อาคารพระเสื้อเมืองหลังใหม่เป็นอาคารทรงไทยหลังคาจั่ว หลังคามุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี ผนังอิฐฉาบปูน ด้านหน้ามีราวระเบียงลวดบัวและลูกมะหวดซีเมนต์ พื้นอาคารปูด้วยแผ่นหินอ่อน สำหรับเจ้าพ่อเสื้อเมือง เป็นประติมากรรมปูนปั้นอิทธิพลศิลปะจีน

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

พระบรมธาตุสวี มีลักษณะเลียนแบบพระบรมธาตุเจดีย์นครศรีธรรมราช เข้าใจว่าสร้างขึ้นในนครศรีธรรมราช มีการใช้งานจนถึงสมัยอยุธยา และคงมีการซ่อมแซมแล้วหลายครั้งในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนศาลพระเสื้อไม้ทราบอายุสมัยแน่ชัดแต่ได้รับการบูรณะใหม่ทั้งหมดเมื่อพ.ศ.2539 (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 47-49 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 25 แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อย (ธารน้ำลอด)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อย เป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ประเภทถ้ำและเพิงผา ตั้งอยู่ที่หมู่ 5 บ้านน้ำลอด (หมู่ 9 บ้านภูเขาทอง) ตำบลทุ่งระยะ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร สภาพภูมิประเทศแวดล้อมไปด้วยภูเขาสูงสลับที่ราบแคบๆ ถ้ำน้ำลอดอยู่ใกล้ลำน้ำตกแก่งโครม ลักษณะถ้ำมีความต่อเนื่องเป็นแนว เริ่มจากเพิงหินตอนล่างบนพื้นราบเรียกว่า “ถ้ำล่าง” จนอยู่ถ้ำที่อยู่สูงขึ้นไปบนเทือกเขาหินปูน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเขาทะลุ ตัวถ้ำมีน้ำลอดผ่านตลอด ลักษณะเป็นลำธารขนาดเล็กกว้างประมาณ 6 - 8 เมตร ด้านหน้าของถ้ำน้ำลอดทางทิศตะวันออกมีเพิงผากว้างขวาง และมีคลองน้ำลอดน้อยไหลผ่านทางทิศตะวันออก จึงเป็นแหล่งถ้ำที่อุดมสมบูรณ์เหมาะที่จะเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ปัจจุบันเพิงผาด้านหน้าถ้ำน้ำลอด ถูกปรับปรุงให้เป็นสถานที่วิปัสสนากรรมฐานของพระสงฆ์แห่งวัดถ้ำน้ำลอด มีการเทพื้นปิดทับพื้นเดิมจนหมด

การดำเนินงานทางโบราณคดี

กรกฎาคม พ.ศ.2539 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อย

พ.ศ.2541 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชุมพร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีพื้นที่เขาถ้ำอ.สวี จ.ชุมพร ได้กล่าวถึงการสำรวจที่แหล่งโบราณคดีถ้ำข้างเลน แหล่งโบราณคดีเขาจานเรน แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อยด้วย โดยมีการพบเศษชิ้นส่วนภาชนะดินเผาห่อสามขาด้วย และเขียนรายงานไว้ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชุมพร พ.ศ. 2544

พ.ศ.2542 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้กล่าวถึงแหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อย ไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร

หลักฐานที่พบ

- 1.เศษภาชนะดินเผาผิวเรียบและลายเชือกทาบ
- 2.ภาชนะดินเผาประเภทหม้อสามขา (ชำรุด) และขาของหม้อสามขาจำนวนกว่า 10 ชิ้น
- 3.ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์

โบราณวัตถุเหล่านี้เก็บมาจากถ้ำหลายแห่งในหมู่เขาน้ำลอดนี้ ซึ่งไม่ทราบที่มาของถ้ำชัดเจน และได้มีการเก็บรวบรวมไว้บริเวณหน้าพระประธานในถ้ำ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

โบราณวัตถุเหล่านี้ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าบริเวณถ้ำและเพิงผาเขาน้ำลอด เคยเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อย่างน้อยก็ในราวยุคหินใหม่ อายุตั้งแต่ 4,000 ปีลงมา มีลักษณะเป็นแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ประเภทถ้ำและเพิงผา (วิสันธิณี โพธิ์สุนทร 2542 : 107-108 ; สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 26 แหล่งโบราณคดีวัดถ้ำขวัญเมือง

ภูมิที่ตั้ง

วัดถ้ำขวัญเมือง หมู่ที่ 4 บ้านนาคราม ตำบลนาโพธิ์ อำเภอเสวี จังหวัดชุมพร ถ้ำขวัญเมืองคือหนึ่งในจำนวนหลายถ้ำบนเขาหินปูน แต่เดิมเป็นป่าทึบ มีคลองสรีไหลผ่านทางทิศตะวันตก ต่อมาใช้เป็นกุฏิพระของวัดถ้ำขวัญเมืองที่สร้างขึ้นบริเวณเชิงเขา ด้านทิศตะวันออกของถ้ำขวัญเมือง มีถ้ำขนาดใหญ่เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป เมื่อพ.ศ.2523 ทางวัดได้สร้างเจดีย์บนเขา 1 องค์ ภายในบรรจุพระบรมสารีริกธาตุและพระอรหันตสาวกธาตุไว้ใต้ฐานเจดีย์

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

พระพุทธรูปปางห้ามสมุทรทรงเครื่องเนื้อโลหะสูงประมาณ 1.66 เมตรประดิษฐานภายในถ้ำ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

ชาวบ้านเชื่อกันว่าพระพุทธรูปองค์นี้ เป็นพิมพ์เดียวกับพระปางห้ามสมุทรในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (สมัยรัชกาลที่ 3) (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 27 แหล่งโบราณคดีเขาโกบ

ภูมิที่ตั้ง

พื้นที่บริเวณเขาทะลุ ตำบลเขาทะลุ อำเภอเสวี จังหวัดชุมพร เป็นพื้นที่ที่ตั้งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวอำเภอเสวี จ.ชุมพร จากข้อมูลแผนที่สภาพภูมิประเทศพบว่าจัดเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง กล่าวได้ว่าบริเวณเขาทะลุตั้งอยู่กึ่งกลางของเส้นทางข้ามคาบสมุทรพอดิ เส้นทางละอุ่น-เขาทะลุ-ทุ่งตะโก เนื่องจากเป็นเส้นทางหนึ่งที่มีระยะทางสั้น ผู้คนในอดีตจึงเลือกใช้เป็นเส้นทางสำหรับเดินทางไปมาระหว่างทะเลอันดามันและทะเลอ่าวไทยได้ ลักษณะสภาพภูมิประเทศของพื้นที่โดยรอบเขาทะลุนั้น โดยทั่วไปจะเป็นพื้นที่รองรับด้วยเขาหินปูนหน้าผาชัน ทอดตัวตามแนวเหนือใต้ มีความยาวรวมทั้งหมดประมาณ 14 กิโลเมตร มีคลองสรี และคลองน้ำลอดน้อย ไหลขนานแนวเขา ปัจจุบันพื้นที่โดยทั่วไปมีการทำสวนกาแฟ ยางพาราเป็นต้น

แหล่งโบราณคดีเขาโกบ ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เขาทะลุ บ้านเขาทะลุ ต.เขาทะลุ อ.สวี จ.ชุมพร ตั้งอยู่หลัง สก.นาสัก ประมาณ 100 เมตร ปัจจุบันอยู่ในเขตพื้นที่บ้านนายนิยม บุญเชนทร์ ลักษณะสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ จัดเป็นพื้นที่ที่รองรับด้วยหินปูน ซึ่งเป็นลักษณะของแนวหินปูนลูกโดด ปรากฏลักษณะเพิงผา สูงกว่าระดับดินปกติเล็กน้อย และถ้ำขนาดเล็ก ในปัจจุบันพื้นที่โดยรอบเขาโกบเป็นสวนผลไม้ จากการสัมภาษณ์ของเจ้าของพื้นที่ (นายนิยม บุญเชนทร์)บอกว่าแต่เดิมประมาณ 10 ปี ที่ผ่านมามีพื้นที่ดังกล่าวเป็นพื้นที่สำหรับเผาข้าวหลามขาย หลังจากเลิกขายข้าวหลามแล้วก็ไม่ได้ทำอะไรบริเวณพื้นที่นี้อีก จึงทำให้บริเวณแหล่งโบราณคดี มีลักษณะเป็นกองไฟบนลานกว้างได้เพิงผา

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ. 2534 โดย สุวิทย์ ชัยมงคล และคณะได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่จังหวัดชุมพร จำนวน 5 แหล่ง คือแหล่งเขานาพริ้ว แหล่งถ้ำสนุกสุขารมย์ แหล่งถ้ำพระ แหล่งถ้ำดินเปิด และแหล่งถ้ำเขาฉานเรน ซึ่งถ้ำฉานเรนนั้นจัดว่าตั้งอยู่ในเขตพื้นที่ใกล้เคียงเขาทะลุอยู่ด้วย ได้มีการสำรวจพบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาจำนวน 412 ชิ้น และเขียนรายงานไว้ในหนังสือแหล่งโบราณคดีในเขตจังหวัดชุมพร ระนอง ตรังและสตูล

พ.ศ.2541 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชุมพร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีพื้นที่เขาค่าย อ.สวี จ.ชุมพร ได้กล่าวถึงการสำรวจที่แหล่งโบราณคดีถ้ำช้างเล่น แหล่งโบราณคดีเขาฉานเรน แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อยด้วย โดยมีการพบเศษชิ้นส่วนภาชนะดินเผาหม้อสามขาด้วย และเขียนรายงานไว้ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชุมพร พ.ศ. 2544

พ.ศ.2542 กรมศิลปากรได้จัดพิมพ์หนังสือพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชุมพร โดยได้กล่าวถึงการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอายุราว 3,000 ปีมาแล้ว โดยมักจะเลือกตั้งถิ่นฐานตามถ้ำและเพิงผา ในเขตบริเวณเทือกเขาหินปูนแถบอำเภอสวี และทุ่งตะโก โดยมีการพบหลักฐานทางโบราณคดีที่สำคัญได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะ เครื่องมือหินขัด และเศษภาชนะดินเผาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่บริเวณแหล่งโบราณคดีถ้ำช้างเล่น ตำบลเขาค่าย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (วิสันธิ โปธิสุนทร 2542 : 36-41)

พ.ศ. 2546 กรมศิลปากร ได้จัดทำรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีและโบราณสถานหลายจังหวัดในภาคใต้ โดยเฉพาะในเขตจังหวัดชุมพรนั้น ได้พบแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แถบพื้นที่ลุ่มน้ำสวี บริเวณเขาทะลุ คือ แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อย พบหลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผาแบบผิวเรียบ,ลายเชือกทาบ,หม้อสามขา และกำไลหินอ่อนเป็นจำนวนมาก โดยคาดว่าเป็นที่อยู่อาศัยของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ไว้ในหนังสือ“แหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณสถาน สุราษฎร์ธานี ปัตตานี ชุมพร นราธิวาส ภูเก็ต ตรัง”(สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

พ.ศ. 2552 โครงการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดินเผาในประเทศไทยกับประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่เขาทะลุ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร ในช่วงระหว่างวันที่ 3 – 21 สิงหาคม พ.ศ. 2552 พบแหล่งโบราณคดีทั้งสิ้น 74 แหล่ง โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่จะเป็นเศษภาชนะดินเผา โดยมีการพบเศษภาชนะดินเผาแบบ

หม้อสามขาด้วย ทั้งนี้ในการดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ. 2552 นั้น ได้มีการสุ่มชุดตรวจแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง คือ แหล่งโบราณคดีเขาแครง และเขาจุฬา ต.เขาทะลุ อ.สวี จ.ชุมพร นำทีมโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว มหาวิทยาลัยศิลปากร

พ.ศ. 2553 โครงการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดินเผาในประเทศไทยกับประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่เขาค่าย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ครั้งที่ 2) ประกอบด้วย กลุ่มเขามากมายในบริเวณเขาค่าย เช่น กลุ่มเขาคูรัม กลุ่มเขาไฟไหม้ กลุ่มเขาตาทอง เป็นต้น ในช่วงระหว่างวันที่ 12-30 มีนาคม พ.ศ.2553 พบแหล่งโบราณคดีทั้งสิ้น 82 แหล่ง จากโบราณวัตถุที่พบ สามารถสันนิษฐานได้ถึงอายุสมัยของเขตพื้นที่เขาทะลุ และเขตพื้นที่เขาค่าย ว่าน่าจะอยู่ในช่วงอายุสมัยตั้งแต่ยุคหินใหม่ ประมาณ 3,000-4,000 ปีมาแล้ว และจากเศษชิ้นส่วนโลหะประเภทสำริดที่พบ ทำให้ทราบว่าในพื้นที่เขาทะลุและเขาค่าย มีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องจนถึงช่วงที่มีการหล่อและการใช้เครื่องมือโลหะ ส่วนในเรื่องของเศษภาชนะดินเผานี้เนื้อแกร่งแบบเครื่องถ้วยจีนที่พบ อาจเป็นของที่เกิดจากการนำเข้ามาในพื้นที่ภายหลังในสมัยปัจจุบัน หรืออาจเป็นของที่อยู่มานานตั้งแต่ในสมัยที่โบราณวัตถุประเภทดังกล่าวยังเป็นที่ยอมรับอยู่ก็เป็นได้ ทั้งนี้ในการดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ. 2553 นั้น ได้มีการสุ่มชุดตรวจแหล่งโบราณคดีจำนวน 1 แหล่ง คือ แหล่งโบราณคดีเขาโกบ ต.เขาทะลุ อ.สวี จ.ชุมพร นำทีมโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว มหาวิทยาลัยศิลปากร

จากการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่เขาทะลุ-เขาค่าย ในช่วงระหว่างวันที่ 3 – 21 สิงหาคม พ.ศ. 2552 พบว่ามีแหล่งโบราณคดีโดยรอบพื้นที่เขาโกบ จำนวน 3 แหล่ง คือ แหล่งโบราณคดีเขาโกบ 1,2 และ 3 จากข้อมูลหลักฐานต่าง ๆ จากการสำรวจ จึงได้เลือกพื้นที่นี้สำหรับขุดค้นทางโบราณคดี เพื่อตรวจสอบร่องรอยกิจกรรมมนุษย์ ในปีพ.ศ.2553 โดยกำหนดให้แหล่งโบราณคดีเขาโกบ 1 เป็นตัวแทนแหล่งโบราณคดีรอบเขาโกบ สำหรับทำการขุดตรวจสอบทางโบราณคดี เนื่องจากยังไม่ถูกลักลอบหาโบราณวัตถุเช่นแหล่งโบราณคดีเขาโกบ 2 และ 3 โดยกำหนดพื้นที่ขุดค้นขนาด 2x2 เมตร จำนวน 1 หลุม

หลักฐานที่พบ

1. หลักฐานเศษภาชนะดินเผา ส่วนใหญ่ที่พบจัดเป็นภาชนะดินเผานี้เนื้อ Earthen ware บางชิ้นไม่มีการตกแต่งแบบผิวเรียบ บางชิ้นมีการตกแต่งโดยการขัดมันจนถึงลายเชือกทาบ รวมถึงพบกลุ่มเศษภาชนะดินเผาประกอบด้วย ส่วนของขอบปาก ลำตัว โดยเป็นแบบทั้งผิวเรียบ และน่าจะเป็นเศษภาชนะดินเผาที่แตกมาจากใบเดียวกัน

2. หลักฐานโครงกระดูกมนุษย์ จำนวน 3 โครง และสิ่งของที่ฝังร่วมกับศพทั้งสาม (คูภาพที่ 9) เป็นโครงกระดูกผู้ใหญ่ 1 โครง และโครงกระดูกเด็ก 2 โครง โดยทั้งสามโครงหันศีรษะไปทางทิศใต้ สภาพของโครงกระดูกทั้ง 3 โครงค่อนข้างชำรุด ซึ่งทั้ง 3 โครงมีการเรียงตัวและตำแหน่งของกระดูกส่วนต่าง ๆ วางไม่ตรงตามหลักกายวิภาคของมนุษย์ แสดงให้เห็นว่ากลุ่มโครงกระดูกนี้น่าจะเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 (Secondary burial) โดยน่าจะถูกฝังพร้อม ๆ กัน หลักฐานที่ฝังร่วมกับศพทั้งสาม คือ ภาชนะดินเผาค่อนข้างสมบูรณ์ จำนวน 8 ใบ, ขวานหินขัด 2 ชิ้น พบทั้งชนิดแบบมีใบ และไม่มีใบ

3. หลักฐานเกี่ยวกับกองไฟ (Fire pit) พบอย่างน้อย 2 กอง โดยบริเวณที่พบกองไฟจะพบกลุ่มของเศษภาชนะดินเผา เศษกระดูกสัตว์ ร่วมอยู่ด้วย

4. หลักฐานเกี่ยวกับสัตว์ (Faunal remaind) ได้แก่ กระดูกสัตว์ พบว่าส่วนใหญ่จะมีลักษณะค่อนข้างแตกหักเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย พบทั้งที่ถูกเผาไฟและไม่ถูกเผาไฟ ส่วนใหญ่จะเป็นพวก หมู กวาง เป็นต้น และเปลือกหอย ซึ่งพบเป็นจำนวนมากในชั้นหลักฐานนี้ จากการวิเคราะห์หลักฐานโดย อ.ศักดิ์ บวร คุ่มปีสุวรรณ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม ได้ข้อมูลว่า หลักฐานประเภทเปลือกหอยที่พบในชั้นหลักฐานนี้มี 4 ชนิด ได้แก่ หอย *Paludomus petrosus* หอย *Melanoides tuberculata* หอย *Ellobium aurismidae* และหอยนกขมิ้นใหญ่ (*Amphidromus atricollosus*) จัดเป็นหอยน้ำจืด หอยน้ำ (ค่อนข้าง)กร่อย และหอยหากบก ตามลำดับ

5. เครื่องมือหินกะเทาะ ได้แก่ ขวานหินกะเทาะ 2 ชิ้น จัดเป็นเครื่องมือหินกะเทาะแบบสองหน้า ทำจากหิน Siliceous Mudstone และกลุ่มเศษสะเก็ดหินบริเวณกว้าง ที่มีจำนวนมากกว่า 1,000 ชิ้น และเกือบทุกชิ้นจะพบร่องรอยของการกะเทาะอย่างชัดเจน (ดูภาพที่ 10)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

ผลการขุดค้นทางโบราณคดี บริเวณพื้นที่เขาโกบ สามารถสรุปในเบื้องต้นได้ว่าบริเวณนี้ปรากฏร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์อดีตตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยสามารถสรุปเบื้องต้นได้ดังนี้

1. จัดเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุสมัยอย่างน้อย 5,000 ปีมาแล้ว (จากผล C14) โดยยังคงมีวิถีชีวิตแบบหาของป่าล่าสัตว์ ใช้เครื่องมือหินเป็นเครื่องมือหลักในการดำรงชีพ ร่องรอยหลักฐานทางโบราณคดีที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจน คือ เครื่องมือหินกะเทาะ กลุ่มเศษสะเก็ดหินกะเทาะ (พบทั้งที่มีการใช้งานและไม่มีการใช้งาน) เศษกระดูกสัตว์เผาไฟเป็นจำนวนมาก รวมถึงกองขี้เถ้า หรือ กองถ่านต่าง ๆ กระจายตัวอยู่ไป

2. จัดเป็นพื้นที่สำหรับฝังศพ โดยน่าจะเป็นการใช้พื้นที่ในช่วงสมัยต่อมา ลักษณะพิธีกรรมการฝังศพนั้นน่าจะเป็นการฝังศพครั้งที่ 2 โดยสังเกตจากตำแหน่งของกระดูกส่วนต่าง ๆ วางไม่ตรงตามหลักกายวิภาคของมนุษย์ และเป็นการฝังแบบตั้งใจ โดยพบหลักฐานเกี่ยวกับการอุทิศสิ่งของให้กับผู้ตายด้วย ที่วางทับอยู่บนโครงกระดูกอย่างเป็นระเบียบ เช่น หม้อก้นกลม หม้อมีสัน ขวานหินขัด เป็นต้น ทั้งนี้สามารถสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่าน่าจะมีอายุมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ อย่างน้อย 3,000 ปีมาแล้ว (ขวลิต ขาวเขียว 2553 : 26-35)

ลำดับที่ 28 แหล่งโบราณคดีเขาจุฬา

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีเขาจุฬา อยู่ในพื้นที่เขาทะลุ โนม.1 บ้านเขาทะลุ ต.เขาทะลุ อ.สวิ จ.ชุมพร ลักษณะสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ จัดเป็นพื้นที่ที่รองรับด้วยหินปูน ซึ่งเป็นลักษณะของแนวหินปูนลูกโดดปรากฏลักษณะเพิงผา และถ้ำขนาดเล็ก

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ. 2552 โครงการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดินเผาในประเทศไทยกับประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่เขาทะลุ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร ในช่วงระหว่างวันที่ 3 – 21 สิงหาคม พ.ศ. 2552 พบแหล่งโบราณคดีทั้งสิ้น 74 แหล่ง โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่จะเป็นเศษภาชนะดินเผา โดยมีการพบเศษภาชนะดินเผาแบบหม้อสามขาด้วย ทั้งนี้ในการดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ. 2552 นั้น ได้มีการสำรวจตรวจแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง คือ แหล่งโบราณคดีเขาแครง และเขาจุฬา ต.เขาทะลุ อ.สวี จ.ชุมพร นำทีมโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว มหาวิทยาลัยศิลปากร ในส่วนของพื้นที่ที่เลือกทำการขุดค้นทางโบราณคดีนั้น เป็นบริเวณที่ราบเชิงเขาทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของเขาคูหา สภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นลานขนานไปกับเชิงผาหินปูน โดยกำหนดพื้นที่ขุดค้นขนาด 1x3 เมตร จำนวน 1 หลุม

หลักฐานที่พบ

- 1.พบเศษสะเก็ดหินหินกะเทาะ ที่ทำจากหิน Siliceous Mudstone จำนวน 78 ชิ้น
- 2.พบเศษสะเก็ดหินหินกะเทาะ ที่ทำจากหิน Siliceous Shale จำนวน 98 ชิ้น
- 3.เศษภาชนะดินเผาลายเชือกทาบขนาดเล็ก จำนวน 186 ชิ้น และเศษภาชนะดินเผาแตกหักขนาดเล็ก
- 4.ลูกปัดดินเผา จำนวน 1 ชิ้น
- 5.เศษกระดูกสัตว์แตกหักขนาดเล็กจำนวนมาก
- 6.เศษเปลือกหอยกาบและเศษหอยกาบแทรกอยู่ในชั้นดิน
- 7.ร่องรอยโครงกระดูกมนุษย์ เต็มโครง ลักษณะนอนหงายเหยียดยาว พบว่ามีการมัดมือติดกับลำตัว มัดหัวเข่าทั้งสองข้างติดกัน บริเวณด้านบนหัวกะโหลกพบเศษภาชนะดินเผา จำนวน 4 ชิ้น ส่วนบริเวณลำตัวพบเศษสะเก็ดหินกะเทาะ ที่ทำจากหิน Siliceous Mudstone กระจายอยู่ทั่วไป บริเวณระหว่างหัวเข่า พบหอยน้ำจืดวางอยู่ 1 ตัว (ดูภาพที่ 11)

การกำหนดอายุและความจากหลักฐานที่พบ

สามารถสรุปในเบื้องต้นได้ว่าบริเวณพื้นที่เขาจุฬาปรากฏร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์อดีตตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จัดเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยและประกอบพิธีกรรมฝังศพของมนุษย์ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ เนื่องจากพบหลักฐานโครงกระดูกมนุษย์ เศษเครื่องมือสะเก็ดหิน เศษภาชนะดินเผา เป็นต้น (ชวลิต ขาวเขียว 2552 : 20-29)

ลำดับที่ 29 แหล่งโบราณคดีเขาแครง

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีเขาแครง อยู่ในพื้นที่เขาทะลุ ในม.3 บ้านห้วยกลาง ต.เขาทะลุ อ.สวี จ.ชุมพร ลักษณะสภาพโดยทั่วไปของพื้นที่ จัดเป็นพื้นที่ที่รองรับด้วยหินปูน ปรากฏหน้าผา เิงผา ถ้ำ อยู่หลายบริเวณ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ. 2552 โครงการวิจัยความสัมพันธ์ระหว่างภาชนะดินเผาในประเทศไทยกับประเทศแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีในเขตพื้นที่เขาทะลุ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร ในช่วงระหว่างวันที่ 3 – 21 สิงหาคม พ.ศ. 2552 พบแหล่งโบราณคดีทั้งสิ้น 74 แหล่ง โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่จะเป็นเศษภาชนะดินเผา โดยมีการพบเศษภาชนะดินเผาแบบหม้อสามขาด้วย ทั้งนี้ในการดำเนินงานในช่วงปี พ.ศ. 2552 นั้น ได้มีการสุ่มขุดตรวจแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง คือ แหล่งโบราณคดีเขาแครง และเขาจุฬา ต.เขาทะลุ อ.สวี จ.ชุมพร นำทีมโดยผู้ช่วยศาสตราจารย์ชวลิต ขาวเขียว มหาวิทยาลัยศิลปากร ในส่วนของพื้นที่ที่เลือกทำการขุดค้นทางโบราณคดีนั้น มีสภาพพื้นที่โดยทั่วไปเป็นลานกว้างบนเพิงผาหินปูน โดยกำหนดพื้นที่ขุดค้นขนาด 2x2 เมตร จำนวน 1 หลุม ลักษณะของสภาพพื้นที่ก่อนที่ทำการขุดค้น พบว่าพื้นที่ร้อยละ 60 ถูกกลบกลบขุดค้น ซึ่งจะมีลักษณะเป็นหลุมขนาดต่าง ๆ กระจายตัวเกือบทั่วทั้งบริเวณ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่ามีการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุในบริเวณดังกล่าวหลายครั้ง โบราณวัตถุที่พบส่วนใหญ่จะเป็นจำพวกเศษภาชนะดินเผาหลักฐานที่พบ

- 1.เครื่องมือหินกะเทาะ เศษสะเก็ดหินกะเทาะ (พบทั้งที่มีการใช้งานและไม่มีการใช้งาน) (ดูภาพที่ 12)
- 2.เศษกระดูกสัตว์เผาไฟ
- 3.กองขี้เถ้า หรือ กองถ่าน

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

สามารถสรุปในเบื้องต้นได้ว่าบริเวณพื้นที่เขาแครงปรากฏร่องรอยหลักฐานเกี่ยวกับกิจกรรมของมนุษย์อดีตตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ จัดเป็นพื้นที่สำหรับอยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยยังคงมีวิถีชีวิตแบบหาของป่า ลำสัตว์ ใช้เครื่องมือหินเป็นเครื่องมือหลักในการดำรงชีพ โดยมีการเข้ามาใช้พื้นที่ดังกล่าวเป็นช่วงเวลาอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากการพบหลักฐานเกี่ยวกับกิจกรรมการใช้ไฟ (ชั้นขี้เถ้า กองถ่าน เศษกระดูกสัตว์เผาไฟ) (ชวลิต ขาวเขียว 2552 : 6-19)

ลำดับที่ 30 แหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่

ภูมิที่ตั้ง

บ้านเขาวงกรด หมู่ที่ 4 ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอยางตะโก จังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่ตั้งอยู่บนเขากรดใหญ่ซึ่งเป็นภูเขาหินปูนลูกโดด ประกอบด้วยถ้ำทั้งหมด 5 ถ้ำ โดยพบบริเวณเชิงเขาด้านทิศตะวันตก 1 ถ้ำ มีลักษณะเป็นเพิงผามีถ้ำหินปูนหล่นลงมาทับกัน วัดขนาดความกว้างได้ประมาณ 15 เมตร บริเวณผิวดินพบเศษภาชนะดินเผากระจัดกระจายเนื่องจากมีร่องรอยการเข้ามาลักลอบขุดหาโบราณวัตถุ ด้านล่างของเพิงผามีช่องถ้ำขนาดกว้างประมาณ 70 เซนติเมตร ภายในพบชิ้นส่วนกระดูกสัตว์จำนวนหนึ่ง ปัจจุบันสภาพพื้นที่โดยรอบเขากรดใหญ่เป็นสวนทุเรียนและแดงโมของชาวบ้าน มีทางน้ำคือห้วยลึกและคลองตะโกไหลผ่านด้านทิศใต้ของแหล่ง

การดำเนินงานทางด้านโบราณคดี

วันที่ 18 มกราคม 2552 สำนักโบราณคดีที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ดำเนินการสำรวจและสัมภาษณ์ รวมถึงเขียนรายงานไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่ จากการสัมภาษณ์ นายประจักษ์ เพชรคง ชาวบ้านเขาวงกรด ได้ข้อมูลว่า... เมื่อช่วงปลายปีที่ผ่านมาได้ผู้เข้ามาลักขุดหา ลูกปัด จากการตรวจสอบในครั้งนั้นได้พบเศษภาชนะดินเผา กระดุกมนุษย์ส่วนกะโหลกศีรษะ ฟันมนุษย์ และชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ ตลอดจนมีการพบพระพุทธรูป จำนวน 3 องค์ (ขนาดเท่ามือคน) ปัจจุบันได้นำลงมาประดิษฐานยังวัดแก้ว เทพศิวิ่งกรดบ้านเขาวงกรด หมู่ที่ 4 ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอนาทม จังหวัดชุมพร... (ประจักษ์ เพชรคง 2552)

หลักฐานที่พบ

1. เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (ดูภาพที่ 13)
2. ลูกปัด
3. ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และฟันมนุษย์
4. ชิ้นส่วนพระพุทธรูป (ดูภาพที่ 14)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

จากหลักฐานประเภทภาชนะดินเผา ลูกปัดและชิ้นส่วนกระดูกที่พบ เป็นหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ แต่จากหลักฐานประเภทชิ้นส่วนพระพุทธรูป คาดว่าคงมีการเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณนี้ในช่วงสมัยประวัติศาสตร์ด้วยเช่นกัน (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ก : 938-955)

ลำดับที่ 31 แหล่งโบราณคดีถ้ำศาลช้างเล่น (ถ้ำทิพย์ปรีดา)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีสำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดศาลช้างเล่นหรือถ้ำทิพย์ปรีดา ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านศาลช้างเล่น ตำบลเขาค่าย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร ถ้ำช้างเล่นเป็นถ้ำหินปูนบนเขาช้างเล่น ในเขตเทือกเขาค่ายซึ่งต่อกันกับเทือกเขาตะลุ มีลักษณะเป็นเพิงผาตั้งอยู่ด้านทิศตะวันออกของเขาช้างเล่น ตัวถ้ำประกอบด้วยหลายคูหา แต่ละคูหามีความกว้างมาก โดยเฉพาะพื้นที่ด้านหน้าถ้ำได้เพิงหินเป็นลานขนาดใหญ่ มีพื้นที่ 180 ตารางเมตร มีห้วยหินดำ ห้วยช้างเล่นและห้วยน้ำแดง ไหลโอบล้อมเขาช้างเล่น ปัจจุบันพื้นที่ทั้งหมดของถ้ำถูกตัดแปลงเป็นสำนักสงฆ์ ด้วยการเทคอนกรีตทับพื้นที่ภายในถ้ำ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2541 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชุมพร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีพื้นที่เขาค่าย อ.สวี จ.ชุมพร ได้กล่าวถึงการสำรวจที่แหล่งโบราณคดีถ้ำช้างเล่น แหล่งโบราณคดีเขาฉกรรจ์ แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อยด้วย โดยมีการพบเศษชิ้นส่วนภาชนะดินเผาหม้อสามขาด้วย และเขียนรายงานไว้ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชุมพร พ.ศ. 2544

พ.ศ.2542 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีสำนักวิปัสสนากรรมฐานวัดศาลช้างเล่น (ถ้ำทิพย์ปรีดา) ไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร จากการสอบถามพระอาจารย์บุญสม สมจิตโต เจ้าสำนักวิปัสสนากรรมฐานฯ ได้ทราบว่า มีการปรับพื้นที่ของถ้ำเมื่อราว พ.ศ. 2528 ครั้งที่พระอาจารย์บัวพา ยังเป็นเจ้าสำนักวิปัสสนากรรมฐานแห่งนี้ ในครั้งนั้นพื้นที่ถ้ำโดยทั่วไปเต็มไปด้วยเศษภาชนะดินเผา กระดูกสัตว์ปริมาณมากถึง 2 กระสอบ ซึ่งภายหลังการปรับพื้นที่แล้ว พระอาจารย์บัวพาได้นำโบราณวัตถุทั้งหมดรวมกันแล้วไปกปูนซีเมนต์ทับ เพื่อเป็นฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูป อย่างไรก็ตามยังมีโบราณวัตถุอีกส่วนหนึ่งที่พระอาจารย์บุญสม สมจิตโต เจ้าสำนักวิปัสสนากรรมฐานฯ ได้เก็บรักษาไว้ และได้มอบให้กับพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร เพื่อจัดแสดงในโอกาสต่อมา

หลักฐานที่พบ

- 1.จักรหิน ขนาดสูง 3 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 11 เซนติเมตร
- 2.ภาชนะดินเผาทรงพานขัดมัน ส่วนฐานหักหายไป ขนาดสูง 5 เซนติเมตร เส้นผ่าศูนย์กลาง 18 เซนติเมตร หนา 0.6 เซนติเมตร
- 3.ฟันสัตว์กินพืช (ฟันช้าง)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

หลักฐานทางโบราณคดีที่พบ แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของกลุ่มชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ในเขตพื้นที่แห่งนี้ (วิสันธิณี โพธิ์สุนทร 2542 : 105-106)

ลำดับที่ 32 แหล่งโบราณคดีวัดมุจลินทาราม (พระธาตุมุจลินทร์)

ภูมิที่ตั้ง

พระธาตุมุจลินทร์ เดิมตั้งอยู่ในบริเวณวัดมุจลินทาราม หมู่ที่ 1 บ้านหนองจิก ตำบลทุ่งตะโก อำเภอบางสะพาน จังหวัดชุมพร เนื่องจากพื้นที่คับแคบ ไม่เหมาะแก่การขยายและพัฒนาวัด จึงได้ย้ายวัดมุจลินทารามไปตั้งบริเวณใหม่ที่หมู่ 1 ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอบางสะพาน จังหวัดชุมพร ห่างจากวัดเดิมประมาณ 1 กิโลเมตร เมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้ว ปัจจุบันบริเวณพระธาตุมุจลินทร์ ได้กลายเป็นโรงเรียนวัดมุจลินทาราม มีทางน้ำไหลเคียงประกอบไปด้วย คลองเพรา คลองตะโก ซึ่งในอดีตลำคลองเหล่านี้ใช้เป็นเส้นทางค้าที่สำคัญ องค์พระธาตุมุจลินทร์ เป็นศาสนสถานที่มีมาก่อนการสร้างวัดแล้ว อาจเป็นวัดร้างมาแต่เดิม ที่ชาวบ้านเรียกว่า “พ่อท่านในกุฏิ” คือเป็นที่เก็บอัฐิของพระสงฆ์ผู้ศักดิ์สิทธิ์ จำนวน 4 รูป (ไม่ทราบว่าเป็นใคร) เข้าใจว่าบริเวณนี้คงเป็นที่ตั้งชุมชนตะโกเดิมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่เรียกว่า บ้านหนองจิก เนื่องจากมีต้นจิก และเป็นที่มาของชื่อมุจลินทร์ ซึ่งแปลว่า ต้นจิกด้วย

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 10 กันยายน พ.ศ.2540 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้สำรวจและสัมภาษณ์ครูโรงเรียนวัดมุจลินทาราม และได้เขียนรายงานการสำรวจไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร พ.ศ.2542 (วิสันธิณี โพธิ์สุนทร 2542 : 100)

พ.ศ.2541 กรมศิลปากรได้ประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนพิเศษที่ 83 ง. วันที่ 21 กันยายน 2541 ขนาดประมาณ 4 ไร่ 2 งาน

หลักฐานที่พบ

พระธาตุมูจลินทร์ เป็นเจดีย์ฐานสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 2.20 x 2.20 เมตรฐานชั้นล่างเป็นฐานเชิงรองรับฐานสิงห์ย่อมุมไม้สิบหก ท้องไม้ลักษณะคล้ายเรือนธาตุ ทำเป็นประตูหลอก ทั้งสี่ด้าน มีปูนปั้นรูปยักษ์เฝ้าประตูด้านละ 2 คน ชุ่มหน้าบันเป็นลายปูนปั้นรูปราหูอมจันทร์ อยู่บนฐานที่ทำล้อกับเรือนธาตุรองรับบัวกระฉังรูปสี่เหลี่ยม องค์ระฆังเป็นรูปสี่เหลี่ยมย่อมุมไม้สิบหก คอระฆังหรือบัวคอเสื้อประดับปูนปั้นเป็นบัวซ้อนกลีบ 3 ชั้น ถัดขึ้นไปเป็นลูกแก้วรองรับบัวกลุ่มเถา ซึ่งหักเหลือบัวกลุ่มเพียงชั้นเดียว

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากลักษณะศิลปกรรมขององค์พระธาตุเป็นศิลปกรรมท้องถิ่น มีอายุราวสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น รัชกาลที่ 1-3 หรือราว 200 - 150 ปีที่ผ่านมา (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 33 แหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว (เขาวงศ์)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว ตั้งอยู่ที่บ้านเกาะแก้ว หมู่ที่ 4 ตำบลปากตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นถ้ำบริเวณเชิงเขาวงศ์ เป็นภูเขาหินปูนลูกโดดขนาดย่อม ปัจจุบัน ติดกับวิทยาลัยประมงชุมพรเขตรอุดมศักดิ์ บริเวณปากน้ำตะโก

การดำเนินงานทางโบราณคดี

กุมภาพันธ์ 2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราชและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว พบว่าแหล่งโบราณคดีนี้มีความสำคัญมาก เนื่องจากพบหลักฐานที่มีความเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว รวมถึงพบหลักฐานที่บ่งบอกถึงการติดต่อกับชนชาติอื่นที่ไม่พบที่เขาสามแก้วอีกด้วย

วันที่ 9 เมษายน 2552 สำนักโบราณคดีที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ดำเนินการสำรวจและสัมภาษณ์ รวมถึงเขียนรายงานไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว(เขาวงศ์)

จากการสัมภาษณ์นายไตรฤกษ์ มือสันทัด นายกสมาคมชาวประมงปากตะโก ได้ข้อมูลว่าเคยมีการพบลูกปัด เศษภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์จำนวนหนึ่งในถ้ำถั่ว ปัจจุบันได้ทำการเก็บรักษาเศษภาชนะดินเผาและลูกปัดบางส่วนไว้ที่สำนักงานเทศบาลปากตะโก

จากการสำรวจ พบว่าถ้ำถั่วถ้ำ มีจำนวน 2 คูหา

คูหาถ้ำที่ 1 วัดขนาดปากถ้ำได้ 5 เมตร หันหน้าทางทิศเหนือ ภายในถ้ำกว้างประมาณ 3 เมตร วัดขนาดความลึกจากปากถ้ำถึงสุดผนังด้านในได้ 10 เมตร ระดับพื้นปากถ้ำสูงจากระดับพื้นดิน

ด้านล่างประมาณ 1 เมตร จากการสำรวจพบร่องรอยการลักลอบขุดหาลูกปัดจนทำให้พบเศษภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์กระจายโดยทั่วไปบริเวณผิวดิน

คูหาถ้ำที่ 2 ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของคูหาถ้ำที่ 1 ห่างกันประมาณ 20 เมตร วัดขนาดปากถ้ำกว้าง 3 เมตร หันหน้าทางทิศเหนือ ภายในถ้ำกว้างประมาณ 4 เมตร วัดขนาดความลึกจากปากถ้ำถึงสุดผนังด้านในได้ 10 เมตร ระดับพื้นปากถ้ำสูงจากระดับพื้นดินด้านล่างประมาณ 2 เมตร บริเวณผิวดินพบร่องรอยการลักลอบขุดหาลูกปัดจนทำให้สามารถมองเห็นระดับผิวดินเดิมจากผนังถ้ำ ตลอดจนพบเศษภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์โดยทั่วไป

หลักฐานที่พบ

1. เศษภาชนะดินเผา

1.1 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน มีการตกแต่งด้วยการกดประทับ ลายซีฟีนเฟือง (Rouletted ware) (ดูภาพที่ 15 (ก))

1.2 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน มีการตกแต่งด้วยการเขียนสี

1.3 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน มีการตกแต่งด้วยการขูดขีด

1.4 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน

1.5 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง

1.6 เศษเครื่องถ้วย (จีน)

2. ชิ้นส่วนหม้อสามขาและชิ้นส่วนพานดินเผา

3. ลูกปัดแก้ว และลูกปัดหิน (คาร์เนเลียน)

4. ชิ้นส่วนสำริด

5. ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และสัตว์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากการสำรวจทางโบราณคดีและข้อมูลจากการสัมภาษณ์ประชาชนในพื้นที่ ทำให้ทราบว่ามีการพบโบราณวัตถุจำนวนมากภายในแหล่งโบราณคดีถ้ำด้วย ซึ่งจากการวิเคราะห์และจำแนกเศษภาชนะดินเผาแล้วนั้น พบว่าสามารถกำหนดอายุได้หลายสมัยด้วยกัน ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ จนถึงสมัยประวัติศาสตร์ ทั้งนี้ เศษภาชนะดินเผาหลายชิ้นสามารถระบุถึงแหล่งที่มาหรือแหล่งผลิตได้ชัดเจน โดยเฉพาะชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนนั้นเป็นหลักฐานที่สามารถใช้ในการกำหนดอายุสมัยได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นชิ้นส่วนเครื่องถ้วยจีนสมัยราชวงศ์ถัง (พ.ศ.1161-1450) ราชวงศ์ซ่ง (พ.ศ.1503-1822) (ดูภาพที่ 15 (ข)) และราชวงศ์หยวน (พ.ศ.1822-1911) (ดูภาพที่ 15 (ค)) ซึ่งทำให้สามารถตีความได้ว่าแหล่งโบราณคดีแห่งนี้คงมีการใช้พื้นที่ในลักษณะเป็นเมืองท่าริมชายฝั่งที่ใช้ในการติดต่อค้าขายกับชุมชนภายนอกในอดีต (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ค : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

จากหลักฐานเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินเผาลายเขียนสีและลายขูดขีดที่พบ (ดูภาพที่ 15 (ง)) คล้ายคลึงกับที่พบจากการสำรวจที่เกาะเต่า (บริเวณเกาะสมุย) ซึ่งอาจเป็นภาชนะดินเผาเขียนสีแบบกาลานาย (Kalanay Pot) ที่เป็นวัฒนธรรมเชื่อมระหว่างฟิลิปปินส์-เวียดนาม แสดงให้เห็นว่าแหล่งโบราณคดี

แห่งนี้อาจมีการติดต่อกับชนชาติดังกล่าว ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่-ประวัติศาสตร์ตอนต้น (Solheim 1959 : 157-172, 1964 : 169-211)

จากหลักฐานประเภท Rouletted ware รวมถึงการพบลูกปัดแบบอินโด-แปซิฟิกและลูกปัดหิน (ดูภาพที่ 16) ซึ่งคล้ายคลึงกับที่พบในแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว และอีกหลายในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว มีการเข้ามาใช้พื้นที่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ และอาจเป็นเมืองท่าในหลายช่วงสมัย ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) และสมัยนครศรีธรรมราช (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ค : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 34 แหล่งโบราณคดีถ้ำจันเรน

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำจันเรน อยู่บนเขาจันเรน ที่บ้านจันเรน หมู่ที่ 10 ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร เขาจันเรนเป็นภูเขาหินปูนในกลุ่มเทือกเขาอันสลับซับซ้อน ระหว่างเขตอำเภอสวี อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพรและอำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง กลุ่มเทือกเขาเหล่านี้ ได้แก่ เขาคาน ชงโค เขาช้างเล่น เขาแม่แคน เขาห้วยเสียด เขาชุมพร เขาลกและเขาวังปลา กลุ่มเทือกเขาเหล่านี้ไม่มีที่ราบ ลำน้ำที่สำคัญในบริเวณนี้ ได้แก่ คลองตะโก คลองเขากลด ห้วยน้ำแดง คลองเพราและห้วยดินสอ บริเวณด้านหน้าภูเขาเป็นเพิงผาหันหน้าไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ มีความยาวประมาณ 30 เมตร ส่วนที่กว้างที่สุดประมาณ 18 เมตร ด้วยลักษณะที่เป็นเพิงผาหินขนาดใหญ่ยื่นออกมา ตามภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “จัน” ส่วนคำว่า “เลน” บางท่านเสนอว่ามาจากน้ำผิที่ไหลลงเพิงผา บางท่านเสนอว่ามาจากน้ำฝนที่มักไหลบ่าทุกปี และภายหลังจึงเรียกเพิงผาเป็น “เรน” บริเวณด้านหน้าเพิงผามีลำธารเล็ก ๆ ไหลผ่าน พื้นที่เพิงผาอยู่ในระดับเดียวกับพื้นด้านนอก ส่วนตัวถ้ำอยู่บนภูเขา ปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศเหนือ วัดขนาดปากถ้ำได้ 2.5 เมตร ซึ่งปากถ้ำจะอยู่สูงจากระดับพื้นถ้ำด้านล่างประมาณ 9 เมตร ภายในถ้ำจันเรนมีคูหาถ้ำเชื่อมต่อกันอยู่ จำนวน 3 คูหา

คูหาถ้ำที่ 1 อยู่ติดกับปากถ้ำ มีขนาดความกว้างจากผนังด้านทิศเหนือ-ใต้ 5.5 เมตร ผนังด้านตะวันออก-ตะวันตก 13 เมตร ปากคูหาถ้ำที่เชื่อมระหว่างถ้ำที่ 1 และ 2 วัดขนาดได้ 3 เมตร ส่วน

คูหาถ้ำที่ 2 มีขนาดความกว้างจากผนังด้านทิศเหนือ-ใต้ 9 เมตร ผนังด้านตะวันออก-ตะวันตก 10 เมตร ปากคูหาถ้ำที่เชื่อมระหว่างถ้ำที่ 2 และ 3 วัดขนาดได้ 2 เมตร

คูหาถ้ำที่ 3 มีขนาดความกว้างจากผนังด้านทิศเหนือ-ใต้ 12 เมตร ผนังด้านตะวันออก-ตะวันตก 8 เมตร ภายในคูหาถ้ำทั้ง 3 แห่ง มีร่องรอยการลักลอบขุดหาโบราณวัตถุโดยทั่วไป ส่วนโบราณวัตถุจะพบที่เพิงผาและภายในถ้ำ โดยเฉพาะคูหาถ้ำที่ 3 จะพบหลักฐานในปริมาณที่มากกว่าคูหาถ้ำอื่นๆ ทั้งนี้ พบว่ามีหลุมลักลอบขุดเจาะขนาดลึกประมาณ 1 เมตร จำนวน 3 หลุม ภายในคูหาถ้ำที่ 3 ด้วย

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำฉานเรน ไว้ในหนังสือก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 23-24)

พ.ศ.2541 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติชุมพร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีพื้นที่เขาค่าย อ.สวี จ.ชุมพร ได้กล่าวถึงการสำรวจที่แหล่งโบราณคดีถ้ำช้างเล่น แหล่งโบราณคดีเขาฉานเรน แหล่งโบราณคดีถ้ำน้ำลอดน้อยด้วย โดยมีการพบเศษชิ้นส่วนภาชนะดินเผาหม้อสามขาด้วย และเขียนรายงานไว้ในหนังสือวัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดชุมพร พ.ศ. 2544

วันที่ 15 มกราคม พ.ศ.2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจและเขียนไว้ในรายงานการสำรวจโบราณสถานถ้ำฉานเรน (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ข : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หลักฐานที่พบ

- 1.เศษภาชนะดินเผา ได้แก่ ภาชนะดินเผาเนื้อหยาบ มีเม็ดทรายปนมาก เผาในอุณหภูมิต่ำ ขึ้นรูปด้วยมือ พบทั้งส่วนปาก ส่วนฐาน ส่วนตัว และชิ้นส่วนขาภาชนะ (หม้อสามขา) (ดูภาพที่ 17)
- 2.เครื่องมือหิน ได้แก่ ขวานหินขัด หินกะเทาะและสะเก็ดหิน (ดูภาพที่ 18)
- 3.ลูกปัด
- 4.ชิ้นส่วนกระดูกกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานที่พบ สันนิษฐานว่าเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ กำหนดอายุราว 4,000-2,000 ปีมาแล้ว (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 35 แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ (ตะโก)

ภูมิที่ตั้ง

ถ้ำพระ คือถ้ำบนภูเขาหินปูนลูกหนึ่ง ในบริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของกลุ่มเทือกเขาห้วยคล้า ในพื้นที่ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร สูง 314 เมตร จากระดับน้ำทะเล ปากถ้ำและด้านในมีขนาดประมาณ 10 x 10 เมตร มีแสงหินงอกยื่นโดยทั่วไปและมีทางสามารถทะลุหลังถ้ำได้ มีคลองลอดไหลผ่านด้านทิศตะวันออกของกลุ่มเทือกเขาห้วยคล้า คลองลอดมีทางน้ำสาขาสองสาย คือ คลองท่าทอง ที่ไหลผ่านด้านทิศใต้และห้วยคล้า ที่ไหลผ่านด้านทิศเหนือและตะวันตกของแหล่งโบราณคดีภายในถ้ำพบพระพุทธรูปหลายขนาดประดิษฐานอยู่

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 1 กันยายน พ.ศ.2554 เชาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำพระ (ตะโก) และสัมภาษณ์นายณรงค์ เพชรสมุทร และนายประสงค์ บุญร่วม ได้ข้อมูลว่า...ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีชาวบ้านนำพระขึ้นไปที่ถ้ำพระเป็นจำนวนมาก ต่อมาในรัชกาลที่ 8 พระพุทธรูปเหล่านั้นได้หายไปเกือบหมด เหลือเพียงพระพุทธรูปไสยาสน์ไม้เพียงองค์เดียว (ส่วนพระพุทธรูปองค์อื่น เป็นของในปัจจุบัน)

ตามคำบอกเล่าของชาวบ้าน คิดว่าพระไม้มงคลนี้ น่าจะถูกสร้างขึ้นบนเขาพระ เนื่องจากไม้ที่นำมาแกะสลักเป็นไม้พื้นเมือง และเศษภาชนะดินเผาแบบท้องถิ่นที่พบ ก็คาดว่าเป็นของช่างแกะสลักนำขึ้นไปใช้และพักอาศัยบนเขาหรือในถ้ำ ภาชนะดินเผาที่พบบางชิ้นมีการกดประทับเป็นลวดลายง่ายๆ นอกจากนี้ยังพบเครื่องถ้วยจีน ซึ่งชาวบ้านกล่าวว่าคล้ายกับเครื่องถ้วยจีนที่พบที่วัดท่าสุทธาราม(ราชวงศ์ชิง) นอกจากนี้ยังพบเปลือกหอยจำนวนหนึ่ง ซึ่งคาดว่าเป็นการนำอาหารขึ้นไป ตามความเชื่อ เหล่าพระที่หายไปในนั้น กล่าวว่าเคยมีพระ(สงฆ์)จากทางเหนือแวะเวียนมาพบพระในถ้ำพระแห่งนี้เชิญชวนให้ท่าน(สงฆ์)ไปอัญเชิญพระลงมาจากเขาและนำกลับไปยังวัดทางเหนือ พร้อมกับให้ลายแทงบอกทางมา ภายหลังก็มีคนมาค้นหาถ้ำพระตามลายแทง พบแล้วก็นำพระไปบูชาไว้ที่อื่น จนกระทั่งเหลือเพียงพระไม้มงคลเดียว... (ณรงค์เพชรสมุทร 2554 ; ประสงค์ บุญร่วม 2554)

หลักฐานที่พบ

1. พระพุทธรูปไสยาสน์ไม้มงคล (ประดิษฐานอยู่บริเวณปากถ้ำ) (ดูภาพที่ 19)
2. พระพุทธรูป ขนาดใหญ่เล็ก รวมแล้วเกือบสิบองค์ (ประดิษฐานอยู่ภายในถ้ำ)
3. เศษภาชนะดินเผา เครื่องถ้วยจีน (ดูภาพที่ 20) และเปลือกหอย จำนวนหนึ่ง (ที่ชาวบ้านพบและเก็บไว้บริเวณแท่นประทับพระพุทธรูปไสยาสน์ไม้มงคล)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานพระพุทธรูปต่างๆ กับข้อมูลที่สัมภาษณ์ สันนิษฐานว่า ถ้ำพระแห่งนี้ อาจมีการเข้ามาใช้พื้นที่เพื่อใช้ประกอบกิจกรรมทางศาสนา ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ส่วนภาชนะดินเผา และเปลือกหอย น่าจะมีอายุร่วมสมัยกับเครื่องถ้วยจีน คือ ต้นรัตนโกสินทร์ โดยเป็นเข้าใช้พื้นที่เพื่อพักอาศัยเป็นเวลานานๆ

ลำดับที่ 36 แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ (เขานางน้อย) (กลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านโนนง)

ภูมิที่ตั้ง

บ้านโนนง ตำบลโนนงเหนือ อำเภอละหาน จังหวัดระนอง เป็นหมู่บ้านขนาดเล็กที่ตั้งอยู่กึ่งกลางคาบสมุทรไทย มีภูเขาน้อยใหญ่วางตัวโดยรอบ จึงทำให้บ้านโนนงมีลักษณะเป็นพื้นที่ราบระหว่างหุบเขา จากการสำรวจกลุ่มเขาหินปูนบ้านโนนง พบถ้ำที่พบหลักฐานทางโบราณคดี จำนวน 3 แห่ง ได้แก่ ถ้ำเสือ (บนเขานางน้อย, หมู่ที่ 1) ถ้ำถนัดไคและถ้ำประกายเพชร (หมู่ที่ 2) จึงเรียกแหล่งโบราณคดีทั้งสามนี้ว่ากลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านโนนง ในบริเวณใกล้เคียงสุด มีคลองละหานไหลผ่านทางด้านทิศตะวันตก ห่างออกไปราว 5 กิโลเมตร และลำธารขนาดเล็กหลายสายไหลผ่านรอบแหล่งฯ ได้แก่ ห้วยหอย ห้วยสะท้อน(แยกจากคลองละหาน) และห้วยเขาลง(แยกจากคลองหินชิง)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 23 สิงหาคม พ.ศ.2553 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ตและเขาวงกต ไขแก้ว(ผู้วิจัย) ได้เข้าสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ(เขานางน้อย)และสัมภาษณ์นายอำนาจ จลาด (2553) (ผู้ใหญ่บ้านหมู่

1) ซึ่งเป็นผู้เก็บรวบรวมโบราณวัตถุส่วนหนึ่งที่พบบนเขานางน้อย ได้แก่ ประเภทเศษภาชนะดินเผา, ประเภทเครื่องมือหินและโลหะ

วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2554 เขาวงกต (ผู้วิจัย) ได้เข้าสำรวจพื้นที่บ้านโนนงและสัมภาษณ์นายสุทธิพงษ์ เกษระนอง กำนันตำบลละอุ่นได้ ผู้รวบรวมหลักฐานบางส่วนที่พบภายในบริเวณบ้านโนนง ได้แก่ หลักฐานประเภทลูกปัด ได้ข้อมูลว่า...เคยมีชาวบ้านพบหลักฐานทางโบราณคดีโดยรอบบ้านโนนงนี้ ทั้งบนเขา พื้นราบและพื้นราบติดลำคลอง เช่น ลูกปัดกระดูก เศษทอง ก้อนแก้ว ใบโองกางและเปลือกหอย...(สุทธิพงษ์ เกษระนอง 2554)

หลักฐานที่พบ

1.ประเภทเศษภาชนะดินเผา ได้แก่ เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) มีลักษณะเป็นเนื้อดินหยาบ ผสมกรวดทราย ขึ้นรูปด้วยมือ ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ ขูดขีด และกดประทับเป็นลิ่มเหลี่ยม เผาอุณหภูมิต่ำ และภาชนะสีด้าขัดมัน จำนวน 1 ชิ้น (ดูภาพที่ 21) เป็นภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) มีสีด้าและตกแต่งโดยการขัดมัน มีลักษณะสำคัญคือปุ่มแหลมรูปทรงกรวยคว่ำที่กึ่งกลางฐานภาชนะด้านใน ภาชนะ ชิ้นนี้มีสภาพเกือบสมบูรณ์ได้ เพราะมีหินปูนเกาะโดยรอบ ผู้ค้นพบคือนายสุนทร เตวีชา (2553) ปัจจุบันเก็บรักษาที่สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต

2.ประเภทเครื่องมือหิน ได้แก่ เครื่องมือหินกะเทาะ, ขวานหินขัด ทั้งมีป่าและไม่มีป่า, จักรหินหรือกำไลหิน (คล้ายที่พบที่แหล่งโบราณคดีถ้ำศาลช้างเล่น ต.เขาค่าย อ.สวี จ.ชุมพร), หินทุบเปลือกไม้สำหรับทำผ้าหรือตกแต่งภาชนะดินเผา คล้ายที่พบตามแหล่งโบราณคดีภาคใต้ทั่วไป (ดูภาพที่ 22)

3.ประเภทโลหะ ได้แก่ ชิ้นส่วนสำริด, มีดเหล็ก (ดูภาพที่ 23)

4.ประเภทลูกปัด ได้แก่ ลูกปัดแก้วสีเขียวหลากหลาย (อินโด-แปซิฟิก) โดยเฉพาะลูกปัดแก้วสีแดงที่พบทั้งแบบสีแดงทึบและสีแดงใส, ลูกปัดหิน (คาร์เนเลียนและอเมทิส), ลูกปัดทอง เศษทองเจาะรู, ลูกปัดหอย, ลูกปัดดินเผาและลูกปัดที่อยู่ในขั้นตอนการผลิต ได้แก่ ลูกปัดแก้วหลากหลายที่ถูกลอมรวมติดกันเป็นก้อนและลูกปัดแก้วที่ติดกันเป็นแถว (ดูภาพที่ 24)

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบบนถ้ำเสือ ประเภทเศษภาชนะดินเผาและเครื่องมือหิน แสดงให้เห็นว่าถ้ำแห่งนี้ ได้ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ และการพบหลักฐานประเภทลูกปัด บนพื้นที่ราบโดยรอบบ้านโนนง แสดงให้เห็นว่าในระยะต่อมา อาจมีการย้ายที่พักอาศัยจากบนเขาลงมาอยู่ที่ราบพร้อมกับมีการติดต่อกับชุมชนภายนอกในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์หรือประวัติศาสตร์ตอนต้น (ข้อมูลเบื้องต้นจากกรมศิลปากร, สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต)

ลำดับที่ 37 แหล่งโบราณคดีถ้ำถนัดไค (กลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านโนนง)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำถนัดไค เป็นถ้ำบนเขาหินปูน ด้านทิศตะวันตกของบ้านโนนง ในพื้นที่ หมู่ 2 บ้านคอกช้าง ตำบลโนนงเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (กลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านโนนง)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 21 สิงหาคม พ.ศ.2554 เชาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้เข้าสำรวจพื้นที่ถ้ำถนัดไคและสัมภาษณ์นายสุทธิพงศ์ เกษระนอง กำนันตำบลละอุ่นได้ ผู้รวบรวมหลักฐานประเภทลูกปัดบางส่วนที่พบภายในบริเวณบ้านในวง ได้ให้ข้อมูลว่า...ภายในถ้ำถนัดไค มีผู้เคยพบโครงกระดูกขนาดใหญ่ฝังคนในปัจจุบัน จำนวน 1 โครง และเศษภาชนะดินเผาเนื้อหยาบจำนวนมาก... (สุทธิพงศ์ เกษระนอง 2554)

หลักฐานที่พบ

ลูกปัดแก้วและหิน

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบในบริเวณบ้านในวง คือ ลูกปัดแก้วและหิน อาจกล่าวได้ว่ากลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านในวง คงมีการเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณภูเขาและเพิงผา เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของคนสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีการย้ายลงมาใช้พื้นที่ราบด้านล่างต่อเนื่องจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น ส่วนบนถ้ำถนัดไค นั้น จากการสัมภาษณ์พบหลักฐานสมัยก่อนประวัติศาสตร์ชัดเจน

ลำดับที่ 38 แหล่งโบราณคดีถ้ำประกายเพชร (กลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านในวง)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำประกายเพชร เป็นถ้ำบนเขาหินปูนบ้านในวง ในหมู่ 2 บ้านคอกช้าง ตำบลในวงเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (กลุ่มแหล่งโบราณคดีบ้านในวง) สภาพพื้นที่ด้านหน้าถ้ำทางด้านทิศเหนือมีลักษณะเป็นที่ราบ ปากถ้ำสูงจากพื้นประมาณ 5-6 เมตร ทางขึ้นถูกปรับเป็นทางลาดไปยังปากถ้ำ ถ้ำแห่งนี้มีพระสงฆ์เข้ามาพักอาศัยและมีการขุดปรับสภาพพื้นที่ถ้ำ ทำให้พบโบราณวัตถุได้แก่ เศษภาชนะดินเผาและกระดูกสัตว์ ลักษณะถ้ำมีขนาดใหญ่ มีอุโมงค์ถ้ำที่มีความยาวสลับซับซ้อนบางแห่ง มีหินงอกหินย้อยสวยงาม

การดำเนินทางด้านโบราณคดี

วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2548 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต ได้ทำการสำรวจและสัมภาษณ์นายประจวบ จันทรลำภู (2548) (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2) ไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำประกายเพชร

หลักฐานที่พบ

1. เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (Earthenware) มีลักษณะเป็นเนื้อดินหยาบๆ ผสมกรวดทรายขึ้นรูปด้วยมือ เผออุณภูมิต่ำ ผิวด้านในปรากฏเป็นรอยบุ๋ม ไม่เรียบเกิดจากรอยขึ้นรูปด้วยมือ และบางชิ้นพบว่ามีการใช้เป็นหมุนด้วย เทคนิคการตกแต่งผิวภาชนะภายนอกนั้น มีทั้งแบบผิวเรียบ ผิวเรียบขัดมัน และลายเชือกทาบ เป็นรูปแบบนิยมในช่วงยุคหินใหม่ สำหรับภาชนะดินเผาขัดมันตรงส่วนปาก โดยตัวหม้อตกแต่งด้วยลายเชือกทาบนั้น จะสังเกตได้ว่ามีความประณีตมากกว่าภาชนะที่ไม่ได้ขัดมัน ภาชนะดินกลุ่มนี้จะใช้เป็นหมุนขึ้นรูป ขัดผิวมันทั้งด้านในและด้านนอก เนื้อดินละเอียดและมีทรายผสมน้อย

2. กระดูกสัตว์ มีทั้งกระดูกสัตว์เล็กและกระดูกสัตว์ใหญ่ กระดูกมีรอยแตกหักเกิดจากการถูกนำมาเป็นอาหาร ในจำนวนนี้มีพวกเต่ารวมอยู่ด้วย

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

แหล่งโบราณคดีถ้ำประกายเพชรนับว่าเป็นแหล่งโบราณคดีสำคัญ เนื่องจากเป็นหลักฐานที่สามารถบอกได้ว่าในพื้นที่จังหวัดระนอง โดยเฉพาะในเขตอำเภอละอุ่นนั้น มีการเข้ามาอยู่ของมนุษย์ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แล้วและมีความเป็นไปได้ว่า ตามถ้ำและเพิงผาเขาหินปูนในบริเวณใกล้เคียงกับถ้ำประกายเพชรอาจเคยมีมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์เข้ามาอยู่อาศัยด้วยก็เป็นได้ และแหล่งโบราณคดีแห่งนี้สามารถใช้เป็นตัวแทนในการอธิบายภาพรวมการกระจายตัวของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี

จากหลักฐานโบราณวัตถุที่พบได้แก่เศษภาชนะดินเผาซึ่งมีเทคนิคการตกแต่งผิวภาชนะด้วยลายเชือกทาบ ผิวขัดมัน รูปแบบภาชนะเป็นหม้อแบบมีสันก้นกลม เป็นลักษณะเด่นที่นิยมในสมัยยุคหินใหม่ และจากเศษกระดูกสัตว์ที่พบในถ้ำนั้น แสดงว่าถ้ำแห่งนี้ ได้ถูกใช้เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ มีอายุประมาณ 2,000-4,000 ปีมาแล้ว (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2548 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 39 แหล่งโบราณคดีสุสานเจ้าเมืองระนอง

ภูมิที่ตั้ง

สุสานเจ้าเมืองระนอง ตั้งอยู่บนเนินเขาชะงัดทอง ในเขตตำบลบางนอน อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง มีคลองบางนอนไหลผ่านด้านทิศใต้ พระยาดำรงสุจริต มหิศรภักดี (คอซู้เจียง ณ ระนอง) เจ้าเมืองระนองคนแรก ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ถึงแก่อสัญกรรม ในวันพฤหัสบดี เดือน 7 ขึ้น 8 ค่ำ ปีมะเมีย จัตวาศก ศักราช 1244 (พ.ศ.2425) อายุได้ 86 ปี

เมื่อพ.ศ.2426 พระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง ณ ระนอง) ผู้เป็นหัวหน้าบุตรหลานได้ลงทุนก่อสร้างสุสานที่ฝั่งศพให้บิดา บนที่ดินที่ได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่ตระกูล ณ ระนอง

เมื่อวันที่ 26 เมษายน พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จทอดพระเนตรสุสานเจ้าเมืองระนอง ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. 109 (พ.ศ.2433) ดังนี้

วันที่ ๒๖ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ เสด็จทอดพระเนตรห้องซุข ที่ฝั่งศพพระยาดำรงสุจริต (คอซู้เจียง)...เปนสวนพระยารัตนเศรษฐีทั้งสองฟาก ปลูกหมาก มะพร้าว มะม่วงเปนระยะ... ที่หน้าห้องศพปลูกต้นไม้ดอกต่างๆ มีป้ายศิลาจารึกเรื่องชาติประวัติของพระยาดำรงสุจริต และมีรูปสัตว์ แลตุ๊กตาศิลาสองสามคู่ แล้วก่อเขื่อนปูศิลาเป็นขั้นๆขึ้นไป ๓ ขั้นจึงถึงลานที่ฝั่งศพ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ 2467 : 12-13)

เมื่อวันที่ 19 เมษายน พ.ศ.2452 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรสุสานเจ้าเมืองระนอง ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ คราว ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ดังนี้

วันที่ ๑๕ เวลาบ่าย ๔ โมงเศษทรงรถเสด็จออกไปที่ห้องซุ้มที่ฝั่งศพท่านพระยาดำรง
สุจริต ที่เรียกกันว่าเจ้าคุณเฒ่า ทางจากพระที่นั่งประมาณ ๘๐ เส้น ถนนดีตลอดทาง...ห้องซุ้ม
นั้นตั้งอยู่ที่บนไหล่เขา...หน้าห้องซุ้มมีแผ่นศิลาจารึกชาติประวัติของท่านผู้ตาย...ท่านพระยา
ดำรงสุจริต(จางวางกำกับราชการเมืองระนอง) พระยารัษฎานุประดิษฐ์(ข้าหลวงเทศาภิบาล
ผู้สำเร็จราชการมณฑลภูเก็ต บุตรคนที่ ๖ ท่านเจ้าคุณเฒ่า) และบุตรหลานท่านผู้ตายได้ถูกเข่า
ลงถวายคำนับอย่างจีน...จากกลับจากห้องซุ้มได้เวยะทอดพระเนตร โรงจำหน่ายยาฝิ่นของ
รัฐบาล..เสด็จกลับที่ประทับ (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 48)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีอุทยานเจ้าเมือง
ระนอง ไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 :
69-71)

พ.ศ.2542 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและระวางแนวเขต ในราช
กิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 116 ตอนพิเศษ 7 ง วันที่ 22 มกราคม 2542 ในอาณาเขต
โบราณสถาน 12 ไร่ 2 งาน 98 ตารางวา (กรมศิลปากร 2555)

หลักฐานที่พบ

ได้แก่ ฮวงซุ้ย, ตุ๊กตาจีน, ม้าหิน, สิงโตหิน, แพะหิน,ฐานเสาหิน,แผ่นจารึกประวัติต้นตระกูล
การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

สมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2426 สมัยรัชกาลที่ 5

ลำดับที่ 40 แหล่งโบราณคดีวัดสุวรรณคีรีวิหาร

ภูมิที่ตั้ง

โบราณสถานวัดสุวรรณคีรีวิหาร ปัจจุบันตั้งอยู่บนถนนชาติเฉลิม ตำบลเขาหินเวศน์ อำเภอ
เมืองระนอง จังหวัดระนอง มีคลองบางนอนไหลผ่านทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวัด เดิมคือวัด "สุวรรณคีรี
ทาราม" ที่ตั้งอยู่ริมคลองหาดส้มแป้น หมู่ที่ 1 ตำบลบางรี อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง ใกล้กับ
สนามกีฬาจังหวัดในปัจจุบัน แต่ด้วยผลเสียที่กระทบจากการทำเหมืองแร่ในอดีต จึงทำให้สุวรรณคีรีทา
รามกลายเป็นวัดร้างไป

เมษายน พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จ พระราชดำเนินประพาส
หัวเมืองฝ่ายตะวันตก มาประทับแรมที่จังหวัดระนอง ทรงทราบเหตุการณ์เรื่องวัดร้างดังกล่าว จึงมี
ประกาศ พระบรมราชโองการให้จัดสร้างพระอารามขึ้นใหม่ ณ สถานที่ปัจจุบัน(บนถนนชาติเฉลิม
ตำบลเขาหินเวศน์) และได้พระราชทานนามพระอารามนี้ว่า “วัดสุวรรณคีรีวิหาร” ปราบกฎตามประกาศพระ
บรมราชโองการ ฉบับวันที่ 2 ตุลาคม พ.ศ.2537

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2544 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 118 ตอนพิเศษ 33ง. วันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2544

หลักฐานที่พบ

1.ศาลาการเปรียญรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า พื้นปูด้วยกระเบื้องมีหลังคาทรงปั้นหยา ปูนทับสันหลังคาเป็นรูปพญานาค

2.เจดีย์ทรงกลม (รูปทรงพม่า) ยกฐานสูงจากพื้นประมาณ 0.8 เมตร ตั้งอยู่บนฐานแปดเหลี่ยม และเจดีย์สภาพปัจจุบันศาลาการเปรียญได้รับการบูรณะแล้ว แต่เจดีย์ยังไม่ได้มีการบูรณะ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

ลักษณะศาลาการเปรียญและเจดีย์ เป็นรูปแบบศิลปกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ.2433 สมัยรัชกาลที่ 5 (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2555)

ลำดับที่ 41 แหล่งโบราณคดีกำแพงจวนเจ้าเมืองระนอง

ภูมิที่ตั้ง

จวนเจ้าเมืองระนองหรือบ้านค่าย ในปัจจุบัน ตั้งอยู่ในเขตตำบลเขานิเวศน์ อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง สร้างขึ้นภายหลัง พ.ศ.2425 โดยพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก้อง ณ ระนอง) เจ้าเมืองระนองคนที่ 2

เมื่อวันที่ 25 เมษายน พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จทอดพระเนตรจวนเจ้าเมืองระนอง ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. 109 (พ.ศ.2433) ดังนี้

วันที่ ๒๕ เวลาเช้า เสด็จออกทรงปลูกต้นมะขามที่หน้าท้องพระโรงสองต้น เพื่อเป็นที่รำที่ได้เสด็จมาประทับในที่นี้ และเสด็จทอดพระเนตรบ้านพระยารัตนเศรษฐี ที่อยู่ในบัดนี้ แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประพาสสวนของพระยารัตนเศรษฐี มีต้นจันทน์เทศ แลกาแฟ ส้มโอ มะพร้าว ลูกกล้วยฝรั่งไทย ประทับอยู่จนเวลากลางวันจึงเสด็จกลับ ป่า (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 12)

เมื่อวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2452 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จทอดพระเนตรจวนเจ้าเมืองระนอง ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ คราว ร.ศ. 128 (พ.ศ.2452) ดังนี้

วันที่ ๑๘ เวลาบ่าย ๕ โมง ได้ทรงรถเสด็จไปเยี่ยมเจ้าคุณดำรง(สุจริต)ที่บ้านที่อยู่ในบัดนี้ บ้านนี้กว้างขวางมีเรือนอยู่ในนั้นหลายหลัง ที่ตึกใหญ่ซึ่งเป็นเรือนเดิมท่านพระยารัตนเศรษฐีเดิมนี้อยู่ ส่วนเจ้าคุณดำรงอยู่ที่เรือนใหม่ข้างตึกใหญ่ เป็นตึกเครื่องไม้ใช้ไม้ระกำ มีห้องหับชุกชุมมาก ที่บ้านนี้เมื่อเจ้าคุณระนองเฝ้าบิดาเจ้าคุณดำรงมาตั้งอยู่ มีอยู่ด้วยกัน ๑๗ หลังคาเรือนเท่านั้น และอยู่ในกลางป่า เมื่อผมมา ๒๐ ปีล่วงมาแล้ว ผมก็ยังได้เห็นป่าอยู่ติด

กับกำแพงบ้าน มาบัดนี้บ้านนี้กลายเป็นเข้ามาอยู่ในกลางเมือง (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 41-42)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านค่ายเจ้า
เมืองระนองไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์
2517 : 67-69)

พ.ศ.2539 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและระวางแนวเขต ในราช
กิจจานุเบกษา ฉบับประกาศทั่วไป เล่ม 113 ตอนพิเศษ 50 ง วันที่ 18 ธันวาคม 2539 ในอาณาเขต
โบราณสถาน พื้นที่ ก 5 ไร่ 51.37 ตารางวา พื้นที่ ข 1 ไร่ 81.75 ตารางวา และพื้นที่ ค 1 ไร่ 11.25 ตารางวา
(กรมศิลปากร 2555)

หลักฐานที่พบ

ได้แก่ ประตูกำแพง, แนวกำแพง, ซากอาคาร และจวนเจ้าเมือง

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

สมัยรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3) พุทธศตวรรษที่ 25 (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15
ภูเก็ต 2555)

ลำดับที่ 42 แหล่งโบราณคดีวัดขันเงิน(วิหารวัดขันเงิน)

ภูมิที่ตั้ง

วัดขันเงิน ตั้งอยู่หมู่ที่ 4 บ้านเขาม่วง ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร มี
คลองหลังสวนไหลผ่านด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ เดิมเป็นวัดราษฎร์เก่าแก่วัดหนึ่งในอำเภอหลังสวน
ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นเมื่อใดและใครเป็นผู้สร้าง ตามหลักฐานของกรมการศาสนาบันทึก
ไว้ว่า สร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2369

การดำเนินงานทางโบราณคดี

กรกฎาคม พ.ศ.2539 สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11
นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจวัดขันเงิน พบหลักฐานเป็นวิหารเล็ก และพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน
(พระประธานอุโบสถหลังเก่าหรือโบสถ์น้อย) จากการสอบถามได้ข้อมูลว่า พื้นที่ก่อนสร้างวิหารเล็กใน
พ.ศ.2514 นั้น เคยเป็นส่วนหนึ่งของอุโบสถหลังเก่า(โบสถ์น้อย)มาก่อน แต่ได้รื้อถอนออกไป
พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูนที่พบก็เป็นพระประธานในโบสถ์หลังเก่านี้

พ.ศ.2540 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถาน
ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 114 ตอนพิเศษ 80 ง วันที่ 12 กันยายน พ.ศ. 2540 (พื้นที่โบราณสถาน(วัด)
ขนาดประมาณ 42 ไร่)

หลักฐานที่พบ

1.จากคำบอกเล่า พบอุโบสถหลังเก่าหรือโบสถ์น้อย ภายหลังได้รื้อถอนออกไป

2. พระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน(พระประธานอุโบสถหลังเก่า)หรือพ่อหลวงอินทร์ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางมารวิชัย ขนาดหน้าตัก 1.70 เมตร สูงประมาณ 2.50 เมตร กล่าวกันว่าอดีตเจ้าอาวาสชั้นเงิน เป็นผู้สร้างและประดิษฐานไว้ในอุโบสถหลังเก่า พระพุทธรูปองค์นี้ไม่สามารถกำหนดอายุได้แน่ชัด เนื่องจากถูกซ่อมแซมหลายครั้ง

3. วิหารเล็ก เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนหลังคาทรงไทยมุงกระเบื้องขนาดกว้าง 8 เมตร ยาว 12 เมตร สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2514 ในพื้นที่ส่วนหนึ่งของโบสถ์หลังเก่าหรือโบสถ์น้อย

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

หากเปรียบเทียบกับประวัติวัดที่พบว่าการสร้างขึ้นเมื่อพ.ศ. 2369 หรือในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 และไม่สามารถจะกำหนดอายุจากลักษณะพุทธศิลป์ของพ่อหลวงอินทร์ได้แล้ว ก็อาจสันนิษฐานได้ว่าวัดชั้นเงินนี้มีอายุอยู่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน (สุริยา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 43 แหล่งโบราณคดีเขาเสก (วัดเสกขาราม)

ภูมิที่ตั้ง

เขาเสกหรือวัดเสกขาราม ตั้งอยู่ที่หมู่ 4 ตำบลวังตะกอก อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร สามารถเข้าสู่แหล่งได้โดยใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 4099 บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 2 เขาเสกมีลักษณะเป็นเนินเขาเตี้ยๆ ด้านทิศตะวันตกเฉียงใต้ติดแม่น้ำหลังสวน บริเวณสะพานข้ามแม่น้ำหลังสวนบ้านด่าน ด้านทิศตะวันตกเป็นพื้นที่เอกชน ซึ่งมีการถางป่าและปรับพื้นที่แล้ว ส่วนบริเวณเนินเขาด้านทิศตะวันออกเป็นพื้นที่ของวัดเสกขาราม มีการสร้างกุฏิหรือศาลาอาคารต่างๆ บริเวณพื้นผิวดินที่มีสิ่งก่อสร้างพบอิฐหักมากมาย คาดว่าเป็นการถมที่เพื่อสร้างอาคาร และอิฐหักที่พบจะมีเครื่องถ้วยจีน เครื่องแก้วและเปลือกหอยอยู่รวมด้วย

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 29 สิงหาคม พ.ศ. 2554 ชาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้เข้าสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณคดีเขาเสก และสัมภาษณ์ครูภุณญา บุญบรรณ ครูโรงเรียนสวนศรีวิทยา ได้ข้อมูลว่า...บริเวณเนินเขาเสกด้านทิศตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่ของวัดเสกขารามนั้น เคยพบโบราณวัตถุต่างๆที่ร่วมสมัยเขาสกแก้ว เช่น กลองมโหระทึก เศษภาชนะดินเผา ลูกปัด เศษแก้ว แก้วหลอม ลูกปัดโกแลน นอกจากนี้ตามริมคลองหลังสวนยังพบเครื่องถ้วยทั้งของนำเข้าจากจีน และของพื้นเมืองที่ขึ้นรูปด้วยมือ ครกหินและหินทรายสีชมพูรูปทรงพิเศษ อาจเป็นพระพุทธรูปโกแลน ซึ่งโบราณวัตถุที่พบตามริมคลองหลังสวนและเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินบางส่วนที่พบบนเขาเสก ปัจจุบันถูกเก็บรักษาไว้ที่โรงเรียนสวนศรีวิทยา...(ภุณญา บุญบรรณ 2554)

หลักฐานที่พบ

เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (ดูภาพที่ 25)

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ สันนิษฐานว่าบริเวณพื้นที่เขาเสก อาจเคยมีการตั้งฐานมาตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีความสำคัญในฐานะเมืองท่าเช่นเดียวกับเขาสามแก้ว รวมถึงอาจเป็นแหล่งผลิตลูกปัดด้วย อย่างไรก็ตามหลักฐานจากเขาเสก ณ โรงเรียนสวนศรีวิทยา พบเพียงแค่เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินจำนวนหนึ่งเท่านั้น จึงสันนิษฐานเบื้องต้นได้เพียงมีการเข้ามาใช้พื้นที่เพื่ออยู่อาศัย ก่อนที่จะมีการสร้างวัด ส่วนหลักฐานประเภทเครื่องเคลือบ เครื่องถ้วยจีนที่พบตามริมคลองหลังสวนนั้น คงเป็นหลักฐานที่พบในสมัยหลัง ที่อาจร่วมสมัยกับเมืองหลังสวนและชุมพรในสมัยอยุธยา ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20- ต้นพุทธศตวรรษที่ 24

ลำดับที่ 44 แหล่งโบราณคดีเนินประวัติศาสตร์ (นิเวศน์คีรี)

ภูมิที่ตั้ง

เนินประวัติศาสตร์หรือเขานิเวศน์คีรี ตั้งอยู่ที่ตำบลเขานิเวศน์ อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง มีคลองหาดส้มแป้นไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้และทิศใต้ แล้วไหลไปบรรจบกับคลองระนองก่อนออกสู่ทะเลอันดามัน เขานิเวศน์คีรี เป็นบริเวณที่ตั้งพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ซึ่งพระยารัตนเศรษฐี (คอซิมก้อง) เจ้าเมืองระนองได้สร้างไว้เป็นที่ประทับในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 เมื่อคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสแหลมมลายู พ.ศ.2433 ในครั้งนั้นรัชกาลที่ 5 ได้พระราชทานชื่อนี้ว่า เขานิเวศน์คีรี ทรงปลูกต้นมะขามไว้ 2 ต้นและทรงสลักแผ่นหิน จำนวน 2 แผ่น คือแผ่นหินสลักชื่อ “เขานิเวศน์คีรี” ทั้งภาษาไทย,ภาษาอังกฤษและภาษาจีนและแผ่นหินสลักข้อความว่า “วันที่ 25 เมษายน 109 ทรงปลูกต้นมะขาม” ล้วนตั้งอยู่บนเนินเขานิเวศน์คีรี ตามหลักฐานดังนี้

เมื่อวันที่ 23 เมษายน พ.ศ.2433 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประทับแรมที่พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. 109 (พ.ศ.2433) ดังนี้

วันที่ ๒๓ เวลาเช้า ๔ โมงตรงถึงปากน้ำเมืองระนอง..เสด็จขึ้นจากเรือพระที่นั่งแล้ว ทรงรถพระที่นั่งไปตามหนทาง..เสด็จขึ้นประทับที่พลับพลาบนเนินเขา ที่พลับพลานี้ทำงดงามนัก การตกแต่งประดับประดาแลเครื่องใช้สอยพร้อมบริบูรณ์ มีโรงเรือนที่พักเจ้านายข้าราชการแลโรงทหารหลายหลัง..วันที่ ๒๕ เวลาเช้า เสด็จออกทรงปลูกต้นมะขามที่หน้าท้องพระโรงสองต้น เพื่อเป็นที่ระลึกที่ได้เสด็จมาประทับในที่นี้ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 11-12)

พ.ศ.2444 ในสมัยพระยาดำรงสุจริตมหิศรภักดี (คอซิมก้อง ฅ ระนอง) เป็นเจ้าเมืองระนอง ได้ร่วมกับสมุหเทศาภิบาลมณฑลภูเก็ต ดัดแปลงพระที่นั่งรัตนรังสรรค์เป็นรูปเรือนตึก 2 ชั้น ก่อสร้างแล้วใช้อาคารหลังนี้เป็นศาลากลางของเมืองระนอง

เมื่อวันที่ 16 เมษายน พ.ศ.2452 พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประทับแรมที่พระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ คราว ร.ศ.128 (พ.ศ.2452) ดังนี้

วันที่ ๑๖ เวลาเช้า ๓ โมงเศษ..เสด็จโดยกระบวนรถจากที่ท่าน้ำขึ้นมาพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ระยะทางประมาณ ๘๐ เส้น..พระที่นั่งรัตนรังสรรค์นี้ ตั้งอยู่บนยอดเขาอยู่ข้างจะชันมาก มีต้นไม้ล้อมรอบทุกด้าน เพราะฉะนั้นเป็นที่น่าสบายอย่างยิ่ง ตัวพระที่นั่งเรือนตึก ๒ ชั้น รูปยาวไปตามรูปยอดเขา ลมพัดเย็นสบายคั่น..วันที่ ๑๗ เวลาบ่ายทรงรถเสด็จประพาสตามในเมือง และทอดพระเนตรสถานที่ต่างๆ เสด็จที่ว่าการเมือง ตามธรรมดาใช้ชั้นล่างพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ ครั้นเตรียมจัดพระที่นั่งเป็นที่ประทับ จึงย้ายลงไปตั้งทำการอยู่ในศาลาชั่วคราว (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 2502 : 34-35, 38)

พ.ศ.2507 ตรงกับสมัยที่ พ.ต.อ.บุญณรงค์ วัฒนายน เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดระนอง ได้มีการรื้อถอนอาคารพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ที่ใช้เป็นศาลากลาง ไปก่อสร้างอาคารศาลากลางจังหวัดหลังใหม่ในปัจจุบัน

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2520 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 94 ตอนที่ 39 วันที่ 10 ตุลาคม พ.ศ. 2520

พ.ศ.2545 กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนโบราณสถานและกำหนดเขตที่ดินโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 119 ตอนที่ 119 ง วันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ. 2545 (พื้นที่โบราณสถานขนาด 1 ไร่ 2 งาน 8.58 ตารางวา)

หลักฐานที่พบ

- 1.เนินเขานิเวศน์คีรี
- 2.บันได(พระที่นั่งรัตนรังสรรค์)
- 3.ฐานปฐมนิ (ตกแต่งพระที่นั่งรัตนรังสรรค์)
- 4.ป้ายหินแกรนิต (สลักข้อความ “เขานิเวศน์คีรี”และ“วันที่ 25 เมษายน 109 ทรงปลูกต้นมะขาม”)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

เนื่องจากพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ก่อสร้างด้วยไม้ ต่อมาเมื่ออยู่ในสภาพที่ผุพังจึงถูกรื้อออกทั้งหมด แต่ยังคงเหลือสภาพของเนินเขานิเวศน์คีรี,บันได(พระที่นั่งฯ),ฐานปฐมนิ,ป้ายหิน(สลัก)แกรนิต และต้นมะขาม ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญที่สื่อถึงพระที่นั่งรัตนรังสรรค์ในอดีต ภายหลังจึงเรียกบริเวณเนินเขานิเวศน์คีรีรวมถึงโบราณวัตถุต่างๆบนเนินว่า “เนินประวัติศาสตร์” ที่มีลักษณะรูปแบบศิลปกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์และสภาพในปัจจุบันยังคงไม่ได้รับการบูรณะ (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2555)

ลำดับที่ 45 แหล่งโบราณคดีสวนสาธารณะรักษะวาริน

ภูมิที่ตั้ง

สวนสาธารณะรักษะวารินอยู่ในเขตการปกครองของตำบลหาดส้มแป้น อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง สวนสาธารณะรักษะวาริน เป็นส่วนหนึ่งของคลองหาดส้มแป้น ซึ่งเป็นคลองที่ไหลผ่านเทือกเขาบริเวณสวนสาธารณะฯ แห่งนี้ คือ ถ้ำน้ำร้อนอันเป็นชื่อเรียกตามน้ำพุร้อน ซึ่งเป็นน้ำแร่ธรรมชาติคลองหาดส้มแป้นเป็นคลองที่ไหลจากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก โดยผ่านเขาน้ำร้อน และพื้นราบบริเวณตอนใต้ของตัวเมืองระนองผ่านป่าชายเลนและลงสู่คลองระนอง อันเป็นคลองขนาดใหญ่ มีคลองหลายสายไหลมารวมที่คลองนี้ได้แก่ คลองซ้อ คลองหาดส้มแป้น คลองลาดยาง และออกสู่ทะเลอันดามันบริเวณเกาะคณทีและเกาะเหลา พื้นคลองหาดส้มแป้นเต็มไปด้วยหินกรวดทั้งขนาดเล็กและขนาดใหญ่

แหล่งโบราณคดีสวนสาธารณะรักษะวาริน บริเวณที่สำรวจพบโบราณวัตถุอยู่บนฝั่งด้านทิศใต้และในคลองหาดส้มแป้นบริเวณสวนสาธารณะรักษะวาริน ซึ่งสภาพพื้นที่โดยทั่วไปบริเวณสองฝั่งคลองได้ถูกตัดแปลงให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวและสถานที่พักผ่อน มีบ่อน้ำแร่ สวนหย่อม ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก สวนสัตว์ และยังเป็นที่ตั้งของวัดโปธารามอีกด้วย ไม่เฉพาะบริเวณชายฝั่งเท่านั้น ที่ถูกรบกวนโดยคลองหาดส้มแป้นของบางส่วนก็ถูกถมดินทำเป็นสวนหย่อม

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีน้ำตกถลาง ลอย ไว้ในหนังสือก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 35-36)

หลักฐานที่พบ

เครื่องมือหินกะเทาะ บางชิ้นมีร่องรอยการใช้งาน จำนวน 10 ชิ้น และหินลับ (grinding stone) จำนวน 1 ชิ้น

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานที่พบ เป็นหลักฐานแสดงถึงการตั้งชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์

ลำดับที่ 46 แหล่งโบราณคดีบ้านท่ามะปลา

ภูมิที่ตั้ง

บริเวณสวนผลไม้ของบ้านนายนิคม เบญจมณี บ้านเลขที่34 หมู่ 8 ตำบลท่ามะปลา อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบติดคลองหลังสวนทางด้านทิศเหนือของแหล่ง

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2542 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านท่ามะปลา ไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้พบหลักฐานทางโบราณคดีจำนวนหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันนายนิคมได้เก็บรวบรวมไว้ที่บ้าน

หลักฐานที่พบ

เศษภาชนะดินเผาที่มีการชุบน้ำโคลนสีแดง และเศษภาชนะดินเผาที่มีการเจาะรู จากการตรวจสอบชั้นดินพบว่า เป็นเศษภาชนะดินเผานี้อียาบ มีส่วนผสมของทรายค่อนข้างมาก

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

เศษภาชนะดินเผาเหล่านี้คล้ายกับที่พบในแหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์หลายแห่งในภาคใต้ เป็นหลักฐานที่แสดงถึงกิจกรรมของมนุษย์ในสมัยโบราณ (วิสันธิ โปธิสุนทร 2542 : 115)

ลำดับที่ 47 แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาเงิน

ภูมิที่ตั้ง

เขาเงินเป็นภูเขาลูกโดด ในหมู่ที่ 7 บ้านเขาเงิน ตำบลท่ามะปลา อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร อยู่ห่างจากอำเภอหลังสวนมาทางทิศตะวันตกประมาณ 4 กิโลเมตร ขนาดของภูเขากว้างประมาณ 200 เมตร ยาวประมาณ 300 เมตร สูงประมาณ 60 เมตร จากระดับน้ำทะเลปานกลาง อยู่ริมคลองหลังสวน ถ้ำเขาเงินมีลักษณะเป็นถ้ำและเพิงผาบนเขาเงิน ปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศใต้ ภายในถ้ำมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ 5 องค์ ที่ผนังถ้ำด้านขวามือ (หันหน้าเข้าหาภูเขา) มีพระปรมาภิไธย จปร. ๑๐๘ และเจดีย์อยู่บริเวณหน้าถ้ำ 1 องค์ เนื่องจากมีสภาพภูมิประเทศที่สลับซับซ้อนและอยู่ใกล้กับเส้นทางคมนาคมทางน้ำ ปัจจุบันจึงดัดแปลงเป็นสวนสาธารณะเรียกว่า “สวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ราชชนนี” และเป็นสถานที่ท่องเที่ยวหรือจุดหยุดพักมาตั้งแต่อดีต

ตามตำนานพื้นบ้านเล่าว่า ผู้พบถ้ำเขาเงินคือ ตาเกิด ในถ้ำมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ขณะเดียวกันมีชาวบ้านคนหนึ่งพบพระพุทธรูปที่ทุ่งนา ดังนั้น ตาเกิดและชาวบ้านผู้นั้นจึงมีความประสงค์จะนำพระพุทธรูปไปประดิษฐานในถ้ำที่เขาเห็น และเรียกชื่อถ้ำว่า “ถ้ำเขาเห็น” ครั้นต่อมาเปลี่ยนเป็น “เขาเงิน” และ “เขาเงิน” ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ พระราชทานชื่อใหม่ว่า “ถ้ำเขาเงิน”

ตามประวัติการเสด็จพระราชดำเนินมายังถ้ำเขาเงิน ดังนี้

เมื่อวันที่ 10 สิงหาคม พ.ศ.2432 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสถ้ำเขาเงิน ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. 108 (พ.ศ.2432) ดังนี้

วันที่ ๑๐ เวลาบ่ายลงเรือขึ้นไปตามลำน้ำ น้ำเชี่ยวหนักขึ้นไปทุกที แม่น้ำคุด้อย ๆ สูงขึ้นไป มีที่น้ำเชี่ยวโดยมาก น้ำอับมีน้อย แลเห็นน้ำสูงในระยะใกล้ ๆ เรือไฟทอนิครอฟต์ลากขึ้นไปสองชั่วโมงกับ ๔๕ นาที ถึงหน้าถ้ำเขาเงิน เป็นถ้ำเสมอพื้นตลิ่ง แต่ศิลาหน้าผาชันสูงใหญ่ดูงามดี มีสามถ้ำด้วยกัน ถ้ำกลางตอนหน้าไม่สู้กว้างใหญ่ ปากถ้ำเปิดสว่างมีพระพุทธรูปใหญ่บ้าง ย่อมบ้าง ปิดทองใหม่ ๆ ๖ องค์ พระศิลาพม่าของพระยาระนองและพระยาหลังสวนมาตั้งไว้สององค์ ได้โปรดจารึกอักษรพระนาม จ.ป.ร. ไว้กับศักราชที่เสด็จประพาสตามที่เคยจารึกไว้ตามผนังถ้ำ แลโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระเจดีย์ซึ่งกำลังทำค้างอยู่ที่

ชะง่อนศิลาหน้าถ้ำองค์หนึ่ง อีกสองถ้ำอยู่บนไหล่เขา สูงขึ้นไปถ้ำหนึ่ง...ชาล่อง ๕๐ นาที เท่านั้นก็ถึงพลับพลา...พระราชดำเนินตั้งแต่พลับพลาจนถึงตพาน้ำครึ่งชั่วโมง แล้วเสด็จ กลับลงเรือพระที่นั่ง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2467 : 56-57)

เมื่อวันที่ 9 กรกฎาคม พ.ศ.2441 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาส ถ้ำเขาเงิน ปรากฏความใน จดหมายเหตุเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ. 117 (พ.ศ.2441) ดังนี้

วันที่ ๕ เวลาบ่าย ๓ โมง เสด็จออกทรงช้างพระที่นั่ง ออกจากที่ประทับแรมไปตาม ทาง สองข้างทางมีแต่สวนแลไร่ตลอดไประยะทาง ๑๐๐ เส้นเศษถึงเขาเงิน บางคนก็เรียกเขา เอ็น ประทับช้างพระที่นั่งเสด็จทรงลงพระดำเนินไป นมัสการพระเจดีย์ซึ่งอยู่ริมน้ำตรงหน้า ถ้ำ พระเจดีย์นี้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างขึ้นเมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสคราว ก่อน แล้วเสด็จพระราชดำเนินเข้าไปในถ้ำ มีพระสงฆ์สวดชยันโตรับเสด็จ คือ พระครูเจ้า คณะแลพระสงฆ์ที่อยู่ในเขานี้ ทรงนมัสการพระพุทธรูปในถ้ำ แลทรงจารึกศิลา รตนโกสินทร์ศก ๑๑๗ ที่อักษรพระนามซึ่งจารึกไว้เมื่อเสด็จพระราชดำเนินประพาสใน รตนโกสินทร์ศก ๑๐๘ แล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับลงเรือพระที่นั่งล่องลงมาตามลำน้ำ ถึง ที่ประทับแรมเวลาย่ำค่ำเศษเสด็จขึ้น(เรือ) (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ 2467 : 74 ; พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2471 : 20)

วันที่ 16 กรกฎาคม พ.ศ.2445 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ เสด็จพระราชดำเนินถ้ำเขาเงิน ปรากฏความใน จดหมายเหตุระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ. 121 (พ.ศ.2445) ดังนี้

วันพุธ ๑๖ กรกฎาคม ร.ศ. 121 เวลาบ่าย ๓.๓๕ ถึงเขาเงิน อยู่ซ้ายทาง ลงช้างเข้าไป ปากถ้ำ นั่งพักคอยพวกตามอยู่ ณ ที่พักปากน้ำ มีคนลากปากน้ำถ้ำว่า ตั้งแต่บางยี่โรมาถึงถ้ำ เขาเงิน ๑๗๑ เส้น มาถึงพร้อมกันเข้าคูถ้ำ ถ้ำกว้างลึกประมาณ ๘ วา มณฑลกันถ้ำมีฐานชุกชี มีพระก่อหินพม่าพระไม้ตั้งกองอยู่มาก ริมปากถ้ำข้างซ้ายมีจารึก จ.ป.ร. ที่ปากถ้ำริมฝั่งน้ำ มี พระเจดีย์สูง ๔ วา อยู่บนชะง่อนหินองค์หนึ่ง มีจารึกว่า เสด็จพระราชดำเนิน ศก ๑๐๘ เห็น พระเจดีย์ก่อค้างทรงพระราชศรัทธาโปรดเกล้าฯให้พระยาจัญญาทำ...แล้วเสร็จในศก ๑๑๑ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ 2540 : 123)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขาเงินไว้ใน หนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 50-51)

พ.ศ.2522 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ดำเนินการสำรวจ

พ.ศ.2524 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช บูรณะส่วนฐานและบันไดทางขึ้น (กรม ศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ช : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

พ.ศ.2537 สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดชุมพร ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขา เงิน รวมถึงเขียนรายงานการสำรวจไว้ในหนังสือ โบราณคดี ประวัติศาสตร์และศิลปวัฒนธรรม เมื่อปี

พ.ศ.2537 และหนังสือ ชุมพรสถาปตยกรรมท้องถิ่น เมื่อปีพ.ศ.2538 (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

พ.ศ.2542 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขาเงิน ไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร (วิสันธนี โพธิ์สุนทร 2542 : 113-114)

วันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจและเขียนไว้ในรายงานการสำรวจโบราณสถานถ้ำเขาเงิน (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ช : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หลักฐานที่พบ

1. ถ้ำเขาเงิน ปากถ้ำหันหน้าไปทางทิศใต้ ที่ผนังถ้ำด้านขวามือ (หันหน้าเข้า) มีพระปรมาภิไธย จปร.๑๐๘ ทาทับด้วยชาด ปัจจุบันได้ทาสีแดงอาคิลิกทับแล้วปิดทอง
2. เจดีย์ อยู่ตรงหน้าถ้ำ ห่างจากปากถ้ำประมาณ 15 เมตร เป็นเจดีย์ทรงกลมตั้งอยู่บนฐานสี่เหลี่ยมก่ออิฐสอปูน องค์ระฆังกลมตั้งอยู่บนมัลลิกแก้ว 3 ชั้น ส่วนบนเป็นบัลลังก์ ก้านฉัตร เสาทานปล้องโฉนและปลียอด สูง 10.26 เมตร ฐานเจดีย์กว้าง 5.94 เมตร
3. รอยพระพุทธบาทสำริด ตั้งอยู่บนศาลาบริเวณไหล่เขาด้านทิศใต้ ยาว 1.83 เมตร
4. พระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายในถ้ำเขาเงิน 5 องค์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

รอยพระพุทธบาทสำริด และพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่ภายในถ้ำเขาเงิน 5 องค์ ล้วนเป็นศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์ (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 48 แหล่งโบราณคดีวัดดอนชัย

ภูมิที่ตั้ง

วัดดอนชัย เป็นวัดเก่าแก่และสำคัญติดลำน้ำหลังสวน ตั้งอยู่หมู่ที่ 3 บ้านดอนยาง ตำบลพ้อแดง อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร เป็นสถานที่ซึ่งเก็บรักษาเรือมะเขือย่า เรือประวัติศาสตร์คูเมืองชุมพร

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2542 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดดอนชัย ไว้ในหนังสือพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร

หลักฐานที่พบ

1. เรือมะเขือย่า เป็นเรือไม้ตะเคียนลำยาวอายุราว 100 ปี วันที่ 9 สิงหาคม ร.ศ.108 (พ.ศ. 2432) คราวพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสหลังสวน ได้ใช้เรือมะเขือยานี้เป็นเรือนำเสด็จ เรือกลไฟพระที่นั่งทอนิครอฟต์ จากปากอ่าวไทยไปตามลำน้ำหลังสวน และเสด็จประทับพลับพลาตำบลบางขันเงิน ภายหลังใช้เป็นเรือแข่งขัน(ชนิด 28 ฝีพาย) ในงานประเพณีแข่งเรือ ณ แม่น้ำ

หลังสวน ช่วงแรม 1 ค่ำ เดือน 11 ของทุกปี ปัจจุบันใช้เป็นเรือเกียรดิศ นำหน้าขบวนแห่ทางในพิธีเปิดการแข่งขันงานประเพณีแห่พระแข่งเรือ ณ แม่น้ำหลังสวนเป็นประจำทุกปี

2. ภูเข้าวาส เป็นสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีการปรับปรุงวัสดุก่อสร้างใหม่ในบางส่วน หากแต่ยังคงโครงสร้างแบบเดิมไว้ กล่าวคือ เป็นอาคารทรงปั้นหยาได้ถุนสูง หลังคาเป็นมุขยื่น 2 ปีก ฝาทำด้วยไม้คร่าวเจาะช่องหน้าต่าง บานหน้าต่างเป็นบานประกบ 2 บาน หน้าอาคารมีบันไดทางขึ้นต่อกับส่วนระเบียงที่มีชักรงจุเป็นช่อง เหนือชักรงระเบียงดีไม้เป็นลายตาราง อาคารนี้ผ่านการซ่อมแซมแล้วในบางส่วน อาทิ ส่วนหลังคาจากเดิมที่เป็นกระเบื้องว่าว เปลี่ยนเป็นสังกะสีลอนเล็ก รวมทั้งเปลี่ยนเสาไม้เป็นคอนกรีตแทนเพื่อความคงทนของอาคาร

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

สมัยรัตนโกสินทร์ (วิสันธิ โปหฺสฺนท 2542 : 116)

ลำดับที่ 49 แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี)

ภูมิที่ตั้ง

วัดสุวรรณคีรี บ้านหน้าเขาทอง หมู่ที่ 7 ตำบลขันเงิน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง ตั้งอยู่บนภูเขาหินปูนลูกโดด โดยในปัจจุบันแหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทองอยู่ในเขตความรับผิดชอบของวัดสุวรรณคีรี บริเวณปากถ้ำจะมีลักษณะเป็นเพิงหินขนาดใหญ่และมีลานชั้นหินจำนวน 2 ชั้น ลานชั้นล่างมีเจดีย์ย่อมุมไม้สิบสองก่ออิฐถือปูน (ยอดหัก) และประติมากรรมรูปใบโพธิ์ระบूपที่สร้าง พ.ศ.2523 ส่วนลานชั้นที่สองมีการก่อปูนซีเมนต์เป็นชั้นบันได โดยมีการประดิษฐานพระพุทธรูปภายในถ้ำมีคูหาขนาดใหญ่-เล็กเชื่อมต่อกัน พบเศษภาชนะดินเผาและร่องรอยการขุดหามูลค้างคาวโดยทั่วไป นอกจากนี้ภายในถ้ำยังมีการประดิษฐานพระพุทธรูปปูนปั้นจำนวนหลายองค์ทางด้านทิศตะวันตกของภูเขาจะมีหนองหินซึ่งเป็นแหล่งน้ำตั้งอยู่ พื้นที่โดยรอบภูเขาเป็นสวนมังคุดลองกองและสวนปาล์มของชาวบ้าน

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 14 มกราคม 2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้นำการสำรวจและสัมภาษณ์พระสงฆ์ในพื้นที่ ได้ข้อมูลดังนี้...

1. ในอดีตภายในถ้ำภูเขาทองมีการกั้นผนังห้องโดยการใช้อิฐ ซึ่งอิฐที่ใช้คงจะได้จากการขุดเอาดินจากสระน้ำบริเวณด้านหน้าภูเขามาใช้ในการก่อสร้าง เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วได้มีพระสงฆ์ชาวมาเลเซีย ชื่อ ลิเซง ได้เข้ามาจำพรรษาในบริเวณนี้ และได้ทำการรื้อเอาผนังอิฐดังกล่าวออกเสีย

2. บริเวณโพรงถ้ำซึ่งมีการเทพื้นปูนซีเมนต์เคยมีการประดิษฐานพระพุทธรูปขนาดใหญ่ แต่ได้ถูกทุบทำลายไปหมดแล้ว

3. บริเวณลานชั้นที่สองที่มีการประดิษฐานพระประธานในปัจจุบัน บริเวณส่วนฐานพระ จะมีการบรรจุชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์ ภายในองค์เจดีย์ด้านหน้าจะมีการบรรจุพระพิมพ์ดินเผา แต่ได้ถูกลักขุดไปจนหมดแล้ว...(พระนรราช (นรราช) และพระมนู สัทธาธิโก 2552)

หลักฐานที่พบ

1. เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง ก่ออิฐถือปูน (ส่วนยอดหักหายไป) (ดูภาพที่ 26)
2. พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะพื้นเมือง ทาสีทอง จำนวน 2 องค์ (ดูภาพที่ 27 (ก))
3. พระพุทธรูปหินทรายแดง มีรอยการลงรักปิดทอง ซึ่งในปัจจุบันมีการทาสีแดงทั้งองค์ (ดูภาพที่ 27 (ข))
4. พระพุทธรูปปูนปั้น ซึ่งมีการทาสีเหลือง จำนวนหลายองค์ (ดูภาพที่ 27 (ค))
5. เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน (ดูภาพที่ 28)
6. ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์
7. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

สมัยอยุธยาตอนปลายถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ง : 1043-1049)

ลำดับที่ 50 แหล่งโบราณคดีเขาวอ (วัดสุวรรณาราม)

ภูมิที่ตั้ง

วัดสุวรรณาราม หมู่ที่ 2 บ้านวัดอิฐ ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพรริมทางรถไฟสายใต้ฝั่งตะวันตก ห่างออกไปราว 2 กิโลเมตร มีคลองกก ไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และห้วยพ้อแดง ไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ภายในเขตวัดสุวรรณาราม มีโบราณสถานเขาวอ และโบราณสถานกำแพงตั้งอยู่ แหล่งโบราณคดีทั้ง 2 ตั้งอยู่บนเนินเขาหินปูนลูกโดดเดี่ยว ๆ 2 เนิน ที่ห่างกันประมาณ 235 เมตร...ตามตำนานท้องถิ่น เล่าว่า ในอดีตเคยมีเจ้าเมืองแห่งหนึ่งได้ขนทรัพย์สมบัติขึ้นเสลี่ยงคันหาม (วอ) เพื่อนำไปบรรจุในองค์พระบรมธาตุเจดีย์ (พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ในปัจจุบัน) แต่ปรากฏว่าเมื่อเดินทางมาถึงบริเวณเนินเขาลูกหนึ่งเสลี่ยงคันหาม (วอ) เกิดหักขึ้นมา จึงได้มีการสร้างโบราณสถานก่ออิฐ และล้อมรอบด้วยแนวกำแพงอิฐขึ้นบนเนินเขาลูกนี้ (ภายหลังชาวบ้านเรียกว่า เขากำแพง) และได้มีการเก็บรักษาทรัพย์สมบัติดังกล่าวไว้บนเนินเขาใกล้เคียง(ภายหลังชาวบ้านเรียกว่า เขาวอ)...(พระนวราช (นวราโช) และพระมนู สัทธาธิโก 2552)

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดอิฐหรือวัดสุวรรณาราม (เขาวอและเขากำแพง)ไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 52)

วันที่ 14 มกราคม พ.ศ.2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขาวอและสัมภาษณ์พระสงฆ์ในพื้นที่ ไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานเขาวอ (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ข : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หลักฐานที่พบ

เนินโบราณสถานเขาวอ บนภูเขาหินปูนลูกเดี่ยวๆ ที่มีการตัดแปลงพื้นที่โดยการนำหินมาก่อเป็นคันกันดินเพื่อปรับสภาพพื้นผิวดินเป็นผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 17 เมตร ยาว 36 เมตร (ภาพที่ 29)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากการพบร่องรอยแนวหิน บนเนินโบราณสถานเขาวอ และจากตำนานท้องถิ่น อาจสันนิษฐานได้ว่าคงมีการใช้พื้นที่บริเวณนี้ในช่วงสมัยอยุธยา โดยร่วมสมัยเดียวกันกับโบราณสถานเขากำแพง

ลำดับที่ 51 แหล่งโบราณคดีเขากำแพง (วัดสุวรรณาราม)

ภูมิที่ตั้ง

วัดสุวรรณาราม หมู่ที่ 2 บ้านวัดอิฐ ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร ริมทางรถไฟสายใต้ฝั่งตะวันตก ห่างออกไปราว 2 กิโลเมตร มีคลองกกไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ และห้วยพ้อแดง ไหลผ่านทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ภายในเขตวัดสุวรรณาราม มีโบราณสถานเขาวอ และโบราณสถานเขาวอตั้งอยู่ แหล่งโบราณคดีทั้ง 2 ตั้งอยู่บนเนินเขาหินปูนลูกโดดเดี่ยว ๆ 2 เนิน ที่ห่างกันประมาณ 235 เมตร ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแหล่งโบราณสถานเขาวอ มีสระน้ำ 1 สระ และปรากฏเรื่องราวตามตำนานท้องถิ่นเรื่องเดียวกับโบราณสถานเขาวอ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีวัดอิฐหรือวัดสุวรรณาราม (เขาวอและเขากำแพง) ไว้ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 52)

วันที่ 14 มกราคม พ.ศ.2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขากำแพงและสัมภาษณ์นายสมเกียรติ ฉิมศรี รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านควน ไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานเขากำแพง (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 ฉ : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หลักฐานที่พบ

1.อาคารโบราณสถานก่ออิฐ จำนวน 1 หลัง ล้อมรอบด้วยแนวกำแพงอิฐ อาคารดังกล่าวเหลือเพียงส่วนฐาน มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 8 x 8 เมตร ขนาดความสูงประมาณ 1 เมตร สภาพผิวดินมีร่องรอยการปูพื้นอิฐในบริเวณลานโบราณสถาน ส่วนแนวกำแพงอิฐอยู่ในผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ขนาดกว้าง 29 เมตร ยาว 42.50 เมตร มีขนาดความสูงประมาณ 1.3 เมตร บันไดทางขึ้นโบราณสถานอยู่ทางด้านทิศใต้ วัดขนาดของก้อนอิฐได้ขนาดความกว้าง 16 เซนติเมตร ยาว 31 เซนติเมตรหนา 6.5 เซนติเมตร (ภาพที่ 30)

2. สระน้ำ ในบริเวณใกล้เคียง จำนวน 1 สระ (ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของเนินโบราณสถานเขาวอ)

3. ภาชนะดินเผาลักษณะเป็นหม้อก้นกลมสีแดง (จากการสัมภาษณ์ เมื่อช่วงกลางปีที่ผ่านมา ได้มีชาวบ้านขึ้นมาทำการถากถางวัชพืชและปรับสภาพพื้นที่บนเขากำแพง จึงได้พบภาชนะดินเผาเป็นหม้อก้นกลมสีแดง แต่ในปัจจุบันไม่ทราบว่าเก็บรักษาอยู่ ณ ที่ใด)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากการพบร่องรอยอาคารโบราณสถาน บนเนินโบราณสถานเขากำแพง และจากตำนานท้องถิ่น อาจสันนิษฐานได้ว่าคงมีการใช้พื้นที่บริเวณนี้ในช่วงสมัยอยุธยา

จากการพบสระน้ำในบริเวณใกล้เคียง อาจสันนิษฐานได้ว่ามีการขุดดินจากสระน้ำนี้ เพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการก่อสร้างโบราณสถานเขากำแพง

จากการสัมภาษณ์ ได้ข้อมูลว่า...เคยมีนายทหารเรือคนหนึ่งได้เข้ามายังเขากำแพงแล้วสันนิษฐานว่าอิฐที่เขากำแพงมีลักษณะคล้ายกับอิฐที่ใช้ในการก่อเจดีย์หน้าถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี) โบราณสถานเขากำแพงคงมีการใช้พื้นที่ในช่วงสมัยอยุธยา โดยร่วมสมัยเดียวกันกับโบราณสถานเขาวอ และโบราณสถานถ้ำภูเขาทอง...(พระนรราช (นรนาท) และพระมนู สัทธาธิโก 2552)

ลำดับที่ 52 แหล่งโบราณคดีบ้านปังหวาน (วัดปังหวาน)

ภูมิที่ตั้ง

บ้านปังหวาน ในเขตหมู่ที่ 5 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร วัดปังหวานอยู่ในเขตบ้านปังหวาน มีคลองปังหวานไหลผ่านทางด้านเหนือ และมีคลองหลังสวนไหลโอบล้อมทางทิศใต้และตะวันออก คลองปังหวานและคลองหลังสวนบรรจบกันบริเวณท่าน้ำวัดปังหวาน ซึ่งเป็นท่าเรือที่มีการใช้งานตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

การดำเนินทางโบราณคดี

พ.ศ.2517 ในหนังสือโบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือ รวม 7 จังหวัด เรียบเรียงโดย ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้ระบุถึง มีการสำรวจพบเครื่องมือหินชนิดมีปาดัวขวานยาวใหญ่ (Shouldered Tool-Regular And Long Type) ขนาดและรูปร่างต่างๆกันจำนวนมาก เมื่อพ.ศ.2514 ขณะกำลังตัดถนนสายราชกรุ-หลังสวน บริเวณหลักกิโลเมตรที่ 44.5 (ห่างจากคลองเหาะราว 50 เมตร ห่างจากแม่น้ำหลังสวนราว 1 กิโลเมตร ในเขตตำบลปังหวาน(ตำบลพระรักษ์ในปัจจุบัน) อำเภอพะโต๊ะ อำเภอหลังสวน ในระดับความลึกราว 2 เมตรจากผิวดิน เครื่องมือหินดังกล่าวจำนวนหนึ่งอยู่ในการครอบครองของคุณวิรัตน์ แก้วกลิ่น บ้านเลขที่ 1 หมู่ 5 ตำบลปังหวาน ซึ่งขวานหินกะเทาะมีปาดัวขนาดความยาว 1 เมตร กว้าง 9 นิ้ว จำนวน 1 ชิ้นได้มอบให้จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติชุมพร (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 33)

พ.ศ.2542 ในหนังสือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร เรียบเรียงโดย วิสันธิ์ โพธิ์สุนทร สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ได้ระบุว่า มนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ในจังหวัดชุมพรอาศัยอยู่ในถ้ำหรือเพิงหิน ในเทือกเขาหินปูน แถบอำเภอทุ่งตะโก สวี หรือตามลานตระพังกริมน้ำ เขต

อำเภอปะทิว อำเภอพะโต๊ะ ฯลฯ และยังกล่าวถึงการพบขวานหินกะเทาะและภาชนะลายเชือกทาบจากแหล่งโบราณคดีปังหวานอีกด้วย (วิสันธิ โปธิสุนทร 2542 : 36-39)

วันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2554 เชาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีปังหวาน รวมถึงสัมภาษณ์นายชนยศ พราหมณาเวศ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอพะโต๊ะ และนายสมยศ อินเล้ง รองนายกอบต.ปังหวาน ได้ข้อมูลว่า...เมื่อวันที่ 15 พฤศจิกายน พ.ศ.2552 ได้รับการแจ้งจากคุณสุธรรม ทิพย์โนสิงห์ นายกอบต.ปังหวาน ว่าประชาชนได้ขุดพบลูกปัดโบราณ และเศษกระออมไหใบเล็ก (เศษภาชนะดินเผา) จำนวนมาก บริเวณริมแม่น้ำหลังสวนที่ตำบลปังหวาน คุณสมยศ อินเล้ง ได้ระบุถึงบริเวณที่ชาวบ้านขุดพบโบราณวัตถุ ว่าเป็นบริเวณทำน้ำวัดปังหวานในปัจจุบัน นอกจากนี้คุณสมยศยังพบลูกปัดทองคำจำนวน 1 เม็ดและลูกปัดแก้วอีกจำนวนหนึ่งในบริเวณนี้ด้วย...(ชนยศ พราหมณาเวศ 2554 ; สมยศ อินเล้ง 2554)

หลักฐานที่พบ

- 1.เครื่องมือหินกะเทาะชนิดมีใบและไม่มีใบหลายขนาดจำนวนมาก (ดูภาพที่ 31)
- 2.เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน ทั้งแบบเรียบและตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ (ดูภาพที่ 32)
- 3.ลูกปัดแก้ว หินและทองคำ (ดูภาพที่ 33)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

การพบเครื่องมือหินจำนวนมาก สันนิษฐานเบื้องต้นได้ว่า บริเวณที่พบอาจเคยเป็นที่ฝังศพของคนก่อนประวัติศาสตร์สมัยหินใหม่ ที่นิยมฝังพร้อมเครื่องมือหินขนาดใหญ่ หรืออาจเป็นบริเวณผลิตเครื่องมือหิน (Workshop) เพื่อใช้ฝังพร้อมศพ (ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2517 : 33)

การพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน โดยเฉพาะตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ สันนิษฐานได้ถึงเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่

การพบลูกปัดแก้วและลูกปัดทองคำ ลูกปัดแก้วที่พบในแหล่งโบราณคดีบ้านปังหวานนี้เป็นลูกปัดแก้วแบบอินโด-แปซิฟิก (สีเขียว ขนาดเล็ก) ในสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น

จากหลักฐานที่พบ ทำให้ทราบว่าแหล่งโบราณคดีบ้านปังหวาน อาจมีการเข้ามาใช้พื้นที่เป็นที่ตั้งชุมชนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ตอนปลายบนพื้นที่ราบ ประกอบไปด้วยพื้นที่ฝังศพ พื้นที่ผลิตเครื่องมือหินและพื้นที่อยู่อาศัย และอาจมีการใช้พื้นที่ต่อเนื่องจนถึงสมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น จากการพบหลักฐานประเภทลูกปัดแก้ว บ่งบอกได้ถึงมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก

ลำดับที่ 53 แหล่งโบราณคดีถ้ำเขานาย (เขาช่องสะท้อน) (ที่พักระวังถ้ำเขานาย)

ภูมิที่ตั้ง

ที่พักระวังถ้ำเขานาย หมู่ 5 บ้านช่องสะท้อน ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีถ้ำเขานาย มีลักษณะเป็นถ้ำบนภูเขาหินปูนลูกโดด ตัวถ้ำมีหลายคูหา แต่ละคูหาขนาดกว้างใหญ่ มีคลองกกไหลผ่านทางทิศใต้ ปัจจุบันพื้นที่ทั้งหมดของถ้ำถูกดัดแปลงเป็นที่พักระวังถ้ำเขานายและเป็นที่ประดิษฐานของพระพุทธรูป ด้วยการเทคอนกรีตทับพื้นที่ภายในถ้ำ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 28 มกราคม พ.ศ.2551 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขาวอและสัมภณณ์นายวิเชียร ฤทธิกุล ชาวบ้านช่องสะท้อน ได้ข้อมูลว่า... เมื่อช่วงประมาณ 30-40 ปีที่แล้ว เคยพบภาชนะดินเผาประเภทชาม ปากบานและชิ้นส่วนกระดูกสัตว์ แต่ไม่ทราบว่าเป็นกระดูกสัตว์ชนิดใด นอกจากนี้เมื่อช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา มีการปรับสภาพพื้นที่ภายในถ้ำเป็นที่พักสงฆ์ถ้ำเขานาย ทำให้พบโบราณวัตถุประเภทเศษภาชนะดินเผาเนื้อดินและชิ้นส่วนกำไล (หิน ?)... (วิเชียร ฤทธิกุล 2551)

หลักฐานที่พบ

1. ภาชนะดินเผาประเภทชาม ปากบาน ก้นกลม ตกแต่งด้วยลายเชือกทาบ
2. เศษภาชนะดินเผา เนื้อดิน
3. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์
4. ชิ้นส่วนกำไล (หิน ?)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2551 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 54 แหล่งโบราณคดีบ้านเขาเกรียบ

ภูมิที่ตั้ง

บ้านเขาเกรียบ หมู่ที่ 18 ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาเกรียบ ตั้งอยู่บนเขาเกรียบซึ่งเป็นภูเขาหินปูนลูกโดด มีคลองซัง ไหลผ่านทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ และคลองขนานไหลผ่านทางด้านทิศตะวันออกเฉียงใต้ ปัจจุบันถ้ำเขาเกรียบตั้งอยู่ในภายในเขตวัดถ้ำเขาเกรียบ สภาพภายในเป็นโพรงถ้ำขนาดใหญ่ มีช่องแสงบนเพดานถ้ำ จำนวน 2 ช่อง และมีการสร้างบันไดคอนกรีตทางขึ้นสู่แหล่ง จำนวน 376 ขั้น มีการปรับสภาพพื้นที่เพื่อเป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปและสถานที่ปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ตลอดจนเป็นสถานที่ท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

วันที่ 13 มกราคม พ.ศ.2552 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านเขาเกรียบและสัมภณณ์พระถาวรจิตโต รักษาการเจ้าอาวาสวัดถ้ำเขาเกรียบ ได้ข้อมูลว่า... วัดถ้ำเขาเกรียบสร้างเมื่อประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมา ในอดีตเคยพบโบราณวัตถุประเภทขวานหินมีใบ เศษภาชนะดินเผา ลูกปัดสีแดง ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์ ในช่วงปีที่ผ่านมาได้มีการลักขุดหาโบราณวัตถุจำพวกลูกปัดจนเป็นการทำลายแหล่งโบราณคดีจนหมดสภาพ ในปัจจุบันมีการพบถ้ำใหม่ซึ่งภายในได้พบชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์และกระดูกสัตว์จำนวนหนึ่ง แต่ขณะนี้ยังไม่ได้เข้าไปดำเนินการใดๆ เนื่องจากการเดินทางเข้าไปค่อนข้างยากและมีดมาก จึงต้องรอบประมาณในการปรับสภาพภูมิทัศน์

จากองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านควน ในส่วนของบันไดทางขึ้นสู่ถ้ำด้านบนนั้นเป็นเงินของชาวบ้านที่มีจิตศรัทธาร่วมกันบริจาค...(พระถาวรจิตโต 2552)

หลักฐานที่พบ

1. ขวานหินมีป้า
2. เศษภาชนะดินเผาเนื้อดิน
3. ลูกปัด
4. ชิ้นส่วนกระดูกมนุษย์
5. ชิ้นส่วนกระดูกสัตว์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐานที่พบ

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช 2552 จ : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 55 แหล่งโบราณคดีวัดแหลมทราย

ภูมิที่ตั้ง

วัดแหลมทราย ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 2 บ้านท่าไทร ตำบลพะโต๊ะ อำเภอยะโฮรี จังหวัดชุมพร ตั้งอยู่บริเวณคู่งแม่น้ำหลังสวน ซึ่งไหลผ่านทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของวัด บนพื้นที่ราบติดลำคลอง แต่มีเทือกเขาน้อยใหญ่รอบด้าน จากการสัมภาษณ์... วัดแหลมทรายเป็นชุมชนเก่าของบ้านพะโต๊ะ และได้ย้ายชุมชนมาอยู่ในที่ปัจจุบัน เมื่อมีการตัดถนนสายราชกรุ-หลังสวน...(ชนยศ พราหมณาเวศ 2554)

การดำเนินทางด้านโบราณคดี

วันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2554 เชวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณคดี และสัมภาษณ์ชาวบ้าน ด้วยความอนุเคราะห์ข้อมูลและได้รับความช่วยเหลือจากนายชนยศ พราหมณาเวศ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอยะโฮรี จึงได้พบหลักฐานบางอย่างที่แสดงให้เห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้

หลักฐานที่พบ

ลูกปัดทอง มีการตกแต่งลวดลาย จำนวน 1 เม็ด จากการร่อนแร่ตามลำคลองบริเวณชุมชนเก่า (บริเวณท่าเรือเก่าที่วัดแหลมทราย) ซึ่งนางจาง คำเดช ชาวบ้านวัดแหลมทรายเป็นผู้พบ (ดูภาพที่ 34) (จาง คำเดช 2554)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานประเภทลูกปัดทอง ยังไม่สามารถกำหนดอายุสมัยได้ แต่จากการขุดพบการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าบริเวณวัดแหลมทราย (บริเวณที่พบลูกปัด) นี้ คือชุมชนเก่าของพะโต๊ะ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ลำดับที่ 56 แหล่งโบราณคดีบ้านโนน

ภูมิที่ตั้ง

บ้านโนน ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 15 บ้านโนน ตำบลพะโต๊ะ อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชุมพร แหล่งนี้มีสภาพเป็นพื้นที่สูงสลับภูเขาสูงชัน มีคลองปากเลขซึ่งเป็นคลองสาขาของแม่น้ำหลังสวน ไหลผ่านทางทิศใต้และไหลย้อนขึ้นไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแหล่ง

การดำเนินงานโบราณคดี

วันที่ 28 สิงหาคม พ.ศ.2554 เชวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนและสัมภาษณ์ชาวบ้าน ด้วยความอนุเคราะห์ข้อมูลและได้รับความช่วยเหลือจากนายธนยศ พราหมณาเวศ ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอลำทะเมนชัย จึงได้พบหลักฐานบางอย่างที่แสดงให้เห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้

หลักฐานที่พบ

พบขวานหินขัด บริเวณเนินเขา หมู่ 15 บ้านโนน ตำบลพะโต๊ะ ซึ่งนายอลง ชูชัน ชาวบ้านโนนเป็นผู้พบ (อลง ชูชัน 2554) จากการสอบถามนายธนยศ พราหมณาเวศ (2554) ทำให้ทราบว่าขวานหินขัดประเภทมีปากก็เคยพบในบริเวณนี้ (ดูภาพที่ 35)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานสันนิษฐานได้ว่าการเข้ามาใช้พื้นที่ซึ่งน่าจะเป็นถ้ำตามภูเขาในบริเวณบ้านโนน เพื่อเป็นที่อยู่อาศัยของคนในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่

ลำดับที่ 57 แหล่งโบราณคดีบ่อน้ำทิพย์

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีบ่อน้ำทิพย์ ตั้งอยู่ในบริเวณวัดปากน้ำละแม หมู่ที่ 1 บ้านละแม ตำบลละแม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นพื้นที่ราบชายฝั่งอ่าวไทย

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน ได้ข้อมูลว่าแต่เดิมพื้นที่นี้เป็นที่ฝังศพต่อมาหลวงปู่จันทร์ จันทโร ได้เข้ามาอยู่ จึงทำการสร้างบ่อน้ำขึ้นมาไว้ใช้ในการรักษาทางไสยศาสตร์ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

หลักฐานที่พบ

บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

รัตนโกสินทร์

ลำดับที่ 58 แหล่งโบราณคดีบ้านโนนหวาน

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีบ้านโนนหวาน ตำบลพะโต๊ะ อำเภอยะโฮ๊ะ จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นควนดินและร่องระหว่างควนดิน จำนวน 3 ควน อยู่บริเวณทางแยกของเส้นทางน้ำหลังสวนพอดี ในบริเวณบ้านโนนหวานนี้ แม่น้ำหลังสวนได้แยกคลองสาขาออกเป็น 2 คลอง คือ คลองปากทรง ที่ไหลไปฝั่งตะวันตก และคลองเสาะ ที่ไหลไปฝั่งตะวันออก คลองทั้งสองสายนี้ไหลผ่านทางทิศเหนือของแหล่งโบราณคดี บริเวณที่พบโบราณวัตถุคือควนดินและร่องควนดินสุดท้าย (นับจากสามแยกปากเลข-ต่อตั้งทางหลวงชนบท 2025) ซึ่งปัจจุบันเป็นป้อมยามของหมู่บ้าน และเป็นเพียงบริเวณเดียวที่พบโบราณวัตถุ ส่วนเครื่องมือหินนั้นจะพบตามเขาหรือที่สูงในบริเวณใกล้เคียง เช่น บ้านโนนจูน เป็นต้น

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2552 ในบทที่ 4 ตอนที่ 4 เรื่องความสัมพันธ์เชิงการค้าข้ามทวีปบนดินแดนภาคใต้ ตอนบนเมื่อสองพันกว่าปีที่แล้ว ของหนังสือรอยลูกปัด เรียบเรียงโดยบัญชา พงษ์พานิช ได้กล่าวถึงการสำรวจพบลูกปัดและชิ้นส่วนกลองมโหระทึกบนสันเขาสูงริมแม่น้ำพะโต๊ะ หรือแม่น้ำหลังสวนบริเวณบ้านโนนหวาน และได้สนับสนุนการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร ปากน้ำกะเปอร์-โนนหวาน-แม่น้ำพะโต๊ะ-แม่น้ำหลังสวน (บัญชา พงษ์พานิช 2552 : 224)

วันที่ 27 สิงหาคม พ.ศ.2554 เชาวณา ไข่แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการสำรวจพื้นที่แหล่งโบราณคดีบ้านโนนหวานและสัมภาษณ์นายกำพล อินเกล้า อดีตผู้ใหญ่บ้านโนนหวานและนางสาวสนธยา มีราช ชาวบ้านโนนหวาน ได้ข้อมูลว่า...เมื่อครั้งทำถนนเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านและคุณลุงกำพลเอง เคยมีการพบวัตถุโบราณต่างๆแต่ไม่ได้เก็บรักษาไว้จำนวนมาก เช่น ขวานหินขัด ไม่มีปา (สีเหลือง), เศษภาชนะดินเผาเนื้อละเอียด มีรอยขีดพื้นเพื่อง, ลูกปัดแก้ว กำไลแก้ว หยก เศษทองและลูกปัดทอง, ชิ้นส่วนกลองมโหระทึก พบจำนวน 2 ชิ้น (ชิ้นหนึ่งที่พบในหนังสือตามรอยลูกปัด, อีกชิ้นเป็นส่วนด้านบน(ฝา)ของกลองมโหระทึก มีลวดลายใกล้เคียงกับพบที่เขาสามแก้ว) และไหมีหู (ไม่ได้ระบุรายละเอียด)...(กำพล อินเกล้า 2554 ; สนธยา มีราช 2554)

หลักฐานที่พบ

ชิ้นส่วนกลองมโหระทึก (ดูภาพที่ 36), ลูกปัดหิน แก้วและทอง (ดูภาพที่ 37)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

ลูกปัดหิน และลูกปัดแก้วที่พบ เป็นแบบอินโด-แปซิฟิก (ขนาดเล็ก สีเขียว) และชิ้นส่วนกลองมโหระทึก แสดงถึงชุมชนในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่มีการติดต่อกับชุมชนภายนอก

ลำดับที่ 59 แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาพลู (ละแม)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีถ้ำเขาพลู ตั้งอยู่หมู่ที่ 2 บ้านเขาพลู ตำบลสวนแตง อำเภอละแม จังหวัดชุมพร มีลักษณะเป็นเพิงผาขนาดใหญ่บนเขาหินปูน ประกอบไปด้วยถ้ำน้อยใหญ่ จำนวน 9 ถ้ำ มีคลองควดไหลผ่านทางทิศใต้ ออกสู่อ่าวไทยที่ปากคลองควด ปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยว

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2532 หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช ได้ทำการสำรวจ ไว้ในแบบสำรวจข้อมูลโบราณสถานในประเทศไทย เพื่อประกอบการพิจารณาขึ้นทะเบียน

หลักฐานที่พบ

พระพุทธรูป (พระพุทธรูปไม้ปางมารวิชัยและพระพุทธรูปปูนปั้นหลายองค์), เศษกระดูกสัตว์, เปลือกหอยภายในถ้ำ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

เป็นหลักฐานแสดงถึงการตั้งชุมชนสมัยก่อนประวัติศาสตร์และมีการใช้พื้นที่เป็นศาสนสถานสมัยประวัติศาสตร์ (สุนิสา มั่นคง 2546 : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 60 แหล่งโบราณคดีน้ำตกถลากลอย

ภูมิที่ตั้ง

น้ำตกถลากลอยอยู่ในเขตการปกครองของหมู่ที่ 5 บ้านนกงาง ตำบลราชกรูด อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง น้ำตกถลากลอย เป็นส่วนหนึ่งของคลองนกงาง ไหลจากเขาพ่อตาโง้งโคง ซึ่งเป็นเทือกเขาขนาดใหญ่สลับซับซ้อนต่อเนื่องจากฝั่งตะวันออกในเขตจังหวัดชุมพร ลงสู่ทะเลอันดามัน บริเวณระหว่างอ่าวสนและอ่าวยายกิม ซึ่งห่างออกไปทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือประมาณ 4 กิโลเมตร ส่วนที่เป็นน้ำตกถลากลอยนี้อยู่บริเวณเชิงเขาพ่อตาโง้งโคง ซึ่งเต็มไปด้วยก้อนหินกรวดทั้งขนาดเล็กถึงขนาดใหญ่ เป็นระยะทางยาวกว่า 1 กิโลเมตร ลดหล่นลาดเอียงกันทำให้เกิดลักษณะของน้ำตก มีน้ำไหลหล่อเลี้ยงตลอดทั้งปี พื้นที่โดยรอบยกเว้นด้านทิศตะวันออก ซึ่งเป็นเทือกเขาเป็นที่ราบชายฝั่งทะเลเรียบฝั่งทะเลตะวันตก โดยเฉพาะพื้นที่ส่วนที่ติดทะเลนั้นเป็นป่าชายเลนขนาดใหญ่มีคลองต่างๆ ลัดเลาะจากภูเขาลงสู่ทะเลเป็นจำนวนมากได้แก่คลองราชกรูด คลองนกขาง คลองลานนอน พื้นที่แหล่งโบราณคดีได้แก่ บริเวณน้ำตกถลากลอยและบริเวณข้างเคียงประมาณว่าไม่ต่ำกว่า 1 ตารางกิโลเมตร เป็นลานหินกรวด ในปัจจุบันลานหินกรวดนี้มีตะกอนดินทับถม หนาประมาณ 1 – 1.5 เมตร ตะกอนดินเหล่านี้คงเกิดจากการพัดพาของน้ำจากบริเวณภูเขา การเกิดน้ำท่วมขัง และอินทรีย์วัตถุพืชและสัตว์ จากการเข้าไปเพาะปลูกของราษฎรที่อาศัยอยู่ในบริเวณนี้ บริเวณที่พบโบราณวัตถุเป็นถนน มีความกว้างประมาณ 1.5-2 เมตร ตั้งแต่เหนือคลองนกงางได้ขึ้นไปถึงน้ำตกถลากลอยซึ่งเป็นระยะทางราว 1 กิโลเมตร ถนนแห่งนี้เกิดจากการไถหน้าดินที่ทับถมลานหินกรวดออก และใช้พื้นหินกรวดนี้เป็นถนนในตัว เพราะมีความแน่นและสามารถรับน้ำหนักได้

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534 สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ได้เขียนรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีน้ำตกถลากลอย ไว้ในหนังสือก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล (สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ 2534 : 37-38)

วันที่ 15 เดือนสิงหาคม พ.ศ.2554 เซาวณา ไช้แก้ว (ผู้วิจัย) ได้ทำการเก็บข้อมูลในแหล่งโบราณคดีน้ำตกถลากลอย ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่ของวัดราชกรูด(ใหม่) ได้พบขวานหินขัด จำนวน 2 ชิ้น โดยท่านเจ้าอาวาสวัดใหม่ราชกรูดเป็นผู้เก็บได้ภายในบริเวณวัดครั้งเมื่อมีการก่อสร้างวัด แต่เดิมท่านระบุว่าพบจำนวนหลายชิ้น แต่ได้มอบให้กับลูกศิษย์ไปจนเหลือเพียง 2 ชิ้นสุดท้าย

หลักฐานที่พบ

- 1.เครื่องมือหินกะเทาะ จำนวน 11 ชิ้น และมีบางชิ้นพบร่องรอยคล้ายถูกใช้งาน
- 2.เครื่องมือหินขัด(ขวานหินขัด) จำนวน 2 ชิ้น (ดูภาพที่ 38)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานที่พบ อาจสันนิษฐานว่า มีการเข้ามาใช้พื้นที่บริเวณน้ำตกถลากลอยของมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่

ลำดับที่ 61 แหล่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) (วัดบางปรู)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) ตั้งอยู่ในเขตตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง วัดปทุมธาราราม ตั้งอยู่บนที่ราบสูง สภาพแวดล้อมเป็นลำคลองและป่าไม้ ประกอบด้วยอาคารเสนาสนะที่เก่าแก่ อุโบสถ ศาลาการเปรียญ กุฏิเจดีย์ มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 100 ไร่ วัดปทุมธาราราม สร้างเมื่อประมาณปี พ.ศ.2311 ชื่อวัดขนานนามตามลักษณะสภาพแวดล้อม ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ.2462 แหล่งโบราณคดีกะเปอร์ มีลักษณะเป็นที่ราบ มีการใช้ประโยชน์พื้นที่คือทำสวนปาล์ม ทางทิศตะวันตกของแหล่งมีคลองบางปรูกว้างประมาณ 10 เมตร ไหลผ่าน ซึ่งคลองดังกล่าวจะไหลลงสู่คลองกะเปอร์ ที่ไหลผ่านทางทิศใต้ของแหล่ง และออกสู่ทะเลอันดามันบริเวณอ่าวกะเปอร์

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2544 กรมศิลปากร ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 118 ตอนที่ 33 ง. วันที่ 9 เมษายน พ.ศ. 2544

พ.ศ. 2552 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต ได้รับแจ้งจากเจ้าอาวาสวัดปทุมธารารามว่าได้พบโบราณวัตถุภายในบริเวณวัดเป็นจำนวนมาก เมื่อนักโบราณคดีของสำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต ได้เข้ามาทำการสำรวจพื้นที่โดยรอบ จึงได้กำหนดให้มีการขุดค้นทางโบราณคดีในพื้นที่บริเวณวัดปทุมธารารามขึ้นในระหว่างวันที่ 1-15 กันยายน พ.ศ. 2552 โดยใช้ชื่อโครงการรู้จักรักถิ่นกะเปอร์ ณ วัดปทุมธาราราม โดยสำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต ร่วมกับ โรงเรียนบ้านด่าน ต.กะเปอร์ อ.กะเปอร์ จ.ระนอง ซึ่งในการขุดค้นทาง

โบราณคดีในครั้งนี้ได้ทำการกำหนดพื้นที่ขุดค้นบริเวณภายในวัดทางทิศใต้ จำนวนหลุมขุดค้น 2 หลุม ขนาด 3 x 1.5 เมตร

หลักฐานที่พบ

1.หลักฐานประเภทเศษภาชนะดินเผา ได้แก่

- 1.1 เศษภาชนะดินเผาพื้นเมือง เนื้อดินหยาบและมีขนาดใหญ่
- 1.2 เศษภาชนะดินเผานำเข้า เนื้อดินละเอียดและมีขนาดเล็กบาง พบมีตกแต่งด้วยลายสีพื้นเฟือง (roulette ware) จำนวน 1 ชิ้น (ดูภาพที่ 39 (ก))
- 1.3 ชิ้นส่วนขาภาชนะดินเผา เนื้อดินหยาบจนเห็นเม็ดกรวดและมีขนาดใหญ่หนาสีน้ำตาล (ดูภาพที่ 39 (ข)) จุกภาชนะและเวดดินเผา

2.หลักฐานประเภทลูกปัด ได้แก่ (ดูภาพที่ 40)

- 2.1 ลูกปัดแก้ว แบบอินโด-แปซิฟิก (Indo-Pacific)
- 2.2 ลูกปัดหิน ได้แก่ หินคาร์เนเลียน หินอเมทิส หินควอทซ์ และพลอยหุง
- 2.3 ลูกปัดดินเผา สีแดง ทรงท่อนและทรงกลม
- 2.4 ลูกปัดทอง ทรงหกเหลี่ยมและทรงกรวยฐานประกบ ขนาดเล็กมาก
- 2.5 ลูกปัดไม้ทราบวัสดุ ทรงสี่เหลี่ยมขนาดเล็กมาก พบและไม่พบร่องรอยการเจาะรู

3.หลักฐานประเภทอื่นๆ ได้แก่

- 3.1 ชิ้นส่วนเครื่องประดับ มีลักษณะคล้ายปิ่นปักผม ไม้ทราบวัสดุ เคลือบสีเขียว และมีการขูดขีดเป็นลวดลาย สูง 7 cm. กว้างประมาณ 1.5 cm. และหนาประมาณ 2.5 mm. (ดูภาพที่ 41)
- 3.2 ก้อนแก้วและเศษแก้ว
- 3.3 โลหะหรือเครื่องมือเหล็ก (คล้ายใบมีด)
- 3.4 (กลุ่ม)ดินเผาไฟและถ่าน
- 3.5 เมล็ดพืช

การกำหนดอายุและความจากหลักฐาน

จากข้อมูลการขุดค้นแหล่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) ครั้งนี้ ทำให้ทราบว่าพื้นที่ในบริเวณนี้เคยมีการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์แต่เดิมที่อยู่อาศัยภายในถ้ำมาอยู่ในที่ราบใกล้คลองหรือแม่น้ำ จนถึงสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ที่พบหลักฐานการรับอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดียทั้งลูกปัดแก้วและหิน ภาชนะดินเผาที่นำเข้ามาจากอินเดียชนิดและรูปแบบต่างๆ หลักฐานดังกล่าวพอจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์สำคัญทางโบราณคดีในภาคใต้ที่มีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างไปจากภาคอื่นๆ ของประเทศไทย ที่จะมีการพัฒนาการจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยประวัติศาสตร์ จากวัฒนธรรมการใช้หม้อสามขาในสมัยหินใหม่เข้าสู่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์เมื่อมีการติดต่อบริบทอิทธิพลทางวัฒนธรรมจากอินเดีย ดังนั้นแหล่งโบราณคดีกะเปอร์จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งเนื่องจากพบหลักฐานที่แสดงให้เห็นลำดับพัฒนาการของชุมชนก่อนประวัติศาสตร์จนเข้าสู่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้ที่มีอายุประมาณ 2,000-3,000 ปีมาแล้ว และผลจากการหาอายุด้วยวิธีคาร์บอน

– 14 จำนวน 21 ตัวอย่าง ของสถาบันเทคโนโลยีนิวเคลียร์แห่งชาติ ที่แจ้งเมื่อ 18 สิงหาคม 2553 ได้ค่าอายุ 2,300-2,700 ปีมาแล้ว (เขาวินา ไขแก้ว 2552 : 30-41, 82-87)

ลำดับที่ 62 แหล่งโบราณคดีวัดพินนสวรรค์ (ร้าง)

ภูมิที่ตั้ง

วัดพระพินนสวรรค์เป็นวัดร้าง ปัจจุบันเป็นที่ตั้งโรงเรียนท่าชนะ หมู่ที่ 4 บ้านตลาดท่าชนะ ตำบลท่าชนะ อำเภอท่าชนะ(เดิมชื่ออำเภอหนองหวาย) จังหวัดสุราษฎร์ธานี ลักษณะพื้นที่เป็นบริเวณที่ราบ อยู่ห่างจากชายฝั่งอ่าวไทยประมาณ 3-4 กิโลเมตร มีคลองท่ากระจายไหลผ่านทางเหนือ ห่างออกไปประมาณ 2 กิโลเมตร และไหลออกสู่อ่าวไทยที่บริเวณบ้านปากน้ำท่ากระจาย

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ. 2470 มีการสำรวจในพื้นที่แหล่งโบราณคดีวัดพินนสวรรค์ และปรากฏข้อมูลการสำรวจในหนังสือประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี เมื่อพ.ศ.2545 ว่าพบเทวรูปพระพินนสวรรค์(ศิลา) บริเวณขอบสระน้ำ (ปัจจุบันสระดังกล่าวถูกถมแล้ว) จึงได้ชื่อวัดพระพินนสวรรค์จากการขุดพบครั้งนี้ จากการสอบถามอาจารย์ใหญ่โรงเรียนท่าชนะ ได้ข้อมูลว่า เดิมบริเวณวัดเป็นเนินสูง มีซากโบราณสถานสูงกว่าพื้นดินโดยรอบประมาณ 1 เมตร มีสระน้ำ 2 สระ ภายหลังโรงเรียนได้มีการปรับพื้นที่บริเวณเนินดังกล่าวเพื่อใช้เป็นสนามกีฬา ในครั้งนั้นได้พบแนวอิฐยาวประมาณ 10 เมตร มีลักษณะเป็นกำแพงหนาประมาณอิฐสามแผ่นเรียงกัน เข้าใจว่าเป็นซากอาคารโบราณสถาน (นงคราญ สุขสม 2545 : 88)

พ.ศ. 2519 ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ ได้รายงานการสำรวจพบเอกมุขลึงค์ขนาดใหญ่ซึ่งต่อมาได้มีผู้นำไปไว้ที่สถานีรถไฟหนองหวายไว้ในหนังสือไชยา-สุราษฎร์ธานี (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2519 : 68)

หลักฐานที่พบ

1.เอกมุขลึงค์ ศิลา สูง 109 เมตร ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จัดอยู่ในเอกมุขลึงค์ที่เก่าที่สุดที่พบในประเทศไทย วิวัฒนาการมาจากมุขลึงค์ในศิลปะอินเดียสมัยคุปตะ กล่าวคือนิยมประดับยอดลึงค์ด้วยพระพักตร์ของพระศิวะ

2.เศียรพระวิษณุ ศิลา สูง 15.3 เซนติเมตร ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา มีลักษณะพระขนง (คิ้ว) ทำเป็นสันนูนโค้งต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรรูปกลีบบัวเหลื่อมลงต่ำ มุมพระโอษฐ์ยกขึ้น

3.เศษชิ้นส่วนศิวลึงค์ ศิลา จำนวน 4 ชิ้น ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ไชยา ลักษณะเป็นศิวลึงค์แบบประเพณีนิยม คือ มีพรหมภาค วิษณุภาคและรุทราภาคในสัดส่วนความสูงที่เท่ากัน

4.จากการสัมภาษณ์พบว่ามีเนินดินโบราณสถานและสระน้ำโบราณ

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

เอกมุขลึงค์ ศิลา กำหนดอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 12 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2528 : 24)

เศียรพระวิฆณุ ศิลา มีลักษณะพระพักตร์ของศิลปะทวารวดีที่นครปฐมและราชบุรี กำหนดอายุราวต้นพุทธศตวรรษที่ 13 (พิริยะ ไกรฤกษ์ 2529 : 2384)

เศษชิ้นส่วนศิลา มีลักษณะกำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

การพบเนินดินโบราณสถาน และสระน้ำโบราณ จำนวน 2 สระ เป็นองค์ประกอบโดยทั่วไปของบริเวณที่ตั้งเทวาลัยในศาสนาฮินดู รวมทั้งจากการพบหลักฐานที่แสดงว่าน่าจะเป็นศาสนาฮินดู ในลัทธิไศวนิกาย ซึ่งนับถือพระศิวะเป็นเทพสูงสุด แต่คงมีการนับถือพระวิฆณุควบคู่ไปด้วย หรืออาจมีนับถือเทพทั้งสาม (ตรีมูรติ) ก็ได้ (นงคราญ สุขสม 2545 : 89)

จากหลักฐานดังกล่าวเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าในพื้นที่แถบอำเภอท่าชนะ ได้ปรากฏหลักฐานว่ามีชุมชนโบราณที่นับถือศาสนาฮินดูตั้งถิ่นฐานอยู่ ตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12-13

ลำดับที่ 63 แหล่งโบราณคดีบ้านท่ามะม่วง (วัดอัมพาวาส ,วัดท่าม่วง)

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีบ้านท่ามะม่วงตั้งอยู่บนแนวสันทรายขนาดเล็ก ในหมู่ที่ 7 บ้านท่าม่วง ตำบลวัง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี สูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 4 เมตร พื้นที่ลาดเอียงจากทิศตะวันตกไปทิศตะวันออก บริเวณแหล่งมีสภาพเป็นป่าโปร่งพื้นที่โดยรอบเป็นทุ่งนามีคลองท่าชนะไหลผ่านทางด้านตะวันตกของแหล่ง ส่วนวัดอัมพาวาสหรือวัดท่ามะม่วงอยู่ในเขตพื้นที่ฝั่งตะวันตกของแหล่งโบราณคดีบ้านท่ามะม่วง

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2524 เขมชาติ เทพไชย ทำการขุดค้นแหล่งโบราณคดีวัดอัมพาวาส (อมรา ชันติสิทธิ์ และธาราพงศ์ ศรีสุชาติ 2529 : 1017)

ธันวาคม พ.ศ.2528 นิติ แสงวัฒน์และคณะ ได้รายงานการสำรวจพื้นที่บริเวณบ้านท่ามะม่วงไว้ในโครงการโบราณคดีประเทศไทย(ภาคใต้) กองโบราณคดี กรมศิลปากร ฉบับที่ 3 ปีที่ 2529 จากการสำรวจ พบหลักฐานต่างๆ เช่น ลูกปัดแก้วและหิน เศษภาชนะดินเผา เป็นต้น

พ.ศ.2541 จากการสำรวจของกรมศิลปากรพบเจดีย์ทรงปราสาท ซึ่งเป็นเจดีย์เก่าภายในวัดอัมพาวาส และได้ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 115 ตอนที่ 83ง. วันที่ 21 กันยายน พ.ศ. 2541

พ.ศ.2545 ในหนังสือประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้กล่าวถึงการสำรวจพบเจดีย์ทรงปราสาทที่ถูกปกคลุมอยู่ภายใต้รากต้นไม้ใหญ่ภายในวัด และสันนิษฐานอายุสมัย (นงคราญ สุขสม 2545 : 89-90)

หลักฐานที่พบ

1.เศษภาชนะดินเผา เนื้อหยาบ เผาด้วยอุณหภูมิต่ำมีทั้งผิวเรียบและตกแต่งด้วยลายเชือกทาบลายกดประทับและเคลือบน้ำโคลน

2. ลูกปัด ได้แก่ ลูกปัดหิน (หินอาเกตสีน้ำตาลจากหรือขาวปนดำ, หินคาร์เนเลียน, หินควอตซ์) ลูกปัดแก้ว (สีเหลือง น้ำเงิน ฟา เขียว ดำ) ลูกปัดดินเผา (สีน้ำตาล)

3. กำไลแก้วสีน้ำเงิน เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 9 เซนติเมตร

4. เจดีย์ทรงปราสาท ฐานเจียงทรงสูงรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาด 5X5 เมตร สูงประมาณ 70 เซนติเมตร รองรับเรือนธาตุย่อมุมไม้สิบสอง มีซุ้มจรณะนาทั้งสี่ทิศ อาจใช้สำหรับประดิษฐานพระพุทธรูปขึ้น แต่ก็ไม่มีหลักฐานเหลือให้เห็นแล้ว ด้านที่สมบูรณ์ที่สุดคือ ด้านทิศใต้ยังสามารถเห็นลักษณะรูปแบบศิลปกรรมได้ชัดเจนกว่าด้านอื่น เหนือซุ้มจรณะทิศมีซุ้มหน้าบันทำเป็นซุ้มเรือนแก้วภายในมีภาพปูนปั้นประดับ เป็นรูปเทพนมผุดมาจากดอกบัว อยู่ในร่มพฤษชาติ มีนก 3 ตัวอยู่บนต้นไม้ ส่วนที่อยู่เหนือเรือนธาตุขึ้นไปอยู่ภายใต้รากต้นไม้ โขดเจดีย์หักหมดแล้ว

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากการพบเศษภาชนะดินเผา โดยเฉพาะลายเชือกทาบ อาจกล่าวได้ว่ามีการใช้พื้นที่แห่งนี้ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่

จากการพบลูกปัดประเภทต่างๆ ซึ่งร่วมสมัยกับแหล่งโบราณคดีแหลมโพธิ์ (ไชยา) กำหนดอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18 (กรมศิลปากร 2534 : 323 -324)

จากรูปแบบศิลปกรรมของเจดีย์ที่พบภายในบริเวณวัด มีอายุราวสมัยอยุธยาตอนปลาย จึงสันนิษฐานได้ว่าบริเวณนี้คงเป็นชุมชนเดิมของอำเภอท่าชนะ และวัดอัมพาวาสเดิมคงเป็นวัดร้างมาก่อน (นงคราญ สุขสม 2545 : 89-90)

แหล่งโบราณคดีบ้านท่ามะม่วงและวัดอัมพาวาส ประกอบไปด้วย 2 ส่วนคือบริเวณชุมชนและศาสนสถาน บริเวณชุมชนพบหลักฐานเก่าที่สุดคือหลักฐานการเข้ามาตั้งถิ่นฐานเป็นชุมชนขนาดเล็กตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ และพัฒนาการขึ้นเป็นเมืองท่าร่วมสมัยกับเมืองท่าแหลมโพธิ์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18 แต่มีพัฒนาการสูงสุดในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15) ส่วนบริเวณศาสนสถานหรือพุทธสถาน พบหลักฐานเก่าสุดในสมัยอยุธยาตอนปลาย และมีลักษณะเป็นศาสนสถานที่มีชุมชนโดยรอบเช่นเดียวกับในปัจจุบัน

ลำดับที่ 64 แหล่งโบราณคดีเขาประสงค์ (วัดถ้ำใหญ่)

ภูมิที่ตั้ง

เขาประสงค์เป็นเขาหินปูนเทือกใหญ่ ในหมู่ 5 บ้านวัง คับลวัง อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี วางตัวในแนวทิศตะวันตกเฉียงเหนือถึงทิศตะวันออกเฉียงใต้ ยาวประมาณ 5 กิโลเมตร ส่วนกว้างที่สุดประมาณ 1 กิโลเมตร ล้อมรอบด้วยพื้นที่ราบซึ่งเป็นพื้นที่นา ห่างจากชายฝั่งทะเลอ่าวไทยประมาณ 3.5 กิโลเมตร มีคลองท่าม่วงไหลโอบล้อมเขาทางทิศใต้ ไหลไปบรรจบกับคลองท่าชนะบริเวณบ้านยางติดทอง และไหลขึ้นเหนือออกสู่อ่าวไทยบริเวณปากน้ำท่ามะม่วง เขาประสงค์ประกอบไปด้วยถ้ำใหญ่ ถ้ำนี้จะวางตัวอยู่กลางเขาด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีปากถ้ำหันออกมาทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 100 เมตร ภายในถ้ำมีการประดิษฐานพระพุทธรูป

บริเวณที่ราบด้านล่างถ้ำใหญ่ จะเป็นที่ตั้งของวัดถ้ำใหญ่ ปัจจุบันทางวัดได้ทำบันไดปูน ทอดขึ้นไปจนถึงปากถ้ำใหญ่แล้ว

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2529 กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขาประสงค์ (วัดถ้ำใหญ่) ได้พบหลักฐานเป็นพุทธรูปสมัยประวัติศาสตร์จำนวนหนึ่ง และประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 103 ตอนที่ 65 วันที่ 22 เมษายน พ.ศ. 2529 กำหนดปริมาตรโดยรอบภูเขาทั้งลูก

พ.ศ.2545 ในหนังสือประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี ของสำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช ได้เขียนรายงานการสำรวจว่าเคยมีผู้ขุดพบโบราณวัตถุจำพวกลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน วัตถุทำจากหินหยกและเครื่องปั้นดินเผา รูปแบบเดียวกันกับที่แหลมโพธิ์ บริเวณด้านหน้าวัดถ้ำใหญ่ห่างออกไปประมาณ 1 กิโลเมตรและเคยมีผู้ขุดพบพระพิมพ์ดินดิบในถ้ำใหญ่จำนวนมาก แต่ไม่สามารถสืบทราบได้ว่ามีรูปแบบอย่างไร (นงคราญ สุขสม 2545 : 90-92)

หลักฐานที่พบ

1. พระพุทธรูปไสยาสน์ทรงเครื่อง ประดิษฐานอยู่ริมสุดผนังถ้ำด้านทิศตะวันตก ขนาดองค์พระยาวประมาณ 8 เมตร ก่ออิฐถือปูนลงรักปิดทองและหันพระเศียรไปทางทิศใต้

2. พระอเนกบุคลิก เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งเรียงกันเป็นแถวหน้ากระดานริมผนังด้านทิศใต้ จำนวน 14 องค์

3. พระพุทธรูปปูนปั้นปากถ้ำ เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ จำนวน 3 องค์ ขนาดหน้าตักกว้างประมาณ 1.80 – 2.00 เมตร ประทับนั่งขัดสมาธิราบ ครองจีวรห่มจีวรเฉียง

4. จากการสำรวจว่ามีผู้เคยพบลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน วัตถุทำจากหินหยกและเครื่องปั้นดินเผา

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

พระพุทธรูปที่พบภายในถ้ำ ล้วนมีลักษณะศิลปกรรมแบบอยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยเฉพาะพระพุทธรูปไสยาสน์ทรงเครื่อง ที่หาได้ยากเนื่องจากพระพุทธรูปทรงเครื่องส่วนใหญ่ มักไม่นิยมทำปางไสยาสน์และนับว่ามีพุทธลักษณะสวยงามที่สุดในภาคใต้

ลูกปัดแก้ว ลูกปัดหิน วัตถุทำจากหินหยกและเครื่องปั้นดินเผา ที่พบเป็นรูปแบบเดียวกันกับที่แหลมโพธิ์ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 (นงคราญ สุขสม 2545 : 92)

นอกจากนี้วัดถ้ำใหญ่ยังเป็น 1 ในสถานที่สำหรับบรรจุและลอยอังคาร (เผ้าถ่าน) ของท่านพุทธทาสภิกขุ ตามความประสงค์ของท่านพุทธทาสที่เขียนพินัยกรรมระบุให้น้ำอสังขารของท่านไปลอยตามสถานที่ทั้ง 3 แห่ง ได้แก่ เขาประสงค์, ต้นน้ำคลองพุมดวง(เขาสก)อำเภอพนมและช่องอ่างทอง(เกาะสมุย) อ่าวบ้านดอน นับว่าเป็นหลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงเส้นทางที่พุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทย (กรมศิลปากร 2555)

แหล่งโบราณคดีเขาประสงค์ พบการเข้ามาตั้งถิ่นฐานบริเวณชายทะเลด้านตะวันออกของเขาประสงค์ ตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 โดยชุมชนนี้คงเป็นเมืองท่าแห่งหนึ่ง ที่มีอายุร่วมสมัยกับชุมชนโบราณแหลมโพธิ์พุมเรียง (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) จากนั้นปรากฏหลักฐานชัดเจนอีกครั้ง

ในสมัยอยุธยาตอนปลาย โดยมีการใช้ถ้ำเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูป และเป็นพุทธสถานมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลายจนถึงปัจจุบัน

ลำดับที่ 65 แหล่งโบราณคดีเขากล้วย

ภูมิที่ตั้ง

บ้านบางกล้วยนอก หมู่ที่ 3 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง แหล่งโบราณคดีเขากล้วย มีลักษณะพื้นที่เป็นเขาเล็ก ๆ ติดกับลำคลองป่าโกงกาง (คลองบางกล้วย) คลองบางกล้วยไหลผ่านทางด้านใต้ ซึ่งจะสามารถออกสู่ทะเลได้ บริเวณดังกล่าวเป็น พื้นที่อยู่อาศัยของชาวประมงซึ่งมีท่าเรือบางกล้วยนอกอยู่ด้วย

การดำเนินงานทางโบราณคดี

สิงหาคม 2550 สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต ได้ดำเนินการสำรวจและเขียนรายงานไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขากล้วย

หลักฐานที่พบ

1. เศษภาชนะดินเผา
2. ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว (ดูภาพที่ 42)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบเศษภาชนะดินเผา แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนของแหล่งโบราณคดีเขากล้วย ซึ่งเป็นกลุ่มในวัฒนธรรมชุมชนโบราณภูเขาทอง

แหล่งโบราณคดีมีพื้นที่ติดป่าโกงกางที่มีลำคลองสู่ทะเลสันนิษฐานได้ว่าแหล่งโบราณคดีเขากล้วยเป็นแหล่งที่มีความสำคัญเนื่องจากเป็นแหล่งที่ติดกับทะเลสามารถเชื่อมต่อสู่ทะเลโดยตรง ดังนั้นแหล่งโบราณคดีดังกล่าวอาจจะเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของชาวต่างชาติ หรือเป็นพื้นที่สำหรับการตรวจตราทางทะเล?

จากหลักฐานที่พบลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก และชุมชนภายในภูมิภาคที่พบโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกัน มีความสัมพันธ์และร่วมสมัยกัน ที่กระจายอยู่ใกล้ชายฝั่งทะเลอันดามันและแหลมอินโดจีน ซึ่งชาวต่างชาติสามารถเดินทางติดต่อทางทะเลได้สะดวก จัดเป็นแหล่งโบราณคดีในกลุ่มวัฒนธรรมภูเขาทอง (ได้แก่ แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง แหล่งโบราณคดีปากจั่น แหล่งโบราณคดีไร่ใน แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ แหล่งโบราณคดีเขากล้วย และแหล่งโบราณคดีบ้านบางกล้วย) แหล่งโบราณคดีดังกล่าว พบลูกปัดที่เรียกว่า อินโดแปซิฟิกและสินค้าสำคัญก็คือ ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต ซึ่งแสดงให้เห็นการกระจายตัวของระบบการค้าการติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนหรือความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคและภายในภูมิภาคในสมัยอินโด-โรมัน ซึ่งเป็นเมืองท่าสำคัญในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ตอนต้น (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2550 ก : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 66 แหล่งโบราณคดีบางกล้วยนอก (หลังโรงเรียนบางกล้วยนอก)

ภูมิที่ตั้ง

บ้านบางกล้วยนอก หมู่ที่ 3 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระนอง แหล่งโบราณคดีบางกล้วยนอก ตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา ต่อเนื่องจนถึงเขา ด้านหลังโรงเรียนบ้านบางกล้วยนอก ปัจจุบันเป็นพื้นที่ปลูกสวนยางพารา ซึ่งด้านทิศตะวันตก ของแหล่งโบราณคดีบางกล้วยนอกอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีภูเขาทองซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของแหล่ง

การดำเนินงานทางโบราณคดี

สิงหาคม 2550 สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต ได้ดำเนินการสำรวจและเขียนรายงานไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบางกล้วยนอก

หลักฐานที่พบ

1. เศษภาชนะดินเผา ได้แก่ (ดูภาพที่ 43)

1.1 เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา ลายเชือกทาบ

1.2 เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา เคลือบน้ำดินสีแดง

2. ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบ แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนของแหล่งโบราณคดีบางกล้วยนอก เนื่องจากอยู่ใกล้กับแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง และจากหลักฐานลูกปัดหิน ลูกปัดแก้วและเศษภาชนะดินเผา ที่พบทั้งสองแหล่ง จึงสันนิษฐานได้ว่า น่าจะเป็นแหล่งโบราณคดีที่ร่วมสมัยกันและน่าจะสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด จึงจัดอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันแหล่งโบราณคดีที่ภูเขาทอง

นอกจากนี้จากการพบหลักฐานประเภทลูกปัด ยังสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก และชุมชนภายในภูมิภาคที่พบโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกัน หรือแหล่งโบราณคดีในกลุ่มวัฒนธรรมภูเขาทอง โดยเฉพาะลูกปัดแก้ว แบบอินโดแปซิฟิกและลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต ซึ่งเป็นสินค้าสำคัญ ในสมัยอินโด-โรมัน หรือในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ตอนต้น (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2550 ข : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 67 แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2

ภูมิที่ตั้ง

บ้านไร่ใน หมู่ 7 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระนอง แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2 มีลักษณะพื้นที่เป็นเนินเขาเตี้ย ปัจจุบันเป็นพื้นที่ทำสวนของชาวบ้าน บริเวณโดยรอบมีเนินเขาสูงต่ำทางด้านทิศตะวันออกมีเขานาคาและแม่น้ำนาคาผาดผ่านทางด้านทิศตะวันออกสู่ทิศเหนือออกเกาะกลาง

การดำเนินงานทางโบราณคดี

สิงหาคม 2550 สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต ได้ดำเนินการสำรวจและเขียนรายงานไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2

หลักฐานที่พบ

1. ลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว (ดูภาพที่ 44)
2. จุกภาชนะดินเผา (ดูภาพที่ 45)
3. ขวานเหล็ก?

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากการสำรวจพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ภาชนะดินเผาและเครื่องมือเหล็ก และจากการสอบถามคุณ สุนทร ศรีหรัญ เจ้าของพื้นที่ กล่าวว่าได้มีการพบเศษภาชนะดินเผาในพื้นที่ดังกล่าว แต่ได้ไถ่กลับพื้นที่เพื่อปรับพื้นที่ทำให้ไม่พบหลักฐาน จึงสันนิษฐานได้ว่าพื้นที่บริเวณนี้มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชน และจากหลักฐานที่พบลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว ยังสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก และชุมชนภายในภูมิภาคที่พบโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกัน หรือแหล่งโบราณคดีในกลุ่มวัฒนธรรมภูเขาทอง ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ตอนต้น (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2550 จ : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 68 แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง

ภูมิที่ตั้ง

แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง หมู่ 4 ตำบลกำแพงนิง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระยอง แหล่งโบราณคดีภูเขาทองตั้งอยู่บนเนินเขาบ้านไร่ ระหว่างหลักกิโลเมตรที่ 700-701 อยู่ห่างจากชายฝั่งทะเลอันดามันประมาณ 1.5 กิโลเมตร เขาบ้านไร่เป็นเนินเขาขนาดเล็ก เดิมมีคลองนาพรุใหญ่ไหลผ่านทางทิศเหนือเข้ามาถึงตัวแหล่งโบราณคดีได้ และสามารถใช้คลองดังกล่าวต่อเชื่อมไปออกชายฝั่งทะเลที่แหลมกล้วยได้ แต่ปัจจุบันมีบ่อกั้นปิดขวางอยู่ และถัดไปทางด้านทิศใต้ก็มีคลองกำแพงนิงไหลผ่านเช่นกัน

การดำเนินงานทางโบราณคดี

พ.ศ.2534-2535 นางล้อมมาขวัญและนายคาบดุลเถาะห์ หนูอนันต์ เข้าที่ภูเขาทองขุดหา ลูกปัดเดือนละ 30,000 บาท จ้างชาวบ้านขุดหลุมละ 300 บาท พบรูปสลึงค์ ตัวหนังสืออาหรับ เศษภาชนะดินเผา โอ่ง หังเหล็ก ขวาน เม็ดข้าวสารดำ เบ้าหลอมลูกปัด ลูกปัดทอง

พ.ศ.2539-2540 ปรีชา นุ่นสุข ได้เดินทางมาสำรวจทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง และหลังจากนั้นได้เดินทางมาสำรวจเพิ่มเติมเป็นระยะอย่างต่อเนื่อง

พ.ศ.2548-2549 กรมศิลปากร สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต โดยร้อยเอกบุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ ,เรไร นัยวัฒน์ ได้ทำการสำรวจขุดค้นทางโบราณคดีในแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง ตามโครงการศึกษาเมืองท่าการค้าโบราณชายฝั่งทะเลอันดามัน หลุมขุดค้นทางโบราณคดีขนาด 3X3 เมตร ปีละจำนวน 2 หลุม จำนวน 2 ปี เพื่อศึกษาเปรียบเทียบหาความสัมพันธ์ระหว่างแหล่งโบราณคดีภูเขาทองจังหวัดระยอง และแหล่งโบราณคดีแถบชายฝั่งอันดามัน และการเริ่มรับวัฒนธรรมอินเดียของแหล่งโบราณคดีแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน โดยผ่านการเดินเรือทางทะเล

หลักฐานที่พบ

1. ภาชนะดินเผาพื้นเมือง

1.1 เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดาหลายกวดประทับ

1.2 เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา ทรายขุด

1.3 เศษภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา เคลือบน้ำดิน

2. เศษภาชนะดินเผานำเข้า

2.1 เศษภาชนะดินเผานำเข้าจากอินเดีย ได้แก่ เศษภาชนะที่พบจารึกหรือตัวอักษร พบจำนวน 2 ชิ้น (ดูภาพที่ 46 (ก)) และเศษภาชนะดินเผาแบบรูเลตต์ (Rouletted Ware) (ดูภาพที่ 46 (ข))

2.2 เศษภาชนะดินเผานำเข้าจากเปอร์เซีย หรือเครื่องเคลือบเปอร์เซีย (Basra ware) จำนวน 2 ชิ้น จากการขุดค้น 1 ชิ้นและจากการสำรวจ 1 ชิ้น (ดูภาพที่ 46 (ค)) ชิ้นส่วนภาชนะแก้วโรมัน จากการขุดค้นจำนวน 1 ชิ้น (ดูภาพที่ 46 (ง))

3. ลูกปัดหิน ลูกปัดแก้วและลูกปัดทอง

3.1 พบลูกปัดที่ระบายสีด้วยกรดลงบนเนื้อหินจนเกิดเป็นลายแบบที่เรียกกันว่า etched beads (ดูภาพที่ 47 (ก))

3.2 พบลูกปัดทองคำที่ทำโดยใช้เทคนิคด้วยการนำเม็ดทองเล็ก ๆ มาติดไว้ (Granulated gold beads) (ดูภาพที่ 47 (ข))

3.3 พบก้อนแก้ว หิน ลูกปัดแก้วที่หลอมรวมติดกันเป็นก้อนและลูกปัดหินที่ยังทำไม่เสร็จเป็นจำนวนมาก(ดูภาพที่ 47 (ค))

4. เครื่องประดับทองคำ เช่น ต่างหูทองคำ เม็ดทอง เป็นต้นซึ่งครอบครองโดยเอกชน (ดูภาพที่ 48 (ก))

5. สิ่งเครื่องถ้วยอยู่ในท่าหมอบทำจากหินควอตซ์ (Quartz) (ดูภาพที่ 48 (ข))

6. จี๋หรือหัวแหวนแผ่นหินคาร์เนเลียนรูปกลมรีขนาดเล็ก (ดูภาพที่ 48 (ค))

7. พบสัญลักษณ์มงคล (ดูภาพที่ 48 (ง))

การกำหนดอายุและตีความหลักฐาน

พบเศษภาชนะที่พบจารึกหรือตัวอักษร (จากการขุดค้น) เป็นภาชนะดินเผาเนื้อละเอียดสีเทาดำ ค่อนข้างหนา พบจำนวน 2 ชิ้น ชิ้นแรก เป็นเศษภาชนะดินส่วนปากหรือขอบภาชนะ เขียนด้วยตัวอักษร Tamil-Brahmi โดยใช้ภาษาทมิฬอ่านว่า “tu ra o...” ซึ่งอาจจะมาจากคำว่า “turavon” หมายถึง “พระ” นับเป็นจารึกภาษาทมิฬที่เก่าที่สุดในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อายุราวพุทธศตวรรษที่ 7 ชิ้นที่สองเป็นเศษภาชนะดินส่วนลำตัว อาจจะเขียนด้วยอักษร Brahmi เป็นสัญลักษณ์ 2 ตัว ก็อาจจะอ่านได้ว่า “pu aa” ซึ่งเป็นคำที่ไม่มีความหมายอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9 ทั้ง 2 ชิ้น เหมือนกับภาชนะที่พบจาก Arikamedu และได้รับการอ่านแปลโดย Iravantham Mahadevan (India Council of Historical Research) ผู้เชี่ยวชาญภาษาโบราณชาวอินเดีย

พบภาชนะดินเผาแบบรูแลตต์ (Rouletted Ware) (จากการขุดค้น) จะพบกระจายตัวอยู่ตามชายฝั่งทะเลตะวันออกของอินเดียที่สำคัญเช่นที่ Arikamedu ตามแหล่งโบราณคดีในประเทศศรีลังกา บังกลาเทศ และกระจายตัวมายังเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยพบที่มาเลเซีย อินโดนีเซีย และเวียดนาม ในประเทศไทยนอกจากพบเป็นจำนวนมากที่แหล่งโบราณคดีภูเขาทองแล้ว ยังพบที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว จังหวัดชุมพรด้วย สำหรับอายุภาชนะดินเผาประเภทนี้ยังมีการกำหนดอายุที่ไม่ตรงกันนัก แต่มีอายุโดยประมาณ 2,000 ปีมาแล้ว นอกจากนี้ ยังพบเศษภาชนะดินเผาเนื้อละเอียด ที่มีลักษณะคล้ายเนื้อภาชนะดินเผาแบบรูแลตต์ (Rouletted Ware) แต่มีสีเทาเข้ม และไม่พบรอยฉีฟ้นเพียง แต่บางชิ้นพบรอยขัดมัน

พบเศษภาชนะดินเผานำเข้าจากเปอร์เซีย หรือเครื่องเคลือบเปอร์เซีย (Basra ware) เป็นสินค้านำเข้าที่นิยมมากในพุทธศตวรรษที่ 13-14 แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง พบ Basra ware จำนวน 2 ชิ้น จากการขุดค้น 1 ชิ้น เมื่อปี พ.ศ.2548 และจากการสำรวจ 1 ชิ้น นอกจากนี้ยังพบชิ้นส่วนภาชนะแก้วโรมันจากการขุดค้นจำนวน 1 ชิ้น เมื่อปี พ.ศ.2548

พบก้อนแก้ว หิน ลูกปัดแก้วที่หลอมรวมติดกันเป็นก้อนและลูกปัดหินที่ยังทำไม่เสร็จเป็นจำนวนมาก (จากการขุดค้น) จากจำนวนลูกปัดที่พบ วัตถุดิบในการทำลูกปัดและลูกปัดที่ยังอยู่ในขั้นตอนการผลิต อาจกล่าวได้ว่าแหล่งโบราณคดีภูเขาทองนี้ นอกจากเป็นเมืองท่าแล้วยังเป็นแหล่งผลิตลูกปัดได้อีกด้วย

พบสิ่งหัตถ์ตั้งตัวอยู่ในท่าหมอบทำจากหินควอตซ์ (Quartz) (จากการสำรวจ) ในประเทศไทยพบสิ่งทำจากหินคาร์เนเลียนที่บ้านดอนตาเพชร จังหวัดกาญจนบุรี และที่ทำชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี รูปสิ่งหัตถ์ที่แกะสลักจากหินต่าง ๆ พบเป็นจำนวนมากนอกจากที่เมืองดักยิลแล้ว ยังพบตามเมืองโบราณในภูมิภาคตะวันตกในสมัยราชวงศ์สาคาวันะอีกด้วย เช่น ที่เมืองสัมภกร เมืองนาสิก ในประเทศพม่าพบหินคาร์เนเลียนรูปสิงโตและเสือ จำนวนหลายตัวที่เมืองฮาลิน และพินกะนะด้วย

พบจีหรือหัวแหวนแผ่นหินคาร์เนเลียนรูปกลมรีขนาดเล็ก สลักเป็นรูปสัตว์ (จากการสำรวจ) เช่น ไก่ ม้า คนขี่ม้ารวมถึงรูปบุคคลแบบกรีก-โรมัน ซึ่งพบตามเมืองท่าโบราณทั้งในโลกตะวันตกและตะวันออกที่มีการติดต่อค้าขายกับอาณาจักรโรมันและพบแพร่หลายอยู่ตามเมืองท่าโบราณของอินเดียที่มีการติดต่อค้าขาย และมีการตั้งถิ่นฐานของชาวโรมันช่วงพุทธศตวรรษที่ 6-7

พบสัญลักษณ์มงคล (จากการสำรวจ) ได้แก่ ตราประทับรูปสังข์ ตราประทับรูปศรีวิษณุ ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและลูกปัดทองคำลักษณะไครร์คนะ (เหมือนที่พบที่แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว) เศษภาชนะดินเผาประทับลายสวัสดิกะ

จากหลักฐานทางโบราณคดีต่าง ๆ ที่พบสามารถกล่าวได้ว่าแหล่งโบราณคดีภูเขาทองมีการติดต่อกับดินแดนโพ้นทะเลที่มีการเดินเรือเข้ามาติดต่อค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากับสินค้าพื้นเมืองในแถบนี้ ได้แก่ เครื่องเทศ ของป่า อาจรวมไปถึงดินบุกซึ่งเป็นโลหะที่มีอยู่มากมายในแถบชายฝั่งทะเลอันดามัน เป็นแหล่งผลิตลูกปัดที่สำคัญที่พบอีกแห่งหนึ่งของประเทศไทย สำหรับอายุสมัยของแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จะมีการอยู่อาศัยอย่างต่อเนื่องยาวนาน เนื่องจากมีการขุดค้นทางโบราณคดี

ในชั้นดินบน ๆ พบเครื่องถ้วยเปอร์เซีย หรือบาสร่าแวร์ (Basra ware) ซึ่งเป็นภาชนะดินเผาจาก ตะวันออกกลางมีอายุประมาณพุทธศตวรรษที่ 13-14 ดังนั้นในเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีแห่งนี้จึงน่าจะมีอายุประมาณ 1,200-2,000 ปีมาแล้ว สันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก รวมทั้ง แหล่งโบราณคดีภายในภูมิภาคที่พบลูกปัดและโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกันที่กระจายอยู่ทั่วไปใน แหลมอินโดจีนเห็นได้อย่างชัดเจน บริเวณชุมชนชายฝั่งทะเลอันดามันที่พบการกระจายตัวของลูกปัดและ โบราณวัตถุ ที่พบในแหล่งโบราณคดีที่มีความสัมพันธ์กัน เช่น แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ แหล่ง โบราณคดีเขากล้วย แหล่งโบราณคดีไร่โน รวมทั้งแหล่งโบราณคดีปากจั่น และแหล่งโบราณคดีบางหัว เป็นต้น ซึ่งแหล่งโบราณคดีที่ยกตัวอย่างมาถือเป็นแหล่งที่พบลูกปัดที่เรียกว่า อินโดแปซิฟิกและสินค้า สำคัญก็คือ ลูกปัดหินคาร์เนเลียนและอาเกต ซึ่งแสดงให้เห็นการกระจายตัวของระบบการค้า การติดต่อกับชาย – แลกเปลี่ยน หรือความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคและภายในภูมิภาค ในสมัยอินโด- โรมัน (เรไร นัยวัฒน์ 2548 : 32-104)

ลำดับที่ 69 แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่)

ภูมิที่ตั้ง

บ้านสุขสำราญ(บ้านนาเหนือ, บ้านทุ่งใหญ่) หมู่ 5 ตำบลกำพวน กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัด ระนอง แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ เป็นเนินดินที่ปรับใช้เพื่อเป็นแหล่งสาธารณประโยชน์ของชุมชน จากการสอบถามผู้ใหญ่มณูญ จันทร์สุต กล่าวว่าเนื้อที่บริเวณดังกล่าวถูกจัดสรรเนื้อที่ประมาณ 19 ไร่ บริเวณดังกล่าวเป็นเนินเขาสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 42 เมตร อยู่ติดกับกำแพงโรงพยาบาลสุข สำราญ ซึ่งมีพื้นที่ด้านทิศเหนือติดกับคลองกำพวน บริเวณโดยรอบเป็นเทือกเขาสูงต่ำ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

สิงหาคม 2550 สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต ได้ดำเนินการสำรวจและเขียนรายงานไว้ใน รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ

หลักฐานที่พบ

1. ภาชนะดินเผา (ดูภาพที่ 49)
 - 1.1 เศษภาชนะดินเผาเนื้อดินธรรมดา ลายเชือกทาบ
 - 1.2 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง สีดำขัดมัน
 - 1.3 เศษภาชนะดินเผาเนื้อแกร่ง เคลือบน้ำตาลดินสีดำด้านใน
2. จี๊แร่ หรือ ตะกรัน(ชาวบ้านพบจี๊แร่และก้อนแร่ขนาดกลางในบริเวณพื้นที่) (ดูภาพที่ 50)
3. ลูกปัดแก้วและลูกปัดแก้ว
4. เครื่องมือเหล็ก (?)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบเศษภาชนะดินเผาและเครื่องมือเหล็ก แสดงให้เห็นถึง การตั้งถิ่นฐานของชุมชนของแหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ ซึ่งแหล่งโบราณคดีมีพื้นที่ติดคลองกำพวน

ที่สามารถเชื่อมต่อแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ได้ และจากหลักฐานที่พบลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว ยังสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก และชุมชนภายในภูมิภาคที่พบโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกัน หรือแหล่งโบราณคดีในกลุ่มวัฒนธรรมภูเขาทอง ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ตอนต้น (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2550 ค : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

ลำดับที่ 70 แหล่งโบราณบ้านไร่ใน 1

ภูมิที่ตั้ง

บ้านไร่ใน หมู่ที่ 7 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 1 เป็นสถานที่ตั้งของสำนักสงฆ์ ซึ่งอยู่บนเนินเขาสูงเล็กๆ ๆ มีลำน้ำไหลผ่าน คือ คลองสาย ที่สามารถออกสู่คลองนาคาได้ ส่วนด้านทิศตะวันออกของแหล่งมีเขานาคาและเขาพระหมี ส่วนทิศตะวันตกเป็นที่ตั้งของเขานาพรุใหญ่ บริเวณรอบๆ แหล่งเป็นเนินเขาสูงๆ ต่ำๆ

การดำเนินงานทางโบราณคดี

สิงหาคม 2550 สำนักโบราณคดีที่ 15 ภูเก็ต ได้ดำเนินการสำรวจและเขียนรายงานไว้ในรายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 1

หลักฐานที่พบ

1. ภาชนะดินเผา เนื้อดินธรรมดา
2. ลูกปัดแก้วและลูกปัดแก้ว (ดูภาพที่ 51)

การกำหนดอายุและตีความจากหลักฐาน

จากหลักฐานทางโบราณคดีที่พบเศษภาชนะดินเผา แสดงให้เห็นถึงการตั้งถิ่นฐานของชุมชนของแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 1 ซึ่งแหล่งโบราณคดีมีแหล่งน้ำที่สามารถไหลรวมกับคลองนาคา ซึ่งไหลสู่ทะเลนอกได้สามารถเชื่อมต่อแหล่งโบราณคดีอื่นๆ ได้ และจากหลักฐานที่พบลูกปัดหินและลูกปัดแก้ว ยังสันนิษฐานได้ว่าน่าจะมีการติดต่อกับชุมชนภายนอก และชุมชนภายในภูมิภาคที่พบโบราณวัตถุในวัฒนธรรมเดียวกัน หรือแหล่งโบราณคดีในกลุ่มวัฒนธรรมภูเขาทอง ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์-ประวัติศาสตร์ตอนต้น (กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต 2550 ง : ไม่ปรากฏเลขหน้า)

สรุปผลการศึกษาแหล่งโบราณคดี

ประเภทของแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษา มีจำนวนทั้งหมด 70 แหล่ง ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานสมัยเดียวและแหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานหลายสมัย ดังนี้

1. แหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานสมัยเดียว มีทั้งหมด 44 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 1 ถ้ำดินเป็ด (ชุมพร), ลำดับที่ 2 ถ้ำเขาพลู (ปะทิว,ชุมพร), ลำดับที่ 5 วัดถ้ำหาดพันไกร (ชุมพร), ลำดับที่ 8 เขาสามแก้ว (ชุมพร), ลำดับที่ 9 วัดวังไผ่ (ชุมพร), ลำดับที่ 10 วัดเขาปูน (ชุมพร), ลำดับที่ 11 วัดบ้านนา (ชุมพร), ลำดับที่ 12 วัดชุมพรรังสรรค์ (ชุมพร), ลำดับที่ 14 ศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อจ.ปร. (ระนอง), ลำดับที่ 19 มาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน (ชุมพร), ลำดับที่ 20 วัดถ้ำสิงห์ (ชุมพร), ลำดับที่ 22 เขาพระขยงค์ (ระนอง), ลำดับที่ 23 วัดคอนสะทอน (ชุมพร), ลำดับที่ 25 ถ้ำน้ำลอดน้อย (ชุมพร), ลำดับที่ 26 วัดถ้ำขวัญเมือง (ชุมพร), ลำดับที่ 27 เขาโกบ (ชุมพร), ลำดับที่ 28 เขาจุฬา (ชุมพร), ลำดับที่ 29 เขาแครง (ชุมพร), ลำดับที่ 31 ถ้ำศาลช้างเล่น (ชุมพร), ลำดับที่ 32 วัดมูจลินทาราม (ชุมพร), ลำดับที่ 34 ถ้ำฉานเรน (ชุมพร), ลำดับที่ 35 ถ้ำพระ (ตะโก,ชุมพร), ลำดับที่ 39 สุสานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), ลำดับที่ 40 วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ระนอง), ลำดับที่ 41 กำแพงจานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), ลำดับที่ 42 วัดขันเงิน (ชุมพร), ลำดับที่ 44 เนินประวัตินาศาสตร์ (ระนอง), ลำดับที่ 45 สวนสาธารณะรักษะวาริน (ระนอง), ลำดับที่ 46 บ้านท่ามะปลา (ชุมพร), ลำดับที่ 47 ถ้ำเขาเงิน (ชุมพร), ลำดับที่ 48 วัดคอนชัย (ชุมพร), ลำดับที่ 53 ถ้ำเขานาย เขาช่องสะทอน (ชุมพร), ลำดับที่ 54 บ้านเขาเกรียบ (ชุมพร), ลำดับที่ 55 วัดแหลมทราย (ชุมพร), ลำดับที่ 56 บ้านในจูน (ชุมพร), ลำดับที่ 57 บ่อน้ำทิพย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 58 บ้านในหยาน (ชุมพร), ลำดับที่ 60 น้ำตกถากถอย (ระนอง), ลำดับที่ 62 วัดพิฆเนศวร (สุราษฎร์ธานี), ลำดับที่ 65 เขากล้วย (ระนอง), ลำดับที่ 66 บางกล้วยนอก (ระนอง), ลำดับที่ 67 บ้านไร่ใน 2 (ระนอง), ลำดับที่ 69 บ้านนาเหนือ (ระนอง), ลำดับที่ 70 บ้านไร่ใน 1 (ระนอง)

2. แหล่งโบราณคดีที่พบหลักฐานหลายสมัย มีทั้งหมด 26 แหล่ง ได้แก่แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 3 วัดเขาเจดีย์ (ชุมพร),ลำดับที่ 4 ภูเขารับร่อ,ถ้ำอ้ายเตย (ชุมพร), ลำดับที่ 6 วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร), ลำดับที่ 7 ปากจั่น (ระนอง), ลำดับที่ 13 วัดพระขวาง (ชุมพร), ลำดับที่ 15 วัดสุทธาวาสธาราม,วัดประเดิม (ชุมพร), ลำดับที่ 16 ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 17 วัดท่ายางกลาง,วัดพิชัยาราม (ชุมพร),ลำดับที่ 18 วัดถ้ำเขาขุนกระทิง(ชุมพร),ลำดับที่ 21 ถ้ำพระ(บ้านนา,ชุมพร), ลำดับที่ 24 วัดพระธาตุสวี (ชุมพร),ลำดับที่ 30 ถ้ำเขากรดใหญ่(ชุมพร),ลำดับที่ 33 ถ้ำถั่ว (ชุมพร), ลำดับที่ 36 ถ้ำเสือ,เขานางน้อย(ระนอง),ลำดับที่ 37 ถ้ำถนัดไค(ระนอง),ลำดับที่ 38 ถ้ำประกายเพชร (ระนอง),ลำดับที่ 43 เขาเสก,วัดเสธาราม(ชุมพร),ลำดับที่ 49 ถ้ำภูเขาทอง,วัดสุวรรณคีรี(ชุมพร), ลำดับที่ 50 เขาเวอ,วัดสุวรรณาราม (ชุมพร),ลำดับที่ 51 เขากำแพง,วัดสุวรรณาราม(ชุมพร),ลำดับที่ 52 บ้านปึงหวาน(ชุมพร),ลำดับที่ 59 ถ้ำเขาพลู(ละแม,ชุมพร),ลำดับที่ 61กะเปอร์,วัดปทุมธาราราม(ระนอง),ลำดับที่ 63 บ้านท่ามะม่วง,วัดอัมพาวาส(สุราษฎร์ธานี),ลำดับที่ 64 เขาประสงค์,วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี), ลำดับที่ 68 ภูเขาทอง (ระนอง)

อายุสมัยของแหล่งโบราณคดี

แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ที่ดำเนินการศึกษา มีจำนวนทั้งหมด 70 แหล่ง ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีที่ปรากฏหลักฐานในสมัยต่างๆ ดังนี้

1. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ มีอายุประมาณ 3,000-2,000 ปีมาแล้ว หรือราว 500 ปีก่อนพุทธกาล – พุทธศตวรรษที่ 5 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 28 แหล่ง แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ แหล่งที่เป็นถ้ำ / เพิงผา จำนวน 23 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 1, 4, 16, 18, 20, 21, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 31, 33, 34, 36, 37, 38, 53, 54, 56, 59, 60 และแหล่งที่เป็นที่ราบ จำนวน 5 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 45, 46, 52, 61, 63
2. สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 5-11 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 15 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 7, 8, 33, 36, 37, 38, 52, 58, 61, 65, 66, 67, 68, 69, 70
3. สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 12-18 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 33, 62, 63, 64, 68
4. สมัยนครศรีธรรมราช มีอายุประมาณ ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 24, 33
5. สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง มีอายุประมาณ ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - พุทธศตวรรษที่ 22 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 10 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 4, 6, 13, 15, 17, 18, 24, 43, 50, 51
6. สมัยอยุธยาตอนปลาย มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 23 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 14 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 3, 6, 9, 13, 15, 17, 18, 24, 43, 49, 50, 51, 63, 64
7. สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ มีอายุประมาณ พุทธศตวรรษที่ 24-25 ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 32 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 2, 3, 5, 7, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 24, 26, 30, 32, 35, 39, 40, 41, 42, 44, 47, 48, 49, 55, 57, 59, 61

ตารางสรุปผลการศึกษาแหล่งโบราณคดี

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง		การดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย (ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน)	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
		อำเภอ	จังหวัด					
1	บ้านเป็ด	ปะทิว	ชุมพร	สำรวจ	2534	คูวิทย์ ชัยมงคลและคณะ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
2	บ้านเขาภู (ปะทิว)	ปะทิว	ชุมพร	สำรวจ	2517 2532	ประทุม ชุมพึ่งพันธุ์ หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	พุทธศตวรรษที่ 24-25	ธนบุรีและรัตนโกสินทร์
3	วัดเขาเจ็ดยักษ์	ปะทิว	ชุมพร	สำรวจ	2517 2532	ประทุม ชุมพึ่งพันธุ์ หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	พุทธศตวรรษที่ 23-25	อยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์
4	ภูเขารับร้อ (วัดเทพเจริญ, ถ้ำรับร้อ, ถ้ำเขยเตย)	ท่าแซะ	ชุมพร	ขุดแต่ง สำรวจ	2479 2534 2552	กรมศิลปากร อมรา ศรีสุชาติ ผู้วิจัย	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-22	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ อยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง
5	วัดถ้ำหาดพันไกร (ถ้ำไกรลาส, ถ้ำสุวรรณ)	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2517 2541	ประทุม ชุมพึ่งพันธุ์ สำนักโบราณคดีที่ 11 ฯ	พ.ศ. 2369	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3)
6	วัดวิหารสงคราม	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2532 2535	หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ กรมศิลปากร	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-25	อยุธยา-รัตนโกสินทร์
7	ปากน้ำ	กระบี่	ระนอง	สำรวจ	2550 2552 2552	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต ผู้วิจัย สำนักฯ 15, ผู้วิจัย	พุทธศตวรรษที่ 8-9, พุทธศตวรรษที่ 25	แรกเริ่มประวัติศาสตร์ รัตนโกสินทร์
8	เขาสานแก้ว (ชุมชนโบราณเขาสานแก้ว)	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2517 2517-2524 2524 2548-2552	ประทุม ชุมพึ่งพันธุ์ หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ อมรา ชนติสิทธิ์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, นักวิจัยชาวฝรั่งเศส	พุทธศตวรรษที่ 5-11	แรกเริ่มประวัติศาสตร์

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง		การดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
		อำเภอ	จังหวัด					
9	วัดวังไผ่	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	พ.ศ.2262	อยุธยาตอนปลาย
10	วัดเขาปูน (สุวรรณคีรี)	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	พุทธศตวรรษที่ 25	รัตนโกสินทร์
11	วัดบ้านนา	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	พ.ศ.2353	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1)
12	วัดชุมพรรังสรรค์	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2529	สมพงษ์ นาควิเศษ	พ.ศ.2363	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 2)
13	วัดพระขวาง	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2517	ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-25	อยุธยา-รัตนโกสินทร์
14	ศาลากรีก พระบรมโกศไชยโย จ.ป.ร.	กระบี่	ระนอง	สำรวจและ ปรับปรุงพื้นที่	2496 2551	พลตรีหาญ อุบสรยุทธ สำนักศิลปากรที่ 15 สุโขทัย	พ.ศ.2433	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5)
15	วัดสุทธาวาสธาราม (วัดประเดิม, เมืองชุมพรเก่า, พระปรางค์วัดสุทธาวาสธาราม)	เมือง	ชุมพร	ขึ้นทะเบียน สำรวจ	2479 2517 2537	กรมศิลปากร ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์ สำนักโบราณคดีที่ 11 ฯ	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-25	อยุธยา-รัตนโกสินทร์
16	ถ้ำถนุกุขรมย์	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2534 2552	สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ผู้วิจัย	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, พุทธศตวรรษที่ 25	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ รัตนโกสินทร์
17	วัดท่ายางกลาง (พิชัยธาราม)	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-25	อยุธยา-รัตนโกสินทร์
18	วัดถ้ำเขาขุนกระพัง (ถ้ำเขานาพริ้ว)	เมือง	ชุมพร	สำรวจ ขึ้นทะเบียน	2517 2540 2541	สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ สำนักโบราณคดีที่ 11 ฯ กรมศิลปากร	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ อยุธยา
19	มณฑลเจดีย์เกาะมัตโพน	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2517 2532 2539 2541	ประทุม ชุมเพ็งพันธุ์ หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ สำนักโบราณคดีที่ 11 ฯ กรมศิลปากร	พุทธศตวรรษที่ 25	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3-4)
20	วัดถ้ำสิงห์	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	-	กรมศิลปากร	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
21	ถ้ำพระ (บ้านนา)	เมือง	ชุมพร	สำรวจ	2534	สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, พุทธศตวรรษที่ 25	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ รัตนโกสินทร์

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง		การ ดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย (ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน)	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
		อำเภอ	จังหวัด					
22	เขาพระยาขางค์	กระบี่	ระนอง	สำรวจ สำรวจ	2517 2534	ประทุม ชุมพืงพันธุ์ สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
23	วัดดอนสะฮ้อน	สว	ชุมพร	ขุดแต่ง สำรวจ	2495 2539	กรมศิลปากร สำนักโบราณคดีที่ 11 ๑	พุทธศตวรรษที่ 25	รัตนโกสินทร์
24	วัดพระธาตุสว	สว	ชุมพร	บูรณะ สำรวจ บูรณะ สำรวจ ขุดแต่ง	2459 2517 2538-2539 2541 2544	- ประทุม ชุมพืงพันธุ์ สำนักโบราณคดีที่ 11 ๑ สำนักโบราณคดีที่ 11 ๑ กรมศิลปากร	ปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24, พุทธศตวรรษที่ 25	นครศรีธรรมราช-อยุธยา, รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 6)
25	ถ้ำน้ำลอดน้อย (ธารน้ำลอด)	สว	ชุมพร	สำรวจ	2539-2541	สำนักโบราณคดีที่ 11 ๑	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
26	วัดถ้ำวิญเือง	สว	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8 ๑	พุทธศตวรรษที่ 24	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3)
27	เขาโกบ	สว	ชุมพร	สำรวจ ขุดค้น	2552 2553	มหาวิทยาลัยศิลปากร	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
28	เขาภูเขา	สว	ชุมพร	สำรวจ, ขุดค้น	2552	มหาวิทยาลัยศิลปากร	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
29	เขาแดง	สว	ชุมพร	สำรวจ, ขุดค้น	2552	มหาวิทยาลัยศิลปากร	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
30	ถ้ำเขาคูดใหญ่	ทุ่งตะโก	ชุมพร	สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14 ๑	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, พุทธศตวรรษที่ 24-25	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่, ธนบุรีและรัตนโกสินทร์
31	ถ้ำศาลช้างเล่น (ถ้ำพิชัยบริดา)	สว	ชุมพร	สำรวจ	2541 2542	พิพิธภัณฑฯ จุฬาราช สำนักโบราณคดีที่ 11 ๑	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
32	วัดมณีนพาราม (พระธาตุมณีนพาราม)	ทุ่งตะโก	ชุมพร	สำรวจ ขุดแต่ง	2540 2541	สำนักโบราณคดีที่ 11 ๑ กรมศิลปากร	พุทธศตวรรษที่ 24	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 1-3)

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี		ที่ตั้ง		การดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย (ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน)	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
	อำเภอ	จังหวัด							
33	อำเภอ	ทุ่งตะโก	ชุมพร	สำรวจ	สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14 ฯ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5-11, พุทธศตวรรษที่ 12 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 20	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ - สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, สมัยศรีวิชัย-นครศรีธรรมราช
34	อำเภอ	ทุ่งตะโก	ชุมพร	สำรวจ	สำรวจ	2534 2541 2552	ศูนย์วิจัยและพัฒนาศิลปกรรมศาสตร์ สำนักศิลปากรที่ 14 ฯ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
35	อำเภอ	ทุ่งตะโก	ชุมพร	สำรวจ	สำรวจ	2554	ผู้วิจัย	พุทธศตวรรษที่ 24	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 2)
36	อำเภอ	ละอุ่น	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2554	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5-11	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ - สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
37	อำเภอ	ละอุ่น	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2554	ผู้วิจัย	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5-11	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ - สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
38	อำเภอ	ละอุ่น	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2548	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5-11	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ - สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
39	อำเภอ	เมือง	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2517 2542	ประชุมร่วมผู้วิจัย กรมศิลปากร	พ.ศ. 2426	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5)
40	อำเภอ	เมือง	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2544	กรมศิลปากร	พ.ศ. 2433	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5)
41	อำเภอ	เมือง	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2517 2539	ประชุมร่วมผู้วิจัย กรมศิลปากร	พุทธศตวรรษที่ 24	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3)
42	อำเภอ	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	สำรวจ	2539 2540	สำนักโบราณคดีที่ 11 ฯ กรมศิลปากร	พ.ศ. 2369	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 3)
43	อำเภอ	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	สำรวจ	2554	ผู้วิจัย	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24	อยุธยา
44	อำเภอ	เมือง	ระนอง	สำรวจ	สำรวจ	2520 2545	กรมศิลปากร กรมศิลปากร	พ.ศ. 2433	รัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 5)

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ผู้จัดทำ		การดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย (ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน)	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
		อำเภอ	จังหวัด					
45	สวนสาธารณะริยะวารี	เมือง	ระบอง	สำรวจ	2534	สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
46	บ้านท่ามะพลดา	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2542	สำนักโบราณคดีที่ 11.๑	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
47	ถ้ำเขาเงิน	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2517	ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์	พุทธศตวรรษที่ 24-25	ทวารวดีและรัตนโกสินทร์
				สำรวจ	2522	หน่วยศิลปากรที่ 8.๑		
				บูรณะ	2524	หน่วยศิลปากรที่ 8.๑		
				สำรวจ	2542	สำนักโบราณคดีที่ 11.๑		
				สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14.๑		
48	วัดดอนชัย	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2542	สำนักโบราณคดีที่ 11.๑	พุทธศตวรรษที่ 24-25	ทวารวดีและรัตนโกสินทร์
49	ถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี)	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14.๑	พุทธศตวรรษที่ 23-25	อยุธยาตอนปลาย-รัตนโกสินทร์
50	เขาวอ (วัดสุวรรณาราม)	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2517	ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24	อยุธยา
				สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14.๑		
51	เขากำแพง (วัดสุวรรณาราม)	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2517	ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์	ปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24	อยุธยา
				สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14.๑		
52	บ้านปึงหวาน (วัดปึงหวาน)	พะโต๊ะ	ชุมพร	สำรวจ	2517	ประชุม ชุ่มเพ็งพันธุ์	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5-11	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
					2542	สำนักโบราณคดีที่ 11.๑		-สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
					2554	ผู้วิจัย		
53	ถ้ำเขานาย (เขาช่องสะทอน, ที่พิทักษ์ถ้ำเขานาย)	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2551	สำนักศิลปากรที่ 14.๑	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
54	บ้านเขาเกียรยบ	หลังสวน	ชุมพร	สำรวจ	2552	สำนักศิลปากรที่ 14.๑	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
55	วัดแหลมทราย	พะโต๊ะ	ชุมพร	สำรวจ	2554	ผู้วิจัย	พุทธศตวรรษที่ 24	ทวารวดีและรัตนโกสินทร์
56	บ้านโนนสูง	พะโต๊ะ	ชุมพร	สำรวจ	2554	ผู้วิจัย	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
57	บ่อน้ำพิพย์	ละแม	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8.๑	พุทธศตวรรษที่ 24-25	ทวารวดีและรัตนโกสินทร์

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง		การดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย (ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน)	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
		อำเภอ	จังหวัด					
58	บ้านโนนหวาน	พะโต๊ะ	ชุมพร	สำรวจ สำรวจ	2552 2554	บัญชา พงศ์พาณิชย์ ผู้วิจัย	พุทธศตวรรษที่ 5-10	แรกเริ่มประวัติศาสตร์
59	ถ้ำเขาพลู (ละแม)	ละแม	ชุมพร	สำรวจ	2532	หน่วยศิลปากรที่ 8 ฯ	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, พุทธศตวรรษที่ 24-25	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ , รัตนโกสินทร์
60	น้ำตกถลางลอย	เมือง	ระนอง	สำรวจ สำรวจ	2534 2554	สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ ผู้วิจัย	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่
61	กะเปอร์ (วัดปฐมธาราราม, วัดบางปรี)	กะเปอร์	ระนอง	ขึ้นทะเบียน สำรวจ, ขุดค้น	2544 2552	กรมศิลปากร สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต, ผู้วิจัย	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5 พุทธศตวรรษที่ 8-9 พ.ศ.2311	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์
62	วัดพิณเนศวร (ร้าง)	ท่าชนะ	สุราษฎร์ฯ	สำรวจ สำรวจ	2470 2519	- ประทุม ชุ่มแพ่งพันธุ์	พุทธศตวรรษที่ 12-13	สมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย)
63	บ้านท่ามะม่วง (วัดอัมพพาวาส, วัดท่าม่วง)	ท่าชนะ	สุราษฎร์ฯ	ขุดค้น สำรวจ ขึ้นทะเบียน	2524 2528 2541	เจนชาติ เทพไทย นิติ แสงวัฒนและคณะ กรมศิลปากร	ก่อนพุทธศตวรรษที่ 5, พุทธศตวรรษที่ 15, พุทธศตวรรษที่ 23 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24	ก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ สมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย), อยุธยาตอนปลาย
64	เขาประสงค์ (วัดถ้ำใหญ่)	ท่าชนะ	สุราษฎร์ฯ	สำรวจ ขึ้นทะเบียน สำรวจ	2529 2529 2545	กรมศิลปากร กรมศิลปากร สำนักโบราณคดีที่ 11 ฯ	พุทธศตวรรษที่ 12-18, พุทธศตวรรษที่ 23 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24	สมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย), อยุธยาตอนปลาย
65	เขากล้วย	สุขสำราญ	ระนอง	สำรวจ	2550	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	พุทธศตวรรษที่ 8-11	สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
66	บางกล้วยนอก (หลังโรงเรียนบางกล้วยนอก)	สุขสำราญ	ระนอง	สำรวจ	2550	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	พุทธศตวรรษที่ 8-11	สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
67	บ้านไร่โนน 2	สุขสำราญ	ระนอง	สำรวจ	2550	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	พุทธศตวรรษที่ 8-11	สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
68	ภูเขทอง	สุขสำราญ	ระนอง	สำรวจ ขุดค้น	2539-2540 2548-2549	ปรีชา นนสุข สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	พุทธศตวรรษที่ 8-11, พุทธศตวรรษที่ 13-14	สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์, สมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย)

ลำดับ	ชื่อแหล่งโบราณคดี	ที่ตั้ง		การดำเนินงาน	ปี (พ.ศ.)	โดย (ผู้ดำเนินงาน/หน่วยงาน)	อายุ (พุทธศตวรรษ/พ.ศ.)	สมัย
		อำเภอ	จังหวัด					
69	บ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่)	สูงสำราญ	ระนอง	สำรวจ	2550	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	พุทธศตวรรษที่ 8-11	สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์
70	บ้านไร่ใน 1	สูงสำราญ	ระนอง	สำรวจ	2550	สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต	พุทธศตวรรษที่ 8-11	สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์

หมายเหตุ : หน่วยศิลปากรที่ 8 นครศรีธรรมราช
 สำนักโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 11 นครศรีธรรมราช
 สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช
 สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต
 พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร

บทที่ 5

บทวิเคราะห์

ผลการจำแนกแหล่งโบราณคดีตามยุคสมัย จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการขุดค้นและสำรวจ
จากการศึกษาแหล่งโบราณคดีทั้งแหล่งสำรวจและขุดค้นรวม 70 แหล่ง ผลปรากฏตามแผน
ที่หมายเลข 1 ดังนี้

แหล่งโบราณคดีจากการขุดค้นทางโบราณคดี

พบแหล่งโบราณคดีจากการขุดค้นทางโบราณคดี จำนวน 8 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดี
ปากจั่น (ระนอง), เขาสามแก้ว (ชุมพร), เขาโกบ (ชุมพร), เขาจุฬา (ชุมพร), เขาแครง (ชุมพร), กะเปอร์, วัด
ปทุมธาราราม (ระนอง), บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพาวาส(สุราษฎร์ธานี), ภูเขาทอง (ระนอง)

แหล่งโบราณคดีจากการสำรวจ

พบแหล่งโบราณคดีจากการสำรวจ จำนวน 62 แหล่ง ได้แก่ แหล่งโบราณคดีถ้ำดินเปร็ด
(ชุมพร), ถ้ำเขาพลู (ปะทิว,ชุมพร), วัดเขาเจดีย์ (ชุมพร), ภูเขารับร่อ,ถ้ำอ้ายเตย (ชุมพร), วัดถ้ำหาดพันไกร
(ชุมพร), วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร), วัดวังไผ่ (ชุมพร), วัดเขาปูน(ชุมพร), วัดบ้านนา (ชุมพร), วัดชุมพร
รังสรรค์ (ชุมพร), วัดพระขวาง (ชุมพร), ศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อจ.ป.ร. (ระนอง), วัดสุทธาวาสธาราม
, วัดประเคิม (ชุมพร), ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ชุมพร),วัดท่ายางกลาง,วัดพิชัยาราม(ชุมพร), วัดถ้ำเขาขุนกระทิง
(ชุมพร), มาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน (ชุมพร), วัดถ้ำสิงห์(ชุมพร), ถ้ำพระ(บ้านนา,ชุมพร), เขาพระขยงค์
(ระนอง), วัดคอนสะทอน (ชุมพร), วัดพระธาตุสวี (ชุมพร), ถ้ำน้ำลอดน้อย (ชุมพร), วัดถ้ำขั้วเมือง
(ชุมพร), ถ้ำเขากรดใหญ่(ชุมพร), ถ้ำศาลช้างเล่น (ชุมพร), วัดมุจลินทาราม (ชุมพร), ถ้ำถั่ว (ชุมพร), ถ้ำ
ฉานเรน (ชุมพร). ถ้ำพระ (ตะโก,ชุมพร), ถ้ำเสือ,เขานางน้อย(ระนอง), ถ้ำถนัดไค(ระนอง), ถ้ำประกาย
เพชร (ระนอง), สุสานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ระนอง), กำแพงจนเจ้าเมืองระนอง
(ระนอง), วัดขันเงิน (ชุมพร), เขาเสก,วัดเสธาราม(ชุมพร), เนินประวัติศาสตร์ (ระนอง), สวนสาธารณะ
รักษะวาริน (ระนอง), บ้านท่ามะปลา (ชุมพร), ถ้ำเขาเงิน (ชุมพร), วัดคอนชัย (ชุมพร), ถ้ำภูเขาทอง,วัด
สุวรรณคีรี(ชุมพร), เขาวอ,วัดสุวรรณาราม(ชุมพร), เขากำแพง,วัดสุวรรณาราม(ชุมพร), บ้านปังหวาน
(ชุมพร), ถ้ำเขานาย เขาช่องสะทอน (ชุมพร), บ้านเขาเกรียบ (ชุมพร), วัดแหลมทราย(ชุมพร), บ้านในจูน
(ชุมพร), บ่อน้ำทิพย์ (ชุมพร), บ้านในหยาน (ชุมพร), ถ้ำเขาพลู(ตะแม,ชุมพร), น้ำตกลากลอย (ระนอง),
วัดพินเนศวร (สุราษฎร์ธานี), เขาประสงค์.วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี), เขากล้วย (ระนอง), บางกล้วยนอก
(ระนอง), บ้านไร่ใน 2 (ระนอง), บ้านนาเหนือ (ระนอง), บ้านไร่ใน 1 (ระนอง)

การกระจายตัวของแหล่งโบราณคดี

พบการกระจายตัวของแหล่งโบราณคดีตามลำดับจากมากที่สุด-น้อยที่สุด ดังนี้

ลำดับที่ 1 อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร พบจำนวน 15 แหล่ง ได้แก่ วัดถ้ำหาดพันไกร (ชุมพร), วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร), เขาสามแก้ว (ชุมพร), วัดวังไผ่ (ชุมพร), วัดเขาปูน (ชุมพร), วัดบ้านนา (ชุมพร), วัดชุมพรรังสรรค์ (ชุมพร), วัดพระขวาง (ชุมพร), วัดสุทธาวาสธาราม, วัดประเดิม (ชุมพร), ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ชุมพร), วัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม (ชุมพร), วัดถ้ำเขาขุนกระทิง (ชุมพร), มาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน (ชุมพร), วัดถ้ำสิงห์ (ชุมพร), ถ้ำพระ (บ้านนา, ชุมพร)

ลำดับที่ 2 อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร พบจำนวน 10 แหล่ง ได้แก่ วัดขันเงิน (ชุมพร), เขาเสก, วัดเสธาราม (ชุมพร), บ้านท่ามะปลา (ชุมพร), ถ้ำเขาเงิน (ชุมพร), วัดคอนชัย (ชุมพร), ถ้ำภูเขาทอง, วัดสุวรรณคีรี (ชุมพร), เขาวง, วัดสุวรรณาราม (ชุมพร), เขากำแพง, วัดสุวรรณาราม (ชุมพร), ถ้ำเขานาย เขาช่องสะท้อน (ชุมพร), บ้านเขาเกรียบ (ชุมพร),

ลำดับที่ 3 อำเภอสวี จังหวัดชุมพร พบจำนวน 8 แหล่ง ได้แก่ วัดคอนสะท้อน (ชุมพร), วัดพระธาตุสวี (ชุมพร), ถ้ำน้ำลอดน้อย (ชุมพร), วัดถ้ำขวัญเมือง (ชุมพร), เขาโกบ (ชุมพร), เขาจุฬา (ชุมพร), เขาแครง (ชุมพร), ถ้ำศาลช้างเล่น (ชุมพร),

ลำดับที่ 4 อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง พบจำนวน 6 แหล่ง ได้แก่ สุสานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ระนอง), กำแพงเจานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), เนินประวัติศาสตร์ (ระนอง), สวนสาธารณะรักษะวาริน (ระนอง), น้ำตกลากลอย (ระนอง)

ลำดับที่ 5 กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง พบจำนวน 6 แหล่ง ได้แก่ เขากล้วย (ระนอง), บางกล้วยนอก (ระนอง), บ้านไร่ใน 2 (ระนอง), ภูเขาทอง (ระนอง), บ้านนาเหนือ (ระนอง), บ้านไร่ใน 1 (ระนอง)

ลำดับที่ 6 อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร พบจำนวน 5 แหล่ง ได้แก่ ถ้ำเขากรดใหญ่ (ชุมพร), วัดมูจลินธาราม (ชุมพร), ถ้ำถั่ว (ชุมพร), ถ้ำจานเรน (ชุมพร), ถ้ำพระ (ตะโก, ชุมพร)

ลำดับที่ 7 อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร พบจำนวน 4 แหล่ง ได้แก่ บ้านปังหวาน (ชุมพร), วัดแหลมทราย (ชุมพร), บ้านโนนจูน (ชุมพร), บ้านโนนหยาน (ชุมพร)

ลำดับที่ 8 อำเภอปะทิว จังหวัดชุมพร พบจำนวน 3 แหล่ง ได้แก่ ถ้ำดินเป็ด (ชุมพร), ถ้ำเขาพลู (ปะทิว, ชุมพร), วัดเขาเจดีย์ (ชุมพร),

ลำดับที่ 9 อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง พบจำนวน 3 แหล่ง ได้แก่ ปากจั่น (ระนอง), ศิลาการึกพระปรมาภิไธยย่อจ.ป.ร. (ระนอง), เขาพระขยงค์ (ระนอง)

ลำดับที่ 10 อำเภอตะกั่วป่า จังหวัดระนอง พบจำนวน 3 แหล่ง ได้แก่ ถ้ำเสือ, เขานางน้อย (ระนอง), ถ้ำถนัดใจ (ระนอง), ถ้ำประกายเพชร (ระนอง)

ลำดับที่ 11 อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี พบจำนวน 3 แหล่ง ได้แก่ วัดพินนเศรษฐ (สุราษฎร์ธานี), บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพาวาส (สุราษฎร์ธานี), เขาประสงค์, วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี)

ลำดับที่ 12 อำเภอสะเมิง จังหวัดชุมพร พบจำนวน 2 แหล่ง ได้แก่ บ่อน้ำทิพย์ (ชุมพร), ถ้ำเขาพลู (ละแม, ชุมพร)

ลำดับที่ 13 อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร พบจำนวน 1 แหล่ง ได้แก่ ภูเขารับร่อ, ถ้ำอ้ายเตย (ชุมพร)

ลำดับที่ 14 อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง พบจำนวน 1 แหล่ง ได้แก่ กะเปอร์, วัดปทุมธาราราม (ระนอง)

การจำแนกแหล่งโบราณคดี

การจำแนกแหล่งโบราณคดี สามารถจำแนกออกเป็นยุคสมัยต่างๆ ได้ 7 ช่วงสมัย ดังนี้

1. สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 2) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 28 แหล่ง ได้แก่

แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 1 ถ้ำดินเป็ด (ชุมพร), ลำดับที่ 4 ภูเขารับร่อ, ถ้ำอ้ายเตย (ชุมพร), ลำดับที่ 16 ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 18 วัดถ้ำเขาขุนกระทิง (ชุมพร), ลำดับที่ 20 วัดถ้ำสิงห์ (ชุมพร), ลำดับที่ 21 ถ้ำพระบ้านนา (ชุมพร), ลำดับที่ 22 เขาพระขยงค์ (ระนอง), ลำดับที่ 25 ถ้ำน้ำลอดน้อย (ชุมพร), ลำดับที่ 27 เขาโกบ (ชุมพร), ลำดับที่ 28 เขาจุฬา (ชุมพร), ลำดับที่ 29 เขาแครง (ชุมพร), ลำดับที่ 30 ถ้ำเขากรดใหญ่ (ชุมพร), ลำดับที่ 31 ถ้ำศาลช้างเล่น (ชุมพร), ลำดับที่ 33 ถ้ำถั่ว (ชุมพร), ลำดับที่ 34 ถ้ำฉานเรน (ชุมพร), 36, ลำดับที่ 36 ถ้ำเสือ, เขานางน้อย (ระนอง), ลำดับที่ 37 ถ้ำถนัดไค (ระนอง), ลำดับที่ 38 ถ้ำประกายเพชร (ระนอง), ลำดับที่ 45 สวนสาธารณะรักษะวาริน (ระนอง), ลำดับที่ 46 บ้านท่ามะปลา (ชุมพร), ลำดับที่ 52 บ้านปังหวาน (ชุมพร), ลำดับที่ 53 ถ้ำเขานาย เขาช่องสะทอน (ชุมพร), ลำดับที่ 54 บ้านเขาเกรียบ (ชุมพร), ลำดับที่ 56 บ้านโนน (ชุมพร), ลำดับที่ 59 ถ้ำเขาพลู (ละแม, ชุมพร), ลำดับที่ 60 น้ำตกลากลอย (ระนอง), ลำดับที่ 61 กะเปอร์, วัดปทุมธาราราม (ระนอง), ลำดับที่ 63 บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพาวาส (สุราษฎร์ธานี)

2. สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 3) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 15 แหล่ง ได้แก่

แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 7 ปากจั่น (ระนอง), ลำดับที่ 8 เขาสามแก้ว (ชุมพร), ลำดับที่ 33 ถ้ำถั่ว (ชุมพร), ลำดับที่ 36 ถ้ำเสือ, เขานางน้อย (ระนอง), ลำดับที่ 37 ถ้ำถนัดไค (ระนอง), ลำดับที่ 38 ถ้ำประกายเพชร (ระนอง), ลำดับที่ 52 บ้านปังหวาน (ชุมพร), ลำดับที่ 58 บ้านโนนหยาน (ชุมพร), ลำดับที่ 61 กะเปอร์, วัดปทุมธาราราม (ระนอง), ลำดับที่ 65 เขากล้วย (ระนอง), ลำดับที่ 66 บางกล้วยนอก (ระนอง), ลำดับที่ 67 บ้านไร่ใน 2 (ระนอง), ลำดับที่ 68 ภูเขาทอง (ระนอง) ลำดับที่ 69 บ้านนาเหนือ (ระนอง), ลำดับที่ 70 บ้านไร่ใน 1 (ระนอง)

3. สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 4) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 แหล่ง ได้แก่

แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 33 ถ้ำถั่ว (ชุมพร), ลำดับที่ 62 วัดพินนีสวร (สุราษฎร์ธานี), ลำดับที่ 63 บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพาวาส(สุราษฎร์ธานี), ลำดับที่ 64 เขาประสงค์, วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี), ลำดับที่ 68 ภูเขาทอง (ระนอง)

4. สมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18- ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 5) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง ได้แก่แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 24 วัดพระธาตุสวี (ชุมพร), ลำดับที่ 33 ถ้ำถั่ว (ชุมพร)

5. สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20-พุทธศตวรรษที่ 22) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 6) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 10 แหล่ง ได้แก่

แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 4 ภูเขารับร่อ, ถ้ำอายเคย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 6 วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร), ลำดับที่ 13 วัดพระขวาง (ชุมพร), ลำดับที่ 15 วัดสุทธาวาสธาราม, วัดประเดิม (ชุมพร), ลำดับที่ 17 วัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 18 วัดถ้ำเขาขุนกระทิง(ชุมพร), ลำดับที่ 24 วัดพระธาตุสวี (ชุมพร), ลำดับที่ 43 เขาเสก, วัดเสธาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 50 เขาวอ, วัดสุวรรณาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 51 เขากำแพง, วัดสุวรรณาราม (ชุมพร)

6. สมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 7) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 14 แหล่ง ได้แก่

แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 3 วัดเขาเจดีย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 6 วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร), ลำดับที่ 9 วัดวังไผ่ (ชุมพร), ลำดับที่ 13 วัดพระขวาง (ชุมพร), ลำดับที่ 15 วัดสุทธาวาสธาราม, วัดประเดิม (ชุมพร), ลำดับที่ 17 วัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 18 วัดถ้ำเขาขุนกระทิง(ชุมพร), ลำดับที่ 24 วัดพระธาตุสวี (ชุมพร), ลำดับที่ 43 เขาเสก, วัดเสธาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 49 ถ้ำภูเขาทอง, วัดสุวรรณคีรี (ชุมพร), ลำดับที่ 50 เขาวอ, วัดสุวรรณาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 51 เขากำแพง, วัดสุวรรณาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 63 บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพาวาส(สุราษฎร์ธานี), ลำดับที่ 64 เขาประสงค์, วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี)

7. สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25) (แสดงโดยแผนที่หมายเลข 8) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 32 แหล่ง ได้แก่

แหล่งโบราณคดีลำดับที่ 2 ถ้ำเขาพลู (ปะทิว, ชุมพร), ลำดับที่ 3 วัดเขาเจดีย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 5 วัดถ้ำหาดพันไกร (ชุมพร), ลำดับที่ 7 ปากจั่น (ระนอง), ลำดับที่ 10 วัดเขาปูน (ชุมพร), ลำดับที่ 11 วัดบ้านนา (ชุมพร), ลำดับที่ 12 วัดชุมพรรังสรรค์ (ชุมพร), ลำดับที่ 13 วัดพระขวาง (ชุมพร), ลำดับที่ 14 ศิลจารึกพระปรมาภิไธยย่อจ.ป.ร. (ระนอง), ลำดับที่ 15 วัดสุทธาวาสธาราม, วัดประเดิม (ชุมพร), ลำดับที่ 16 ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 17 วัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม(ชุมพร), ลำดับที่ 19 มาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน (ชุมพร), ลำดับที่ 21 ถ้ำพระ(บ้านนา, ชุมพร), ลำดับที่ 23 วัดดอนสะท้อน (ชุมพร), ลำดับที่ 24 วัดพระธาตุสวี (ชุมพร), ลำดับที่ 26 วัดถ้ำขวัญเมือง (ชุมพร), ลำดับที่ 30 ถ้ำเขากรคใหญ่(ชุมพร), ลำดับที่ 32 วัดมุจลินทาราม (ชุมพร), ลำดับที่ 35 ถ้ำพระ (ตะโก, ชุมพร), ลำดับที่ 39 สุสานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), ลำดับที่ 40 วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ระนอง), ลำดับที่ 41 กำแพงจานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), ลำดับที่ 42 วัดขันเงิน (ชุมพร), ลำดับที่ 44 เนินประวัติศาสตร์ (ระนอง), ลำดับที่ 47 ถ้ำเขาเงิน (ชุมพร),

ลำดับที่ 48 วัดคอนชัย (ชุมพร), ลำดับที่ 49 ถ้ำภูเขาทอง, วัดสุวรรณคีรี (ชุมพร), ลำดับที่ 55 วัดแหลมทราย (ชุมพร), ลำดับที่ 57 ป่อน้ำทิพย์ (ชุมพร), ลำดับที่ 59 ถ้ำเขาพลู (ละแม, ชุมพร), ลำดับที่ 61 เกาะเปอร์, วัดปทุมธาราราม (ระนอง)

จำนวนและตำแหน่งของแหล่งโบราณคดี ที่พบตามช่วงสมัย

ผลจากการจำแนกแหล่งตามยุคสมัยทั้ง 7 ช่วงสมัยข้างต้น พบว่าจำนวนแหล่งที่มีมากน้อยตามช่วงสมัยมี ดังนี้

ลำดับที่ 1 สมัยชนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 32 แหล่ง

ลำดับที่ 2 สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 28 แหล่ง

ลำดับที่ 3 สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 15 แหล่ง

ลำดับที่ 4 สมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 14 แหล่ง

ลำดับที่ 5 สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20-พุทธศตวรรษที่ 22) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 10 แหล่ง

ลำดับที่ 6 สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 แหล่ง

ลำดับที่ 7 สมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง

โดยอธิบายการพบแหล่งตามที่ปรากฏการกำหนดแหล่งลงในแผนที่ เป็น 3 พื้นที่ คือ ตอนบน ตอนกลาง ตอนล่าง กำหนดให้ตอนบนอยู่ระหว่างละติจูดที่ 11°00' ถึง 10°30' ตอนกลางอยู่ระหว่างละติจูดที่ 10°30' ถึง 9°45' ตอนล่าง อยู่ระหว่างละติจูดที่ 9°45' ถึง 9°15' ปรากฏผลดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (แผนที่หมายเลข 2) จำนวน 28 แหล่ง

พื้นที่ตอนบน พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง เป็นแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทยทั้ง 2 แหล่ง คือ แหล่งถ้ำดินเปร็ด (ชุมพร) และแหล่งภูเขารับร่อ, ถ้ำอ้ายเตย์ (ชุมพร)

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 22 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน จำนวน 1 แหล่ง คือ แหล่งเขาพระขยงค์ (ระนอง) แหล่งที่พบทางฝั่งตะวันตก จำนวน 1 แหล่ง คือ สวนสาธารณะรักษะวาริน (ระนอง) แหล่งที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แหล่ง คือ ถ้ำถั่วย (ชุมพร) แหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทย จำนวน 8 แหล่ง ซึ่งตั้งอยู่บนแนวสันทรายและเส้นทางน้ำไหลเรียงลงมาจากบนลงล่าง และแหล่งที่พบกลางคาบสมุทร จำนวน 11 แหล่ง

พื้นที่ตอนล่าง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 4 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน จำนวน 1 แหล่ง คือ แหล่งกะเปอร์, วัดปทุมธาราราม(ระนอง) แหล่งที่พบทางฝั่งตะวันตก จำนวน 1 แหล่ง คือ น้ำตกลากลอย (ระนอง) แหล่งที่พบชายฝั่งอ่าวไทยจำนวน 1 แหล่งคือ บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพवास(สุราษฎร์ธานี)แหล่งที่พบทางฝั่งตะวันออก จำนวน 1 แหล่งคือถ้ำเขาพลู(ละแม,ชุมพร)

สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (แผนที่หมายเลข 3) จำนวน 15 แหล่ง

พื้นที่ตอนบน พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบทางฝั่งตะวันตก จำนวน 1 แหล่ง คือ แหล่งปากจั่น (ระนอง) อยู่ใกล้เส้นทางน้ำที่สามารถออกสู่ทะเลอันดามันได้ ซึ่งอยู่ช่วงต่อระหว่างพื้นที่ตอนบนกับตอนกลาง และแหล่งโบราณคดีที่พบทางฝั่งตะวันออก จำนวน 1 แหล่ง คือ เขาสามแก้ว (ชุมพร) อยู่ใกล้เส้นทางน้ำที่สามารถออกสู่อ่าวไทยได้ ซึ่งอยู่ช่วงต่อระหว่างพื้นที่ตอนบนกับตอนกลาง

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แหล่ง คือ ถ้ำถั่ว (ชุมพร) และแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรจำนวน 4 แหล่ง กระจุกตัวบริเวณเดียวกัน 3 แหล่งคือ ถ้ำเสือ,เขานางน้อย(ระนอง),ถ้ำถนัดไค(ระนอง),ถ้ำประกายเพชร (ระนอง), และบริเวณใกล้เคียงอีก 1 แหล่ง คือ บ้านปิงหวาน(ชุมพร)

พื้นที่ตอนล่าง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 8 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน(กระจุกตัว) จำนวน 6 แหล่ง คือ เขากล้วย (ระนอง), บางกล้วยนอก (ระนอง), บ้านไร่ใน 2 (ระนอง), ภูเขาทอง (ระนอง), บ้านนาเหนือ (ระนอง), บ้านไร่ใน 1 (ระนอง) แหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน (บริเวณใกล้เคียง) จำนวน 1 แหล่ง คือ กะเปอร์, วัดปทุมธาราราม(ระนอง) และแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรจำนวน 1 แหล่ง คือ บ้านโนทยาน (ชุมพร)

สมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (แผนที่หมายเลข 4) จำนวน 5 แหล่ง

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 1 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งอ่าวไทย คือ ถ้ำถั่ว (ชุมพร)

พื้นที่ตอนล่าง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 4 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน จำนวน 1 แหล่ง คือ ภูเขาทอง (ระนอง) แหล่งที่พบชายฝั่งอ่าวไทย (กระจุกตัว) จำนวน 3 แหล่ง คือ วัดพินนเสว (สุราษฎร์ธานี), บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพवास (สุราษฎร์ธานี), เขาประสงค์, วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี)

สมัยนครศรีธรรมราช (แผนที่หมายเลข 5) จำนวน 2 แหล่ง

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แหล่ง คือ ถ้ำถั่ว (ชุมพร) และแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แหล่ง คือ วัดพระธาตุสวิ (ชุมพร) ไม่พบแหล่งโบราณคดีทางฝั่งตะวันตก

สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (แผนที่หมายเลข 6) จำนวน 10 แหล่ง

พื้นที่ตอนบน พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง เป็นแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทยทั้ง 2 แหล่ง คือ ภูเขาไร่บ่อ,ถ้ำอายเตย์ (ชุมพร), วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร)

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 8 แห่ง เป็นแหล่งที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แห่ง คือ วัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม(ชุมพร) และเป็นแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทย จำนวน 7 แห่ง ในตอนบน 3 แห่ง คือ วัดพระขวาง (ชุมพร), วัดสุทธาวาสธาราม, วัดประเดิม (ชุมพร), วัดถ้ำเขานูกระทิง(ชุมพร), ตอนกลาง 1 แห่ง คือ วัดพระธาตุสรี (ชุมพร), และตอนล่าง 3 แห่ง คือ เขาเสก, วัดเสขาราม(ชุมพร), เขาวอ, วัดสุวรรณาราม(ชุมพร), เขากำแพง, วัดสุวรรณาราม(ชุมพร) ไม่พบแหล่งโบราณคดีทางฝั่งตะวันตก

สมัยอยุธยาตอนปลาย (แผนที่หมายเลข 7) จำนวน 14 แห่ง

พื้นที่ตอนบน พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 3 แห่ง เป็นแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทยทั้ง 3 แห่ง คือ วัดเขาเจดีย์ (ชุมพร), วัดวิหารคงคาราม (ชุมพร), วัดวังไผ่ (ชุมพร)

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 9 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แห่ง คือ วัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม(ชุมพร) ที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทยจำนวน 8 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่บนแนวสันทรายและเส้นทางน้ำไหลเรียงลงมาจากบนลงล่าง

พื้นที่ตอนล่าง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 2 แห่ง คือ บ้านท่ามะม่วง, วัดอัมพาวาส(สุราษฎร์ธานี), เขาประสงค์, วัดถ้ำใหญ่ (สุราษฎร์ธานี) ไม่พบแหล่งโบราณคดีทางฝั่งตะวันตก

แหล่งโบราณคดีสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (แผนที่หมายเลข 8) จำนวน 32 แห่ง

พื้นที่ตอนบน พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 4 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบทางฝั่งตะวันตก จำนวน 1 แห่ง คือ แหล่งปากจั่น (ระนอง) อยู่ใกล้เส้นทางน้ำที่สามารถออกสู่ทะเลอันดามันได้ ซึ่งอยู่ช่วงต่อระหว่างพื้นที่ตอนบนกับตอนกลาง แหล่งที่พบทางฝั่งตะวันออก จำนวน 2 แห่ง คือ แหล่งถ้ำเขาพลู (ปะทิว, ชุมพร), และแหล่งวัดเขาเจดีย์ (ชุมพร) อยู่ใกล้เส้นทางน้ำที่สามารถออกสู่อ่าวไทยได้ แหล่งที่พบกลางคาบสมุทร จำนวน 1 แห่ง คือ แหล่งวัดถ้ำหาดพันไกร (ชุมพร), ซึ่งอยู่ก่อนมาฝั่งตะวันออก

พื้นที่ตอนกลาง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 26 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน(กระจุกตัว) จำนวน 4 แห่ง คือ แหล่งสุสานเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), แหล่งวัดสุวรรณคีรีวิหาร (ระนอง), แหล่งกำแพงจนเจ้าเมืองระนอง (ระนอง), แหล่งเนินประวัตติศาสตร์ (ระนอง), แหล่งที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 3 แห่ง ในตอนบน 2 แห่ง คือ แหล่งวัดท่ายางกลาง, วัดพิชัยาราม(ชุมพร), แหล่งมาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพธิ์ (ชุมพร) และในตอนล่างสุด 1 แห่ง คือ แหล่งบ่อน้ำทิพย์ (ชุมพร) แหล่งที่พบกลางคาบสมุทรก่อนมาทางฝั่งอ่าวไทย จำนวน 17 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่บนแนวสันทรายและเส้นทางน้ำไหลเรียงลงมาจากบนลงล่าง และแหล่งที่พบกลางคาบสมุทรจำนวน 2 แห่ง คือ ศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อจ.ป.ร. (ระนอง), แหล่งวัดแหลมทราย (ชุมพร)

พื้นที่ตอนล่าง พบแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แห่ง เป็นแหล่งโบราณคดีที่พบชายฝั่งทะเลอันดามัน จำนวน 1 แห่ง คือ แหล่งกะเปอร์, วัดพุทธธาราราม(ระนอง) และแหล่งที่พบชายฝั่งอ่าวไทย จำนวน 1 แห่ง คือ แหล่งถ้ำเขาพลู(ละแม, ชุมพร)

ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล – พุทธศตวรรษที่ 5)

มีการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางคาบสมุทรมากกว่าชายฝั่งทะเลทั้งสองด้าน คงเพราะเป็นช่วงสมัยที่ใช้ถ้ำและเพิงผาเป็นที่อยู่อาศัย แต่จะเห็นว่ามีบางแหล่งที่มีการเข้าอยู่อาศัยริมชายฝั่งทะเล ซึ่งต่อมาแหล่งเหล่านี้หรือแหล่งใกล้เคียงแหล่งเหล่านี้ได้พัฒนากลายเป็นเมืองท่าชายฝั่งทะเล ได้แก่ พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันตกมีแหล่งเขาพระขยงค์ อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 22) แหล่งสวนสาธารณะรักษะวาริน อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 45) แหล่งน้ำตกลากลอย อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 60) และแหล่งกะเปอร์ (วัดปฐมธาราราม, วัดบางปรู) อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 61) พื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีแหล่งถ้ำถั่ว อำเภอกุ้งตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 33) แหล่งเขาพลู(ละแม) อำเภอละแม จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 59) และแหล่งบ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพवास, วัดท่าม่วง) อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63)

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ได้ว่า

เส้นทางที่ 1 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนกลาง จากฝั่งตะวันตก (อันดามัน) ที่แหล่งเขาพระขยงค์ อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 22) เดินทางไปยังตอนกลางคาบสมุทรที่แหล่งถ้ำน้ำลอดน้อย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 25) โดยใช้คลองลำเลียงและคลองแพรกคาด และสามารถเดินทางติดต่อขึ้นไปทางตอนเหนือ ไปยังแหล่งถ้ำสิงห์ อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 20) แหล่งถ้ำพระ(บ้านนา) อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 21) แหล่งวัดถ้ำเขาขุนกระทิง (เขานาพร้าว) อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 18) แหล่งถ้ำสนุกสุขารมย์ อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 16) โดยใช้คลองเลียบฉนวน และขึ้นเหนือไปแหล่งภูเขารับร่อ(วัดเทพเจริญ, ถ้ำรับร่อ, ถ้ำอ้ายเตย์) อำเภอท่าแซะ จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 4) โดยใช้คลองท่าแซะ แต่ไม่พบหลักฐานการใช้เส้นทางออกทะเลในช่วงบนนี้

และยังสามารถใช้เส้นทางเดินจากแหล่งถ้ำน้ำลอดน้อย อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 25) ลงมาทางใต้สามารถติดต่อกับแหล่งเขาโอบ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 27) แหล่งเขาจุฬา อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 28) แหล่งเขาแครง อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 29) โดยใช้คลองน้ำลอดน้อย และไปยังแหล่งบนสันทรายใกล้ชายฝั่งทะเลตะวันออก คือแหล่งถ้ำเขากรดใหญ่ อำเภอกุ้งตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 30) โดยใช้คลองโดนซึ่งไหลรวมคลองตะโกลงอ่าวไทย ที่แหล่งถ้ำถั่ว กุ้งตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 33) ได้

เส้นทางที่ 2 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนกลาง จากฝั่งตะวันตก (อันดามัน) ที่แหล่งสวนสาธารณะรักษะวาริน อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 45) เดินทางไปตอนกลางคาบสมุทรยังแหล่งถ้ำเสือ (เขานางน้อย) อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 36) แหล่งถ้ำถนัดไค อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 37) แหล่งถ้ำประกายเพชร อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 38) โดยใช้คลองหาดส้มแป้นและคลองละอุ่น ผ่านเทือกเขาห้วยเสียดและเขาวังตะเคียน และเดินทางขึ้นเหนือไปยัง

แหล่งถ้ำฉานเรน อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 34) แหล่งถ้ำศาลช้างเล่น(ถ้ำทิพย์ปรีดา) อำเภอ สวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 31) และขึ้นเหนือต่อไปอีกจนถึงแหล่งเขาแครง อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 29) แหล่งเขาจุฬา อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 28) แหล่งเขาโกบ อำเภอสวี จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 27) โดยใช้คลองตะโกและคลองสวี ซึ่งไปเชื่อมต่อกับแหล่งกลางคาบสมุทรเส้นทาง 1 และสามารถออกสู่อ่าวไทยได้

และยังสามารถใช้เส้นทางเดินจากแหล่งถ้ำฉานเรน อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 34) สามารถเดินทางตามแนวลำน้ำคลองตะโก คลองโชน และคลองเพรา ไปแหล่งชายฝั่งตะวันออกคือ แหล่งถ้ำถั่ว อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 33) ได้

เส้นทางที่ 3 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนกลาง จากฝั่งตะวันตก (อันดามัน) ที่ แหล่งน้ำตกถากถอย อำเภอเมืองระนอง จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 60) หรือแหล่งใต้ลงมาคือแหล่งกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 61) เดินทางขึ้นเหนือผ่านเขาพ่อตาโขงโดง โดยใช้คลองกะเปอร์ คลองยายหม่อน ห้วยโพ คลองคอก คลองเสา ซึ่งอยู่ระหว่างเขายายหม่อนและเขานมสาว ไหลรวมแม่น้ำ หลังสวน ไปยังแหล่งบ้านในจูน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 56) จากแหล่งในจูนใช้แม่น้ำหลังสวนระหว่าง เขาพ่อตาจินจอกกับเขาสันักจวง ผ่านเขาหมาฮอน เขาน้ำดำ และต่อขึ้นไปทางเหนือไปยังแหล่งบ้านปิง หวาน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 52) ซึ่งสามารถเดินทางต่อไปยังแหล่งที่อยู่ระหว่างตอนกลางคาบสมุทรกับ ใกล้ฝั่งทะเลตะวันออกคือแหล่งบ้านท่ามะปลา อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 46) แหล่งถ้ำเขา นาย(เขาช่องสะทอน) อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 53) แหล่งบ้านเขาเกรียบ อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร(ลำดับที่ 54) จากแหล่งนี้สามารถเดินทางขึ้นเหนือไปออกอ่าวไทย ที่แหล่งถ้ำถั่ว อำเภอทุ่ง ตะโก จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 33) ได้ หรือเดินทางลงใต้ไปออกอ่าวไทย ที่แหล่งถ้ำเขาพลู(ละแม) ละแม ชุมพร(หมายเลข 59) และแหล่งบ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพาวาส,วัดท่าม่วง) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63) ได้

อย่างไรก็ตามก็อาจมีการใช้เส้นทางที่ 4 โดยเดินทางจากแหล่งกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัด ระนอง (ลำดับที่ 61) ทางฝั่งตะวันตก ใช้เส้นทางน้ำกะเปอร์ ห้วยโพ ข้ามเขายายหม่อน คือ เดินทางแนว ลำน้ำคลองสระ เขาไฟ คลองเสา ไหลไปรวมคลองละแม ไปยังชายฝั่งตะวันออกแหล่งถ้ำเขาพลู(ละแม) อำเภอละแม จังหวัดชุมพร (ลำดับที่ 59) หรือตามลำน้ำคลองละแม ที่ไหลไปรวมคลองท่าชนะ ที่แหล่ง บ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพาวาส,วัดท่าม่วง) อำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63) ได้

สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5 - 11)

ในพื้นที่ตอนบนมีการเข้าอยู่อาศัยทางฝั่งตะวันตกที่แหล่งปากจั่น กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 7) ซึ่งไม่ได้อยู่อาศัยฝั่งทะเลแต่มีทางน้ำขนาดใหญ่ คือ แม่น้ำกระบุรีสามารถออกสู่ทะเลอันดามันได้ และมีการเข้าอยู่อาศัยทางฝั่งตะวันออกที่แหล่งเขาสามแก้ว อำเภอเมือง ชุมพร (ลำดับที่ 8) ซึ่งมีเส้นทางน้ำ ที่สามารถออกสู่ทะเลฝั่งตะวันออกได้ แต่ยังไม่พบหลักฐานการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางคาบสมุทร ในพื้นที่ตอนกลางมีการเข้าอยู่อาศัย 4 แหล่ง คือแหล่งถ้ำเสือ (เขานางน้อย) อำเภอตะลัน จังหวัดระนอง

(ลำดับที่ 36) แหล่งถ้ำถนัดไค อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 37) แหล่งถ้ำประกายเพชร อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง (ลำดับที่ 38) และได้ลงมาเล็กน้อยคือแหล่งบ้านปิงหวาน(วัดปิงหวาน) (ลำดับที่ 52) และมีแหล่งโบราณคดีริมชายฝั่งทะเลตะวันออก 1 แหล่ง คือแหล่งถ้ำถั่วย หุ้งตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33) ซึ่งเป็นแหล่งที่สืบเนื่องจากสมัยก่อนประวัติศาสตร์ ในพื้นที่ตอนล่างมีการเข้าอยู่อาศัยใกล้ชายฝั่งทะเล อันดามัน 7 แหล่ง แหล่งที่อยู่เหนือสุดคือแหล่งกะเปอร์ กะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) ซึ่งเป็นแหล่งที่สืบเนื่องจากแหล่งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และมีการหลักฐานการเป็นเมืองท่าในสมัยนี้ แหล่งที่เกาะกลุ่มทางตอนใต้คือกลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทองและแหล่งโบราณคดีโดยรอบ 6 แหล่ง ได้แก่ แหล่งเขากล้วย (ลำดับที่ 65) บางกล้วยนอก (ลำดับที่ 66) บ้านไร่ใน 2 (ลำดับที่ 67) ภูเขาทอง (ลำดับที่ 68) บ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่) (ลำดับที่ 69) และบ้านไร่ใน 1 (ลำดับที่ 70) สุขสำราญ ระนอง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แหล่งภูเขาทอง สุขสำราญ ระนอง (ลำดับที่ 68) พบหลักฐานการเป็นเมืองท่าในสมัยนี้ และยังมีแหล่งตอนกลางคาบสมุทร 1 แหล่งคือแหล่งบ้านในหยาน พะโต๊ะ ชุมพร(ลำดับที่ 58)

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ได้ว่า

เส้นทางที่ 1 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนล่าง จากฝั่งตะวันตก (อันดามัน) ที่แหล่งกะเปอร์ กะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) เดินทางขึ้นเหนือผ่านเขาพ่อตาโฆงโดง โดยใช้คลองกะเปอร์ คลองยายหม่อน ห้วยโพ คลองคอก คลองเสาะ ซึ่งอยู่ระหว่างเขายายหม่อนและเขานมสาว ไหลรวมแม่น้ำหลังสวน ไปยังแหล่งบ้านในหยาน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 58)จากแหล่งในหยานใช้แม่น้ำหลังสวนระหว่างเขาพ่อตาจินจอดกับเขาสันักจวง ผ่านเขาหมาฮอน เขาน้ำดำ และต่อขึ้นไปทางเหนือไปยังแหล่งบ้านปิงหวาน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 52) และขึ้นเหนือไปอีกตามแนวลำน้ำหลังสวน และเดินผ่านพื้นราบ ไปออกทะเลยังแหล่งถ้ำถั่วย หุ้งตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33)

เส้นทางที่ 2 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนล่าง จากฝั่งตะวันตก (อันดามัน) ที่กลุ่มแหล่งโบราณคดีที่อยู่ทางตอนใต้แหล่งกะเปอร์ลงมา คือกลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทองและแหล่งโบราณคดีโดยรอบ 6 แหล่ง ได้แก่ แหล่งเขากล้วย (ลำดับที่ 65) บางกล้วยนอก (ลำดับที่ 66) บ้านไร่ใน 2 (ลำดับที่ 67) ภูเขาทอง (ลำดับที่ 68) บ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่) (ลำดับที่ 69) และบ้านไร่ใน 1 (ลำดับที่ 70) สุขสำราญ ระนอง ซึ่งอยู่ริมชายฝั่งทะเลอันดามัน จากนั้นเดินทางขึ้นเหนือไปที่แหล่งกะเปอร์ กะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) โดยการเลียบชายฝั่งทะเลอันดามัน และใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรทับกับเส้นทางที่ 1 กล่าวคือ จากแหล่งกะเปอร์ เดินทางขึ้นเหนือผ่านเขาพ่อตาโฆงโดง โดยใช้คลองกะเปอร์ คลองยายหม่อน ห้วยโพ คลองคอก คลองเสาะ ซึ่งอยู่ระหว่างเขายายหม่อนและเขานมสาว ไหลรวมแม่น้ำหลังสวน ไปยังแหล่งบ้านในหยาน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 58)จากแหล่งในหยานใช้แม่น้ำหลังสวนระหว่างเขาพ่อตาจินจอดกับเขาสันักจวง ผ่านเขาหมาฮอน เขาน้ำดำ และต่อขึ้นไปทางเหนือไปยังแหล่งบ้านปิงหวาน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 52) และขึ้นเหนือไปอีกตามแนวลำน้ำหลังสวน และเดินผ่านพื้นราบ ไปออกทะเลยังแหล่งถ้ำถั่วย หุ้งตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33)

ทั้งสองเส้นทางนี้สามารถขึ้นเหนือไปติดต่อกับแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรที่แหล่งถ้ำเสือ (ลำดับที่ 36) ถ้ำนัดไค (ลำดับที่ 37) ถ้ำประกายเพชร (ลำดับที่ 38) ละอุ่น ระนอง โดยใช้ทางน้ำคลองปิงหวาน ที่ผ่านระหว่างช่องเขาห้วยเสียดกับเขาวังตะเคียนได้

อย่างไรก็ตามอาจมีการใช้เส้นทางที่ 3 โดยเดินทางจากแหล่งปากจั่น กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 7) ข้ามคาบสมุทรไปยังแหล่งเขาสามแก้ว เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 8) เพื่อติดต่อกันในช่วงสมัยนี้ เรายังไม่พบแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยเดียวกันนี้ในบริเวณกลางคาบสมุทร

สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18)

พบการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางและตอนล่าง โดยพื้นที่ตอนกลางอยู่ที่แหล่งถ้ำถั่ว (ลำดับที่ 33) เป็นแหล่งที่สืบเนื่องมาจากแหล่งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แรกเริ่มประวัติศาสตร์ ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีชายฝั่งทะเลตะวันออก และพื้นที่ตอนล่าง มี 3 แหล่ง คือ วัดพิณเนศวร (ร้าง) (ลำดับที่ 62) บ้านท่ามะม่วง (วัดอัมพวาต, วัดท่าม่วง) (ลำดับที่ 63) และเขาประสงค์ (วัดถ้ำใหญ่) (ลำดับที่ 64) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี ซึ่งเป็นแหล่งโบราณคดีทางฝั่งทะเลตะวันออกเช่นกัน โดยแหล่งบ้านท่าม่วง (วัดอัมพวาต, วัดท่าม่วง) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63) เป็นแหล่งที่อยู่ชายฝั่งทะเลและเป็นแหล่งที่พบหลักฐานการเป็นเมืองท่า

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) ได้ว่าไม่มีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนในช่วงสมัยนี้ แม้พบหลักฐานว่าแหล่งบ้านท่าม่วง ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63) น่าจะเป็นเมืองท่าทางฝั่งทะเลตะวันออกได้ก็ตาม แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร จึงสันนิษฐานว่าอาจเป็นเพียงการใช้เส้นทางติดต่อทางฝั่งทะเลเดียวกันทางตอนบนและตอนใต้เท่านั้น

สมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 20)

พบการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนกลางทางฝั่งทะเลตะวันออก คือแหล่งวัดพระธาตุสวี สวี ชุมพร (ลำดับที่ 24) และแหล่งถ้ำถั่ว หุ่นตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33) เป็นแหล่งที่สืบเนื่องมาจากแหล่งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ แรกเริ่มประวัติศาสตร์ และสมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) ไม่พบหลักฐานการเข้าอยู่อาศัยในฝั่งทะเลตะวันตกและพื้นที่กลางคาบสมุทร

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยนครศรีธรรมราชได้ว่า ไม่มีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนในช่วงสมัยนี้

สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 - พุทธศตวรรษที่ 22)

พบการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนบนและตอนกลาง ทางฝั่งทะเลตะวันออกเท่านั้น โดยส่วนใหญ่เป็นแหล่งที่ตั้งบนสันทรายและริมลำน้ำที่สามารถออกสู่ทะเลได้ มีแหล่งชายฝั่งทะเล 1 แหล่งคือแหล่งวัดท่ายางกลาง (พิชัยาราม) เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 17) มีแหล่งสืบเนื่องจากสมัยนครศรีธรรมราช 1

แหล่งคือ แหล่งพระธาตุสวิ สวิ ชุมพร (ลำดับที่ 24) ไม่พบแหล่งโบราณคดีในพื้นที่ตอนกลางคาบสมุทรมุทและพื้นที่ฝั่งตะวันตก

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยอยุธยาตอนต้นได้ว่า ไม่มีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุทในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนในช่วงสมัยนี้

สมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 - ต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

พบการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ทางฝั่งทะเลตะวันออกเท่านั้น โดยส่วนใหญ่เป็นแหล่งที่ตั้งบนสันทรายและริมลำน้ำที่สามารถออกสู่ทะเลได้ และส่วนใหญ่สืบทอดจากสมัยอยุธยาตอนต้น ในพื้นที่ตอนกลางพบแหล่งโบราณคดีชายฝั่งทะเล 1 แหล่งคือแหล่งวัดท่ายางกลาง (พิชัยาราม) เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 17) เป็นแหล่งสืบเนื่องจากสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 20-พุทธศตวรรษที่ 22) ในพื้นที่ตอนล่างมีแหล่งโบราณคดีชายฝั่งทะเล 2 แหล่งคือแหล่งบ้านท่าม่วง (วัดอัมพวาส) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63) ซึ่งพบหลักฐานว่าเป็นเมืองท่าสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (พุทธศตวรรษที่ 12-18) และแหล่งถ้ำเขาประสงค์ (วัดถ้ำใหญ่) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 64) เป็นแหล่งสืบเนื่องมาจากสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (พุทธศตวรรษที่ 12-18) แต่ไม่พบหลักฐานว่าใช้เป็นเมืองท่าในช่วงสมัยอยุธยาตอนปลายนี้

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยอยุธยาตอนปลายได้ว่า ไม่มีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุทในพื้นที่ภาคใต้ตอนบนในช่วงสมัยนี้ แต่มีความเป็นไปได้ในการเดินทางติดต่อในฝั่งทะเลตะวันออกด้วยกันจากเหนือลงใต้หรือได้ขึ้นเหนือ

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25)

พบการเข้าอยู่อาศัยในพื้นที่ตอนบน ตอนกลางและตอนล่าง ทั้งทางฝั่งทะเลตะวันออก กลางคาบสมุทรมุทและทางฝั่งตะวันตก มีการเข้าอยู่อาศัยอย่างหนาแน่นทางฝั่งทะเลตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบนสันทรายและแนวลำน้ำ มีแหล่งที่อยู่ชายฝั่งตะวันออก 2 แหล่ง คือ แหล่งวัดท่ายางกลาง (พิชัยาราม) เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 17) ซึ่งเป็นแหล่งที่สืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนปลาย (ปลายพุทธศตวรรษที่ 20- ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) และแหล่งมาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 19) พบแหล่งโบราณคดีที่เคยเป็นแหล่งก่อนประวัติศาสตร์ 1 แหล่ง คือ แหล่งถ้ำเขาพลู(ละแม) ละแม ชุมพร (ลำดับที่ 59) แหล่งที่พบกลางคาบสมุทรมุท คือ แหล่งศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 14) และแหล่งวัดแหลมทราย พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 55) แหล่งที่พบชายฝั่งตะวันตกมี 5 แหล่ง คือแหล่งสุสานเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 39) วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ลำดับที่ 40) กำแพงจานเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 41) เนินประวัติศาสตร์นิเวศน์คีรี (ลำดับที่ 44) อำเภอเมือง ระนอง และแหล่งกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) (ลำดับที่ 61) ซึ่งเคยเป็นแหล่งสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่และแรกเริ่มประวัติศาสตร์

ดังนั้นจึงสรุปการใช้เส้นทางของสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ได้ว่า

เส้นทางที่ 1 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนบน จากฝั่งทะเลตะวันตก(อันดามัน)ที่แหล่งปากจั่น กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 7) ผ่านเขาหินลุ เดินทางคลองจั่น คลองหลัก ระหว่างช่องเขาหินลุกับเขาบางมุด เดินทางได้ไปยังแหล่งศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อ จ.ป.ร. กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 14) ต่อคลองชุมพร จากคลองชุมพรผ่านช่องเขาช่องแรดกับเขาหินคาค ที่บ้านห้วยหลุงและบ้านเสียบญวน ต่อขึ้นไปทางตะวันออกไปยังแหล่งที่ตั้งบนพื้นที่ราบริมฝั่งตะวันออก ที่ปรากฏแหล่งโบราณคดีอย่างหนาแน่น 8 แหล่ง คือ แหล่งวัดถ้ำหาดพันไกร (หมายเลข 5) ถ้ำสนุกสูขารมย์ (ลำดับที่ 16) วัดเขาปูน (สุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 10) วัดบ้านนา (ลำดับที่ 11) วัดชุมพรรังสรรค์ (ลำดับที่ 12) วัดพระขวาง (ลำดับที่ 13) วัดสุทธาวาสธาราม (วัดประเดิม) (ลำดับที่ 15) ถ้ำพระ(บ้านนา) (ลำดับที่ 21) เมือง ชุมพร โดยใช้และสามารถออกทะเลอ่าวไทยได้ที่แหล่งวัดท่ายางกลาง (พิชัยาราม) เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 17) และแหล่งมาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 19)

เส้นทางที่ 2 ใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ตอนล่าง จากฝั่งทะเลตะวันตก(อันดามัน)ที่แหล่งกะเปอร์ กะเปอร์ ระนอง(ลำดับที่ 61) เดินทางขึ้นเหนือผ่านเขาพ่อตาโงงโคง โดยใช้คลองกะเปอร์ คลองยายหม่อน ห้วยโพ คลองคอก คลองเสาะ ซึ่งอยู่ระหว่างเขายายหม่อนและเขานมสาว ไหลรวมแม่น้ำหลังสวน ไปยังแหล่งวัดแหลมทราย พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 55) จากแหล่งวัดแหลมทรายใช้แม่น้ำหลังสวนระหว่างเขาพ่อตาเงินจอกกับเขาสันักจวง ผ่านเขาหมาฮอน เขาน้ำดำ และต่อขึ้นไปทางเหนือไปยังแหล่งบ้านปิงหวาน พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 52) และขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนืออีกตามแนวลำน้ำหลังสวน เพื่อไปยังกลุ่มแหล่งโบราณคดีบนพื้นราบตามแนวลำน้ำใกล้ฝั่งทะเลตะวันออก คือ แหล่งถ้ำเขาเงิน(ลำดับที่ 47)วัดขันเงิน (ลำดับที่ 42) ถ้ำเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 49) วัดดอนชัย (ลำดับที่ 48) หลังสวน ชุมพร

และยังสามารถเดินทางจากแหล่งวัดแหลมทราย พะโต๊ะ ชุมพร (ลำดับที่ 55) ลงมาทางตะวันออกเฉียงใต้ ผ่านระหว่างภูเขาหินแดง เขาหมาฮอน เขาแบก เขาเหวหัวไฟ เขาไก่แจ้ โดยใช้คลองปิงเฮา คลองปิงหวาน ไปยังแหล่งใกล้ฝั่งทะเลตะวันออก คือแหล่งบ่อน้ำทิพย์ (ลำดับที่ 57) และแหล่งถ้ำเขาพลู (ลำดับที่ 59) ละแม ชุมพรได้

อย่างไรก็ดีอาจมีการใช้เส้นทางที่ 3 โดยเดินทางจากกลุ่มแหล่งโบราณคดีทางฝั่งตะวันตกใกล้ทะเลอันดามัน 4 แหล่ง คือ สุสานเจ้าเมืองระนองนอง (ลำดับที่ 39) วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ลำดับที่ 40) กำแพงจวนเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 41) เนินประวัติศาสตร์นิเวศน์คีรี (ลำดับที่ 44) อำเภอเมือง ระนอง ซึ่งอยู่ในแนวที่ตรงกันกับกลุ่มแหล่งโบราณคดีทางฝั่งทะเลตะวันออกบนพื้นราบตามแนวลำน้ำ ไม่ห่างจากทะเลอ่าวไทย 4 แหล่ง คือ แหล่งวัดขันเงิน (ลำดับที่ 42) ถ้ำเขาเงิน (ลำดับที่ 47) วัดดอนชัย (ลำดับที่ 48) ถ้ำเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 49) หลังสวน ชุมพร แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร จึงสันนิษฐานว่าอาจมีหรือไม่มีการติดต่อกันโดยใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรระหว่างชุมชนทั้งสองชายฝั่งก็ได้

บทที่ 6

บทสรุป

1. แหล่งโบราณคดีในพื้นที่ดำเนินการศึกษา จำนวน 70 แหล่ง ประกอบด้วย

แหล่งในพื้นที่ตอนบน อยู่ระหว่างละติจูดที่ 11°00' ถึง 10°30' แหล่งในพื้นที่ตอนกลาง อยู่ระหว่างละติจูดที่ 10°30' ถึง 9°45' แหล่งในพื้นที่ตอนล่าง อยู่ระหว่างละติจูดที่ 9°45' ถึง 9°15' กำหนดอยู่ใน 7 ช่วงสมัย แต่ไม่ได้มีแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) ตอนกลางคาบสมุทรมุข และฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย) ครบทุกสมัย ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 28 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 2 ปรากฏแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) ตอนกลางคาบสมุทรมุข และฝั่งทะเลตะวันออก(อ่าวไทย)

สมัยแรกเริ่มประวัติ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5 – 11) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 15 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 3 ปรากฏแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) ตอนกลางคาบสมุทรมุข และฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย)

สมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12 – 18) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 5 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 4 ปรากฏแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) และฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย)

สมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 2 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 5 ปรากฏแหล่งโบราณคดีเฉพาะฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย) เท่านั้น

สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – พุทธศตวรรษที่ 22) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 10 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 6 ปรากฏแหล่งโบราณคดีเฉพาะฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย) เท่านั้น

สมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 14 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 7 ปรากฏแหล่งโบราณคดีเฉพาะฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย) เท่านั้น

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 - 25) ประกอบด้วยแหล่งโบราณคดีจำนวน 32 แหล่ง ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 8 ปรากฏแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) ตอนกลางคาบสมุทรมุข และฝั่งทะเลตะวันออก(อ่าวไทย)

2. สันนิษฐานการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในพื้นที่ดำเนินการศึกษา 3 ช่วงสมัย ดังนี้

สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล – พุทธศตวรรษที่ 5) พบการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 3 เส้นทาง และอาจมีการใช้อีก 1 เส้นทางก็ได้ เนื่องจากยังไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 9 ดังนี้

เส้นทางที่ 1 กระบุรี – ท่งตะโก จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ เขาพระขยงค์ กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 22) ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ แหล่งถ้ำน้ำลอดค้อย สวี ชุมพร (ลำดับที่ 25) จากนั้นสามารถแยกเป็นสองทาง คือ ขึ้นเหนือไปติดต่อกับแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรที่แหล่งวัดถ้ำสิงห์ (ลำดับที่ 20) ถ้ำพระ(บ้านนา) (ลำดับที่ 21) วัดถ้ำเขาขุนกระทิง (ลำดับที่ 18) ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ลำดับที่ 16) อำเภอเมืองชุมพร ต่อไปยังแหล่งถ้ำรับร่อ (ลำดับที่ 4) ท่าชะชะ ชุมพร หรือลงใต้ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ แหล่งเขาโกบ(ลำดับที่ 27) เขาจุฬา(ลำดับที่ 28) เขาแครง(ลำดับที่ 29) สวี ชุมพร และถ้ำเขากรคใหญ่(ลำดับที่ 30) จนถึงแหล่งถ้ำถั่วย ท่งตะโก ชุมพร(ลำดับที่ 33) ชายฝั่งตะวันออก

เส้นทางที่ 2 เมืองระนอง – ท่งตะโก จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ สวนธารณะรักษะวาริน เมือง ระนอง (ลำดับที่ 45) ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ ถ้ำเสือ (ลำดับที่ 36) ถ้ำนัดไค (ลำดับที่ 37) ถ้ำประกายเพชร (ลำดับที่ 38) ละอุ่น ระนอง และขึ้นเหนือไปยังถ้ำจวนเรน ท่งตะโก (ลำดับที่ 34) ชุมพร จากนั้นสามารถแยกเป็นสองทาง คือ ขึ้นเหนือไปติดต่อกับแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร ที่แหล่งถ้ำศาลช้างเล่น (ลำดับที่ 31) เขาแครง (ลำดับที่ 29) เขาจุฬา (ลำดับที่ 28) เขาโกบ (ลำดับที่ 27) สวี ชุมพร หรือไปทางตะวันออก จนถึงแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่วย ท่งตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33) ชายฝั่งตะวันออก

เส้นทางที่ 3 กระเปอร์ – ท่งตะโก / หลังสวน จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ น้ำตกลากลอย อำเภอเมือง (ลำดับที่ 60) หรือแหล่งโบราณคดีกระเปอร์ อำเภอกระเปอร์ (ลำดับที่ 61) ระนอง ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ แหล่งโบราณคดีในจูณ(ลำดับที่ 56) และแหล่งโบราณคดีปังหวาน (ลำดับที่ 52) พะโต๊ะ ชุมพร ไปยังแหล่งโบราณคดีใกล้ชายฝั่งตะวันออก (อ่าวไทย) คือ แหล่งบ้านท่ามะปลา (ลำดับที่ 46) ถ้ำเขานาย (ลำดับที่ 53) เขาเกรียบ (ลำดับที่ 54) หลังสวน ชุมพร จากนั้นสามารถแยกเป็นสองทาง คือ ขึ้นไปทางตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงแหล่งถ้ำถั่วย ท่งตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33) ชายฝั่งตะวันออก หรือไปทางตะวันออกเฉียงใต้ไปยังแหล่งถ้ำเขาพลู ละแม ชุมพร (ลำดับที่ 59) จนถึงแหล่งบ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพาวาส, วัดท่าม่วง) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี(ลำดับที่ 63) ชายฝั่งตะวันออก

อาจมีเส้นทางกระเปอร์ – ท่าชนะ จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ แหล่งโบราณคดีกระเปอร์ อำเภอกระเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) จนถึงแหล่งบ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพาวาส, วัดท่าม่วง) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี (ลำดับที่ 63) ชายฝั่งตะวันออก แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร จึงยังไม่อาจกำหนดให้เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่ชัดเจนอีกเส้นทางหนึ่งได้

สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5 – 11) พบการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 2 เส้นทาง และอาจมีการใช้อีก 1 เส้นทางก็ได้ เนื่องจากยังไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 10 ดังนี้

เส้นทางที่ 1 กะเปอร์ – พังตะโก จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ แหล่งโบราณคดีกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ แหล่งโบราณคดีในหาน (ลำดับที่ 58) และแหล่งโบราณคดีปังหวาน (ลำดับที่ 52) พระโตะ ชุมพร จากนั้นสามารถแยกเป็นสองทาง คือ ขึ้นเหนือไปติดต่อกับแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรที่แหล่งถ้ำเสือ (ลำดับที่ 36) ถ้ำนัดไค (ลำดับที่ 37) ถ้ำประกายเพชร (ลำดับที่ 38) ละอุ่น ระนอง หรือไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว พังตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33) ชายฝั่งตะวันออก

เส้นทางที่ 2 ภูเขาทอง – พังตะโก จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ กลุ่มแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง สุขสำราญ ระนอง ได้แก่ แหล่งเขากล้วย (ลำดับที่ 65) บางกล้วยนอก (ลำดับที่ 66) บ้านไร่ใน 2 (ลำดับที่ 67) ภูเขาทอง (ลำดับที่ 68) บ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่) (ลำดับที่ 69) และบ้านไร่ใน 1 (ลำดับที่ 70) สุขสำราญ ระนอง ไปยังแหล่งโบราณคดีกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ แหล่งโบราณคดีในหาน (ลำดับที่ 58) และแหล่งโบราณคดีปังหวาน (ลำดับที่ 52) พระโตะ ชุมพร จากนั้นสามารถแยกเป็นสองทาง คือ ขึ้นเหนือไปติดต่อกับแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรที่แหล่งถ้ำเสือ (ลำดับที่ 36) ถ้ำนัดไค (ลำดับที่ 37) ถ้ำประกายเพชร (ลำดับที่ 38) ละอุ่น ระนอง หรือไปทางตะวันออกเฉียงเหนือจนถึงแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่ว พังตะโก ชุมพร (ลำดับที่ 33) ชายฝั่งตะวันออก

อาจมีเส้นทางปากจั่น – เขาสามแก้ว จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ แหล่งโบราณคดีปากจั่น กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 7) จนถึงแหล่งเขาสามแก้ว เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 8) ใกล้ชายฝั่งตะวันออก แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร จึงยังไม่อาจกำหนดให้เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรที่ชัดเจนอีกเส้นทางหนึ่งได้

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24 - 25) พบการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทร จำนวน 2 เส้นทาง และอาจมีการใช้อีก 1 เส้นทางก็ได้ เนื่องจากยังไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 11 ดังนี้

เส้นทางที่ 1 กระบุรี (ปากจั่น) – ปากน้ำชุมพร จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ แหล่งโบราณคดีปากจั่น กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 7) ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ แหล่งศิลาจารึกพระปรมาภิไธยย่อจ.ป.ร. กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 14) ไปยังแหล่งโบราณคดีใกล้ชายฝั่ง คือ แหล่งวัดถ้ำหาดพันไกร (ลำดับที่ 5) ถ้ำสนุกสุขารมย์ (ลำดับที่ 16) วัดเขาปูน (สุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 10) วัดบ้านนา (ลำดับที่ 11) วัดชุมพรรังสรรค์ (ลำดับที่ 12) วัดพระขวาง (ลำดับที่ 13) วัดสุทธาวาสธาราม (วัดประเดิม) (ลำดับที่ 15) ถ้ำพระ (บ้านนา) (ลำดับที่ 21) เมือง ชุมพร จนถึงแหล่งวัดท่ายางกลาง (พิชัยธาราม) (ลำดับที่ 17) และแหล่งมาลิกเจดีย์ เกาะมัดโพน (ลำดับที่ 19) เมือง ชุมพร ชายฝั่งตะวันออก

เส้นทางที่ 2 กะเปอร์ – หลังสวน จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ แหล่งโบราณคดีกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) ไปยังแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรมุข คือ แหล่งโบราณคดีวัดแหลมทราย (ลำดับที่ 55) พระโตะ ชุมพร จากนั้นสามารถแยก(บริเวณบ้านปิงหวาน พระโตะ ชุมพร) เป็นสองทาง คือ ไปทางตะวันออกเฉียงเหนือ จนถึงแหล่งแหล่งถ้ำเขาเงิน(ลำดับที่ 47)วัดขันเงิน (ลำดับที่ 42) ถ้ำเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 49) วัดคอนชัย (ลำดับที่ 48) หลังสวน ชุมพร ใกล้เคียงฝั่งตะวันออกและสามารถออกสู่อ่าวไทยที่ปากน้ำหลังสวนได้ หรือไปทางตะวันออกเฉียงใต้ จนถึงแหล่งโบราณคดีบ่อน้ำทิพย์ (ลำดับที่ 57) ถ้ำเขาพลู (ลำดับที่ 59) ละแม ชุมพร ชายฝั่งตะวันออก

อาจมีเส้นทางเมืองระนอง – เมืองหลังสวน จากแหล่งโบราณคดีฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือ แหล่งโบราณคดีสุสานเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 39) วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ลำดับที่ 40) กำแพงจวนเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 41) เนินประวัติศาสตร์นิเวศน์คีรี (ลำดับที่ 44) อำเภอมือง ระนอง จนถึงแหล่งถ้ำเขาเงิน(ลำดับที่ 47)วัดขันเงิน (ลำดับที่ 42) ถ้ำเขาทอง(วัดสุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 49) วัดคอนชัย (ลำดับที่ 48) หลังสวน ชุมพร ใกล้เคียงฝั่งตะวันออก แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรมุข จึงยังไม่อาจกำหนดให้เป็นเส้นทางข้ามคาบสมุทรมุขที่ชัดเจนอีกเส้นทางหนึ่งได้

3. ผลสรุปจากการวิเคราะห์เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุข

ทำให้ทราบว่า การใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุข มีพื้นฐานการใช้มาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์(อดีต) เป็นการใช้เส้นทางของคนพื้นเมือง และบางเส้นทางใช้สืบเนื่อง(หรือนิยมนำใช้)ในสมัยต่อมา คือ เส้นทางกะเปอร์ – หุ่นตะโก / หลังสวน ที่มีการใช้เส้นทางตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5) สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11) และสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25) แต่ไม่ได้ใช้ในสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) สมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18- ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20- พุทธศตวรรษที่ 22) และสมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23- ต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

เส้นทางที่ใช้ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11) คือ เส้นทางกะเปอร์-หุ่นตะโกและเส้นทางภูเขาทอง-หุ่นตะโก เป็นการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุขไปยังฝั่งตะวันออก ช้อนทับกัน กล่าวคือ เส้นทางภูเขาทอง คือส่วนขยายที่จะต้องเดินทางมาบรรจบกับเส้นทางกะเปอร์ก่อน จะใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรมุขไปยังฝั่งตะวันออก เส้นทางกะเปอร์-หุ่นตะโก/หลังสวน เป็นเส้นทางสำคัญ แม้ไม่ได้ใช้ในสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) สมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18- ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20- พุทธศตวรรษที่ 22) และสมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23- ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) แต่ในสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25) ยังมีการใช้เส้นทางเพิ่มอีกหนึ่งเส้นทางคือเส้นทางกระบุรี(ปากจั่น)-ปากน้ำชุมพร ซึ่งเส้นทางนี้ยังไม่พบหลักฐานแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรมุขในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11) ทั้งที่มีแหล่ง

โบราณคดีสำคัญในตำแหน่งละติจูดที่ใกล้เคียงกัน คือ แหล่งโบราณคดีปากจั่น กระบุรี ระนอง (ลำดับที่ 7) และแหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 8) ก็ตาม

ในสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) แม้จะพบแหล่งโบราณคดีที่เป็นเมืองท่าฝั่งทะเลตะวันตก (อันดามัน) คือแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง สุขสำราญ ระนอง(ลำดับที่ 68) และแหล่งโบราณคดีที่เป็นเมืองท่าฝั่งทะเลตะวันออก (อ่าวไทย) คือ แหล่งบ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพาวาส , วัดท่าม่วง) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี(ลำดับที่ 63) และปรากฏแหล่งโบราณคดีที่แสดงถึงการตั้งชุมชน 2 แหล่งคือ แหล่งวัดพิณเนศวร(ร้าง) (ลำดับที่ 62) และเขาประสงค์ (วัดถ้ำใหญ่) (ลำดับที่ 64) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรมุท จึงไม่อาจกำหนดว่ามีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรในช่วงสมัยศรีวิชัยนี้ได้

ในสมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18- ต้นพุทธศตวรรษที่ 20) สมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20- พุทธศตวรรษที่ 22) และสมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23- ต้นพุทธศตวรรษที่ 24) พบแหล่งโบราณคดีที่แสดงถึงการตั้งชุมชนตามแนวสันทรายและใกล้ริมแม่น้ำที่จะออกไปสู่ทะเลฝั่งตะวันออก(อ่าวไทย) อย่างหนาแน่นเพิ่มขึ้นตามลำดับช่วงสมัย แสดงถึงความเจริญรุ่งเรืองของชุมชนทางแถบนี้ ร่วมสมัยกับพัฒนาการบ้านเมืองที่เจริญเติบโตขึ้นของรัตนนครศรีธรรมราชและอยุธยา และมีการเดินทางติดต่อกันในฝั่งทะเลเดียวกัน คือฝั่งตะวันออก จากเหนือลงใต้และจากใต้ขึ้นเหนือ แต่ยังไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทรและฝั่งตะวันตกในทั้งสามช่วงสมัย จึงยังไม่อาจกำหนดได้ว่ามีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรเส้นใดติดต่อยังฝั่งทะเลตะวันตกในทั้งสามช่วงสมัยนี้ได้

4. กรณีขัดแย้งที่พบจากการวิจัย

ตามสมมติฐานการวิจัยที่ว่ามีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยตอนบน 4 เส้นทาง โดยใช้เป็นเส้นทางเดินทางโบราณของคนในอดีตต่อเนื่องกัน ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5 จนถึงพุทธศักราช 2452 (ปีที่ดำเนินการคัดถนนเพชรเกษม (เส้นทางหลวงหมายเลข 4) ในสมัยรัชกาลที่ 6) คือ เส้นทางที่ 1 ปากจั่น-ท่าตะเภา, เส้นทางที่ 2 ละอุ่น-ทุ่งตะโก, เส้นทางที่ 3 ราชกรูด-หลังสวน,เส้นทางที่ 4 กำพวน-ท่าชนะ ผลจากการวิเคราะห์เส้นทางข้ามคาบสมุทร พบการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรตรงกับสมมติฐานเพียง 1 เส้นทาง คือ เส้นทางที่ 1 ส่วนเส้นทางที่ 2,3,4 ไม่พบการใช้เส้นทาง

ผลจากการวิเคราะห์ว่ามีการใช้เส้นทางที่ 1 แต่ไม่ได้ใช้สืบเนื่องมาทุกสมัยตามข้อสมมติฐานดังกล่าว โดยเส้นทางที่ 1 ปากจั่น-ท่าตะเภา คือ เส้นทางกระบุรี(ปากจั่น) – ปากน้ำชุมพร ที่ใช้เพียงสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25) เท่านั้น ดังนั้นสมมติฐานที่ว่ามีการใช้เส้นทางในทุกสมัยไม่ถูกต้อง

ผลจากการวิเคราะห์ไม่พบการใช้เส้นทางที่ 2,3,4 ดังนี้ เส้นทางที่ 2 ละอุ่น-ทุ่งตะโก และเส้นทางที่ 3 ราชกรูด-หลังสวน ปรากฏว่ามีการใช้เส้นทางกะเปอร์ – ทุ่งตะโก / หลังสวน ซึ่งเป็นเส้นทางที่ใกล้เคียงกัน กล่าวคือ มีเมืองชายฝั่งตะวันออก(อ่าวไทย)ในตำแหน่งเดียวกัน และในเส้นทางที่ 3 ราช

กรุค-หลังสวน มีการใช้เส้นทางเดียวกันกับเส้นทางกะเปอร์ – ท่งตะโก / หลังสวน แต่มีเมืองชายฝั่งตะวันตก(อันดามัน) คนละตำแหน่งกัน จึงสรุปว่าไม่มีการใช้เส้นทางที่ 2,3 ตามสมมติฐานนี้ แม้เส้นทางกะเปอร์ – ท่งตะโก / หลังสวน จะมีการใช้งานถึงสามช่วงสมัยก็ตาม ส่วนเส้นทางที่ 4 กำพวน-ท่าชนะ แม้จะพบแหล่งโบราณคดีที่เมืองท่าทั้งสองชายฝั่ง เฉพาะในสมัยประวัติศาสตร์(ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18) แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร จึงสรุปว่าไม่พบการใช้เส้นทางที่ 4 ตามสมมติฐาน

5. ข้อมูลใหม่ที่ได้จากการวิจัย

จากการศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรไทยที่ผ่านมา พบว่ามีผู้เสนอเส้นทางข้ามคาบสมุทร ที่มีการใช้งานในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง จำนวน 21 เส้นทาง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

เส้นทางจากการนำเสนอ จำนวน 12 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางคลองราชกรุค - แม่น้ำหลังสวน (ระนอง-ชุมพร) , เส้นทางคลองกะเปอร์ - แม่น้ำหลังสวน(ระนอง-ชุมพร), เส้นทางคลองกำพวน(แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง) -ท่าชนะ (ระนอง-สุราษฎร์ธานี), เส้นทาง(แหล่งโบราณคดีเขาคอก) - อ่าวบ้านดอน (พังงา-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางแม่น้ำตะกั่วป่า-นครศรีธรรมราช (พังงา-นครศรีธรรมราช), เส้นทางคลองสินปุน-อ่าวบ้านดอน (กระบี่-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางเขาชนาน้ำ - สีชล (กระบี่-นครศรีธรรมราช), เส้นทางคลองท่อม-ชุมชนท่าเรือ(กระบี่-นครศรีธรรมราช), เส้นทางแม่น้ำตรัง-อ่าวบ้านดอน (ตรัง-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางเขาสาย-สทิงพระ (ตรัง-สงขลา), เส้นทางแม่น้ำไทรบุรี-สงขลา (เคดะห์-สงขลา), เส้นทางแม่น้ำเปรก-ปัตตานี (เปรก-ปัตตานี)

เส้นทางที่มีการศึกษาและสำรวจพบแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยในชายฝั่งตะวันตก กลางคาบสมุทร และชายฝั่งตะวันออก (หรือเส้นทางที่มีการใช้งานในสมัยใดสมัยหนึ่งจริง) จำนวน 9 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางคอคอดกระ(ระนอง-ชุมพร), เส้นทางคลองกำพวน(แหล่งโบราณคดีบ้านเตรียม) - อ่าวบ้านดอน (ระนอง-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางคลองนางย่อน(แหล่งนางย่อน) - อ่าวบ้านดอน (พังงา-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางแม่น้ำตะกั่วป่า(ทางข้ามเขาสก) - อ่าวบ้านดอน (พังงา-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางคลองปากลาว-อ่าวบ้านดอน (กระบี่-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางคลองท่อม-อ่าวบ้านดอน (กระบี่-สุราษฎร์ธานี), เส้นทางเขาชนาน้ำ - ชุมชนท่าเรือ (กระบี่-นครศรีธรรมราช), เส้นทางแม่น้ำตรัง-อ่าวปากพนัง (ตรัง-นครศรีธรรมราช), เส้นทางแม่น้ำไทรบุรี -ปัตตานี (เคดะห์-ปัตตานี)

กรณีศึกษาในครั้งนี้ ได้ทำการศึกษาเส้นทางข้ามคาบสมุทรเฉพาะในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนบน (จังหวัดระนอง, จังหวัดชุมพรและอำเภอท่าชนะ จังหวัดสุราษฎร์ธานี) จากผลการศึกษาพบเส้นทางข้ามคาบสมุทรในเขตพื้นที่ดำเนินการศึกษา จำนวน 8 เส้นทาง แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

เส้นทางจากการนำเสนอ ในกรณีนี้หมายถึง เส้นทางที่พบแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยเพียงบริเวณชายฝั่งทั้งสอง แต่ไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร (หรือเส้นทางที่อาจมีการใช้งาน) จำนวน 3 เส้นทาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่นำเสนอใหม่ จำนวน 2 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางกะเปอร์ - ท่าชนะ (ระนอง-สุ

ราษฎร์ธานี) และเส้นทางเมืองระนอง - เมืองหลังสวน (ระนอง-ชุมพร) และเป็นเส้นทางที่มีผู้นำเสนอไว้แล้ว จำนวน 1 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางปากจั่น-เขาสามแก้ว(ระนอง-ชุมพร)

เส้นทางที่สำรวจพบแหล่งโบราณคดีร่วมสมัยในชายฝั่งตะวันตก กลางคาบสมุทร และชายฝั่งตะวันออก (หรือเส้นทางที่มีการใช้งานในสมัยใดสมัยหนึ่งจริง) จำนวน 5 เส้นทาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่พบใหม่ จำนวน 4 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางกระบรี – หุ่นตะโก (ระนอง – ชุมพร), เส้นทางเมืองระนอง – หุ่นตะโก (ระนอง-ชุมพร), เส้นทางกะเปอร์ – หุ่นตะโก/หลังสวน (ระนอง-ชุมพร) และเส้นทางภูเขาทอง – หุ่นตะโก (ระนอง-ชุมพร) และพบเส้นทางตรงกับที่มีผู้นำเสนอไว้แล้ว จำนวน 1 เส้นทาง ได้แก่ เส้นทางกระบรี (ปากจั่น) – ปากน้ำชุมพร (ระนอง-ชุมพร)

นอกจากนี้ ยังพบข้อมูลที่ขัดแย้งกับเส้นทางข้ามคาบสมุทร (ในเขตพื้นที่ภาคใต้ตอนบน) ที่มีผู้นำเสนอเอาไว้ข้างต้น จำนวน 2 เส้นทาง คือ เส้นทางคลองราชกรูด - แม่น้ำหลังสวน (ระนอง-ชุมพร) และเส้นทางคลองกำพวน(แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง) -ท่าชนะ (ระนอง-สุราษฎร์ธานี) ผลจากการกรณีศึกษาในครั้งนี้ ปรากฏว่าทั้งสองเส้นทางไม่มีความเป็นไปได้ในการใช้เส้นทาง เส้นทางแรกไม่ปรากฏแหล่งโบราณคดีชายฝั่งตะวันตกในทุกช่วงสมัย จึงไม่พบหลักฐานว่ามีการใช้เส้นทางคลองราชกรูดออกสู่ทะเลอันดามันได้ ส่วนเส้นทางที่สอง ด้วยสภาพภูมิประเทศบริเวณกลางคาบสมุทร ที่มีลักษณะเป็นเทือกเขาขนาดใหญ่และสูงชัน จึงไม่เอื้ออำนวยต่อการใช้เส้นทาง และไม่ปรากฏแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร จึงสันนิษฐานว่าแหล่งโบราณคดีทั้งสองชายฝั่งบนเส้นทางนี้ คงมีการติดต่อกันโดยใช้เส้นทางเส้นทางอื่น

6. ข้อเสนอแนะที่ใช้ดำเนินการศึกษาต่อไป

ผลจากการวิเคราะห์เส้นทางข้ามคาบสมุทรภาคใต้ตอนบน นอกจากพบคำตอบในการใช้เส้นทางแต่ละเส้นทางตามช่วงสมัยที่สรุปมาข้างต้นแล้ว ยังพบเส้นทางที่อาจมีการใช้งาน จำนวน 3 เส้นทาง กล่าวคือ พบเส้นทางที่ปรากฏแหล่งโบราณคดีทั้งสองชายฝั่งทะเล อยู่ในตำแหน่งละติจูดที่ใกล้เคียงกัน แต่ยังไม่พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร คือ

เส้นทางที่ 1 กะเปอร์ – ท่าชนะ ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล-พุทธศตวรรษที่ 5) ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 9 พบแหล่งโบราณคดีชายฝั่งตะวันตก (อันดามัน)ที่แหล่งกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ ระนอง (ลำดับที่ 61) และพบแหล่งโบราณคดีชายฝั่งตะวันออก (อ่าวไทย) ที่แหล่งบ้านท่ามะม่วง(วัดอัมพวาต,วัดท่าม่วง) ท่าชนะ สุราษฎร์ธานี(ลำดับที่ 63)

เส้นทางที่ 2 ปากจั่น – เขาสามแก้ว ในสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11) ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 10 พบแหล่งโบราณคดีชายฝั่งตะวันตก (อันดามัน)ที่แหล่งปากจั่นกระบรี ระนอง (ลำดับที่ 7) และพบแหล่งโบราณคดีชายฝั่งตะวันออก (อ่าวไทย) ที่แหล่งเขาสามแก้ว เมือง ชุมพร (ลำดับที่ 8)

เส้นทางที่ 3 เมืองระนอง – เมืองหลังสวน ในสมัยชนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25) ตามปรากฏในแผนที่หมายเลข 11 พบแหล่งโบราณคดีชายฝั่งตะวันตก (อันดามัน) ที่

แหล่งสุสานเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 39) วัดสุวรรณคีรีวิหาร (ลำดับที่ 40) กำแพงวนเจ้าเมืองระนอง (ลำดับที่ 41) เนินประวัติศาสตร์นเวศน์คีรี (ลำดับที่ 44) อำเภอเมือง ระนอง และพบแหล่งโบราณคดีโก๊สซายฝั่งตะวันออก (อ่าวไทย) ที่แหล่งถ้ำเขาเงิน (ลำดับที่ 47) วัดขันเงิน (ลำดับที่ 42) ถ้ำเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี) (ลำดับที่ 49) วัดคอนชัย (ลำดับที่ 48) หลังสวน ชุมพร

ดังนั้น จึงควรมีการสำรวจและศึกษาเพิ่มเติม ซึ่งอาจจะทำให้พบแหล่งโบราณคดีกลางคาบสมุทร และอาจสามารถกำหนดได้ว่ามีการใช้เส้นทางข้ามคาบสมุทรเพิ่มเติมได้

บรรณานุกรม

แผนที่

กรมแผนที่ทหาร. “อำเภอกระบุรี.” ระวัง NC 47-6. พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD. แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด 1501 S. 2528. มาตรฐาน 1 : 250,000.

กรมแผนที่ทหาร. “จังหวัดชุมพร.” ระวัง NC 47-7. พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD. แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด 1501 S. 2528. มาตรฐาน 1 : 250,000.

กรมแผนที่ทหาร. “จังหวัดระนอง.” ระวัง NC 47-10. พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD. แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด 1501 S. 2528. มาตรฐาน 1 : 250,000.

กรมแผนที่ทหาร. “จังหวัดสุราษฎร์ธานี.” ระวัง NC 47-11. พิมพ์ครั้งที่ 2 - RTSD. แผนที่ประเทศไทย ลำดับชุด 1501 S. 2528. มาตรฐาน 1 : 250,000.

เอกสารภาษาไทย

หนังสือและบทความในหนังสือ

กรมศิลปากร. เมืองนครศรีธรรมราช. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร : กรมศิลปากร, 2510. (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางตลับ จันทราทิพย์ 19 ธันวาคม พุทธศักราช 2510)

_____. แหล่งโบราณคดีประเทศไทย เล่ม 5 (ภาคใต้). กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2534.

_____. คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี. ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 2 เรื่องรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาสอมรินทร์. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2542 ก. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พุทธศักราช 2539)

_____. คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติ 50 ปี. ประชุมพงศาวดารฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม 6 เรื่องตำนานเมืองระนอง. กรุงเทพฯ : กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 2542 ข. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในมหามงคลสมัยฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี พุทธศักราช 2539)

_____. คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ. วัฒนธรรมพัฒนาการทางประวัติศาสตร์เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดระนอง. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, 2544. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธี มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542)

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ.107 แล 108. พระนคร : หอพระสมุดวชิรญาณ, 2467. (จัดพิมพ์พระราชทานในการบำเพ็ญพระราชกุศล เมื่อเสด็จพระอนุชาธิราชเจ้าฟ้าฯ กรมหลวงนครราชสีมา เสด็จทิวงคมมาถึงสัตตมวาร 15 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2467)

_____. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสหัวเมืองในแหลมมลายู คราว ร.ศ. 117 ร.ศ. 118 ร.ศ. 119 รวม 3 คราว. พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2471. (พระโสภณอักษรกิจ (เล็ก สมิตะสิริ) พิมพ์ทูลเกล้าฯ ถวายในงานพระศพสมเด็จพระราชบิดา บรมพงศาภิมุขฯ ครบปีญญาสมวาร 2 สิงหาคม พุทธศักราช 2471)

ทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี, เจ้าพระยา. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2. พระนคร : องค์การค้าของคุรุสภา, 2504.

นงคราญ สุขสม. ประวัติศาสตร์และโบราณคดีสุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ : สำนักงานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช, อาทิตย์คอมมูนิกชั่น, 2545.

นริศรานูวัตติวงศ์, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. จดหมายระยะทางไปตรวจราชการแหลมมลายู ร.ศ.121. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2540. (จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพนายสมคิด โชติกวนิชย์ (อดีต) อธิบดีกรมศิลปากร 14 มิถุนายน พุทธศักราช 2540)

บัญชา พงษ์พานิช. รอยลูกปิด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2552.

บุญฤทธิ์ ฉายสุวรรณ. ทุ่งตึกจุดเชื่อมโยงเส้นทางสายไหมทางทะเล. สงขลา : สำนักพิมพ์ Trio Creation, 2552.

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. โบราณวัตถุสถานในภาคใต้ตอนเหนือรวม 7 จังหวัด. นครศรีธรรมราช : กรมศิลปากร, 2517. (จัดพิมพ์ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินทรงเปิดพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ นครศรีธรรมราช สิงหาคม 2517)

_____. ไชยา - สุราษฎร์ธานี. กรุงเทพฯ : กรุงเทพมหานครพิมพ์, 2519. (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฉุณพกิจศพคุณพ่อพูน ชุ่มเพ็งพันธุ์)

ประพนธ์ เรืองณรงค์. ตำนาน ลำนำ ตำนาน 4 ภูมิภาค. กรุงเทพฯ : เรือนปัญญา, 2552.

ผาสุข อินทราวุธ. สุวรรณภูมิจากหลักฐานทางโบราณคดี. กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2548.

พิริยะ ไกรฤกษ์. ประวัติศาสตร์ศิลปะในประเทศไทย ฉบับคู่มือนักศึกษา. กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2528.

- ภาณุพันธุ์วงศ์วรเดช, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยา. ชีววิวัฒน์ เที้ยที่ต่างๆ ภาคที่ 7.
พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, 2510. (จัดพิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ร้อยเอกพิพัฒน์ พิพัฒน์สรการ 13 กุมภาพันธ์ พุทธศักราช 2510)
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. จดหมายเหตุประพาสหัวเมืองปักษ์ใต้ ร.ศ.128 ของสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราช. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2502. (จัดพิมพ์ในการพระราชทานเพลิงศพ
มหาเสวกเอก พระยาอุดมราชภักดี (โถ สุจริตกุล) 27 มิถุนายน 2502)
- มานิต วัลลิโกดม. ทักษิณรัฐ. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530. (จัดพิมพ์เพื่อเชิดชูเกียรติแก่ศาสตราจารย์
มานิต วัลลิโกดม ผู้เชี่ยวชาญด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย)
- ราชบัณฑิตยสถาน. กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน : จัดพิมพ์ตามต้นฉบับหลวง เล่ม 1
เรื่องพระไอยการนาทหารหัวเมือง กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน, 2550. (จัดพิมพ์เพื่อเฉลิม
ฉลองพระเกียรติในโอกาสพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงประกาศใช้
กฎหมายตราสามดวงครบ 200 ปี และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี)
- วิสันธิ โพรสุทธ. พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร. กรุงเทพฯ : สำนักงานโบราณคดีและ
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ชุมพร, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542.
- สมมตอมรพันธ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระ. จดหมายเหตุพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัวเสด็จประพาสแหลมมลายู คราว ร.ศ.109 ร.ศ.117 ร.ศ.119 ร.ศ.124 ร.ศ.128.
พระนคร : โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2467. (จัดพิมพ์พระราชทานเนื่องในการบำเพ็ญ
พระราชกุศล เมื่อสมเด็จฯ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครราชสีมาเสด็จทิวงคมมาถึงปัญญาสมวาร 30
มีนาคม พุทธศักราช 2467)
- สุนิสา มั่งคอง. แหล่งโบราณคดี แหล่งโบราณสถาน สุราษฎร์ธานี ปัตตานี ชุมพร นราธิวาส ภูเก็ต ตรัง.
กรุงเทพฯ : กลุ่มวิชาการโบราณคดีประวัติศาสตร์ สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2546.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า. ศิลปะในประเทศไทย. พิมพ์ครั้งที่ 11 กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2539.
- สุวิทย์ ชัยมงคลและคณะ. ก่อนประวัติศาสตร์ภาคใต้ ชุมพร ระนอง ตรัง สตูล. กรุงเทพฯ : กองโบราณคดี
กรมศิลปากร, 2534.
- หวาง เหว่ย หมิน (Wang Wei Min), ผู้แปล. ชื่อสถานที่ในเอกสารจีนโบราณที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ไทย.
กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2535. (แปลจากนามานุกรมจีน เรื่อง สถานที่โบราณบริเวณทะเล
ใต้)
- อมรา ศรีสุชาติ. ศิลปะถ้ำสมัยประวัติศาสตร์ : ภาคกลาง ภาคใต้. กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2534.
- _____. สายรากภาคใต้ : ภูมิทัศน์ ภูมิทัศน์ จิตทัศน์. กรุงเทพฯ, สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.), 2544.

อมรา ศรีสุชาติ. “ภาคใต้ : เมืองท่าการค้าโพ้นทะเลสมัยโบราณ” ใน เอกสารการสัมมนาวิชาการเรื่อง ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย. กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร, 2545. (การรวมบทความจากการสัมมนาเรื่อง “ภูมิศาสตร์กับวิถีชีวิตไทย” ระหว่างวันที่ 12-14 กันยายน 2543)

อรรณพ ทรัพย์พลอย, บรรณาธิการ. พระราชพงสาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี. กรุงเทพฯ : คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามและมูลนิธิทุนพระพุทธยอดฟ้าในพระบรมราชูปถัมภ์, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2552.

ฮอลล์, ดี.จี.อี. (Hall, D.G.E.) เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ : สุวรรณภูมิ - อุตสาหกรรมภาคพิสดาร. พิมพ์ครั้งที่ 3. แปลโดย วรณยูพา สนิทวงศ์ ณ อยุธยา และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, 2549.

บทความในวารสาร

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “ประเทศไทยกับเส้นทางแพรไหมทางทะเล : บทบาทของเมืองท่าโบราณในประเทศไทย.” ศิลปากร 33, 6 (มกราคม-กุมภาพันธ์ 2533) : 4-23. (ฉบับพิเศษ ประเทศไทยกับเส้นทางแพรไหมทางทะเล)

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “เส้นทางเดินบกข้ามเขาสกกแต่โบราณ.” ศิลปากร 23, 1-2 (มีนาคม-พฤษภาคม 2522) : 100-117.

_____. “เมืองท่าสำคัญบนแหลมมลายู.” ศิลปากร 25, 3 (พฤษภาคม-กรกฎาคม 2524) : 61-108.

เยี่ยมยง ศ.สุรกิจบรรหาร. “ทางข้ามคอคอดกะเหรี่ยง.” เมืองโบราณ 4, 3 (เมษายน-มิถุนายน 2521) : 105-112.

วิเชียร มีแก้ว. “ตอนที่ 1 ไปเกี่ยวกับผู้อำนวยการ แขวงทางหลวง.” กรมทางหลวง ม.ป.ป. : 5-16.

อมรา ศรีสุชาติ. “หลักฐานโบราณคดีเกี่ยวกับสินค้าสำคัญในการค้าทางทะเล.” ศิลปากร 33, 6 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2533) : 24-34

สารานุกรม

จำแลง วรรณศิริ. “ตำนานเขาพระขาง.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 3 (2529) : 1277-1279.

ธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “เขาสามแก้ว : ชุมชนโบราณ.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 1 (2529) : 388-396.

น้อม อุปรมัย. “คอคอดกระ.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 2 (2529) : 483-485.

_____. “คอคอดกระ.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 3 (2542) : 1012-1016.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว และเพ็ญพักตร์ สวรรค์คุณากร. “กะเปอร์, อำเภอกะเปอร์.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 1 (2529) : 94-95.

พรศักดิ์ พรหมแก้ว. “ระยะทางเสด็จประพาสรอบแหลมมลายู ร.ศ.109.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 8 (2529) : 3032-3036.

พิริยะ ไกรฤกษ์. “พระพิมพ์ : ที่พบในภาคใต้ก่อนพุทธศตวรรษที่ 20.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 6 (2529) : 2384.

มยุรี วีระประเสริฐ. “ลูกปัดโบราณ : แหล่งควนลูกปัด.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 8 (2529) : 3245-3248.

ยุทธ ฐิตะฐาน. “ตำนานพระธาตุสวี่.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 3 (2529) : 47-49.

สงบ ส่งเมือง. “ทำเนียบข้าราชการเมืองชุมพร.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 4 (2529) : 1558.

สุธิวงศ์ พงศ์ไพบูลย์. “กระบรี, อำเภอ.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 1 (2529) : 32-35.

_____. “กระบรี, อำเภอ.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 1 (2542) : 84-90.

สมพงษ์ พุฒินะ, “เจ้าอ้ายพญาและเจ้าหญิงพญา.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 2 (2529) : 856-858.

สมพงษ์ นาควิเชียร “ชุมพรรังสรรค์, วัด.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 3 (2529) : 1043-1045.

อมรา ชันติสิทธิ์และธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “ชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 3 (2529) : 1004-1031.

อมรา ศรีสุชาติและธราพงศ์ ศรีสุชาติ. “ชุมชนสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในภาคใต้.” สารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้ 5 (2542) : 2095-2131.

วิทยานิพนธ์และสารนิพนธ์

ปริเชต สุขปรการ. “เส้นทางข้ามคาบสมุทรไทรบุรี-ปัตตานี ตั้งแต่สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 19.” สารนิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต ภาควิชาโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2536.

ปรีชา นุ่นสุข. “ประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช : พัฒนาการของรัฐบนคาบสมุทรไทยในพุทธศตวรรษที่ 11-19.” วิทยานิพนธ์ดุขฎิบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544.

รายงานการสำรวจและขุดค้นทางโบราณคดี

กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขานาย (เขาช่องสะทอน) ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 28 มกราคม 2551. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรคใหญ่ ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 18 มกราคม 2552 ก. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำจานเรน ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 15 มกราคม 2552 ข. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำถั่วย (เขาวงศ์) ตำบลปากตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 9 เมษายน 2552 ค. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี) ตำบลขันเงิน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 14 มกราคม 2552 ง. (อัดสำเนา)

กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านเขาเกรียบ ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 13 มกราคม 2552 จ. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานเขากำแพง (วัดสุวรรณาราม) ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 14 มกราคม 2552 ฉ. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานเขาอว (วัดสุวรรณาราม) ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 14 มกราคม 2552 ช. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานถ้ำเขาเงิน ตำบลท่ามะปลา อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร 13 มกราคม 2552 ซ. (อัดสำเนา)

กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำประกายเพชร ตำบลในวงเหนือ อำเภอตะล่อน จังหวัดระนอง.” 16 กุมภาพันธ์ 2548. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขากลิ้ง ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ก. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบางกล้ายนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ข. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่) ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ค. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 1 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ง. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 จ. (อัดสำเนา)

ชวลิต ขาวเขียว. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีเขาแครงและเขาจุฬา ตำบลเขาทะเล อำเภอสวี จังหวัดชุมพร พ.ศ.2552.” มหาวิทยาลัยศิลปากร. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีเขาโกบ ตำบลเขาทะเล อำเภอสวี จังหวัดชุมพร พ.ศ.2553.” มหาวิทยาลัยศิลปากร. (อัดสำเนา)

เชาวณา ไช้แก้ว. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีปากจั่น ตำบลปากจั่น อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง พ.ศ.2553.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. (อัดสำเนา)

_____. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง พ.ศ.2552.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. (อัดสำเนา)

เรไร นัยวัฒน์. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีภูเขาทอง กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง พ.ศ.2548.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. (อัดสำเนา)

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

กรมศิลปากร. ระบบภูมิสารสนเทศ โครงการสำรวจแหล่งมรดกทางศิลปวัฒนธรรม [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ พฤษภาคม 2555. เข้าถึงได้จาก <http://www.gis.finearts.go.th>.

กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. ข้อมูลแหล่งโบราณคดี [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ พฤษภาคม 2555. เข้าถึงได้จาก <http://www.fineart15-phuket.org>.

วัดวังไผ่. ประวัติวัดวังไผ่ ตำบลวังไผ่ อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร [ออนไลน์]. เข้าถึงเมื่อ พฤษภาคม 2555. เข้าถึงได้จาก <http://www.watwangpai.com>.

การสัมภาษณ์

กำพล อินเกล้า. อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 6 บ้านในหยาน. บ้านเลขที่ 23 ม.6 บ้านในหยาน ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2554.

กฤษฎา บุญบรรณ. ครูโรงเรียนสวนศรีวิทยา. อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2552. สัมภาษณ์, 29 สิงหาคม 2554.

จำนง คำเดช. บ้านเลขที่ 35/1 ม.3 ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2554.

ณรงค์ เพชรสมุทร. รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลตะโก. ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2554.

ถาวรจิตโต, พระ. รักษาการเจ้าอาวาส. วัดถ้ำเขาเกรียบ ม.18 บ้านเขาเกรียบ ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 13 มกราคม 2552.

ธนยศ พราหมณาเวศ. ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอพะโต๊ะ. บ้านเลขที่ 282 ม.8 ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2554.

นวราช (นวราโช), พระ.และมณู สัทธาธิโก, พระ. วัดสุวรรณาราม ม. 2 บ้านวัดอิฐ ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2552.

ประจักษ์ เพชรคง. ม.4 ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร สัมภาษณ์, 18 มกราคม 2552.

ประจวบ จันทร์คำภู. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 2. ตำบลในวงเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง. สัมภาษณ์, 16 กุมภาพันธ์ 2548

ประสงค์ บุญร่วม. อดีตครูและผู้เชี่ยวชาญประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอำเภอทุ่งตะโก. บ้านเลขที่ 64 ม.2 ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2554.

ไพโรจน์พัฒน์กิจ, พระครู. วัดถ้ำสนุกสุขารมย์ ม.5 บ้านถ้ำ ตำบลบ้านนา อำเภอเมืองชุมพร จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 25-28 กุมภาพันธ์ 2552.

ระวี ภูทอง. อดีตนายกองค์การบริหารส่วนตำบลปากจั่น. ตำบลปากจั่น อำเภอกระบุรี จังหวัดระนอง. สัมภาษณ์, 25-28 กุมภาพันธ์ 2552.

- วิเชียร ฤทธิกุล. บ้านเลขที่ 143 บ้านช่องสะท้อน ม.5 ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 28 มกราคม 2551
- สุทธิพงศ์ เกษระนอง. กำนันตำบลละอุ่นใต้. ม.5 ตำบลละอุ่นใต้ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง. สัมภาษณ์, 21 สิงหาคม 2554.
- สนธยา มีราช. บ้านเลขที่ 20 ม.6 บ้านในหยาน ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 27 สิงหาคม 2554.
- สุนทร เติงวิชา. บ้านเลขที่ 29/1 ม.1 ตำบลในวงเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง. สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2553.
- สมเกียรติ์ จิมศรี. รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านควน. ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 14 มกราคม 2552
- สมยศ อินเล้ง. รองนายกองค์การบริหารส่วนตำบลปังหวาน. บ้านเลขที่ 68/1 ม.5 ตำบลปังหวาน อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2554.
- อลง ชูขัน. บ้านเลขที่ 41/2 หมู่ 5 ตำบลพะโต๊ะ อำเภอพะโต๊ะ จังหวัดชุมพร. สัมภาษณ์, 28 สิงหาคม 2554.
- อานวย ฉลาด. ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 1. บ้านเลขที่ 7 ตำบลในวงเหนือ อำเภอละอุ่น จังหวัดระนอง. สัมภาษณ์, 23 สิงหาคม 2553.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Amara Srisuchat. "Merchants, Merchandise, Markets : Archaeological Evidence in Thailand Concerning Maritime Trade Interaction between Thailand and Other Countries before the 16th Century A.D." In Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia, 237-274. Edited by Amra Srisuchat. Bangkok : The office of the National Culture Commission, Srimuang Printing, 1996.
- Barraclough, Geoffrey. The Time Concise Atlas of World History. London : Time Book Limited, 1982
- Bronson, Bennet. "Chinese and Middle Eastern Trade in Southern Thailand during the 9th Century A.D" In Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia, 181-200. Edited by Amra Srisuchat. Bangkok : The office of the National Culture Commission, Srimuang Printing, 1996.
- Bellina-Pryce, Bérénice., and Praon Silapanth. "Weaving cultural identities on trans-Asiatic networks : Upper Thai - Malay Peninsula - an early socio - political landscape." Bulletin de École française d'Extrême - Orient no. 93 (2008) : 257-293.
- Braddell, Roland. "An Introduction to the study of Ancient Times in the Malay Peninsula and the Straits of Malacca." Malayan Branch Royal Asiatic Society Part 1 no.19 (1941) : 22-23.

Hall, D.G.E. A History of South - East Asia. New York : St Martin's Press, 1955.

Glover, I, C., "The Southern Road : Archeological Evidence of Early Trade Between India and Southeast Asia." In Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia, 57-94. Edited by Amra Srisuchat. Bangkok : The office of the National Culture Commission, Srimuang Printing, 1996.

Miksic, Joohn. "From prehistory to proto-history." In The Encyclopedia of Malaysia : Early History, 64-65. Edited by Nik Hassan Shuhaimi Nik Abdul Rahmana. Singapore : Archipelago Press, 1998.

Penser, N.M. ed. The Ocean of story. being C.H. Tawney's translation of Somadeva's Katha Sarit Sagara, 10 Vol, 1924.

Tharapong Srisuchat. "Geological and Archaeological Expeditions in Thailand Related to the Maritime Silk Route." In Ancient Trades and Cultural Contacts in Southeast Asia, 219-222. Edited by Amra Srisuchat. Bangkok : The office of the National Culture Commission, Srimuang Printing, 1996.

_____. "Ancient ports and Trans – Peninsular routes in upper Malay Peninsular." In Proceeding of the seminar on Thailand-Malaysia : Malay Peninsula Archaeology Programme, 194-206. Edited by Janya Manavid and Pirapon Pisnupong. Bangkok : The office of Fine Arts Department, Songkhla, Office of Archaeology, Fine Arts Department, Ministry of Culture, Samaphan Publishing Co.,Ltd, 2005.

Wheatley, Paul. The Golden Khersonese. Reprint. Kuala Lumper : university of Malaya Press, 1980.

Solheim, Wilhelm G, II. "Further Notes on the Kalanay Pottery Complex in the P.I. IV." Asian Perspective no. 3 (1959) : 157-172.

_____. "Further Relationships of the Sa-Huynh-Kalanay Pottery Tradition IX." Asian Perspective no. 8 (1964) : 169-211.

ภาคผนวก

แหล่งโบราณคดีทั้งหมด จำนวน 70 แหล่ง

● แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
● แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แผนที่หมายเลข 1

แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล - พุทธศตวรรษที่ 5)

แผนที่หมายเลข 2

๑๑ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ

๑๒ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11)

แผนที่หมายเลข 3

๑๑ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
๑๒ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยประวัติศาสตร์ (ศรีวิชัย) (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-18)

แผนที่หมายเลข 4

๑๒ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ

๑๓ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยนครศรีธรรมราช (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 18- ต้นพุทธศตวรรษที่ 20)

แผนที่หมายเลข 5

๑๒ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
๑๓ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยอยุธยาตอนต้นถึงตอนกลาง (ประมาณปลายพุทธศตวรรษที่ 20-พุทธศตวรรษที่ 22)

แผนที่หมายเลข 6

- ๑๑ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
- ๑๒ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยอยุธยาตอนปลาย (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 23-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

แผนที่หมายเลข 7

๑๑ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
 ๑๒ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25)

แผนที่หมายเลข 8

๑๑ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
๑๒ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคหินใหม่ (ประมาณ 500 ปีก่อนพุทธกาล - พุทธศตวรรษที่ 5)

เส้นทางข้ามคาบสมุทร

แผนที่หมายเลข 9

๑๒ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ

๑๓ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 5-11)

เส้นทางข้ามคาบสมุทร
แผนที่หมายเลข 10

๑๒ แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
๑๖ แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

แหล่งโบราณคดีสมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ (ประมาณพุทธศตวรรษที่ 24-25)

เส้นทางข้ามคาบสมุทร
แผนที่หมายเลข 11

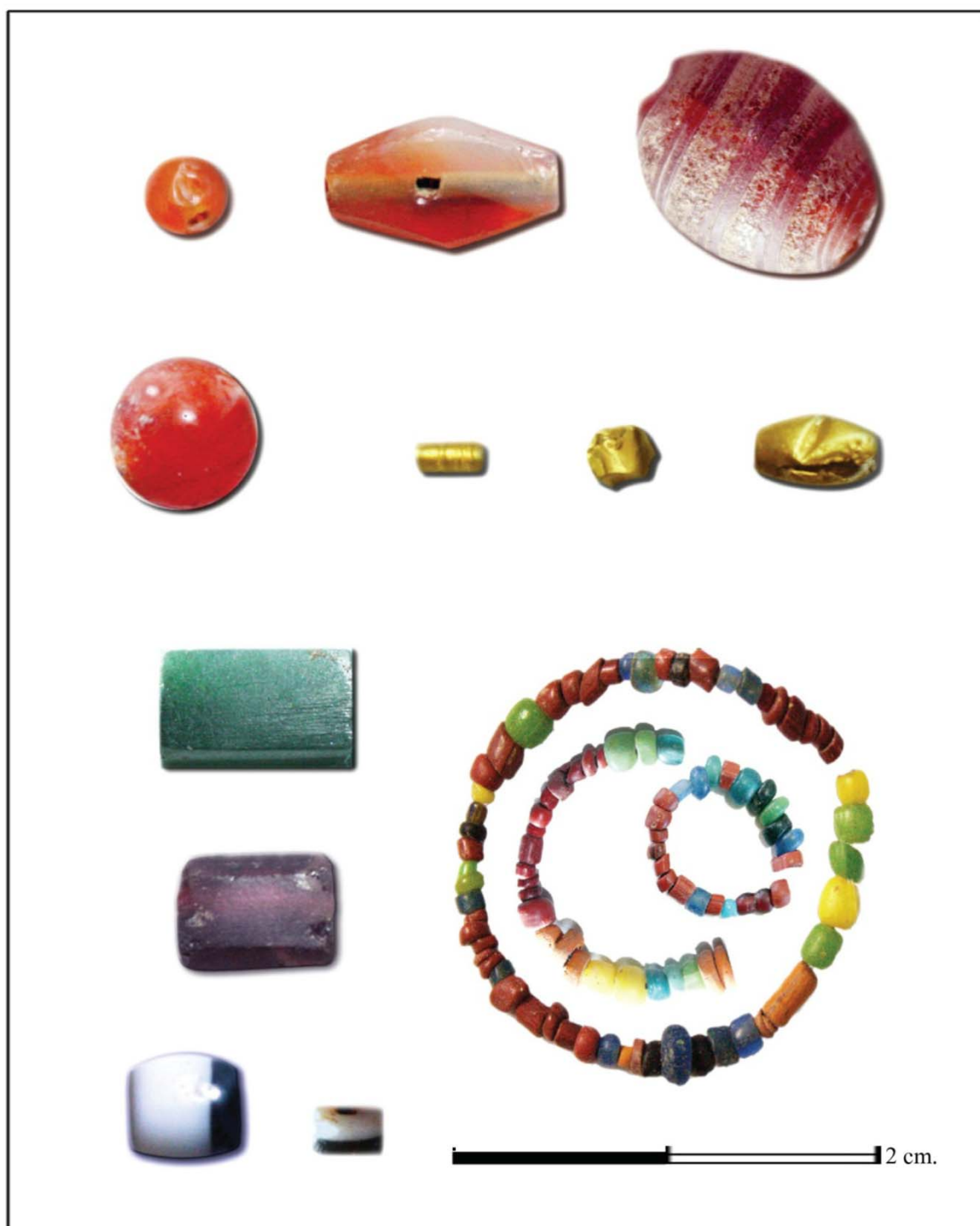
● แหล่งที่ดำเนินการสำรวจ
● แหล่งที่ดำเนินการขุดค้น

ภาพที่ 1 ขวานหินขัด แหล่งโบราณคดีภูเขารับร่อ (วัดเทพเจริญ) (ภาพจากการสำรวจ)

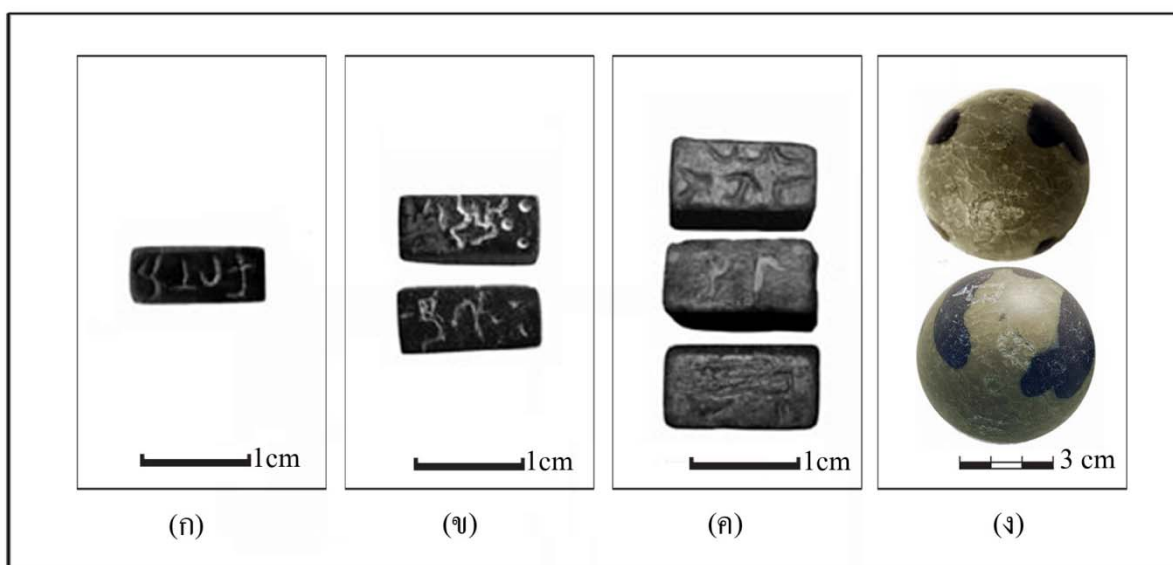
ภาพที่ 2 เศษภาชนะดินเผาพื้นเมือง เครื่องถ้วยจีนและญี่ปุ่น แหล่งโบราณคดีปากจั่น
ที่มา : เชาวณา ไช้แก้ว, “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีปากจั่น ตำบลปากจั่น อำเภอกะบุรี
จังหวัดระนอง พ.ศ.2553.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. 119-124.

ภาพที่ 3 ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีปากจั่น
 ที่มา : เชาวณา ไช้แก้ว. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีปากจั่น ตำบลปากจั่น อำเภอกะบุรี
 จังหวัดระนอง พ.ศ.2553.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. 112.

ภาพที่ 4 ชิ้นส่วนและเครื่องมือเหล็ก แหล่งโบราณคดีปากจั่น
 ที่มา : เชาวณา ไข่แก้ว. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีปากจั่น ตำบลปากจั่น อำเภอกะบุรี
 จังหวัดระนอง พ.ศ.2553.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. 117-118.

ภาพที่ 5 ตราประทับ แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว

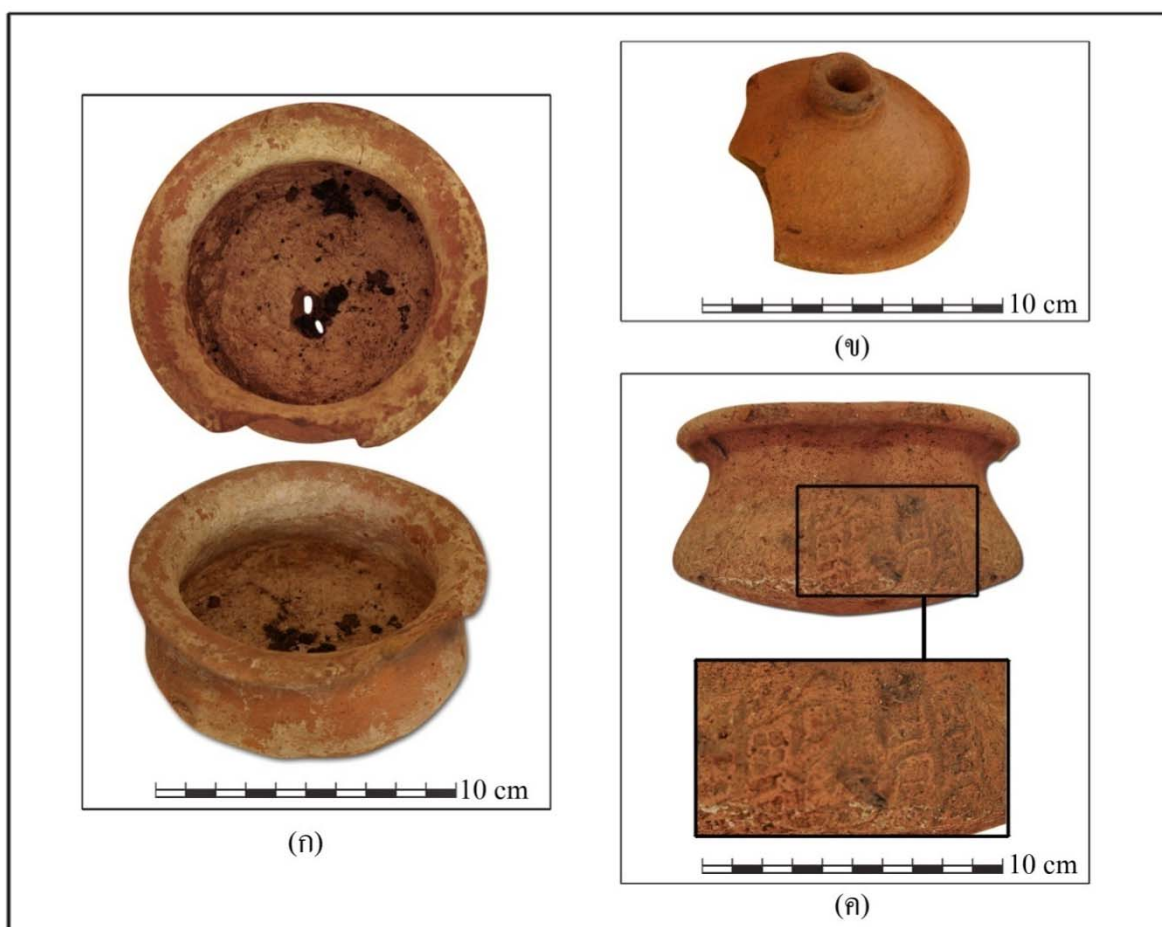
- (ก) ตราประทับหินสีเขียว พบจารึกอักษรพราหมี 1 ด้าน
- (ข) ตราประทับหินสีเขียว พบจารึกอักษรพราหมี 2 ด้าน
- (ค) ตราประทับหินสีแดง พบจารึก 2 ด้าน ประทับตรารูปสัตว์ 1 ด้าน
- (ง) หินทรงกลม 2 สี พบจารึกอักษรพราหมี 1

ที่มา : Bellina-Pryce, Bérénice., and Praon Silapanth. "Weaving cultural identities on trans-Asiatic networks : Upper Thai - Malay Peninsula - an early socio - political landscape." *Bulletin de École française d'Extrême - Orient* no. 93 (2008). 281.

ภาพที่ 6 เศษภาชนะดินเผา นำเข้าจากจีน สมัยราชวงศ์ฮั่น แหล่งโบราณคดีเขาสามแก้ว

ที่มา : Bellina-Pryce, Bérénice., and Praon Silapanth. "Weaving cultural identities on trans-Asiatic networks : Upper Thai - Malay Peninsula - an early socio - political landscape." *Bulletin de École française d'Extrême - Orient* no. 93 (2008). 278.

ภาพที่ 7 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำสุมะรุขารมย์ (ภาพจากการสำรวจ)

(ก) ภาชนะลำตัวเต็มใบ (ข) ฝาภาชนะ

(ค) ภาชนะลำตัวไม่เต็มใบ มีการกดประทับ

ภาพที่ 8 ดูกหิน แหล่งโบราณคดีถ้ำสุมะรุขารมย์ (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 9 โครงกระดูกมนุษย์ จำนวน 3 โครง ฝังพร้อมสิ่งของ แหล่งโบราณคดีเขาโกบ
ที่มา : ชวลิต ขาวเขียว. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีเขาโกบ ตำบลเขาทะลุ อำเภอสวี
จังหวัดชุมพร พ.ศ.2553.” มหาวิทยาลัยศิลปากร. 22.

ภาพที่ 10 เครื่องมือหินกะเทาะ และกลุ่มสะเก็ดหิน แหล่งโบราณคดีเขาโกบ
ที่มา : ชวลิต ขาวเขียว. “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีเขาโกบ ตำบลเขาทะลุ อำเภอสวี
จังหวัดชุมพร พ.ศ.2553.” มหาวิทยาลัยศิลปากร. 34.

ภาพที่ 11 โครงกระดูกมนุษย์เต็มโครง แหล่งโบราณคดีเขาจุฬา
ที่มา : ชวลิต ขาวเขียว. รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีเขาเครงและเขาจุฬา ตำบลเขาทะลุ
อำเภอสวี จังหวัดชุมพร พ.ศ.2552.” มหาวิทยาลัยศิลปากร. 28.

ภาพที่ 12 เครื่องมือหินกะเทาะ และกลุ่มสะเก็ดหิน แหล่งโบราณคดีเขาเครง
ที่มา : ชวลิต ขาวเขียว. รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีเขาเครงและเขาจุฬา ตำบลเขาทะลุ
อำเภอสวี จังหวัดชุมพร พ.ศ.2552.” มหาวิทยาลัยศิลปากร. 19.

ภาพที่ 13 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่ ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 18 มกราคม 2552 ก. 954-955.

ภาพที่ 14 ชิ้นส่วนพระพุทธรูป แหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำเขากรดใหญ่ ตำบลช่องไม้แก้ว อำเภทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 18 มกราคม 2552 ก. 951-953.

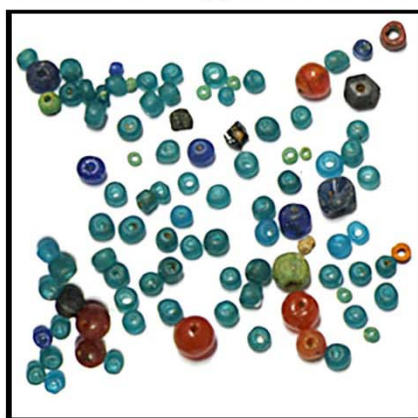
ภาพที่ 15 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีอ่าวอ่าว (เขาวงศ์)

(ก) Rouletted ware

(ข) เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์ซ่ง

(ค) เครื่องถ้วยจีน สมัยราชวงศ์หยวน

(ง) เศษภาชนะดินเผาลายเขียนสีและชุคจีด

ภาพที่ 16 ลูกปัดแก้ว และหิน(คาร์เนเลียน) แหล่งโบราณคดีอ่าวอ่าว (เขาวงศ์)

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีอ่าวอ่าว (เขาวงศ์) ตำบลปากตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 9 เมษายน 2552 ค. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 17 เศษภาชนะดินเผา ชิ้นส่วนขาหม้อ (สามขา) แหล่งโบราณคดีอำเภอนเรน
 ที่มา : กรมศิลปากร, สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานสำรวจแหล่งโบราณคดีอำเภอนเรน
 ตำบลตะโก อำเภอทุ่งตะโก จังหวัดชุมพร.” 15 มกราคม 2552 ข. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 18 เครื่องมือหินกะเทาะ และสะเก็ดหิน แหล่งโบราณคดีอำเภอนเรน
 ที่มา : วิสันธิ์ โพธิ์สุนทร. พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชุมพร. กรุงเทพฯ : สำนักงานโบราณคดีและ
 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชุมพร, อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, 2542. 37.

ภาพที่ 19 พระพุทธไสยาสน์ไม้ แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ (ตะโก) (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 20 เศษภาชนะดินเผา (พื้นเมืองและเครื่องถ้วยจีน) แหล่งโบราณคดีถ้ำพระ (ตะโก) (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 21 ภาชนะสีดำนัดมัน แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ (เขานางน้อย) (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 22 เครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดีถ้ำเสือ (เขานางน้อย) (ภาพจากการสำรวจ)

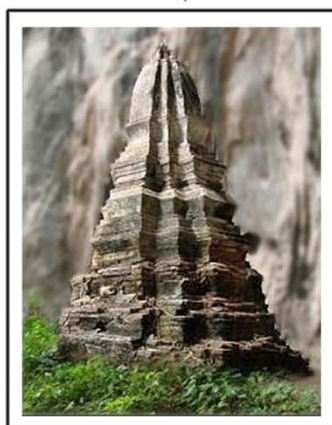
ภาพที่ 23 โลหะ แห่่งโบราณคดีถ้ำเสือ (เขานางน้อย) (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 24 ลูกปัดแก้ว หินและทอง แห่่งโบราณคดีถ้ำเสือ (เขานางน้อย) (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 25 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีเขาเสก (วัดเสกขาราม) (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 26 เจดีย์ย่อมุมไม้สิบสอง แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี)

ภาพที่ 27 พระพุทธรูป แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี)

(ก) พระพุทธรูปปางมารวิชัย ทาสีทอง (ข) พระพุทธรูปหินทรายแดง ทาสีแดงทั้งองค์
(ค) พระพุทธรูปปูนปั้น ทาสีเหลือง

ภาพที่ 28 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี)

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีถ้ำภูเขาทอง (วัดสุวรรณคีรี) ตำบลขันเงิน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 2552 ง. 1047-1049.

ภาพที่ 29 เนินโบราณสถานเขาวอ (วัดสุวรรณาราม)

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานเขาวอ (วัดสุวรรณาราม) ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 14 มกราคม 2552 ช. ไม่ปรากฏหน้า.

ภาพที่ 30 อาคารโบราณสถานเขากำแพง (วัดสุวรรณาราม)

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 14 นครศรีธรรมราช. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณสถานเขากำแพง (วัดสุวรรณาราม) ตำบลบ้านควน อำเภอหลังสวน จังหวัดชุมพร.” 14 มกราคม 2552 ฉ. ไม่ปรากฏหน้า.

ภาพที่ 31 เครื่องมือหิน แหล่งโบราณคดีปึงหวาน
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชุมพร

ภาพที่ 32 ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีปึงหวาน
ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ ชุมพร

ภาพที่ 33 ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีปึงหวาน (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 34 ลูกปัดทอง มีการตกแต่งลวดลาย แหล่งโบราณคดีวัดแหลมทราย (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 35 ขวานหินขัด แหล่งโบราณคดีบ้านโนน (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 36 ชิ้นส่วนกลองมโหระทึก แหล่งโบราณคดีบ้านโนน
ที่มา : บัญชา พงษ์พานิช. รอยลูกปัด. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน, 2552. 216.

ภาพที่ 37 ลูกปัดแก้ว หินและทอง แหล่งโบราณคดีบ้านโนน (ภาพจากการสำรวจ)

ภาพที่ 38 ขวานหินขัด แหล่งโบราณคดีน้ำตกกลากลอย (ภาพจากการสำรวจ)

(ก)

(ข)

ภาพที่ 39 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม)
ที่มา : เชาวณา ไช้แก้ว, “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแหล่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) ตำบล
กะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง พ.ศ. 2552.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. 89-92.

ภาพที่ 40 ลูกปัดแก้ว หินและทอง แห่แห่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม)
ที่มา : เชาวณา ไช้แก้ว, “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแห่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง พ.ศ. 2552.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. 86.

ภาพที่ 41 ชิ้นส่วนเครื่องประดับ แห่แห่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม)
ที่มา : เชาวณา ไช้แก้ว, “รายงานการขุดค้นเบื้องต้นแห่งโบราณคดีกะเปอร์ (วัดปทุมธาราราม) ตำบลกะเปอร์ อำเภอกะเปอร์ จังหวัดระนอง พ.ศ. 2552.” สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. 87.

ภาพที่ 42 ลูกปัดแก้ว แหล่งโบราณคดีเขากลวย

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีเขากลวย ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ก. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 43 เศษภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบางกลวยนอก

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบางกลวยนอก ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ข. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

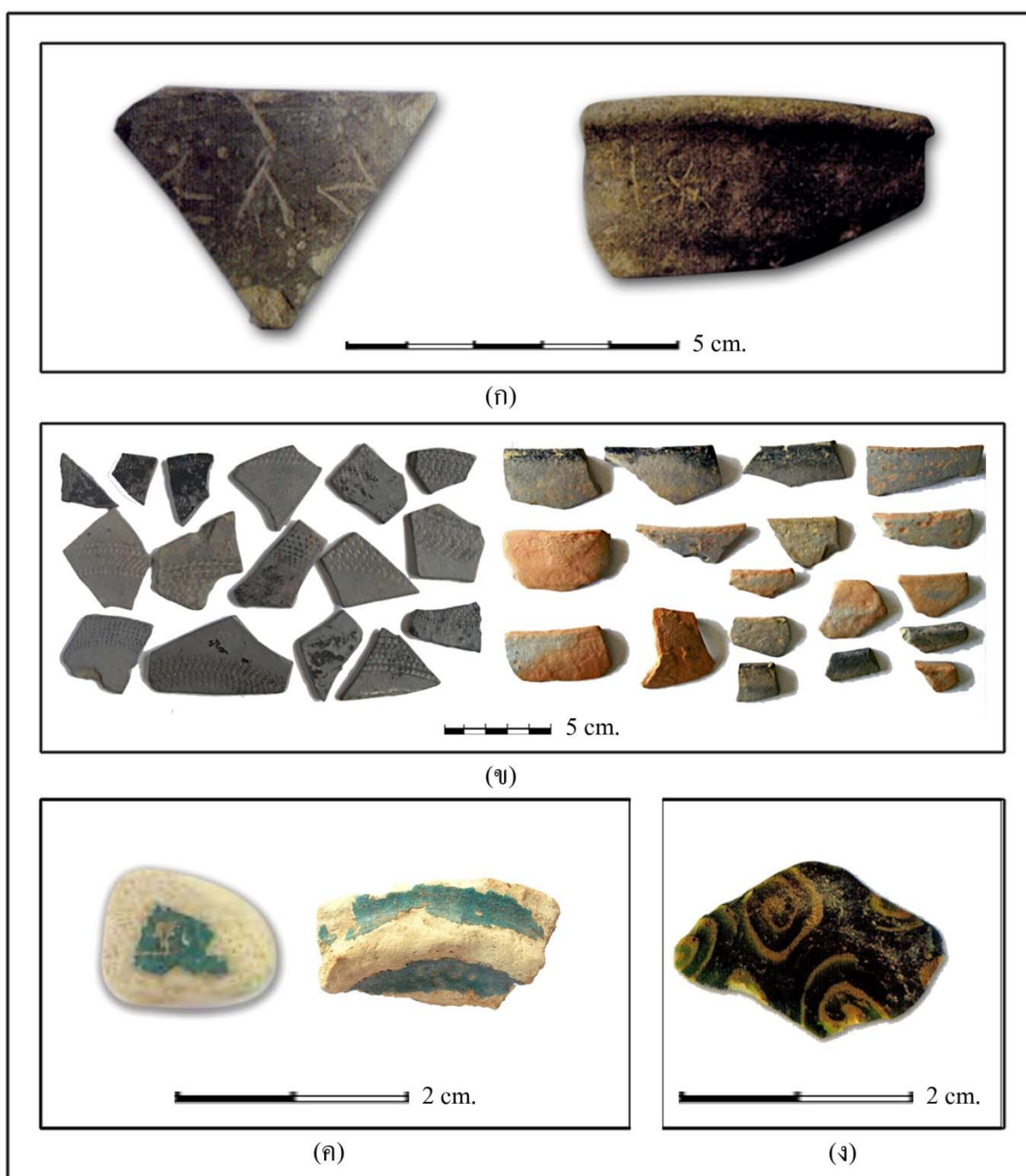

ภาพที่ 44 ลูกปัดแก้ว แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2

ภาพที่ 45 จุกภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านไร่ใน 2 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 จ. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 46 เศษภาชนะดินเผา (น้ำเข้า) แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง

(ก) เศษภาชนะดินเผาที่พบจารึกหรือตัวอักษร

(ข) Rouletted wares

(ค) Basra ware (เครื่องเคลือบเปอร์เซีย)

(ง) ชิ้นส่วนภาชนะแก้วโรมัน

ที่มา : บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ. ทุ่งตึกจุดเชื่อมโยงเส้นทางสายไหมทางทะเล. สงขลา : สำนักพิมพ์ Trio Creation, 2552. 99-100,102.

(ก)

(ข)

(ค)

ภาพที่ 47 ลูกปัดแก้ว หิน และทอง (เศษและก้อนแก้ว) แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง

(ก) Etched Beads (ลูกปัดหินเขียนสี)

(ข) Granulated gold beads (เทคนิคการหลอมรวมลูกปัดทองคำเม็ดเล็ก ๆ มาติดกัน)

(ค) ก้อนแก้ว หิน ลูกปัดที่ยังไม่เจาะรู และลูกปัดที่หลอมรวมติดกันที่พบในขั้นตอนการผลิต
ที่มา : บุญยฤทธิ์ ฉายสุวรรณ. ทุ่งตึกจุดเชื่อมโยงเส้นทางสายไหมทางทะเล. สงขลา : สำนักพิมพ์

Trio Creation, 2552. 99-100.

(ก)

(ข)

(ค)

(ง)

ภาพที่ 48 เครื่องประดับอื่นๆและสัญลักษณ์มงคล แหล่งโบราณคดีภูเขาทอง

(ก) เครื่องประดับทองคำ ชิ้นส่วนทองคำ

(ข) หินควอทซ์ รูปสิงห์โตครึ่งตัวอยู่ในท่าหมอบ

(ค) จี๋หรือหัวแหวนแผ่นหินคาร์เนเลียน

(ง) ตราสัญลักษณ์มงคล

ที่มา : บุญยฤทธิ์ นายสุวรรณ. ทุ่งตึกจุดเชื่อมโยงเส้นทางสายไหมทางทะเล. สงขลา : สำนักพิมพ์ Trio Creation, 2552. 99-100.

ภาพที่ 49 ภาชนะดินเผา แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่)

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่) ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ค. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 50 เครื่องมือเหล็กและจี้แร่(ตะกรัน) แหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่)

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านนาเหนือ (บ้านทุ่งใหญ่) ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ค. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ภาพที่ 51 ลูกปัดแก้วและหิน แหล่งโบราณคดีบ้านไร่โน 1

ที่มา : กรมศิลปากร. สำนักศิลปากรที่ 15 ภูเก็ต. “รายงานการสำรวจแหล่งโบราณคดีบ้านไร่โน 1 ตำบลนาคา กิ่งอำเภอสุขสำราญ จังหวัดระนอง.” สิงหาคม 2550 ง. ไม่ปรากฏเลขหน้า.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ - สกุล	นางสาวเขาวณา ไช้แก้ว
ที่อยู่	140 / 30 หมู่ 3 ซอยสุขสวัสดิ์ 26 ถนนสุขสวัสดิ์ แขวงบางปะกอก เขตราษฎร์บูรณะ จังหวัดกรุงเทพมหานคร
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2548	สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปกรรมศาสตรบัณฑิต สาขาวิชานิตศิลป์ มหาวิทยาลัยบูรพา จังหวัดชลบุรี
พ.ศ. 2550	ศึกษาต่อระดับปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาโบราณคดี สมัยประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร